

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SINIRAŞAN NEHİR HAVZALARINDA HİDRO-
HEGEMONYA MÜCADELESİ: BRAHMAPUTRA
ÖRNEĞİ

FATİH KILIÇ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ.DR. TAYLAN ÖZGÜR KAYA

KONYA-2024

T.C.
NECMETTİN ERBAKAN ÜNİVERSİTESİ
SOSYAL BİLİMLER ENSTİTÜSÜ
SİYASET BİLİMİ VE ULUSLARARASI İLİŞKİLER ANA BİLİM DALI
ULUSLARARASI İLİŞKİLER BİLİM DALI

SINIRAŞAN NEHİR HAVZALARINDA HİDRO-
HEGEMONYA MÜCADELESİ: BRAHMAPUTRA
ÖRNEĞİ

FATİH KILIÇ

DOKTORA TEZİ

DANIŞMAN:
DOÇ.DR. TAYLAN ÖZGÜR KAYA

KONYA-2024

Bilimsel Etik Sayfası

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih KILIÇ		
	Numarası	18811401024		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı / Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
Tezin Adı	Sınıraşan Nehir Havzalarında Hidro-Hegemonya Mücadelesi: Brahmaputra Örneği			

Bu tezin hazırlanmasında bilimsel etiğe ve akademik kurallara özenle riayet edildiğini, tez içindeki bütün bilgilerin etik davranış ve akademik kurallar çerçevesinde elde edilerek sunulduğunu, ayrıca tez yazım kurallarına uygun olarak hazırlanan bu çalışmada başkalarının eserlerinden yararlanılması durumunda bilimsel kurallara uygun olarak atıf yapıldığını bildiririm.

Fatih KILIÇ

İmzası

ÖZET

Öğrencinin	Adı Soyadı	Fatih KILIÇ		
	Numarası	18811401024		
	Ana Bilim / Bilim Dalı	Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı / Uluslararası İlişkiler Bilim Dalı		
	Programı	Tezli Yüksek Lisans		
		Doktora	X	
	Tez Danışmanı	Doç. Dr. Taylan Özgür KAYA		
Tezin Adı	Sınırtaş Nehir Havzalarında Hidro-Hegemonya Mücadelesi: Brahmaputra Örneği			

Bu tez, bölgesel ve küresel hedefleri doğrultusunda sınırtaş sular üzerinde hegemonya mücadelesi sürdüren ülkelerin güç kapasitelerini nasıl ve ne ölçüde kullandıklarını tespit ederek Uluslararası İlişkiler (UI) disiplinine bir katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Çalışmada sınırtaş nehir havzaları üzerinde hidro-hegemonya (HH) mücadele konusu, Çin ve Hindistan'ı sıcak bir çatışmanın eşiğine sürüklemeye potansiyeline sahip Brahmaputra Nehir Havzası (BNH) özelinde incelenmiştir. Havza üzerinde başlatılan Çin baraj projelerinin ülkesel ihtiyaçlar doğrultusunda mı yoksa bölgesel hegemonya politikasının bir parçası olarak mı hayata geçirildiğini ortaya çıkarmak tezin temel problemidir. Tez, analizlerini sınırtaş su kaynaklarının yönetimi ve tahsisinde güç ve hegemonyanın rolünü ön plana çıkarmaya odaklanan Hidro-Hegemonya Çerçeve Teorisi (HHT) ve Çember Hidro-Hegemonya Teorisi (ÇHHT) esasları çerçevesinde yapmıştır. Havza çapındaki kıyıdaşın hegemonyasını tesis etmek/sürdürmek veya mevcut hegemonya karşı koymak için farklı güç biçimlerini birlikte nasıl kullandığını daha iyi anlamak adına böyle bir analitik çerçeveye ihtiyaç duyulmuştur. Tez spesifik olarak Çin'in; BNH'de HH'sini kaynak ele geçirme stratejisini kullanarak inşa ettiği ve bu süreçte sahip olduğu üstün maddî ve yumuşak güç kapasitesini farklı stratejilerle yoğun oranda kullandığı, Hindistan'a karşı negatif ve Bangladeş'e karşı ise pozitif HH yaklaşımı sergilediği sonuçlarına ulaşmıştır. Bu süreçte Hindistan'ın Çin'in BNH'deki HH girişimlerini engellemek için karşı hegemonya mücadelesi yürüttüğü ancak bu mücadelede Çin'e emeydan okuyacak yeterli kapasiteye henüz ulaşamadığı tespit edilmiştir. Bangladeş'in ise zayıf güç kapasitesi nedeniyle Çin ve Hindistan arasında denge politikası izlemekte olduğu değerlendirilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Sınırtaş Sular, Uluslararası İlişkiler, Hegemonya, Hidro-Hegemonya, Çin, Hindistan, Bangladeş.

ABSTRACT

Author' s	Name and Surname	Fatih KILIÇ		
	Student Number	18811401024		
	Department	Political Science and International Relations		
	Study Programme	Master's Degree (M.A.)		
		Doctoral Degree (Ph.D.)	X	
	Supervisor	Assoc. Prof. Dr. Taylan Özgür KAYA		
Title of the Thesis/Dissertation	Struggle for Hydro-Hegemony in Transboundary River Basins: The Case of the Brahmaputra			

This thesis aims to make a contribution to the International Relations (IR) discipline determining how and to what extent countries struggle for hegemony over transboundary waters in line with their regional and global goals using their power capacities. In the study, the issue of hydro-hegemony (HH) struggle over transboundary river basins was examined in the Brahmaputra River Basin (BNH) with its potential to drag China and India to the brink of a hot conflict. The main question of this thesis is to reveal that the Chinese dam projects initiated on the basin in line with national needs or as part of the policy of becoming a regional hegemon. The thesis made its analysis using the principles of hydro-hegemony framework theory and circle hydro-hegemony theory, which focus on highlighting the role of power and hegemony in the management and allocation of transboundary water resources. Such an analytical framework was needed to better understand how different forms of power are used together to establish/maintain the hegemony of the basin-wide riparian or to counter the existing hegemon. Specifically, the thesis is about China. It has been concluded that BNH built its HH by using the resource capture strategy, and in this process used its superior material and soft power capacity intensively with different strategies and exhibited a negative HH approach towards India and a positive HH approach towards Bangladesh. In this process, it has been determined that India is waging an anti-hegemonic struggle to prevent China's HH initiatives in BNH but has not yet reached sufficient capacity to prevent China's HH initiatives in BNH. And it has been observed that Bangladesh had to follow a balance policy between China and India due to its weak power capacity.

Key Words: Transboundary Waters, International Relations, Hegemony, Hydro-Hegemony, China, India, Bangladesh.

İÇİNDEKİLER

Bilimsel Etik Formu.....	i
Özet.....	ii
Abstract.....	iii
Haritalar, Şekiller ve Tablolar Listesi.....	vi
Kısaltmalar Listesi.....	vii
Önsöz ve Teşekkür.....	ix
Giriş.....	1

BİRİNCİ BÖLÜM

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi.....	7
1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi.....	7
1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları.....	8
1.4. Araştırmada Kullanılan Hidro-Hegemonya Kavramı Literatür Taraması.....	9

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL ÇERÇEVE VE TEORİK PERSPEKTİFLER

2.1. Kavramlar.....	16
2.1.1. Hegemonya.....	16
2.1.2. Sınıraşan Sular.....	16
2.1.2.1. Sınıraşan Sular Kaynaklı Çatışmalar.....	18
2.1.2.2. Sınıraşan Suların Hukuksal Dayanakları.....	23
2.1.3. Hidropolitik.....	28
2.1.4. Hidro-Hegemonya.....	31
2.2. Teorik Perspektifler.....	33
2.2.1. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Hegemonya.....	33
2.2.1.1. Klasik Realist Hegemonya.....	34
2.2.1.2. Neorealist Hegemonya.....	36
2.2.1.3. Neoliberal Hegemonya.....	38
2.2.1.4. Gramsciye Hegemonya.....	41
2.2.1.5. Neo-Gramsciye Hegemonya.....	43
2.2.1.6. Post-Yapısalcı Hegemonya.....	49
2.2.1.7. Hidro-Hegemonya Çerçeve Teorisi.....	52
2.2.1.7.1. Hidro-Hegemonya Teorisinin Güçlü ve Zayıf Yanları.....	62
2.2.1.8. Çember Hidro-Hegemonya Teorisi.....	64
2.2.1.9. Yeni Hidro-Hegemonya Teorik Yaklaşımları.....	67

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BRAHMAPUTRA NEHİR HAVZASINDA HİDRO-HEGEMONYA TARTIŞMALARI

3.1. Çin'in Su Kaynak Kapasitesi.....	71
3.2. Çin'in Hidroelektrik Baraj Potansiyeli.....	71
3.3. Çin'in Su Sorunları ve Çözüm Girişimleri.....	73
3.3.1. Güneyden Kuzeye Su Yönlendirme Projesi.....	74
3.3.2. Mekong Nehri Hidroelektrik Baraj Projeleri.....	76
3.3.3. Brahmaputra Nehri Hidroelektrik Baraj Projeleri.....	77
3.4. Çin'in Sınıraşan Hidropolitik Üzerine Tartışmalar.....	77

3.5. Brahmaputra Nehri Havzası'nda Çin Hidro-Hegemonyasının Analizi.....	88
3.5.1. Brahmaputra Nehir Havzası Fiziksel ve Hidrolojik Alt Yapısı.....	88
3.5.2. Brahmaputra'nın Kıyıdaşlar Açısından Önemi.....	90
3.5.3. Brahmaputra Nehri Özelinde Kıyıdaşlar Arası İlişkiler.....	93
3.5.3.1. Çin-Hindistan İlişkileri.....	94
3.5.3.2. Çin-Bangladeş İlişkileri.....	97
3.6. Çin'in Güç Unsurları Analizi.....	102
3.6.1. Maddî Güç Kapasitesi.....	102
3.6.1.1. Kıyıdaş Konumu.....	102
3.6.1.2. Ekonomik Güç Kapasitesi.....	103
3.6.1.3. Askerî Güç Potansiyeli.....	107
3.6.1.3.1. Kara Gücü.....	111
3.6.1.3.2. Deniz Gücü	111
3.6.1.3.3. Hava Gücü.....	113
3.6.1.3.4. Füze Gücü.....	114
3.6.1.4. Yapısal Kapasite (İşletme Potansiyeli).....	116
3.6.2. Yumuşak Güç (Pazarlık ve Düşünsel).....	119
3.7. Hindistan'ın Güç Unsurları Analizi.....	122
3.7.1. Maddî Güç Kapasitesi.....	122
3.7.1.1. Kıyıdaş Konumu.....	122
3.7.1.2. Ekonomik Güç Kapasitesi.....	123
3.7.1.3. Askerî Güç Potansiyeli.....	125
3.7.1.3.1. Kara Gücü.....	127
3.7.1.3.2. Deniz Gücü	129
3.7.1.3.3. Hava Gücü.....	130
3.7.1.4. Yapısal Kapasite.....	131
3.7.2. Yumuşak Güç (Pazarlık ve Düşünsel).....	133
3.8. Brahmaputra Nehir Havzası Kıyıdaş Hidro-İlişkileri.....	136
3.8.1. Güç Asimetrisi.....	137
3.8.1.1. Maddî Güç.....	137
3.8.1.2. Yumuşak Güç.....	142
3.8.2. Su Akışı Üzerindeki Rekabet.....	145
3.8.3. Su Kontrol Çabaları.....	147
3.8.3.1. Paylaşılan Kontrol.....	149
3.8.3.2. Bütünleştirilmiş Kontrol.....	149
3.8.3.3. Tartışmalı Kontrol.....	150
SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER.....	152
KAYNAKÇA.....	156
EK-1.....	196
Öz Geçmiş.....	200

HARİTALAR, ŞEKİLLER VE TABLOLAR LİSTESİ

Harita 1.1. Yenilenebilir Tatlı Su Kaynağı Rezerv Dağılımı	1
Harita 1.2. Brahmaputra Nehir Havzası.....	5
Harita 3.1. Brahmaputra Nehir Havzası ve Kıyıdaş Ülkeleri	89
Harita 3.2. Çin Halk Kurtuluş Ordusu Görev Sahaları.....	111
Harita 3.3. Hindistan Kara Kuvvetleri Görev Sahaları.....	127
Şekil 2.1. Hidro-Hegemonya Su Kontrol Strateji ve Taktikleri.....	31
Şekil 2.2. Hidro-Hegemonya Sütunları.....	55
Şekil 2.3. Gücün Üç Boyutunun Şematik Gösterimi.....	58
Şekil 2.4. Hidro-Hegemonya Sütunlarının Revizyonlu Hali.....	64
Şekil 2.5. Çember Hidro-Hegemonya Teorisi.....	65
Şekil 2.6. Hegemonyayla Örtüşen Gücün Üç Boyutu.....	66
Tablo 2.1. Son 75 Yılda Sınıraşan Nehirler Üzerinde Yaşanan Önemli Çatışmalar...	19
Tablo 2.2. Hidro-Hegemonya Teorik Yaklaşımların Gelişimi.....	68
Tablo 3.1. Reform Sonrası Çin Halk Kurtuluş Ordusu Yapılanması.....	109

KISALTMALAR LİSTESİ

AAVB	Asya Altyapı Yatırım Bankası
AB	Avrupa Birliği
ABD	Amerika Birleşik Devletleri
ASEAN	Güneydoğu Asya Ülkeleri Birliği [Association of Southeast Asian Nations]
BK	Birleşik Krallık
BM	Birleşmiş Milletler
BMGK	Birleşmiş Milletler Genel Kurulu
BNH	Brahmaputra Nehir Havzası
BYKP	Beş Yıllık Kalkınma Planı
COVID-19	Yeni Koronavirüs Hastalığı
ÇHC	Çin Halk Cumhuriyeti
ÇHHT	Çember Hidro-Hegemonya Teorisi
ÇHKO	Çin Halk Kurtuluş Ordusu
ÇHKODK	Çin Halk Kurtuluş Ordusu Deniz Kuvvetleri
ÇHKOHK	Çin Halk Kurtuluş Ordusu Hava Kuvvetleri
ÇHKOKK	Çin Halk Kurtuluş Ordusu Kara Kuvvetleri
ÇHKOFK	Çin Halk Kurtuluş Ordusu Füze Kuvvetleri
ÇKP	Çin Komünist Partisi
CPI	Çin Enerji ve Yatırım Şirketi [China Power International Development Limited]
DB	Dünya Bankası
DBK	Dünya Barajlar Komisyonu
DYY	Doğrudan Yabancı Yatırımcı
DTÖ	Dünya Ticaret Örgütü
FAO	Birleşmiş Milletler Gıda ve Tarım Örgütü [The Food and Agriculture Organization]
FKH	Fiili Kontrol Hattı
GBMNH	Ganj-Brahmaputra-Meghna Nehir Sistemi
GFP	Global Firepower Ajansı
GSMH	Gayri Safi Milli Hasıla
GSYİH	Gayri Safi Yurtiçi Hasıla
GW	Gigawatt
GKSYP	Güneyden Kuzeye Su Yönlendirme Projesi
HAL	Hindistan Uçak Fabrikası [Hindustan Aeronautics Limited]
HES	Hidro-Elektrik Santrali
HH	Hidro-Hegemonya
HHT	Hidro-Hegemonya Çerçeve Teorisi
HİT	Hegemonik İstikrar Teorisi
HDK	Hindistan Deniz Kuvvetleri
HHK	Hindistan Hava Kuvvetleri
HKK	Hindistan Kara Kuvvetleri
HKİK	Hindistan Kültürel İlişkiler Konseyi
HSK	Hindistan Silahlı Kuvvetleri
HYYEB	Hindistan Yeni ve Yenilenebilir Enerji Bakanlığı

KD	Kamu Diplomasisi
KE	Konfüçyüs Enstitüsü
KKBT	Karmaşık Karşılıklı Bağımlılık Teorisi
KW	Kilowatt
KYG	Kuşak Yol Girişimi
LMİ	Lancang-Mekong İş birliği
LSAG	Londra Su Araştırma Grubu
MAK	Merkezi Askerî Komisyon
MK	Mekong Komitesi
MNH	Mekong Nehir Havzası
MNK	Mekong Nehir Komisyonu
MÖ	Milattan Önce
MS	Milattan Sonra
MZ	Mutabakat Zaptı
MW	Megawatt
OECD	Ekonomik Kalkınma ve İş birliği Örgütü [Organisation for Economic Co-operation and Development]
SSCB	Sovyet Sosyalist Cumhuriyetler Birliği
STK	Sivil Toplum Kuruluşları
TW	Terawatt
UDM	Uzman Denetim Mekanizması
UH	Uluslararası Hukuk
UHD	Uluslararası Hukuk Derneği
Uİ	Uluslararası İlişkiler (Disiplin)
ui	Uluslararası ilişkiler (İlişki türü)
UNU	Birleşmiş Milletler Üniversitesi [The United Nations University]
UNICEF	Birleşmiş Milletler Çocuklara Yardım Fonu [The United Nations International Children's Emergency Fund]
UP	Uygulama Planları
USH	Uluslararası Su Hukuku
ÜBB	Üç Boğaz Barajı

ÖNSÖZ ve TEŞEKKÜR

Yaklaşık üç yıllık zorlu bir çalışmanın ürünü olan bu tezi başarıyla tamamlamayı, doktora eğitimim süresince bana büyük ilham ve destek veren pek çok kişiye borçlu olduğumu burada belirtmek istiyorum.

Özellikle paha biçilmez rehberliği, akademik teşviki ve cömert yardımları için doktora danışmanım Doç.Dr. Taylan Özgür Kaya'ya teşekkür etmek isterim. Taylan hocamın profesyonel yaklaşımı ve olağanüstü rehberliği olmasaydı bu tez tamamlanamazdı. Tez önerisinin geliştirilmesinden tezin olgunlaşım son sunumunun yapılmasına kadar geçen süreçte, tavsiyelerine ne zaman ihtiyacım olsa kendisini hep aynı profesyonellik ve ciddiyetle karşımda buldum. Akademik gelişimime yaptığı ölçülemez katkılardan dolayı Taylan hocama sonsuz minnettarım.

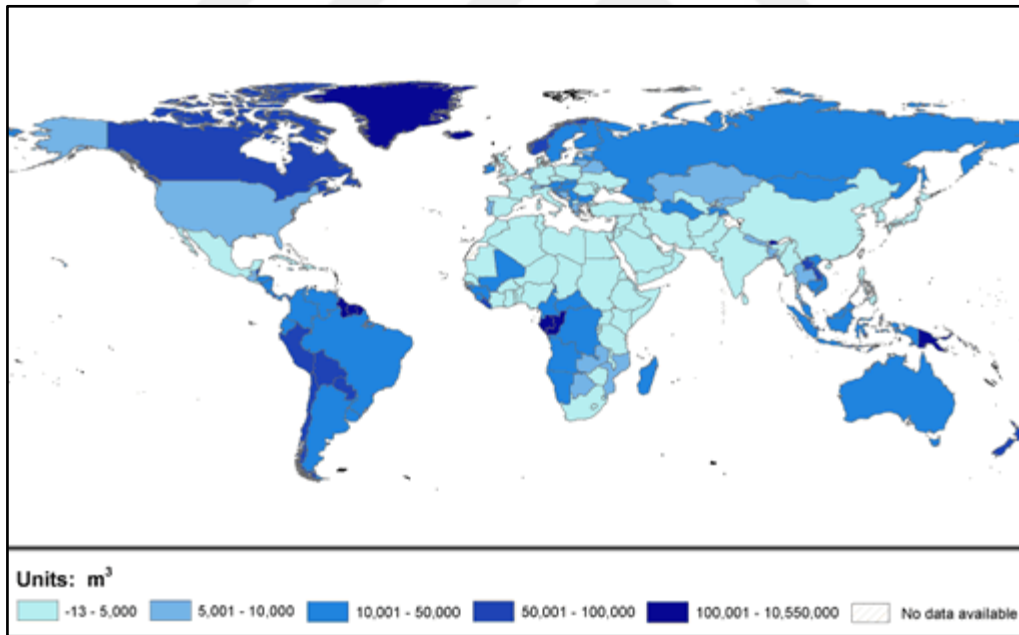
Bir diğer önemli teşekkürü de Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Bölüm Başkanı sayın hocam Prof.Dr. Murat Çemrek'e iletmek istiyorum. Doktora tezinin yazım sürecinde yaptığı eşsiz katkılardan dolayı kendisine müteşekkirim. Murat hocama lisansüstü eğitime başladığım ilk günden itibaren verdiği tavsiyeler ve sağladığı teşvikler nedeniyle ayrıca teşekkür etmek istiyorum. Kendisinin nitelikli bilimsel yayınlar yapma konusunda önerilerini dikkate alarak hazırlayıp yayınladığım makale ve kitap bölümleri bugün CV'mde yerlerini aldılar.

Doktora tez savunma sınavımda jüri üyeleri olan Doç.Dr. Yusuf Sayın, Dr. Öğretim Üyesi Yasin Avcı ve Dr. Öğretim Üyesi İbrahim Kurnaz hocalarıma, aydınlatıcı yorumları ve objektif değerlendirmeleri için özellikle teşekkür ediyorum.

Son olarak, yeteneklerime inanan ve her daim desteklerini esirgemeyen aileme en derin şükranlarımı sunuyorum. Eşime ve kızlarıma bu zorlu süreçte bana gösterdikleri tahammül ve sağladıkları eşsiz kolaylıklar için ne kadar teşekkür etsem azdır. Canlarım, doktora tezimi size ithaf ediyorum.

GİRİŞ

İnsan ile diğer canlıların yaşamını devam ettirebilmeleri ve ekosistemin varlığını sürdürebilmesi için kaliteli ve yeterli miktarda tatlı suya ihtiyaç vardır. Dünya'daki toplam su rezervinin 1,4 milyar km³ olduğu tahmin edilmektedir. Ancak bu devasa miktarın sadece %0,003'ü, yani yaklaşık 45000 km³'ü içme, hijyen, tarım ve sanayi için kullanılabilir tatlı su kaynaklarıdır. Dünyadaki tatlı su kaynaklarının %90'ını oluşturan yer altı suları, en bol ve kolaylıkla erişilebilen tatlı su kaynağıdır. Bunu göller, rezervuarlar, nehirler ve sulak alanlar takip etmektedir (Boswinkel, 2000). Kullanılabilir durumdaki su, dünya üzerinde ne yazık ki dengeli dağılımda değildir (Bkz. Harita 1.1.). Yüzeydeki suyun yalnızca %3'ü tatlıdır ve bu oranınsa %69'u buzullarda, %30'u yeraltında ve sadece %1'den azı göllerde, nehirlerde ve bataklıklarda bulunmaktadır. İnsanlar dünya yüzeyindeki suyun yalnızca %1'ini kullanılabilmektedir (Earth in the Future, 2012).

Harita 1.1. Yenilenebilir Tatlı Su Kaynağı Rezerv Dağılımı (UNSTAT, 2011)

Dünya çapında her yıl yaklaşık 4 trilyon m³ tatlı su tüketilmektedir (PRB Magazine, 2024). FAO (2017) verilerine göre, bir kişinin günlük gıda ihtiyacının üretilmesi için 2000 ila 5000 litre suya ihtiyaç vardır. Bu sebeple küresel tatlı su rezervinin yıllık ortalama %70'i tarımsal sulamada kullanılmaktadır. Artan küresel nüfusun gıda ihtiyacını karşılamak için 2050'ye kadar yaklaşık %60 daha fazla gıdaya

ihtiyaç duyulacaktır. Bu ihtiyaçla dünya genelinde su talebinin 2050’de %20’den %30’a çıkması beklenmektedir. Henüz dünya üzerinde küresel anlamda bir su kıtlığı olmamasına rağmen, kronik su kıtlığı çeken bölge sayısı giderek artmaktadır. Bu artışın arka planında suyun yaygın kullanımı, iklim değişikliği, artan nüfus ve üretim vb. farklı ancak birbirleriyle bağlantılı birçok sebep bulunmaktadır (PRB Magazine, 2024; Shiklomanov, 1993: 13).

Küresel çaptaki hastalıkların ve ölümlerin %80’inin suyla ilgili hastalıklardan kaynaklandığı bildirilmektedir (PRB Magazine, 2024). Dünyada günlük 2 milyon ton atık suyun yeraltı sularına karıştığı ve her sekiz saniyede bir çocuğun su kaynaklı hastalıklar nedeniyle hayatını kaybettiği bildirilmektedir (PRB Magazine, 2024). UNU (2020)’nun yayınladığı küresel su güvenliği değerlendirme raporuna göre, dünya üzerinde her dört kişiden üçü su güvenliği olmayan ülkelerde yaşamlarını sürdürmektedir. Dünyada güvensiz su kaynaklarının 2020’de 485000 insanın ölümüne sebep olduğu ifade edilmektedir. Bu sayı aynı yıl içerisinde doğal felaketler (8200) ve silahlı çatışmalar (87400) kaynaklı ölümlerle karşılaştırıldığında oldukça yüksek seviyededir (Buchholz, 2022).

Günümüzde küresel nüfusun 1/3’ü içme suyuna erişim konusunda ciddi sıkıntılar yaşamaktadır (DSÖ, 2019). UNICEF (2023: 4)’in raporuna göre, dünya üzerinde yaklaşık 3,6 milyar insanın (dünya nüfusunun yaklaşık yarısı) güvenli sanitasyondan ve 1,8 milyar insanınsa güvenli içme suyundan yoksun bir yaşam sürmektedir. Raporda ayrıca her yıl yaklaşık 830 bin insanın doğrudan güvenli olmayan su, yetersiz sanitasyon ve kötü hijyen koşulları kaynaklı hastalıklar nedeniyle yaşamlarını kaybettikleri ifade edilmektedir. Ne yazık ki dünyadaki tüm devletler coğrafi konumları nedeniyle suya erişim bakımından eşit seviyede değildirler. Örneğin kimi ülkeler suyun kaynağındadırlar, kimileri ise bu kaynaktan oldukça uzaktadırlar. Bu durum ülkeler arasındaki rekabeti önemli ölçüde etkilemektedir.

Tatlı suya erişim bakımından avantajlı ülkeler, aynı zamanda gelişmiş teknolojik ve ekonomik güce sahiplerse, kontrolleri altındaki su kaynaklarından azami fayda sağlamaktadırlar. Ancak bu kaynaklara sahip olamayanlar için durum bir hayli can sıkıcıdır. Bu durumdaki ülkeler su sorunlarına çözüm üretmek için suyun tuzdan arındırılması (sanitasyon) gibi maliyeti yüksek projeleri hayata geçirmek

durumundadırlar. 2019’da yapılan bir araştırmaya göre, dünyada sınırlı su kaynaklarına sahip 177 ülkede, yaklaşık 16000 sanitasyon tesisi bulunmaktadır. Bu tesislerdeki günlük tatlı su üretimi miktarı yaklaşık 95,5 milyon m³tür. Tesislerin %48’i Orta Doğu ve Kuzey Afrika bölgesinde konuşlu bulunmaktadır. Suudi Arabistan, Birleşik Arap Emirlikleri ve Kuveyt dünyanın önde gelen sanitasyon kapasitesine sahip ülkeleri (sırasıyla %15,5, %10,1 ve %3,7) arasında yer almaktadırlar (Jones vd. 2019: 1348).

Bahamalar, Maldivler ve Malta gibi birçok ülke neredeyse tüm su ihtiyacını, Suudi Arabistan ise içme suyunun yaklaşık yarısını sanitasyonla elde etmektedir (UNEP, 2021). Ekonomik gücü yeterli ülkeler bu pahalı su üretim işlemini göğüsleyerek su ihtiyaçlarını karşılarken, bu kapasiteye sahip olmayanlar için mevcut su kaynaklarından azami derecede istifade etmenin yollarını aramaktan başka bir çare kalmamaktadır. Bu durum özellikle suya erişim konusunda devletler arasındaki rekabetin şiddetlenmesine yol açmaktadır. Son yıllarda sınıraşan nehirlerden akan yüzey suları üzerinde yaşanan gerilimler bu durumun açık bir göstergesidir. Normalde suyun kullanım maksimizasyonu, ulusal bir akarsu (devletin sınırları içinde doğup aynı devletin sınırları içerisinde denize dökülüyorsa) üzerinde yapılıyorsa devletler arasında herhangi bir sorun teşkil etmemektedir. Ancak bu maksimizasyon durumu sınıraşan bir su kaynağı üzerinde gerçekleştiğinde kıyıdaş ülkeler arasında ihtilafların yaşanılması kaçınılmaz olmaktadır.

Sınıraşan sular, iki veya daha fazla ülkenin paylaştığı akiferler (doğal ve geniş yeraltı su depolama rezervuarları), göl ve nehir havzaları olarak tanımlanmaktadır (Rieu-Clarke vd. 2012: 66). 2. Dünya Savaşı ve Soğuk Savaş sonrasında bağımsız devletlerin artışı, nehir ve göllerin birçoğunun da sınıraşan sular kategorisinde değerlendirilmesine yol açmıştır. Günümüzde dünya çapında 263 sınıraşan göl ve nehir havzası bulunmaktadır. Bu havzalarda toplam 145 ülke hak sahibidir ve 21 ülke tamamen uluslararası havzalarda yer almaktadır (Giordano ve Wolf, 2003: 163,164). BM, sınıraşan su yollarının optimal kullanımı hususunda kıyıdaş ülkelere çeşitli sorumluluklar yüklemektedir. BM Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanımı Sözleşmesi (1997 BM Sözleşmesi)’nin 8. maddesi, ‘ortak sular üzerinde iş birliği yükümlülüğüne’ genel bir vurgu yapmaktadır. Bu yükümlülüğe göre; “suyolu devletleri, uluslararası bir

akarsuyun optimal kullanımını ve yeterli korunmasını sağlamak için egemen eşitlik, toprak bütünlüğü, karşılıklı yarar ve iyi niyet temelinde iş birliği yapacaklardır” (BM, 1997: 6). Sözleşme, taraf olanlar üzerinde bağlayıcıyken taraf olmayan ülkeler üzerinde herhangi bir baskı unsuru oluşturamamaktadır. Bu kısmi özgürlük durumundan yararlanan bazı ülkeler, sahip oldukları maddî güç unsurları sayesinde sınıraşan nehirlerin toprakları üzerinde bulunan kısımlarında büyük baraj projeleri, su saptırma kanalları, vb. inşa etmektedirler. Bu durum aşağı kıyıdaş ülkeler üzerinde büyük baskı oluşturmaktadır. Adil olmayan bu su paylaşım biçimi taraflar arasında su sebepli çatışmaların riskini artırmaktadır.

Günümüzde pek çok sınıraşan nehir anlaşmazlığının merkezinde, kıyıdaşlar arasında su kaynaklarının paylaşılması hususunda referans alınacak uluslararası kriterlerin eksikliği yatmaktadır (Wolf, 1999: 3). Böylesi bir durum, ister yukarı isterse aşağı havzada olsun tüm paydaş ülkeleri, UH temel prensiplerinden “karşılıklı yarar” bağlamından uzaklaştırmaktadır. Ülkeler bu aşamada su kullanımlarını maksimize etmek, su akışını minimize etmek ve/ya daha fazla su talep etmek gibi çeşitli tek taraflı politikalar yürütebilmektedirler. Söz konusu tek taraflı su politikalarının çoğunlukla kaynak sahibi ülkeler tarafından izlendiği görülmektedir. Kaynak sahibi ülke, avantajlı pozisyonunu alt kıyıdaş ülkelerle su paylaşımında ortaklık kurabilme ya da onlara karşı bir hegemonya aparatı olarak kullanma yönünde kullanabilmektedir. Ancak bu devletlerin su üzerinde yürüttükleri politikaların her zaman başarılı sonuçlar verdiği söylenemez. Çünkü nihai kerte ‘güç dengesi’ temel belirleyicidir. Bu tez, sınıraşan nehir havzaları üzerinde HH mücadele konusunu BNH (Bkz. Harita 1.2.) üzerinden analiz etmeye odaklanmaktadır.

Harita 1.2. Brahmaputra Nehir Havzası (Drishtias, 2020)

Araştırma konusu olarak BNH'nin seçilme nedeni; dünyanın yükselen iki gücü Çin ve Hindistan'ı sıcak bir çatışmanın eşiğine sürüklemeye potansiyelidir. Taraflar arasında halihazırda tarihsel hak iddiaları kaynaklı yaşanan sınır sorunlarının yol açtığı gerginliğe bir de su anlaşmazlığının eklenmesi, bölgede tansiyonun artmasındaki temel sebeptir. Su kaynaklı olası bir Çin-Hindistan sıcak çatışması, sadece bölge güvenliği için değil aynı zamanda küresel güvenlik için de önemli bir tehdit kaynağı olacaktır. BNH'deki Çin-Hindistan hidro-rekabetinin fitili 2000'lerin başında Çin hidro-projeleri ile ateşlendiği görülmektedir. Baraj projelerinden duyulan rahatsızlığını hemen her platformda dile getiren Hindistan, Çin'in bu tek taraflı girişimlerine çeşitli hidro-projeler (ağırlıklı olarak Arunaçal Pradeş ve Assam Eyaletleri üzerinde) planlayarak/inşa ederek karşılık vermektedir.

Hindistan, Çin'in inşa ettiği hidro-projeler vasıtasıyla BNH'de HH statüsü elde etmeyi ve bu projeleri gerektiğinde kendi çıkarları doğrultusunda politik bir silah gibi kullanmayı amaçladığını iddia etmektedir. Brahmaputra'dan akan suya hayati derecede bağımlı BNH'nin bir diğer kıyıdaşı Bangladeş ise üst kıyıdaşlar Çin ve Hindistan arasında yaşanan hidro-rekabetten en fazla etkilenecek tarafın kendileri olacağı yönündeki şikayetlerini her iki tarafa da bildirmektedir. Tüm bu iddiaları

reddetmek ve bölge insanının kaygılarını gidermek adına Çin, projelerin tamamen ülkesinin iç ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hayata geçirildiğini savunmaktadır. Havza çapında taraflar arasında güvenilir bir su yönetimi mekanizmasının olmayışı ve karşılıklı güvensizlik, kıyıdaşlar arasındaki hidro-ilişkilerin genel anlamda gerilimli kılmaktadır. Çalışmada Brahmaputra baraj projeleri özelinde yukarıda belirtilen iddialar araştırılmakta ve ‘Çin’in BNH’deki hidro-projelerinin nihai amacının HH’sini kurmak olup olmadığı’ sorusuna cevap aranmaktadır. Araştırma, söz konusu Çin baraj projelerinin, Hindistan ve Bangladeş üzerinde bıraktığı etkiyi analiz etmekte ve aralarındaki gerginliğin altındaki kök sebepleri ortaya çıkarmaya çalışmaktadır.

Bu tez Giriş, iki ana bölüm ve Sonuç bölümünden oluşmaktadır. Birinci bölümde, çalışmanın konusu, amacı, sınırlılıkları ve yöntemi hakkında bilgi verilmektedir. Ayrıca yine bu bölümün son kısmında HH kavramı üzerine literatürde kaleme alınan kitap, kitap bölümü ve makalelerden oluşan genel bir eser taraması sunulmaktadır. Tezin ikinci bölümünde çalışmanın kavramsal ve teorik çerçevesi çizilirken öncelikle hegemonya, hidropolitika ve sınıraşan sular kavramları tanıtılmakta ve ardından Uİ teorilerinde hegemonya yaklaşımları tartışılmaktadır. Ayrıca yine bu bölümde çalışmanın teorik altyapısını oluşturan HHT ve revizyonlu versiyonları hakkında açıklama yapılmaktadır.

Çalışmanın üçüncü bölümünde ise, Çin’in hidropolitigi tartışılmakta ve su sorununa çözüm olarak hayata geçirilen hidro-projeler hakkında bilgilendirme yapılmaktadır. Rekabet halindeki iki güçlü kıyıdaş Çin ve Hindistan’ın güç unsurları (maddî ve yumuşak) HHT ve ÇHHT bağlamında detaylı olarak analiz edilmektedir. Ayrıca HH uygulama kriterleri kullanılarak kıyıdaşlar arasındaki BNH özelindeki hidro-ilişkiler değerlendirilmektedir. Bölüm Çin’in HH tesisi için gerekli unsurları diğer kıyıdaş ülkeler üzerinde ne ölçüde ve nasıl uyguladığına dair çıkarımlarla sonlandırılmaktadır. Tez, ulaştığı verilerin tartışıldığı Sonuç ve Değerlendirme bölümüyle tamamlanmaktadır.

BİRİNCİ BÖLÜM

Tezin bu bölümünde araştırmanın konusu, problemi, amacı, önemi, yöntemi ve sınırlılıkları aktarılmaktadır. Ayrıca araştırmanın teorik çerçevesinde kullanılacak olan HH kavramı üzerine yapılan akademik çalışmaların özetlendiği literatür taraması sunulmaktadır.

1.1. Araştırmanın Konusu ve Problemi

Bu araştırma, sınıraşan sular üzerinde inşa edilen hidro-projelerin devletlerin bölgesel hegemonya kurma politikasının bir vasıtası olarak kullanılmasını konu etmektedir. Çeşitli fikir ayrılıklarına sebep olan ve kapsamlı bir literatürle desteklenmeyen bu konu, Brahmaputra örnek havza incelemesi üzerinden analiz edildi. Çalışmada Asya'nın su kaynakları bakımından en zengin bölgesi Tibet'teki Brahmaputra Nehri (Çin'de "Yarlung Tsangpo" olarak adlandırılmakta) üzerinde Çin'in başlattığı hidroelektrik baraj projeleri incelendi. Tezde, genelde Çin hidropolitigi, özelde ise Çin, Hindistan ve Bangladeş arasında ihtilafa neden Brahmaputra hidropolitigi araştırıldı. Brahmaputra üzerinde Çin baraj projelerinin gerçekten Çin'in iddia ettiği gibi ülkenin ihtiyaçları doğrultusunda mı yoksa Hindistan'ın öne sürdüğü gibi Çin'in bölgesel hegemonya politikasının parçası olarak mı hayata geçirildiğini ortaya koymak tezin temel sorusudur.

1.2. Araştırmanın Amacı ve Önemi

Sınıraşan sular üzerinde yaşanan gerilimler son yıllarda birçok araştırmacının dikkatini çekmektedir. Bu konuda yapılan çalışmalar genellikle yönetim, iş birliği, çatışma ve güvenlikleştirme yaklaşımları benimsenerek üretilmektedir. Söz konusu çalışmalarda "hegemonya" kavramına da sıklıkla başvurulmaktadır. Sınıraşan sular üzerinde hegemonya analizi yapan Uİ öğrencilerinin çoğu, analizlerinin merkezine ağırlıklı olarak "güç" kavramını almakta ve hegemonyayı sadece güç ilişkileri üzerinden analiz etmektedirler. Ancak bu tek tip yaklaşım, yapı-aktör etkileşimini analizlerine dâhil etmeme ve hegemonu gösterilen rızanın ideolojik mekanizmalarını dikkate almama gibi gerekçeler nedeniyle diğer Uİ teorilerince (neorealizm, neoliberalizm, neo-Gramsciyenizm ve post-yapısalcılık) eleştirilmektedir.

Bu çalışma geçmiş ve şimdiki hidropolitiği inceleyerek analizlerini sınıraşan su kaynaklarının yönetimi ve tahsisinde gücün rolünü ön plana çıkarmaya odaklanan HHT ve hegemonya kavramını merkezine alan ÇHHT esaslarını kullanarak yapmıştır. Analizlerde HHT sütunlarını kullanmakta ve bu analizlerin yorumlamalarını ÇHHT esaslarını kullanarak tamamlamıştır. Çalışmanın teorik altyapısını oluşturan HHT'nin havza çapındaki kıyıdaşın hegemonyasını tesis etmek/sürdürmek veya mevcut hegemonu karşı koymak için farklı güç biçimlerinin birlikte nasıl kullandığını daha iyi anlamak adına önemli katkı sağlayacağı değerlendirilmiştir. Sonuç olarak bu çalışma, bölgesel ve küresel hedefleri doğrultusunda sınıraşan sular üzerinde hegemonya mücadelesi sürdüren ülkelerin güç kapasitelerini nasıl ve ne ölçüde kullandıklarını tespit ederek Uİ disiplinine katkı sağlamayı amaçlamaktadır. Tezimin temel hedefleri şunlardır:

- Sınıraşan su kaynaklarının karmaşıklığını incelemek ve anlaşılmasını kolaylaştırmak,
- Ülkelerin yürüttüğü hidropolitikaları ile dış politika hedefleri arasındaki yakın bağlantıları açığa çıkarmak,
- Uİ teorilerinin hegemonya kavramına bakış açıları üzerinden Çin'in HH'sini incelemek ve
- Brahmaputra Nehri üzerindeki Çin'in baskın pozisyonunu alt kıyıdaş ülkeler Hindistan ve Bangladeş üzerinde negatif mi yoksa pozitif hegemon olarak sürdüreceğini değerlendirmektir.

1.3. Araştırmanın Yöntemi ve Sınırlılıkları

Edinilen bilginin anlamlı bir şekilde açıklanabilmesi için öncelikle araştırmanın sağlam bir teorik alt yapı ve titiz bir metodolojiyle desteklenmesi gerekmektedir. Bu kapsamda tez, analitik ve betimleyici bir araştırma yöntemi benimsemiştir. Tez, araştırma sorusunu cevaplayabilmek için hem birincil hem de ikincil kaynaklardan oluşan mevcut literatürü gözden geçirmiştir. Çalışmada araştırma kitapları, makaleler, haber ve uluslararası örgütlerin yayınladıkları raporlar vb. ikincil kaynaklar kullanılmıştır. Bu aşamada çalışmanın özgünlüğünü koruyabilmek için, ikincil kaynaklardan toplanan bilgilerin birincil kaynaklar yardımıyla doğrulanması gerekmiştir. Ancak, objektif ve güvenilir bilgi akışının çok az olması ve Çin'in birincil

kaynaklarına erişim imkânının sınırlı olması gibi olumsuz nedenlerden dolayı, bu doğrulama işlemi yeteri kadar yapılamamıştır. Bu sebeple Çin, Hindistan ve Bangladeş'teki ilgili bakanlıkların raporları, basın açıklamaları ve hükümet temsilcilerinin yayınladıkları ortak açıklamalar, birincil kaynaklar olarak değerlendirilmiştir. Çalışmada, Çin ile Hindistan'ın müdahil oldukları farklı vaka çalışmalarından örnekler vererek, taraflar arasındaki ortak sınıraşan nehir anlaşmazlıklarının anlaşılmasını kolaylaştıracak tümevarım yönteminden faydalanılmıştır. Araştırmalar sırasında toplanan verilerin işlenmesi, örnek olayın açıklanmasına yönelik bir anlatı oluşturularak yapılmıştır.

Elbette her çalışmada olduğu gibi bu çalışmanın da bazı sınırlılıkları mevcuttur. Birinci sınırlılık, Çin'in ulusal hidropolitikası yerine Brahmaputra özelinde yürüttüğü yerel hidropolitigi incelemeye odaklanmak olmuştur. Buradaki amaç, tezin kapsamını genişletmeden sadece örnek olay üzerinden derinlemesine bir analiz yapabilmeyi sağlamaktır. İkinci sınırlılık ise tezin kavramsal çerçevesini oluşturan hegemonya kavramının belirli Uİ teorileri (klasik ve eleştirel) üzerinden analiz edilmesidir. Hegemonyanın başlıca parametrelerini esas alan bu teoriler sayesinde çalışmadaki analiz birimi ve analiz seviyelerinin örtüşmesi sağlanmış ve böylelikle çalışma sınırlarının dışına çıkılması engellenmiştir. Üçüncü ve son sınırlılık ise incelenecek zaman aralığıdır. Çalışmada Çin'in uluslararası sistemde 'yükselen güç' konumunda değerlendirildiği ve bölgesel hakimiyetini artırmaya başladığı Soğuk Savaş sonrasında günümüze kadarki zaman dilimi esas alınmıştır.

1.4. Araştırmada Kullanılan Hidro-Hegemonya Kavramı Literatür Taraması

Literatürde sınıraşan sular kaynaklı kıyıdaş ülkeler arasında yaşanan çatışmalarla ilgili kaleme alınan oldukça fazla akademik çalışma mevcuttur. Bu çalışmaların yazarlarının söz konusu problemlere ya ortaklık ya da çatışma odaklı çözüm önerileri sunduklarını görülmüştür. Örneğin Julie Trottier (2003), "Water Wars: The Rise of a Hegemonic Concept. Exploring the Making of the Water" başlıklı makalesinde, "su savaşları" kavramının son çeyrek asırda hegemonik bir kavrama dönüşüm serüvenini incelemiştir. Trottier, çalışmasında bu kavramın Orta Doğu'daki

hidropolitika literatüründe nasıl baskın hale geldiğini analiz etmiştir. Makalede, İsrail ve Filistin topraklarında yaşanan su savaşları vaka çalışması olarak ele alınmıştır.

Mark Zeitoun ve Jeroen Warner (2006), “Hydro-Hegemony – A Framework for Analysis of Trans-Boundary Water Conflicts” isimli çalışmalarında, dünya genelinde artan yapısal ve fiziksel su kıtlığının sebep olduğu sınırşan su çatışmalarını derinlemesine incelemiştirler. Yazarlar makalede HH'nin nehir havzası seviyesindeki hegemonya olduğunu ve bunun kaynağı zapt etme, birleştirme ve sınırlama gibi su kaynağını kontrol stratejileriyle elde edildiğini savunmaktadırlar. Kaynak üzerindeki kontrol açısından rekabetin sonucunun ise tipik olarak en güçlü aktör lehine kurulan HH formuyla belirlendiğini iddia etmektedirler. Ana Elisa Cascão (2008), “Ethiopia-Challenges to Egyptian Hegemony in the Nile Basin” başlıklı makalesinde, Etiyopya'nın Nil Nehri Havzası'nda Mısır HH'sine karşı gösterdiği rızayı ve havzadaki su rekabetini incelemektedir. HHT'de “kıyıdaş devletler arasındaki asimetric güç ilişkilerinin hidropolitik ilişkilerin temel taşı olduğu” çıkarımını sorgulayan Cascão, HH'nin tartışılmaz olmadığını savunmaktadır. Çalışma, zayıf kıyıdaş devletlerin hegemonik oluşumlara karşı mücadele etmek için sahip olmaları gereken seçeneklerinin neler olduğu hakkında çeşitli çıkarımlar sunmaktadır.

Jeroen Warner ve Mark Zeitoun (2008), “International Relations Theory and Water Do Mix: A Response to Furlong's Troubled Waters, Hydro-Hegemony and International Water Relations” başlığıyla yayınladıkları çalışmalarında, Uİ teorileri ile su literatürü arasındaki ilişkileri tartışmakta ve eleştirmektedirler. Yazarlar, su çatışmalarında HH'nin daha kolay anlaşılabilmesi için eleştirel ve realist Uİ teorilerine ihtiyaç olduğu sonucuna varmaktadırlar. Marwa Daoudy (2008), temel olarak hidropolitige odaklanan “Hydro-Hegemony and International Water Law: Laying Claims to Water Rights” başlıklı makalesinde, HHT bağlamında HH'yi farklı bir anlayışla ele almaktadır. Daoudy çalışmanın finalinde, aşağı kıyıdaş devletlerin müzakerelerdeki meşruiyetlerini artırmak amacıyla yapısal ve pazarlık gücü kaynağı USH ilkelerini kullandıkları sonucuna varmaktadır.

Anthony Turton ve Nikki Funke (2008), “Hydro-Hegemony in the Context of the Orange River Basin” isimli çalışmalarında, gücün esasında bir sorun olarak ifade edildiği HHT'ye karşılık ‘hidropolitik kompleks’ formunda yeni bir teori sunmayı

amaçlamaktadırlar. Çalışmada, Orange Nehir Havzasında diğer kıyıdaş devletlerle çatışmayı çözen pozitif bir HH olan Güney Afrika örneğini ele almaktadırlar. Diğer uluslararası nehir havzalarında olduğu gibi gücün tüm kıyıdaş devletler için istikrarlı bir rejim yaratabileceğini savunmaktadırlar. Kai Wegerich (2008), “Hydro-Hegemony in the Amu Darya Basin” başlıklı çalışmasında, Amu Darya Havzası’nda Sovyet dönemi sonrası kıyıdaşlar arasında yaşanan hidro-rekabete yönelik çıkarımlar sunmaktadır. Wegerich, havzada akışı Özbekistan’ın kontrol ettiği algısının gerçeği yansıtmadığını ve taraflar arasında bugüne kadar herhangi bir dengenin sağlanamadığını ileri sürmektedir. Kıyıdaşların nüfuzlarını artırmak için tek taraflı bir yaklaşım sergilediklerini iddia eden Wegerich, Amu Darya Havzasında henüz net bir HH oluşumundan bahsedilemeyeceğini savunmaktadır.

Melvin Woodhouse ve Mark Zeitoun (2008)’un kaleme aldıkları “Hydro-Hegemony and International Water Law: Grappling With the Gaps of Power and Law” başlıklı makale, sınıraşan sularda devlet davranışlarına ilişkin analizler sunmaktadır. Çalışmada, HHT çerçevesinde elde edilen verilerle USH ilkelerine ne ölçüde katkı sağlanabileceği yönünde çıkarımlar sunulmaktadır. Yazarlar, bir devletin adaletsiz su paylaşımı düzenlemelerini sürdürmek için ‘gücün gizli kullanımı’ stratejisini benimsediğini ileri sürmektedirler. Çalışmanın sonunda USH’nin bu gizli hegemonik uygulamaları ilkelerine dâhil etmesi gerektiği sonucuna varmaktadırlar. Mark Zeitoun ve J.A. Allan (2008) “Applying Hegemony and Power Theory to Transboundary Water Analysis” başlıklı makalelerinde, HHT temelinde hegemonya, güç ve politik-ekonomi süreç kavramlarını geliştirmişlerdir. Yazarlar, bu kavramların sınıraşan su ilişkilerini şekillendirmedeki rollerini açıklamak için Gramsci’nin hegemonya ve Lukes’in gücün üç boyutu (kuvvet, anlaşmalar ve fikirler) tanımlamalarını referans almışlardır. Çıkarımlarıyla karmaşık sınır ötesi ilişkilerinin yorumlanmasında sosyal teorilere katkı sağlamayı amaçlamaktadırlar.

Ana Elisa Cascão (2009a), “Changing Power Relations in the Nile River Basin: Unilateralism vs. Cooperation?” başlıklı makalesinde, yukarı kıyıdaş ülkelerdeki iktisadî ve politik değişimlerin Mısır’ın Nil nehrinde HH’sini nasıl etkileyebileceğini tartışmaktadır. Çalışma, ortaya çıkan yeni dinamiklerin devam eden bölgesel iş birliğine ne ölçüde etki yapabileceği konusunda farklı çıkarımlar sunmaktadır. Cascão,

havzada son yıllarda izlenen tek ve çok taraflı hidropolitik eğilimlerin yakın gelecekte bir arada var olacağını savunmaktadır. Marwa Daoudy (2009), “Asymmetric Power: Negotiating Water in the Euphrates and Tigris” isimli çalışmasında, Fırat ve Dicle Nehri Havzalarında yukarı ve aşağı kıyıdaşlar arasında yürütülen müzakerelerde gücün rolünü analiz etmektedir. Daoudy yaptığı analizlerde geleneksel güç unsurları ile pazarlık gücünü bütünleştiren bir yaklaşım benimsemektedir. Aşağı havzada bulunan veya daha savunmasız kıyıdaş devletlerin sahip oldukları pazarlık gücü unsurlarını devreye koyarak, havzadaki müzakerelerde denge sağlayabileceklerini ileri sürmektedir. Bu çalışma, güç asimetrisinin müzakere konularının mutlak belirleyicisi olmadığı sonucuna varmaktadır.

Shlomi Dinar (2009), “Power Asymmetry and Negotiations in International River Basins” başlıklı makalesinde, kıyıdaş devletler arasındaki güç asimetrisinin, paylaşılan su kaynaklarına ilişkin müzakereler ve anlaşmazlıkların çözümüne sunduğu katkıyı araştırmaktadır. Çalışmasında çeşitli uluslararası su anlaşmalarını gözden geçiren Dinar, yaptığı analizler sonrasında realist güç ve HH yaklaşımlarının kıyıdaş devletler arasındaki iş birliğini açıklamada sınırlı kaldığı çıkarımına ulaşmaktadır. Dinar, ayrıca zayıf devletlerin de hidropolitik ve sınıraşan su anlaşmalarını etkileyebileceğini ileri sürmektedir. Cascão ve Mark Zeitoun’un birlikte kaleme aldıkları “Power, Hegemony and Critical Hydropolitics” (2010) başlıklı kitap bölümü, sınıraşan su yönetimi için kritik bir hidropolitik teorinin ilk kez ortaya konulması bakımından oldukça önemli bir çalışmadır. Gücün ve hegemonyanın rolüne odaklanan akademisyenler, çalışmalarında eleştirel tartışmalara yer vermektedirler. Yazarlara göre, “teorinin test edilmesi, çatışma ve iş birliğinin bir arada var olabileceğini göstermektedir. Ancak bu tür iş birliği biçimleri, tüm taraflar için iyi sonuçlar vermeyebilir”. Çalışma, ortaya attığı çıkarımlarla HHT’nin derinleşmesine olanak sağlamaktadır.

Jenny R. Kehl (2011), “Hydropolitical Complexes and Asymmetrical Power: Conflict, Cooperation, and Governance of International River Systems” başlıklı makalesinde nehir havzalarında asimetrik güce sahip zayıf kıyıdaş devletlerin kullandıkları stratejileri ve iş birliğine ulaşmadaki başarılarını incelemektedir. Kehl, HHT çerçevesinde yaptığı analizlerinde, daha zayıf kıyıdaş devletlerin nüfuzlarını

artırmak için havza dışı aktörlerden yardım aldıklarını tespit etmiştir. Çalışmada havzada sert gücü dengelemeye yönelik uygulanan stratejilerin etkili olmaktan ziyade taraflar arasındaki çatışmayı daha da şiddetlendirdiği değerlendirilmektedir. Kehl, iktisadî ve yumuşak gücü dengelemeye yönelik stratejilerin ise kıyıdaş devletler arasındaki iş birliğini teşvik etmede daha başarılı sonuçlar verdiği sonucuna ulaşmıştır. Suvi Sojamo vd. (2012), “Virtual Water Hegemony: The Role of Agribusiness in Global Water Governance” başlıklı makalelerinde, Batılı tarım işletmesi oyuncularının gelişmekte olan Asya ve Afrika’daki uluslararası tarımsal gıda emtiaları üzerinde oluşturdukları ‘sanal hegemonyayı’ analiz etmektedirler. Yazarlar, bu çalışmada HHT ile sanal su kavramını birleştirme eğilimindedirler.

Jeroen Warner ve Neda Zawahri (2012), “Hegemony and Asymmetry: Multiple-Chessboard Games on Transboundary Rivers” başlıklı makalelerinde, HH tesisleri için güç asimetrisinin gerekli olup olmadığı, eğer gerekliyse bu durumun kıyıdaş devletler arasında adil bir anlaşmaya engel olup olmadığı sorusuna cevap aramaktadırlar. Çalışmada su çatışması ve iş birliğine ilişkin mevcut literatüre odaklanan yazarlar, çalışmaların devlet merkezli bir yaklaşımın ötesine geçmesi gerektiği kanaatine varmaktadırlar. HH devletin iş birliğine zarar veren davranışlarını değiştirmek için, devlet dışı aktörlerin devreye alınması gerektiğini savunmaktadırlar. Ahmet Conker (2014), “An Enhanced Notion of Power for Inter-State and Transnational Hydropolitics: an Analysis of Turkish-Syrian Water Relations and the Ilisu Dam Conflict Between the Opponents and Proponents of the Dam” başlıklı doktora tezi ile HH literatürüne önemli bir analiz örneği sunmaktadır. Bu çalışmada Conker, Türkiye’nin 1923-2011 arasında sınıraşan su konularında devlet ve devlet-dışı aktörlerle ilişkilerini incelemektedir. Tez, akredite devlet-dışı aktörlerin rolüyle hidropolitik süreçleri bütünleştiren teorik bir çerçeve sunmaktadır. Ilisu barajı karşıtı eylemci ağlarını araştıran bu çalışma, devlet dışı aktörlerin de sınıraşan su çatışma analizlerine dâhil edilmesinin oldukça önemli olduğunu savunmaktadır.

Brahmaputra Nehri’ni bir vaka çalışması olarak seçen Mark Christopher (2013), “Water Wars: The Brahmaputra River and Sino-Indian Relations” başlıklı çalışmada, su kaynakları üzerindeki sürtüşmeden kaynaklanan bazı uluslararası, bölgesel ve yerel zorlukları incelemektedir. Christopher, Brahmaputra’nın zorluklarını

anlamak için, uluslararası nehir yönetişimi normları, gıda güvenliği sorunları, su yönetişimi ve Tibet'in Asya su sorunlarında oynadığı kilit rolünün göz ardı edilmemesi gerektiğini savunmaktadır. Ayrıca yazar, nehrin kullanımına ilişkin herhangi bir anlaşmazlığın Hindistan için ne ölçüde bir tehdit oluşturacağını ve Hindistan'ın böylesi bir durumda olası seçenekleri hakkında çıkarımlarını sıralamaktadır. Sebastian Biba (2014), "Desecuritization in China's Behavior towards its Transboundary Rivers" başlıklı makalesinde, Çin'in sınıraşan nehirlerle yönelik hidropolitik analizini yapmıştır. Çalışmada Güneydoğu Asya'da Mekong Nehri, Güney Asya'da Brahmaputra Nehri ve Orta Asya'daki Irtysh ve İli Nehirleri olmak üzere üç farklı bölgedeki vaka örnekleri incelenmiştir. Realist karşıtı bir yaklaşım sergileyen Biba, güvensizleştirme/güvenlik dışılaştırma kavramı üzerinden alana oldukça yeni bir çerçeve getirmiştir. Biba'ya göre Pekin, komşuları ile arasındaki karmaşık hidropolitik durumun farkındadır ve bu durumun ülkenin genel dış politika hedeflerine ulaşma çabalarını negatif etkileyebileceğini düşünmektedir. Bu sebeple hidropolitikini hem kendi hem de komşu devletlerin politika hedefleriyle uzlaştırmaya çalışmaktadır.

Shreya Bhattacharya (2018), "China's Hydro Ambitions and the Brahmaputra" isimli çalışmasında, Çin'in komşularıyla herhangi bir resmî su paylaşım anlaşmasına girmekten kaçınarak, kaynağına sahip olduğu sınıraşan nehirleri kontrol altına almayı amaçladığını ileri sürmektedir. Brahmaputra Nehri üzerinde Çin hidro-projelerinin bu kapsamda başlatıldığını ileri süren Bhattacharya, çalışmasında bu projelerin Hindistan için olası sonuçlarını analiz etmektedir. Bhattacharya'a göre, Çin Hindistan'daki muson döneminde sel kontrolü ve planlaması için çok önemli hidrolojik verileri paylaşmayı reddetmekte ve aşağı havzadaki komşularını kontrol ve baskı altına almak için suyu siyasî stratejik bir silah olarak kullanmaktadır. Hasina Afruj Shanta (2018), "Tsangpo-Brahmaputra: A Perception Study from Riparian Perspectives" başlıklı makalesinde, son zamanlarda Brahmaputra üzerinde Çin'in yukarı havzadaki faaliyetlerinin alt kıyıdaş ülkeler Hindistan ve Bangladeş için büyük bir endişe kaynağı oluşturduğunu ifade etmektedir. Shanta, sorunun üç ülkenin her birinin nehir kıyısındaki faaliyetlerini ve endişelerini açıklamak ve gerekçelendirmek için üç ayrı perspektiften geniş bir şekilde analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır.

PK Khup Hangzo (2021) “Implications of China’s Hydro-Hegemony on River Yarlung Tsangpo: Another Lever of China’s Expansionist Tactics into India’s East” başlıklı çalışmasında Çin’in Brahmaputra Nehri üzerindeki HH’sini ve bunun Hindistan için potansiyel sonuçlarını tartışmaktadır. Yazar Çin’in BNH’de negatif (olumsuz)/baskın bir HH biçimi uyguladığını ileri sürmektedir. Makale ayrıca Çin’in HH’sinin stratejik alana (Arunaçal Pradeş’e) kadar uzandığını savunmaktadır. Çalışma, Hindistan için ciddi stratejik ve jeopolitik risk teşkil eden bu duruma karşılık atması gereken adımlar konusunda bilgi sunmaktadır. Yukarıda özetlenen çalışmalarda sınıraşan sularda HH analizlerinin ağırlıklı tek tip bir analiz düzeyi üzerinden yapıldığı görülmektedir. Ancak böylesi bir yaklaşım, karmaşık hidro-ilişkilerin anlaşılmasını zorlaştırmaktadır. Bu tez, birden fazla analiz düzeyini birlikte kullanarak HH’nin çok katmanlı doğasının daha kolay anlaşılmasına olanak sağlamaktadır. Tez, sınıraşan sularda HH mücadelesinin kapsamlı analizini kolaylaştırması bakımından Uİ literatürüne önemli katkı sağlamayı amaçlamaktadır.

Çalışmanın bu bölümünde araştırmanın konusu, amacı, sınırlılıkları, yöntemi, hakkında genel bilgilendirme yapılmıştır. Ayrıca yine bölümde örnek olay incelemesinin kavramsal alt yapısını oluşturan HH kavramı üzerine kaleme alınmış önemli eserlerin özetlendiği, genel bir literatür taraması sunulmuştur. Şüphesiz bu alanda yapılan her çalışma, kendi çapında bir amaca hizmet etmekte ve literatüre önemli katkılar sağlamaktadır. Ancak burada açıklamaları verilen çalışmaların tezin kapsamı ve kısıtlılığı dikkate alınarak belirlendiğini belirtmekte fayda vardır. Çalışma, kavramsal ve teorik çerçevenin çizildiği ikinci bölüm ile devam etmektedir.

İKİNCİ BÖLÜM

KAVRAMSAL VE TEORİK PERSPEKTİFLER

Çalışmanın bu bölümünde kavramsal ve teorik çerçevesi çizilmektedir. Başlangıçta hegemonya, hidropolitik, sınıraşan sular, sınıraşan su çatışmaları ve bu suların hukuksal dayanakları özetlenmektedir. Ardından HH kavramlarının ortaya çıkış süreçleri ve kullanım bakımından farklılıkları incelenmektedir. Sınıraşan sularda son 75 yıllık süreçte yaşanmış çatışmalar ve sınıraşan suların hukuksal özetlenmekte ve hegemonya kavramı üzerine Uİ teorilerinde tartışmalar sunulmaktadır. Bölüm, sınıraşan sular üzerindeki çatışmaların analizi için geliştirilen HHT ve ardılları hakkında detaylı bilgi aktarımı ile sonlandırılmaktadır.

2.1. Kavramlar

2.1.1. Hegemonya

Yunanca “liderlik etmek” anlamına gelen “hegeisthai” kelimesinden türetilen hegemonya (hegemonia) kavramı, bir grubun, kurumun, devletin veya örgütün bir diğeri üzerindeki egemenliğini tanımlamaktadır. Özellikle siyasî ve askerî alanlarda kullanılan terim, aynı zamanda iktisadî, dini veya kültürel alanlarda da kullanılmaktadır. Yüzyıllar boyu çeşitli uygarlıkların ve imparatorlukların sınırlı coğrafi alanlarında farklı siyasî, askerî veya ekonomik hegemonik liderlik örneklerini görmek mümkündür. Etkisini tüm dünyaya yayan ilk hegemon, 19. yüzyılın başlarında Britanya İmparatorluğu olmuştur. Britanya, hegemonyasını sadece askerî gücünden değil, aynı zamanda sömürgeleri üzerinde tesis ettiği malî ve ideolojik gücünden almıştır. 20. yüzyılın sonlarına gelindiğinde ise dünya artık ABD'nin küresel hegemonyasına tanıklık etmiştir (Krause, 2006).

2.1.2. Sınıraşan Sular

İki veya daha fazla devlet tarafından paylaşılan ve nehirler, göller ve akiferlerden oluşan tatlı su kaynakları, literatürde “sınıraşan sular” olarak tanımlanmaktadır. “Havza” yüzey suyuyla bağlantısı olan veya olmayan hidrolojik alan ve yeraltı suyu kaynaklarını içerirken, (BM, 2009: 14) “su yolu”, fiziksel özellikleriyle yekpare bir bütün oluşturan veya normal olarak ortak bir son noktaya akan yüzey suları ve yeraltı suları sistemini ifade etmektedir. “Uluslararası su yolu”

ise bir kısmı farklı devletlerde bulunan su yolu anlamına gelmektedir. Uluslararası su yollarına örnek, iki veya daha fazla ülkeyi sınırlayan nehirler ve göller, bir ülkeden diğerine akan nehirler ve ortak yer altı su kaynakları gösterilebilir (Rieu-Clarke vd. 2012).

Tüm toplumlar evsel ihtiyaçları, gıda üretimi, geçim kaynağı, enerji üretimi, endüstri ve/veya denizcilik gibi farklı gerekçeler nedeniyle tatlı suya bağımlıdır. Günümüzde gerek iklim değişikliğinin etkileri gerekse de giderek öngörülemez hale gelen yağış ve sıcaklık döngüleri nedeniyle tatlı su kaynaklarının miktarında görülen azalışlar, söz konusu bu bağımlılığın daha da artmasına yol açmaktadır. Devletler, çeşitli mühendislik girişimleri yoluyla bu sorunun üstesinden gelmeye çalışmaktadırlar. Bu girişimler özünde su kaynaklarının mevcudiyetini, miktarını veya kalitesini artırmayı amaçlamaktadır (Petersen-Perlman vd. 2017: 105).

Dünya nüfusunda görülen hızlı artış ve bu artışın beraberinde getirdiği daha fazla refah arayışı, küresel çapta tatlı su talebinin her geçen gün artmasına sebep olmaktadır. Ancak artan talep karşısında su sınırlı bir kaynaktır ve birçok ülke ne yazık ki artan bu talebi karşılayacak yeterlilikte su kaynaklarından mahrumdur (Rieu-Clarke vd. 2012: 10). FAO (2023a), dünya üzerinde yaşanan su kıtlığının hemen hemen her kıtayı etkilediğini, yaklaşık 1,2 milyar insanın halihazırda fiziksel kıtlık bölgelerinde yaşadığını ve 1,6 milyar insanın ise su kıtlığı ile karşı karşıya olduğunu ileri sürmektedir. Eski BM Genel Sekreteri Ban Ki-moon, 2016'da "Uluslararası Ormanlar Günü" nedeniyle yayınladığı mesajda, 2025'e kadar dünyada 1,8 milyar insan 'mutlak' su kıtlığı olan ülke veya bölgelerde hayatlarını sürdürmek zorunda kalacağını ve küresel nüfusun 2/3'ünün ise 'su stresi' altında yaşam mücadelesi vereceğini ifade etmektedir (BM, 2016).¹

OECD (2012)'nin verilerine göre, 2050'de dünya nüfusunun yaklaşık %40'ının su sıkıntısı çekeceği tahmin edilmektedir. Tatlı su konusundaki böylesi olumsuz beklentiler, dünyada mevcut tüm sınıraşan suların önemini katbekat

¹ İsveçli su uzmanı Malin Falkenmark, 1989'da bir ülke ya da bölgede karşı karşıya kalman su stresini değerlendirmek için bir ölçek geliştirmiştir. "Falkenmark Su Stresi Göstergesi" olarak adlandırılan bu ölçekle yapılan ölçümlerde, yıllık kişi başına düşen su varlığı 1700 m³ altında "su stresi", 500 m³-1000 m³ aralığında "su kıtlığı" veya 500 m³ aşağısında ise o ülke ya da bölgede "mutlak su kıtlığı" koşullarının hüküm sürdüğü değerlendirilmektedir (Falkenmark vd. 1989: 259-260).

artırmaktadır (Jenkins ve Sugden, 2006; UNDP, 2006; BM, 2006). Dünya çapında iki veya daha fazla ülkenin siyasî sınırlarını aşan 263'ten fazla havza ve 300 akifer bulunmakta ve bunların hepsi 'sınıraşan sular' kategorisinde değerlendirilmektedir. Küresel nüfusun yaklaşık %40'ının yaşamsal ihtiyaçlarını karşıladığı bu sular, küresel nehir akışlarının yaklaşık %80'ini ve dünya kara yüzeyinin ise yaklaşık %46'sını oluşturmaktadır (FAO, 2023b; Wolf vd. 2005: 82-83). En az 158 sınıraşan suyun bölgesel ve uluslararası sorun ve çatışma potansiyeline sahip olduğu değerlendirilmektedir (Feng ve He, 2009: 189).

2.1.2.1. Sınıraşan Sular Kaynaklı Çatışmalar

Dünyada sınıraşan su kaynaklarının paylaşımı konusunda yaşanan anlaşmazlıklar yerel, ulusal ve/veya uluslararası olmak üzere farklı ölçeklerde ortaya çıkmaktadır. Artan su kıtlığı çoğu zaman kıyıdaş ülkeler arasında iş birliğine yol açarken (Himes, 1980), aynı zamanda hem çatışma hem de iş birliğinin bir arada yaşandığı durumlara da tanıklık edilmektedir (Link vd. 2016: 496). Su anlaşmazlıklarının genelde kıyıdaş ülkeler arasında suyun miktarı, kalitesi ve kontrolü konularında yaşanan fikir anlaşmazlıkları temelinde ortaya çıktığı görülmektedir (Swain, 2001: 771). Ahmed Abukhater, dünyanın farklı yerlerindeki uluslararası su paylaşımı politikalarını incelediği 'Water as a Catalyst for Peace' (2013) isimli kitabında, suyun çatışmadan çok barış ve iş birliğinin katalizörü olarak kullanılması gerektiğini savunmaktadır. Abukhater (2013: 241)'e göre, devletler arasında yaşanan su ihtilaflarının sürekliliği sadece bir su kıtlığı meselesinden ortaya çıkmamaktadır. Bu anlaşmazlıklar daha çok tartışmalı su kaynaklarının tahsisini düzenleyen eşitlikçi anlaşmaların eksikliğinden kaynaklanmaktadır.

Genel olarak çatışma konuları doğal kaynaklar, egemenlik, hayatta kalma, itibar ve ideoloji olmak üzere beş temel grupta ele alınmaktadır. Her bir çatışma grubunun kendi dinamikleri vardır. Dolayısıyla karar alıcılar çatışma durumunda bu dinamiklere göre politikalarını belirlemektedirler. Ancak bazı alanların dinamikleri o kadar fazladır ki; yukarıda belirtilen çatışma gruplarının birden fazlasında kendilerine yer bulurlar ve bunlara çözüm üretmek oldukça zordur. Sınıraşan sular üzerindeki ihtilaflar da bu kapsamdadır (Mitchell, 1981: 43). Araştırmalar, doğası gereği sınıraşan suların, tarih boyunca en farklı görüşteki kıyıdaşları bile uzlaştırdığını göstermektedir.

Mansap² boyunca suyun paylaşımı konusunda kıyıdaşlar arasında imzalanan antlaşmalar veya resmî olmayan çalışma grupları yoluyla oluşturulan kurumsal kapasite, bu uzlaşının temel yapı taşlarıdır. Bu kurumsal kapasite sayesinde taraflar, diğer konularda çatışma halindeyken bile su konusunda tesis ettikleri iş birliği mekanizmalarının çalışır halde kalmasına özen göstermektedirler (Wolf, 1998: 257). Birbirinden benzersiz ve girift yapıdaki sınıraşan nehirler, kıyıdaşlar için farklı ulusal ve uluslararası çıkarlar ihtiva etmektedir. Bu nehirlerin yönetimi ve nehir sularının paylaşımı konusunda kapsayıcı tek bir uluslararası antlaşmanın olmaması, dönemsel olarak kıyıdaşlar arasında çatışma riskini artırmaktadır (Brochmann ve Hensel, 2009: 416).

Tarih boyunca yaşanan sınırlı savaşlar incelendiğinde suyun taraflar arasındaki ilişkileri düşmanlık noktasına taşımada bir katalizör olarak kullanıldığı görülmektedir (Wolf, 1998: 252). İlk sınıraşan su çatışmalarının MÖ 2450’de Lagaş Kralı Urlama’nın Umma şehrini sudan yoksun bırakmak için suyu sınır kanallarına yönlendirmesiyle başladığı bilinmektedir. Zaman içerisinde farklı gerekçelerle devam eden bu çatışmaların sayısı günümüzde resmî kayıtlara göre 1300’e yaklaşmıştır (Pasifik Enstitüsü, 2023). Aaron Wolf vd. (2003: 39)’e göre, 1948’den itibaren uluslararası sular kaynaklı, 30’u İsrail ve komşuları arasında olmak üzere toplamda 37 şiddetli çatışma yaşanmıştır (son 75 yılda küresel çapta sınıraşan nehirler üzerinde yaşanan önemli silahlı çatışmaların kısa bir özeti için bakınız Tablo 2.1.) Aynı dönemde yaklaşık 157 uluslararası su antlaşması da müzakere edilerek imzalanmıştır.

Nehir ve Çatışma Konusu	Taraf Ülkeler	Zaman Aralığı	Açıklama / Anlaşma
Ganj / Farakka Barajı	Hindistan- Pakistan- Bangladeş	1947-1996	Taraflar arasında 1947’de başlayan nehir anlaşmazlığı, 1962’de gerginliğe yol açmıştır. 1977-1982, 1982-1984 ve 1985-1988 arasında varılan kısa süreli anlaşmalarla ilerletilen gergin su ilişkileri, halihazırda 1996’da imzalanan ve 30 yıl geçerli olması kararlaştırılan “Ganj Anlaşması” ile yürütülmektedir.

² Memba suyun kaynak yönünü, mansap ise akış yönünü ifade etmek için kullanılmaktadır.

İndus Suları/ Sulama suyu konusunda	Hindistan- Pakistan	1947-1960	Bağımsızlıklarını 1947’de kazanan iki ülkenin yeni siyasal sınırlarının çizilmesinin ardından başlayan su ihtilafı, DB garantörlüğünde 12 yıl süren müzakerelerin ardından 1960’da imzalanan “İndus Su Anlaşmaları” ile çözüme kavuşturulmuştur.
Yarmouk Nehri / Sulama suyu planı	İsrail-Ürdün- Suriye	1951	Ürdün’ün Yermuk Nehri üzerinden Ürdün Vadisi’ni sulama planlarını kamuoyuna açıklamasıyla başlayan gerginlik, İsrail’in bu plana karşılık Suriye ile arasındaki askerden arındırılmış bölgede bulunan Huleh bataklıklarının kurutma misillemesiyle zirveye çıkmıştır. Bu süreçte İsrail ile Suriye arasında sınır çatışmalarının yaşandığı görülmüştür.
Yarmouk Nehri / Su Transferi Projesi	İsrail-Ürdün- Lübnan ve Suriye	1953-1967	Nehrin yukarı kıyıdaşı Suriye’nin ortaya attığı su transfer projesi, aşağı kıyıdaşlar Ürdün ve İsrail’in sert tepkisine sebep olmuştur. Sınır boyunca artan askerî eylemleri nedeniyle Suriye, uluslararası onay alamamış ve proje hayata geçirilememiştir.
Nil Nehri / Su Paylaşımı Anlaşmazlığı	Mısır-Sudan	1958	Nil havzasında, sömürge dönemi sonrasında Mısır ve Sudan arasında yaşanan su paylaşım anlaşmazlığı, taraflar arasındaki ilişkilerin 1958’e kadar gerilimli ilerlemesine neden olmuştur. Mısır’ın tartışmalı bölgelere askerî taarruzu ve Sudan’da yaşanan askerî darbe sonrası yeni kurulan hükümetin Mısır’la yumuşak ilişkiler kurma gayreti, havzada uyumsuzluğa son verecek yeni bir paylaşım antlaşmasının önünü açmış ve 1959’da taraflar arasında ‘Nil Sularının Paylaşımı Anlaşması’ imzalanmıştır.
Fırat Nehri / Sulama suyu	İsrail-Suriye	1962	İsrail, Aşağı Tarfik’te sulama hendeklerine saldırı düzenlemiştir.
Paraná Nehri / Brezilya hidroelektrik santral planı	Brezilya- Paraguay	1962-1967	Taraflar arasında nehir üzerinde geliştirilecek projelerle ilgili yürütülen müzakereler, Brezilya’nın 1962’de bölgede askerî güç gösterisiyle kesintiye uğramıştır. 1967’de askerî kuvvetlerin geri çekilmesi ile müzakerelere yeniden başlanılmış ve ortak bir komisyon kurulması konusunda anlaşma sağlanmıştır.

Ürdün Nehri / Su Transferi Projesi	İsrail-Suriye	1965-1966	Suriye'nin Ürdün Nehri'nin kaynağının yönünü değiştirme projesi, İsrail'in silahlı müdahalesiyle durdurulmuştur.
Ürdün Nehri / Su Transferi Projesi	İsrail-Suriye	1967	Arap-İsrail Savaşı sırasında İsrail, Golan Tepelerini işgal ederek Ürdün Nehri'nin kaynağındaki su yönlendirme çalışmalarını yok etmeye devam etmiştir.
Paraná Nehri / Itaipu Hidroelektrik Barajı	Brezilya-Arjantin-Paraguay	1971-1979	Brezilya ve Paraguay'ın 1973'te aralarında imzaladıkları bir anlaşma ile Paraná Nehri üzerindeki Itaipu barajını inşa etme planını açıklamaları, Arjantin'in tepkisini çekmiştir. 1979'da Arjantin'in kaygıları giderilmiş ve mansap üzerinde Brezilya ve Paraguay'ın Itaipu barajı ve Arjantin'in Yacyreta barajı inşa etmesinin önünü açan bir anlaşmaya varılmıştır
Fırat Nehri / Su azaltımı iddiası	Irak-Suriye	1974	Irak, nehir suyunun ülkesine akışının azaltıldığı iddiasıyla Suriye'deki El Sevra barajını bombalamakla tehdit etmiş ve sınır boyunca asker yığmıştır. Bu süreçte iki ülke arası ilişkilerde gerilim hat safhaya çıkmıştır.
Fırat Nehri / Su azaltımı iddiası	Irak-Suriye	1975	Irak, nehrin su akışının düşük olduğu dönemde Suriye'nin barajları doldurmaya çalıştığını iddia etmiştir. Ancak Suriye bu iddiayı reddetmiş ve Irak, Arap Birliği'nden duruma müdahale etmesini istemiştir. Bu süreçte hem Suriye hem de Irak ortak sınırlara asker gönderme kararı almışlardır. Suudi Arabistan taraflar arasında olası çatışmanın önüne geçmede başarılı bir arabuluculuk görevi üstlenmiştir.
Helmand Nehri / Kamal Han Barajı	Afganistan-İran	1974-2021	İran, Afganistan'ın 1974'te inşasına başladığı Kamal Han Barajı'nın su sıkıntısı çeken güneydoğu bölgesindeki ekolojik bozulmayı hızlandıracağını ileri sürmüştür. Afganistan ise İran'ın kaygılarını yersiz bularak barajın inşası ve işletilmesinin 1973 Su Anlaşması'na uygun olduğunu belirtmiştir. 24 Mart 2021'de barajın açılmasından bir ay öncesinde iki ülke Helmand havzasında yeni bir araştırma yapma ve 1973 anlaşmasına dayalı su haklarını yeniden değerlendirme konularında mutabakata varmışlardır.

Kuena Nehri / Gové Barajı ve Ruacana hidroelektrik kompleksi	Angola-Güney Afrika	1975-1988	1975'te Güney Afrika ordu birlikleri, Güneybatı Afrika ve Namibya'nın su kaynaklarını savunmak amacıyla Angola'ya hareket başlatmışlardır. Kunene Nehri üzerindeki Gové Barajı da dâhil olmak üzere Ruacana hidroelektrik kompleksi Angola iç savaşının bittiği 1988'e kadar Güney Afrika'nın kontrolü altında kalmıştır.
Nil Nehri / Baraj inşası planı	Mısır-Etiyopya	1978-Devam ediyor..	Etiyopya'nın Mavi Nil'in kaynağına baraj inşa etme önerisi, Mısır'ın tepkisini çekmiş ve taraflar arasında uzun yıllar sürecek bir gerilimin fitili ateşlenmiştir. Mısır bu süreçte "kendisini yeniden savaşa sürükleyebilecek tek konunun su olacağını" dile getirerek Etiyopya'ya geri adım attırmak istemiştir. Tepkilere rağmen 2011'de inşasına başlanan Büyük Etiyopya Rönesans Barajı, 2020'de faaliyete alınmıştır.
Han Nehri / Kumgansan hidroelektrik barajı	Kuzey Kore-Güney Kore	1986	Kuzey Kore'nin Han Nehri üzerinde Kumgansan hidroelektrik barajı inşa etme planını duyurması, Güney Kore'de barajın ekolojik yıkım veya savaş için bir araç olarak kullanılabilmesi yönündeki endişeleri artırmıştır. Güney Kore hükümeti, Kuzey Kore yönetiminden projeyi durdurmasını istemiş, Seul'ün yukarı kesimlerinde çeşitli set ve kontrol baraj inşaatları başlatmıştır. 2003'te Kuzey Kore, baraj inşasını tamamlamıştır.
Fırat Nehri /	Irak-Suriye-Türkiye	1990	Türkiye'nin Fırat nehri üzerinde yapımını tamamladığı Atatürk Barajının rezervlerinde su tutma kaynaklı nehir suyunda kesintiye gideceğini duyurması, Irak ve Suriye'de protestolara neden olmuştur.
Mekong Nehri / Çin ve Laos'ta enerji üretimine yönelik baraj inşaatlarında	Çin-Tayland-Laos-Kamboçya-Vietnam	1995-Devam ediyor...	Mekong nehri üzerinde özellikle Çin ve Laos'un enerji üretimine yönelik baraj projeleri havza çapında potansiyel olumsuz etkileri (daha fazla sel veya mevsimsel su kıtlığı vb.) nedeniyle alt kıyıdaş ülkeler tarafından kaygıyla karşılanmıştır.
Cenepa Nehri / Kaynak kontrolü	Ekvator-Peru	1995	Ekvador ile Peru arasında, kısmen Cenepa Nehri'nin kaynaklarının kontrolü konusunda yaşanan sınır anlaşmazlığı nedeniyle silahlı çatışmalar çıkmıştır. Her iki ülkenin nihai sınırların belirlenmesi konusunda

			yürüttükleri müzakereler sonrasında 26 Ekim 1998'de Rio Protokolü imzalanmış ve su kaynaklı gerilim sonlandırılmıştır.
--	--	--	--

Tablo 2.1. Son 75 yılda Sınıraşan Nehirler Üzerinde Yaşanan Önemli çatışmalar (Pasifik Enstitüsü, 2024).

Sınıraşan su kaynaklı çatışmalar, bu suları düzenleyen çok sayıda fiziksel ve sosyal kısıtlamaya tabi tutuldukları için hidroloji, UH, ekonomi, mühendislik ve iklim bilimi gibi çeşitli disiplinlerin ortak çalışmasını gerektiren bir konudur. Örneğin mühendislik çalışmaları daha çok tahmin ve planlamaya, ekonomi literatürü hem açıklama hem de planlamayı kapsayan geniş bir kapsama alanına, politik analiz ise sınıraşan su çatışmaları üzerindeki politik kısıtlamaların açıklanmasına odaklanmaktadır. Bu sebeple böylesi geniş kapsama alanına sahip bir çatışma türüne, tek tip bir yaklaşım üzerinden çözüm aranması beklenemez (Tayia, 2019: 2).

Ahmet Tayia, sınıraşan su ihtilaflarının çözüm mekanizmalarının haritasını çıkarmayı amaçladığı “Transboundary Water Conflict Resolution Mechanisms: Substitutes or Complements” (2019) çalışmasında, sorunun çözümü için çok boyutlu ve süreç tabanlı bir yaklaşıma ihtiyaç olduğunu savunmaktadır. Tayia (2019: 30)’a göre, etkili bir çözüm önerisi sunulmak isteniyorsa kapsamlı, çok yönlü ve pratikte uygulanabilir teori temelli yaklaşımlar tercih edilmelidir. Bu aşamada tarafların hedefleri, başlangıç koşulları, nihai koşullar ve çevre kısıtlamaları gibi mekanik etkenlerin dâhil olduğu kapsamlı bir analitik çerçeve belirlenmelidir. Tüm bu zorluklara rağmen, havza bazında kıyıdaşlar, mutabakat metinleri, ortaklık mekanizmaları ve ikili veya çoklu su yönetim ve paylaşım anlaşmaları yoluyla aralarında ortaya çıkan sorunlara çözüm aramaktadırlar. Bu aşamada, USH ilkeleri tüm sınıraşan sular için genel bir referans işlevi üstlenmektedir.

2.1.2.2. Sınıraşan Suların Hukuksal Dayanakları

Sınıraşan sulara hayatî derecede bağımlı kıyıdaş ülkeler, zamanla yaşadıkları tüm olumsuzluklara rağmen bir araya gelip ortak hareket etme yolunu seçmişlerdir. Havza özelinde başlatılan inisiyatifler (ortak komisyon vb.) ve imzalanan ikili anlaşmalar kıyıdaşlar arasındaki bu ortaklıkların birer ürünüdürler. Ancak hızlı artan dünya nüfusu, çevresel etkenler ve iktisadî aktiviteler nedeniyle suya bağımlılığın giderek artması, bu girişim ve anlaşmaların zamanla etkinliklerini kaybetmelerine yol

açmıştır. Bu sebeple, özellikle sınıraşan su yollarının korunması ve alt mansaptaki ülkelerin mağduriyet yaşamalarının engellenmesi için uluslararası çapta uygulanacak bir kurallar silsilesinin oluşturulması zorunlu hale gelmiştir (Loures vd. 2015: 13). Bu gerekçelerle oluşturulan USH, su yolları üzerinde yaşanan ihtilaflarda iş birliğinin tesis edilmesinde önemli bir rehberlik üstlenmektedir. USH terimi, “su kaynaklarıyla ilgili devletler arasındaki veya devletler ile uluslararası kuruluşlar arasındaki ilişkileri düzenleyen normları” ifade etmektedir (Caponera, 2007: 55, 186). USH, devletlerin başta sınıraşan su kaynakları olmak üzere ortak su kaynaklarından yararlanabilmeleri için gerekli prosedürlerin üretilmesinde referans alınmaktadır. USH’nin temelini ise normlar ve uluslararası antlaşmalar ve oluşturmaktadır. BM çatısı altında imzalanarak yürürlüğe giren Uluslararası Su Yolları Antlaşma ve Sözleşmeleri USH’nin temel mevzuatlarıdır (Leb, 2012: 1).

UH kuralları, uluslararası sistemdeki aktörler (devletler, uluslararası örgütler ve bireyler) arasındaki ilişkilerin düzenlenmesinde genel bir çerçeve oluşturmaya yardımcı olmaktadır (Wirth, 2015: 519). Devletlerin karşılıklı bağımlılıklarını barışçıl yollarla yürütebilmeleri için kullandıkları bir araç olan UH, aynı zamanda egemen devletler ve uluslararası örgütler arasındaki ilişkileri de düzenleyen bir kurallar sistemidir. Bu kurallar sistemi gücünü, %80 oranında antlaşmalardan, %20 oranında ise ‘örfi kaynaklı UH kuralları’ ve ‘genel hukuk ilkelerinden’ almaktadır (Khan, 2019). Devletler, genellikle dolaylı yollarla bağlı oldukları UH kurallarının uygulanması konusunda hassas davranmaktadırlar. Çünkü yaptırım olmadığı halde bir devletin bağlayıcı bir uluslararası antlaşmayı çiğneyerek UH’yi ihlal etmesi, onun diğer devletler nezdinde güvenilmezliği ile ün kazanmasına neden olacaktır (Paulsson, 2005: 265). Bu sorunla baş etmek oldukça meşakkatli bir mücadele gerektirdiği için devletler başlangıçta ulusal çıkarlarıyla çelişse de UH kurallarını uygulamayı tercih etmektedirler.

USH, adil ve makul kullanım, önemli zarar vermeme ve iş birliği yapma görevi olmak üzere üç ana UH ilkesi üzerinde yükselir. Bu ilkelerin amacı, “uluslararası su yollarının kullanımını, geliştirilmesi, muhafazası, yönetimi ve korunması ile mevcut ve gelecek nesiller için bunların optimal ve sürdürülebilir kullanımının teşvik edilmesini” sağlamaktır. İlk ilke ‘adil ve makul kullanım’, devletlerin egemen eşitliğine dayanır.

Bir tatlı su kaynağını paylaşan her devlete bu kaynaktan makul ve hakkaniyete uygun bir pay alma hakkı verir ve kendi payını diğer devletlere karşı hakkaniyetli ve makul bir şekilde kullanmakla yükümlü tutar (Rahaman, 2009: 210). Öncelikle kaynak temelli bir yaklaşım olarak algılanan bu ilke, kıyıdaş devletler arasında su kaynaklarının nicel tahsisini düzenlemektedir (McCaffrey, 1998: 19,27). BM Sınıraşan Suyollarının, Uluslararası Göllerin Kullanımı ve Korunması Sözleşmesi'nin (1992 Helsinki Sözleşmesi) 5. maddesinde kodlanan bu ilke, su konusunda iş birliğinin oluşturulması ve sorunların tartışılması sürecinde kıyıdaşlar arasında müzakerenin esas tutulması gerektiğini savunmaktadır. Adil ve makul kullanım ilkesi ancak bu sayede taraflar arasında eşit ve objektif bir su tahsisinin sağlanacağını öngörse de içerdiği oldukça fazla belirsizlik ve tereddüt nedeniyle eleştirilmektedir (Wehling, 2020: 259).

USH'nin ikinci ilkesi 'önemli zarar vermeme' ise devletlerin topraklarını başka bir devlete zarar verecek şekilde kullanmaktan kaçınma konusundaki genel yükümlülüklerini listelemektedir (Brunnée, 2017: 9). Bu ilke, sınıraşan suların kullanımında tüm kıyıdaş ülkelerin gerekli özeni göstermeleri gerektiğini savunmaktadır. Bu kapsamda uygun ve gerekli tüm önlemleri almalarını şart koşmaktadır. Zarar vermeme ilkesinin USH için uygulanabilirliği, uluslararası ve ulusal mahkemeler, anlaşmalar ve devlet uygulamaları tarafından onaylanmıştır. Ancak, kesin kriterler belirlemediği için bu ilkenin kapsamı birçok açıdan hâlâ belirsizliğini korumaktadır (Wehling, 2020: 259). USH'nin üçüncü ilkesi "iş birliği yapma görevi", ulus-devletler arasındaki barışçıl ilişkilerin temel taşı oluşturmaktadır. Paylaşılan tatlı su kaynaklarıyla ilgili bu görev, devletlerin bu tür kaynakların yönetimi ve kullanımında iş birliği yapmaları gerektiğini savunur. İş birliği mekanizması sayesinde, taraflar arasında bilgi alışverişi ve istişare yapma ve ortak kurumlar oluşturma vb. somut önlemlerin alınması sağlanır (Wouters, 2013a: 90).

Bildirim, istişare ve bilgilendirme gibi daha spesifik yükümlülüklerin etkin bir şekilde yerine getirilmesi ve adil kullanım tahsisinin sürdürülmesi için, kıyıdaşlar arasında temel iş birliği mekanizmaların kurulması ve işletilmesi zorunludur (Leb, 2013: 143). 1992 Helsinki Sözleşmesi 8. Madde 1. paragrafında devletler arasında

genel iş birliği yükümlülüğü vurgulanırken, aynı maddenin 2. paragrafında anlamlı bir iş birliği elde etme olasılıklarını artırmada kurulacak ortak nehir komisyonlarının önemi kabul edilmektedir (UNECE, 2004). Görüldüğü üzere, uluslararası mevzuatlar ve UH kuralları gibi teamüllerin katkılarıyla geliştirilen USH, sınıraşan sular üzerinde kıyıdaş ülkeler arasında iş birliğinin oluşturulmasında rehber olma rolünü üstlenmeye devam etmektedir. Birçok havza çapında kıyıdaşlar arasında yapılan/makta olan ikili su anlaşma ve sözleşmelerin çoğunda USH'nin temel ilkelerinin referans alındığını görmek mümkündür. USH'nin bu gelişim süreci sadece uluslararası antlaşma ve sözleşmelere taraf ülkelere değil aynı zamanda taraf olmayan ülkelere de önemli faydalar sağlamaktadır.

Uluslararası sular konusunda farklı gerekçelerle kaleme alınan uluslararası sözleşmeler veya kararlar, nihai kerte devletler arasında iş birliğinin tesisini kolaylaştırmayı ve ortak su kaynaklarının adil kullanımını garanti altına almayı hedeflemektedirler. USH'nin gelişimine katkı sağlayan bu uluslararası mevzuatlardan en önde gelenleri; 'Uluslararası Nehir Sularının Kullanımına İlişkin Helsinki Kuralları', '1992 Helsinki Sözleşmesi', 'Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşme', 'Berlin Kuralları' ve 'İnsan Hakları Su ve Sanitasyon Kararı'dır (Wouters, 2013b: 13). Bu antlaşmalar, memba ve mansap ülkeleri arasında su yollarının kullanımının koordine edilmesinin önemini vurgulamaktadır. Örneğin, 1966 Helsinki Kuralları iş birliği, suların adil dağılımı, önerilen projeler üzerinde gerekli istişare ve yeterli tazminat kavramlarını ortaya atarken, 1992 Helsinki Sözleşmesi ise su yollarını paylaşan ülkeleri suyu kullanımları konusunda "iyi niyetle istişare ve müzakere etmeye ve bunları birbirlerine önemli zarar vermeden yapmaya" teşvik etmektedir (UNECE, 2004). Çalışmanın bu kısmında USH mevzuatları hakkında kısa bir özet sunulması konunun daha iyi anlaşılmasına olanak sağlayacaktır.

UHD tarafından 1966'da Finlandiya'nın Helsinki kentinde kabul edilen 'Uluslararası Nehir Sularının Kullanımına İlişkin Helsinki Kuralları', ulusal sınırları aşan nehirlerin ve bunlarla bağlantılı yeraltı sularının en verimli şekilde nasıl kullanılabileceğini düzenleyen uluslararası bir kılavuzdur. Suyun adil ve makul kullanımı hususunda rehber niteliğindeki bu kurallar, her bir havza devletine en az

zararla maksimum faydayı sağlama sorumluluğu yüklemektedir. İhlal eden ülkeye ise karşı tarafın zararını tazmin etme yükümlülüğü getirmektedir (IWLP, 1966). Bir diğer USH mevzuatı ‘1992 Helsinki Sözleşmesi’ ise paylaşılan su kaynakları (nehirler, göller ve yer altı suları) üzerinde oluşturulacak bölgesel iş birliği mekanizmaları için yasal bir çerçeve sunmaktadır (BM, 2013). BM Avrupa Ekonomik Komisyonu tarafından kabul edilen ve 1996’da yürürlüğe giren bu sözleşmenin maddeleri, başta Avrupa ülkeleri olmak üzere dünyanın birçok yerinde yapılan bazı ikili veya çok taraflı su antlaşmalarında temel referans alınmaktadır (UNECE, 2004). Sözleşme normları rehberliğinde hazırlanıp kabul edilen uluslararası su sözleşme ve antlaşmaları, su kaynaklı sorunlara küresel çapta çözüm üretmeyi amaçlamaktadırlar. Örneğin, 1994 tarihli Tuna Nehri Koruma Sözleşmesi, Bug, Meuse, Rhine ve Scheldt nehirleriyle ilgili antlaşmalar ve AB’nin Su Çerçeve Direktifini içeren 1999 Ren Sözleşmesi de 1992 Helsinki Sözleşmesi çerçevesi esas alınarak hazırlanmışlardır (UNECE, 2004).

Uluslararası Hukuk Komisyonu tarafından çerçeve taslağı hazırlanan ‘BM Uluslararası Suyollarının Ulaşım Dışı Amaçlarla Kullanımı Hukuku Hakkında Sözleşme’ bir diğer USH mevzuatıdır. BMGK tarafından 1994’te taslağı yazılan sözleşme ve 1997’de kabul edildiği için ‘1997 BM Sözleşmesi’ olarak adlandırılmaktadır. Yeterli karar onay sayısına ulaşamadığı için sözleşme 2014’e kadar yürürlüğe girememiştir (BM, 1997). 1997 BM Sözleşmesi, uluslararası su yollarını düzenleyen bir çerçeve sözleşmedir. Sözleşme, “dünya çapında sınıraşan nehirler ve göller ile bağlantılı yeraltı sularının adil ve sürdürülebilir yönetimini kolaylaştırmak için küresel birtakım düzenlemeler” önermektedir. Temel amacı, “UH’nin temel ilkelerini izleyerek, ortak su kaynakları üzerinde devletler arasındaki iş birliğini güçlendirmek ve olası çatışmaları önlemektir” (McCaffrey, 1998: 23).

1997 BM Sözleşmesi, sınıraşan yüzey suları ve yeraltı sularının ekolojik olarak sürdürülebilir kullanımını sağlamak ve korumak için yerel, ulusal ve bölgesel çapta alınacak önlemleri listelemektedir. Sınıraşan suların yönetiminin ulusal su kaynaklarının yönetiminden ayrı düşünülmemeyeceğinden hareketle, tarafların yerel ve ulusal politikalarını, eylem planlarını, program ve uygulamalarını belirlerken sınıraşan su politikalarını dikkate almaları gerektiğini vurgulamaktadır. Sözleşmede “uluslararası su yollarının ulaşım dışındaki amaçlarla kullanımı durumunda, bir

devletin diğer devlete önemli zarar vermeyecek şekilde uygun tüm tedbirleri alması, kullanım sırasında hakkaniyet ve nısfete uygun davranması ve makul kullanım ilkelerine riayet etmesi” şart koşulmaktadır (BM, 1997: 9). Sözleşme 2003’te Avrupa Bölgesi dışındaki ülkeleri de kapsayacak şekilde genişletilmiştir. Böylelikle sınıraşan su iş birliği deneyiminden tüm dünya ülkelerinin yararlanması sağlanmıştır (UNECE, 2004).

UHD tarafından 2004’te kaleme alınıp sunulan ‘Berlin Kuralları’ metni, USH’nin işlerliğini artıran bir diğer önemli uluslararası mevzuattır. Dünyanın farklı şehirlerinde düzenlenen bir dizi tartışma ve konferanslar neticesinde ortaya çıkan bu kurallar, ‘su kaynaklarının kullanımı, yönetimi ve korunması hususlarında gerekli tüm ihtiyaçları’ belirlemektedir. Bu kurallar, sınır ötesi nehir havzaları üzerindeki eski moda hegemonik eğilim zihniyetinin değişmesinde merkezi bir rol üstlenmektedir. Berlin Kuralları, Helsinki Sözleşmesi veya BM Sözleşmesi gibi diğer USH girişimlerinden farklı olarak ulusal ve uluslararası düzeyde yüzey ve yer altı sularının adil yönetimi için geçerli bazı hükümler içermektedir (del Castillo-Laborde, 2010: 3; Bogdanovic vd. 2004). USH’nin gelişiminde önemli pay sahibi ‘2011 BM İnsan Hakları Su ve Sanitasyon Kararı’ BMGK’nin 28 Temmuz 2010 tarihli oturumu sonrasında faaliyete geçirdiği bir diğer USH mevzuatıdır. Karar ile su ve sanitasyona ilişkin insan hakkı açıkça tanımlanmış ve devletlere ve uluslararası kuruluşlara herkes için güvenli, temiz ve erişilebilir içme suyuna erişim hakkı ve sanitasyon sağlama konusunda çağrıda bulunulmuştur. Bu kapsamda, BM tarafından başta gelişmekte olan ülkeler olmak üzere su sıkıntısı yaşayan tüm ülkelere malî kaynak, kapasite geliştirme ve teknoloji transferi gibi önemli imkânlar sağlanmaktadır (BM, 2010). Sınıraşan sularla ilgili hukuksal dayanaklar, ülkelerin genel su siyasetinin belirlemelerinde önemli rol oynamaktadırlar. Bir sonraki başlık altında incelenen hidropolitik kavramı ile sınıraşan sulardaki kıyıdaşların izledikleri farklı su siyasetleri irdelenmektedir.

2.1.3. Hidropolitik

İlk olarak John Waterbury (1979) tarafından ‘Hydropolitics of the Nile Valley’ adlı kitap içerisinde kullanılan hidropolitik kavramı, ‘paylaşılan su kaynaklarının yönetimine ilişkin devletler arası siyaseti’ incelemektedir. Kökenleri 1970’lerin sonlarına uzanan hidropolitik, nispeten yeni bir çalışma alanıdır ve kavramlarını

siyaset bilimi, coğrafya veya sosyoloji gibi diğer köklü disiplinlerden ödünç almaktadır (Geneva Water Hub, 2021). Hidropolitik hakkında literatürde farklı tanımlamalar bulunmaktadır. Örneğin Arun P. Elhance (1999: 3)’e göre hidropolitik, “devletler arası çatışmanın ve sınıraşan su kaynakları üzerindeki iş birliğinin sistematik incelenmesidir”. Alanın temel çerçevesini devletler, uluslararası sınıraşan su kaynakları, çatışma ve/veya iş birliği olarak çizen Elhance (1997:207)’in hidropolitikle ilgili çıkarımları şu şekildedir:

“Çatışma, hidropolitik’in sadece görünen bir yüzüdür. Devletler ortak sınıraşan su kaynaklarını genellikle ‘kendi’ doğal kaynakları olarak görme eğiliminde oldukları için onu başkalarıyla paylaşmaya yanaşmamaktadırlar...Ancak gerek artan su kıtlığı gerekse suyun birden fazla alanda kullanılması zorunluluğu, devletleri sınıraşan su kaynakları üzerinde çatışmadan ziyade iş birliği yapmaya zorlamaktadır. Tarihsel kanıtlar göstermektedir ki; ‘yüksek politika’ konularında birbirlerine düşman devletler bile, sınıraşan su kaynakları söz konusu olduğunda çoğu kez gizli veya açık bir şekilde iş birliği yapmaktan kaçınmamaktadırlar.”

Farklı bir bakış açısından yaklaşan Richard Meissner (1999: 4-5) ise hidropolitik’in şu şekilde ifade etmektedir:

“Hidropolitik, devletler, devlet dışı aktörler ve devlet içi ve dışındaki bireyler gibi bir dizi diğer katılımcı arasındaki etkileşime ilişkin sistematik bir soruşturmadır. Bir nehir havzasında devlet etkileşimleri sona erdiğinde aktör etkileşiminin veya yönetişiminin devamı olarak ortaya çıkar ve havzanın coğrafi erişim alanındaki ve dışındaki devlet ve devlet dışı aktörler arasındaki ağ aracılığıyla yürütülür.”

Ülkeler arasındaki ekonomik ve askerî güç asimetrisi, sınıraşan su ilişkilerinde anahtar rol oynayan hidropolitik’in temelini oluştururlar. Literatürde su anlaşmalarının geçerliliğinin bu asimetriye bağlı olduğunu iddia eden çeşitli çalışmalar mevcuttur. Bazı akademisyenler, kıyıdaş ülkeler arasındaki güç asimetrisinin paylaşılan su kaynakları üzerindeki iş birliğini önleyebileceğini iddia ederken (Just ve Netanyahu, 1998: 9), bazı yazarlar bu asimetrinin aslında kıyıdaş devletler arasında iş birliği için bir ön koşul olduğunu savunmaktadırlar (Lowi, 1995: 10). Hidropolitik, yalnızca suyun kullanım hakkı ile ilgili çatışmaları araştırmakla sınırlı değildir. Su erişimi ve paylaşımı ve suyun kirletilmesinden, bir medya veya propaganda aracı olarak diğer aktörlere baskılamada kullanılmasına kadar geniş bir kapsama alanına sahiptir. Julie Trottier (1999: 3)’e göre hidropolitik, “sadece birbirleriyle çatışan çıkarlar arasındaki gerilimleri değil, aynı zamanda siyasî, hayali ve sembolik ilişki türlerini” kapsamaktadır.

Scott Moore (2018: 2-9, 18), hidropolitikanın doğası gereği hem ulus altı hem de uluslararası düzeylerde karmaşık bir aktörler kümesi tarafından yürütüldüğünü savunmaktadır. Moore, bağımsız devletler arasında paylaşılan su kaynaklarının ancak devletlerin farklı kurumları tarafından yönetildiklerinde veya farklı çıkarlara ya da politikalara sahip olduklarında ancak bir çatışma kaynağı olabileceği şeklindeki yaygın varsayıma karşı çıkmaktadır. Ortaya attığı “ulus altı hidropolitik” kavramını Moore (2018: 210-211) şöyle özetlemektedir:

“Farklı bölgesel kimlikler nedeniyle ulus altı yetki alanları, uluslararası yetki alanları gibi farklı çıkarlara ve politikalara sahiptirler. Dolayısıyla bir devletin toprakları üzerinde tek egemen ve merkezi bir hükümete sahip olması durumunda dahi, sınırları içerisinde kalan paylaşılan doğal kaynaklar üzerinde her zaman çatışma potansiyeli bulunmaktadır.”

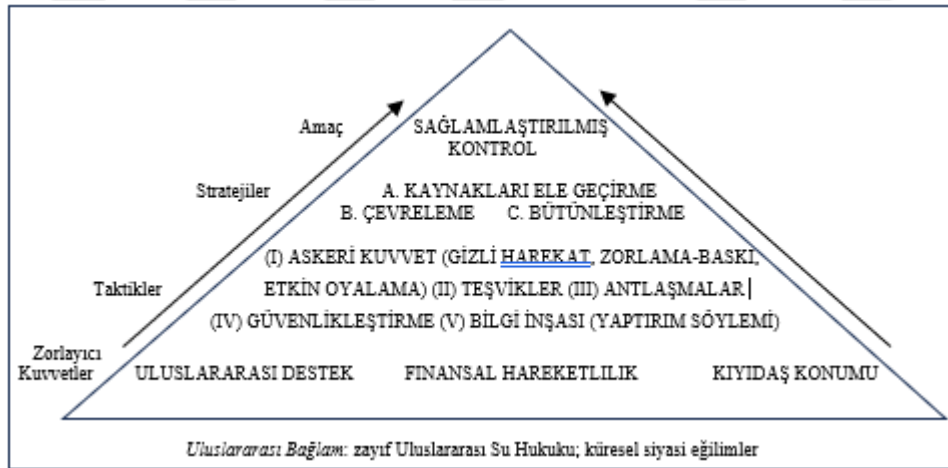
Hidropolitik alanında eleştirel yaklaşım sergileyen çalışmalar, gücün ve söylemlerin uluslararası su ilişkilerini etkilemede ve sınıraşan su politikalarını şekillendirmede oynadığı rolü ön plana çıkarmak üzerine yoğunlaşmaktadırlar (Sneddon ve Fox, 2006; Warner ve Zeitoun, 2008; Julien, 2012; Menga, 2016a). Bu çalışmalar genellikle, güç asimetrisi hesaba katıldığında sınıraşan su ilişkilerine damgasını vuran eşitsizliklerin ön plana nasıl çıkarıldığına odaklanmaktadırlar (Zeitoun ve Mirumachi, 2008: 311; Zeitoun vd. 2011: 164). Eleştirel hidropolitik yaklaşımına göre, güç asimetrisi sürekli tartışılarak sorgulanmaktadır. Dolayısıyla havza çapında statüko kalıcı değildir (Cascão, 2008: 20). Özellikle karşı-hegemonik stratejilerin ana unsuru pazarlık gücü sayesinde, hegemonik olmayan kıyıdaşlar da teoride oyunu dengeleyebilirler, bölgesel gündemleri ve müzakereleri etkileyebilirler ve hegemonik ortamın değişmesine katkıda bulunabilirler (Cascão ve Zeitoun, 2010: 32).

Özetle, literatürde kapsam ve içerik bakımından farklı tanımlamalara rağmen, hidropolitikğin nihai hedefinin “devletler arasında sorun teşkil edecek su anlaşmazlıklarına çözüm üretmek” olduğu yönünde ortak bir mutabakat oluşmuştur. Ancak sınıraşan sular özelinde hidropolitik, farklı parametrelere sahiptir. Örneğin, havza üzerindeki her bir kıyıdaş ülke konum ve güç kapasitesi bakımından eşit fırsatlara sahip değildir. Dolayısıyla bu eşitsizlik onların hidropolitikalarını doğrudan etkilemektedir. Kaynak sahibi ülke, güçlü bir ülke ise, anlaşmazlık durumlarında çıkarları doğrultusunda iş birliği yapmaktan ziyade çatışmayı tercih edebilmektedir.

Çatışma korkusunun arka planında yatan en temel etken ise kaçınılmaz olarak güçlü kıyıdaş ile zayıf kıyıdaş arasındaki güç asimetrisidir. Havza üzerinde zamanla ortaya çıkan HH ile bu durum daha da karmaşıklaşabilmektedir. Ancak, HH'nin varlığı kimilerine göre dengeleyici bir faktör olarak görülürken kimilerine göre ise olası çatışmanın bizzat kaynağıdır.

2.1.4. Hidro-Hegemonya

Kavram olarak ilk kez Jeroen Warner (1992) ve Paul Williams (2002)'in araştırmalarında kullanılan HH'yi Filippo Menga (2016b: 411), “bir havza kıyıdaşının diğer kıyıdaş ülkeleri üzerinde söylem empoze etme, çıkarlarını koruma ve yaklaşan statüko değişikliklerine karşı hızlı reaksiyon gösterebilme başarısı” olarak tanımlamaktadır. Zeitoun ve Warner (2006: 435)'a göre HH, “mevcut güç asimetrisinin kullanılmasıyla sağlanan ve su kontrol stratejileri yoluyla elde edilen statükodur”. Havzanın en güçlü ülkesi, hegemonyasını üç kontrol stratejisinden birisini uygulayarak tesis eder. Bunlar; kaynakları ele geçirme (resmî anlaşmaların yokluğunda), çevreleme ve bütünleştirme” (Bkz. Şekil 2.1.).

Şekil 2.1. Hidro-Hegemonya Su Kontrol Strateji ve Taktikleri (Zeitoun ve Warner, 2006: 445).

HH lehine tek taraflı uygulanan bir strateji olarak değerlendirilen havzada kaynakların ele geçirilmesi, önemli ölçüde, büyük altyapı projeleri vasıtasıyla sağlanmaktadır. Bu projeler, fiziksel yetenekleri (büyük ölçekli hidrolik işlerin inşası, su saptırma, su tutma ve sınır ötesi yeraltı sularında yüksek kapasiteli derin kuyular açma vb.) kapsamaktadır (Zeitoun ve Warner, 2006: 444-445). Bu stratejiyi destekleyen Waterbury (1997: 279), resmî anlaşmaların yokluğunda havzadaki baskın kıyıdaşın,

sınıraşan su kaynakları üzerinde, kaynağın akışını veya kalitesini etkileyen projelerle ilerlediğini ileri sürmektedir. HH'nin bir diğer stratejisi çevreleme ise zayıf bir kıyıdaş rakibin talepleriyle karşı karşıya kalındığında uygulamaya geçirilen bir stratejidir. HH, bu süreçte sınıraşan kaynakların paylaşımına ilişkin teamül hukukunun farkındadır ve zayıf rakibinin iddialarını görmezden gelmek yerine onunla iş birliği yapmayı daha verimli bulmaktadır. Hegemon, kendi çıkarları doğrultusunda tasarladığı havza düzenine uymaları konusunda daha zayıf kıyıdaşları etkilemeye çalışmaktadır. Bu aşamada HH, kendi çıkarları doğrultusunda bir anlaşma yapılması konusunda da çeşitli taktiksel adımlar da atabilmektedir (Zeitoun ve Warner, 2006: 445).

HH'nin hegemonyasını tesis etmede kullandığı bütünleştirme stratejisinde ise, HH suyun farklı kullanımlarından kaynaklı elde edilebileceği faydaları maksimize etmeyi planlamaktadır. Bu stratejide HH, kendisinden oldukça zayıf kıyıdaşları faydacı mekanizmaları kullanarak etkilemektedir. Sağladığı imtiyazlar yoluyla onları anlaşmalara uymaya teşvik etmektedir. Bu aşamada suyu kendisinden daha adil dağıtılabilecek faydalı bir rejime dâhil olarak, göreceli gücünün kendisine sağladığı bazı ayrıcalıklardan vazgeçebilmektedir. Yürüttüğü bu etkili politika sayesinde HH, etki alanı altındaki tüm kıyıdaşları kendi etkileşim alanına doğru hareket etmeye yönlendirebilmektedir. Zeitoun ve Warner, yukarıda bahsi geçen su kontrol stratejilerinin bir dizi gizli taktikle uygulandığını ileri sürmektedirler. Bu stratejilerin her biri, zorlayıcı (askerî güç, gizli eylem ve zorlama-baskı), faydacı (teşvikler) ve hegemonik bir dizi uyum üreten mekanizma veya taktik (güvenlikleştirme, bilgi inşası, yaptırımlı söylem, zorlayıcı kaynaklar, uluslararası destek, malî seferberlik ve kıyıdaş konum vb.) kullanılarak hayata geçirilmektedir (Bkz. Şekil 2.1.). Zeitoun ve Warner (2006: 445-446)'a göre, bu taktiklerin hayata geçirilebilmesi ancak müttefiklerin siyasi desteğini almakla ve fonları harekete geçirmekle sağlanabilmektedir.

HH üzerine yapılan ilk akademik çalışmalarda geleneksel analiz yöntemleri kullanılmıştır. Bu çalışmalar ağırlıklı sınıraşan su çatışmalarında güç asimetrisinin rolüne veya asimetrik bir bağlamda meydana gelen sorunsuz iş birliğine odaklanmaktadırlar. Teorik bir çerçeveden yoksun olmanın sınıraşan sular üzerinde yaşanan çatışmaların çok yönlü araştırılmasına engel olduğu görüşünden hareketle Zeitoun ve Warner, (2006) literatürdeki sınıraşan su çatışması ve iş birliği süreçlerini

analiz etmek amacıyla teorik bir çerçeve geliştirmişler ve adına da HHT demişlerdir. Bu teoriyi daha iyi kavrayabilmek için Uİ literatüründe hegemonya kavramının nasıl şekillendiğine yönelmek isabetli olacaktır.

2.2. Teorik Perspektifler

2.2.1. Uluslararası İlişkiler Disiplininde Hegemonya

Bu bölüm, hegemonyanın oluşturulması, sürdürülmesi ve zayıflaması sonrasında yeni bir hegemon tarafından alt edilmesi süreçlerine, geleneksel ve modern Uİ teorilerince sunulan farklı bakış açılarını incelemeyi, teorilere bu kapsamda yöneltilen eleştirileri sıralamayı ve hegemonya kavramının Uİ disiplinindeki konumunu açıklamayı amaçlamaktadır. Modern Uİ disiplini, günümüz dünya gelişmelerine nasıl yaklaşılacağına yönelik birden çok bakış açısı sunmaktadır. Disiplinin teori ve kavramları, uı'nin karmaşık yapısının anlaşılmasında anahtar rol oynamaktadırlar. Hegemonya, son yıllarda önemli uluslararası olayların anlaşılmasını kolaylaştırmak amacıyla Uİ alanında çalışanların sıklıkla başvurduğu kavramlardan birisidir.

Uİ literatüründe uzun bir geçmişe sahip hegemonya, yaygın olarak bir devletin uluslararası sistemde diğer devletler üzerinde tahakküm uygulayabilecek kadar güçlü hale gelmesiyle sistemde oluşacak güç dengesizliği durumunu ifade etmektedir (Gilpin, 1981: 116). Kavram, bu haliyle 1980'lere kadar daha çok geleneksel teoriler tarafından asimetrik güç ilişkilerine gönderme yapmak amacıyla kullanılmıştır. Ancak, modern Uİ teorileriyle birlikte hegemonya kavramına atfedilen anlam ve kapsamın giderek farklılaştığı görülmüştür. Bu değişime en büyük katkı İtalyan Marksist teorisyen Antonio Gramsci tarafından yapılmıştır. Gramsci'nin "Hapishane Defterleri" kitabında (1971) kullandığı haliyle hegemonya kavramı, zamanla farklı akademik disiplinlerde popülerlik kazanmış ve çeşitli sosyal bilim dalları terminolojisine eklemlenerek genişlemiştir.

Hegemonya kavramını her bir Uİ teorisi kendi dinamikleri paralelinde yorumlamıştır. Kavram Uİ'de, 1980'lerde önce neo-realistler ve neo-liberaller, ardından neo-Gramsciyenler ve son olarak da post-yapısalcılar tarafından farklı bakış açılarıyla tanımlanmıştır. Neo-realistler askerî ve ekonomik güç merkezli, neo-

liberaller uluslararası sistemin işleyiş mekanizmaları ve koşulları odaklı, neo-Gramsciyenler sosyal yapılandırmacı ve post-yapısalcılar ise birey merkezli hegemonya yaklaşımları benimsemişlerdir (Konrad, 2012). Bu yeni hegemonya yaklaşımlarında her bir düşünce okulunun teorisinin temel varsayımlarını dayanak aldıkları görülmektedir. Bu yaklaşımların hepsi, araştırmacı ve karar alıcılara hegemonyayı algılamalarında farklı Uİ merceklerinden bakma avantajı sunmaktadır (Antoniades, 2008: 13). Uİ teorileri hegemonyayı kavramsallaştırırken yoğunlukla hegemonyanın işleyiş mekanizmaları ve koşullarına odaklanmaktadır. Teoriler, hegemon devletin diğer devletler üzerinde doğrudan kontrol kurma yerine belirli bir derecede güç veya etki uygulayarak hegemonyasını tesis ettiği konusunda fikir birliğine sahiptirler. Uİ teorilerinde hegemonya yaklaşımının daha kolay anlaşılması için burada her bir teorisinin genel varsayımlarının hatırlatılmasına ihtiyaç vardır.

2.2.1.1. Klasik Realist Hegemonya

Klasik realizm, güç kavramı üzerine inşa edilen ve küresel siyasetin ana aktörleri olarak ulus-devletlere odaklanan bir teoridir. 2. Dünya Savaşı sonrasında Uİ'nin baskın analitik paradigması haline gelen realizm, çatışmanın ne zaman, neden ve nasıl ortaya çıktığını açıklamaya yoğunlaşan bir teoridir (Brecher ve Harvey, 2002: 54). Eşyaya güvensizlik üzerine kurulu karamsar bir açıdan bakmayı ilke edinen realistler, aktörlerin hayatta kalmaları için rakiplerine güvensizlik duymaları ve bu sebeple sürekli güç arayışında bulunmaları gerektiğini düşüncelerinin merkezine alırlar. Bu gerekçeler nedeniyle realistler için askerî kapasite ve yeteneklerin artırılması öncelikli hedeftir. Realistlere göre, aktörlerin askerî güçlerini artırmaları rakiplerini de aynı stratejiyi izlemeye sevk etmektedir. Aktörler arasında ortaya çıkan bu güç rekabeti ise genellikle gerilimlere hatta çatışmalara neden olmakta ve devletler arasındaki ilişkilerde sürekli bir rekabet ve çatışma durumu hâkim olmaktadır. Öte yandan, paradoksal bir şekilde, Klasik Realizm açısından güç dengesi olarak tanımlanan bu durum, barışçıl yapısal koşulları sağlamanın temel yoludur. Özetle Realizm, uluslararası arenada aktörlerden birinin gücünü aşırı artırması durumunda uluslararası sistemde büyük güç kaymalarının oluşacağını savunmaktadır. Realistler, tehdit altındaki devletlerin bu duruma yanıt olarak bir karşı-dengeleme koalisyonu oluşturacaklarını iddia ederler (Morgenthau, 1948: 14-21).

Realistler genelde hegemonyayı güç merkezlerinin oluşması, bu merkezlerin yükselmesi ve krize girme süreçlerini açıklamada kullanmaktadır. Çıkarımlarında askerî gücü hegemonyanın en önemli unsuru olarak kabul eden Realistlere göre, üstün maddî yetenekleri elinde bulunduran hegemon baskın devlettir ve bu baskın devlet tüm ikincil devletlere hâkim olabilecek kapasitedir. Başka bir deyişle, hâkim güçlü devlet, maddî kaynakları kontrol ederken güçlü konumunun devamı için dünya düzenini kurar ve sürdürür (Dirzauskaite ve Ilinca, 2017: 4). Yine Realistlere göre, uluslararası sistemde istikrarın sağlanması için hegemonik bir ulusal devletin bulunması ve bu devletin gücünün diğer devletler tarafından kabul edilmesi ön şarttır. Buradaki esas, devletlerin liderlik nosyonudur. Realistler, uluslararası sistemde istikrarın ancak u'yi düzenleyecek kuralları yaşama geçirecek güçlü bir siyasal yapı tarafından üstlenilecek liderlik ile sağlanacağını savunmaktadırlar (Eralp, 2017).

Klasik Realistler Joseph Nye (2000: 58)'in belirttiği gibi “dengesiz gücün barış ürettiğini” iddia etmektedirler. Uluslararası sistemdeki istikrarsızlığın ise hegemonik devletin gücünün düşüşüne müteakiben otomatik yaşanacağını ileri sürmektedirler. Aralarında görülen ufak tefek farklılıklara rağmen klasik realist düşünürlerin hegemonya yaklaşımlarında genel bir fikir birliği olduğu söz konusudur. Hans Morgenthau (1948: 80)'a göre, hegemonun üstünlüğü coğrafya, iktisadî kapasite, askerî kapasite ve hazır bulunurluğu, doğal kaynaklar, nüfus, moral ve birlik ruhu, diplomasi ve hükümetin kalitesi gibi nitel ve nicel faktörlere bağlıdır. Bu faktörleri daha da detaylandıran John Ikenberry ve Charles Kupchan (1990: 287-288)'a göre ise hegemonik gücün kurucu unsurları arasında öncelikle “askerî yetenekler, hammaddeler, pazarlar ve sermaye üzerinde kontrol ve yüksek değerli ürünlerde rekabet avantajları” yer almaktadır.

Hegemonik bir ulusun güç kullanmasının ve diğer ulusların rızasını güvence altına almasının iki temel yolu vardır. Bunlar maddî teşvikleri manipüle etmek ve diğer uluslardaki liderlerin temel inançlarını değiştirmektir. Hegemon, cezalandırma tehditleri ve/veya ödül vaatleri yoluyla, diğer devletlerin karşı karşıya olduğu siyasî veya iktisadî teşvikleri değiştirebilmektedir. Yabancı seçkinlerin hegemon tarafından benimsenen normları ve değer yönelimlerini içselleştirdiklerinde ve uluslararası sistemin doğası hakkındaki normatif iddialarını kabul ettiklerinde ise hegemonik

kontrol ortaya çıkmaktadır (Ikenberry ve Kupchan, 1990: 285–286). Realistler için hegemonya geçicidir, çünkü eninde sonunda diğer aktörler hegemonu karşı ittifak kurmaya ve onun gücünü zayıflatmaya çalışacaklardır. Nihayetinde ayakta kalmaya çalışan devletler, kendi güvenliklerini sağlayabilmek amacıyla hegemonu karşı ittifak ve denge arayışına geçeceklerdir. Ancak bu durum güvensizlik ve gerilimlere yol açacağından, aktörler arasında güvenlik ikilemi nedeniyle çatışmaların yaşanması kaçınılmaz olacaktır (Rambachan, 2013). Sonuç olarak klasik realizm, hegemonyayı sadece güç ilişkileri üzerinden ele aldığı, yapı ve aktör arasında etkileşimini analizlerine dâhil etmediği ve yönetilenin hegemonu gösterdiği rızanın ideolojik mekanizmalarını dikkate almadığı gibi gerekçeler nedeniyle neo-realizm, neo-liberalizm, neo-Gramsciyanizm ve post-yapısalcılık gibi Uİ akımlarınca eleştirilmektedir. Bu eleştirilere, ilgili akımların hegemonya yaklaşımlarının incelendiği başlıklar altında değinilmektedir.

2.2.1.2. Neorealist Hegemonya

Klasik realizme yönelik eleştiriler sonrasında ortaya çıkan neorealizm, çatışmaların nedeninin anarşik uluslararası sistemden kaynakladığı varsayımı ile klasik realizmden ayrılır (Brown ve Ainley, 2005: 92). Neorealizmin fikir babası Kenneth Waltz (1979: 31,73,106)'a göre, uluslararası sistemdeki aktörler arasındaki ilişkileri şekillendiren ve sistem düzeyinde sonuçları belirleyen “yapı”dır. Uluslararası sistemin yapısı, aktörlerin yeteneklerinin dağılımındaki değişikliklerle biteviye şekillenmektedir. Aktörler bu yapıda belirli eylemlerde bulunmaya teşvik edilirken, belirli eylemleri yapmaktan da alıkonulmaktadır. Genelde neorealistler devletlerin davranışlarından ziyade devletlerin davranışları ile uluslararası sistemdeki sonuçları arasındaki nedensellik bağlantısına odaklanırlar.

Neorealizm kendi içerisinde savunmacı ve saldırgan realistler olmak üzere iki gruba ayrılır. İki grup arasındaki temel fark, devletlerin güvenlikleri için ne kadar güce ihtiyaç duyduklarından hareketle güç arayışına yönelik farklı bakış açılarıdır. Savunmacı realistler, devletlerin amacının sisteme meydan okumaktan ziyade sistemdeki nispi konumlarını (veya statükolarını) korumak olduğunu savunurlar. Devletlerin hiçbir zaman uı'deki güçlerini maksimum seviyeye çıkarmamaları gerektiğini savunurlar. Çünkü gücün maksimizasyonu eninde sonunda bir devleti

hegemonya arayışına iterek çatışmaya sebep olacağından nihai kertede cezalandırılan bu devlet olacaktır. Bu sebeple bir devlet sadece sistemdeki nispi konumunu korumaya yetecek kadar makul düzeyde bir güçle donatılmalıdır. İşin özü, savunmacı realistler hegemonya arayışına pek sıcak bakmazlar. Saldırgan realistler ise savunmacı realistlerin tam tersine devletlerin ancak hegemonyaya ulaşıp güçlerini maksimize ettiklerinde sistemde kendilerini güvende hissedebileceklerini iddia ederler. John Mearsheimer (2001: 2)'a göre, uluslararası sistemin yapısı devletlere daha fazla güç elde etme girişiminde bulunmaları için çeşitli teşvikler sunar. O halde devletin asıl amacı, sistemdeki tek büyük güç haline gelerek tekil hegemon olmaktır. Mearsheimer (1994: 10-11), devletlerin neden güç peşinde olduklarını ve saldırgan davrandıklarını açıklayan şu beş savunmacı realist varsayımı sunar:

- Uluslararası sistem anarşiktir.
- Büyük güçler doğaları gereği askerî saldırı yeteneğine sahiptir.
- Devletler yekdiğerinin niyetlerinden asla emin olamazlar.
- Büyük güçlerin birincil hedefi hayatta kalmaktır.
- Büyük güçler rasyonel aktörlerdir.

Mearsheimer (2001: 32) bu temel varsayımlardan hareketle devletlerin üç genel davranış modeli sergilediğini ortaya atar. Bunlar; korku, kendi kendine yetme ve gücü maksimize etmedir. Neorealist yaklaşımlar, hegemonyayı düzeni inşa etmek ve sürdürmek için baskın konumdaki tekil aktörde güç yeteneklerinin yoğunlaşmasının bir ürünü olarak tanımlar (Gilpin, 1981: 29; Wolhlforth, 1993: 12-14; Mearsheimer, 2001: 40-42). Neorealistlere göre hegemonik sistem, üstün güç yetenekleri potansiyelinden istifade edilen tek bir devletin zorlaması yoluyla oluşturulur, şekillendirilir ve sürdürülür. Bu sistem büyük ölçüde hegemonik gücün sürdürülebilirliğine bağlıdır ve sistemdeki düzen, hegemonyanın gerilemesi ile istikrarsızlığa sürüklenir (Keohane, 1984: 31).

Hegemonyayı ekonomik terimlerle tanımlayan Charles Kindleberger (1981: 251)'e göre, "uluslararası iktisadî sistem, doğası gereği kaotiktir ve sistemde güvenliğin ve istikrarın sağlanması için mutlak bir dengeleyiciye ihtiyaç vardır". İktisadî ve askerî güç bakımından başat konumdaki bu dengeleyici güç, liberal bir dünya ekonomisinin sorunsuz ve istikrarlı çalışabilmesi için elzemdir. HİT olarak

adlandırılan bu teoriye göre, hegemonya uluslararası sistemde merkezi bir hükümet gibi görev yaparak saldırganlığı caydırarak anarşiyi azaltır ve belirli standartlar üzerinden serbest ticaretin istikrarlı bir şekilde yapılmasını garanti altına alır. HİT, bu durumun uluslararası ticaret yapan tüm büyük ulusların ortak faydasına olacağını savunur (Kindleberger, 1981: 244, 245; Gilpin, 1987: 73). Nye (2000: 58)'e göre, “güçlü bir baskın güç olduğunda sistemde istikrar olacaktır, ancak bu gücünü kaybetmeye başladığında yeni bir rakip yükselecek ve aralarında savaş olasılığı yükselecektir”. Özetle, klasik realizm ve saldırgan realizm, devletlerin nihai hedefinin hegemonya olduğunu ve dolayısıyla göreceli güçlerini en üst düzeye çıkarmakta sınırlanmadıklarını ileri sürerlerken, savunmacı realizm, devletlerin güç dengesini korumak için yeterli miktarda güçten daha fazlasını aramamaları gerektiğini savunur.

2.2.1.3. Neoliberal Hegemonya

Neorealizme bir cevap olarak ortaya çıkan neoliberalizm, devletler arasında kurulacak iş birliğinin uluslararası kurumlar aracılığıyla korunabileceğini ve sürdürülebileceğini savunan bir Uİ teorisi. Neoliberaler, neorealistlerin ortaya attığı yapısal düşünce yaklaşımını benimserler, ulusal güvenlik ve ekonomik refahın önemi konusunda neorealistlerle hemfikirdirler ve uluslararası sistemin anarşik yapısını görmezden gelmezler. Ancak, neoliberaler bu anarşik yapının neorealistler tarafından abartıldığını savunurlar. Neoliberalizm, neorealizmin uluslararası anarşik düzende devletler arasındaki ilişkileri aralarındaki zorlayıcı gücün belirlediği savını reddeder. Bu noktada neoliberaler zorlayıcı güç olmaksızın anarşik bir sistemde bile karşılıklı güven ve iş birliğinin normlar, rejimler ve kurumlar yoluyla tesis edileceğini düşünmektedirler (Keohane ve Nye, 2012: 130). Her iki teori de devleti ve çıkarlarını temel analiz birimi görürler, ancak çıkar algısı biçiminde fikir birliğinde değillerdir.

Neoliberaler, neorealistlerin iddia ettiklerinin aksine, devletlerin diğer devletlerle ilişkilerinde göreceli kazanımlar yerine mutlak kazanımlara odaklandıklarını ve dolayısıyla kazançlarını maksimize etme gayretinde olduklarını savunurlar. Fikirlerinde devamlı karşılıklı kazanç olasılığı vurgusu yaparlarken, yürüttükleri politikalarla da karşılıklı uzlaşmaları düzenleyebilecek kurumları ağırlıklı ön plana çıkarırlar. Neoliberal, devletlerin davranışlarını tahmin etmede ve neden iş birliği yapıp yapmadıklarını açıklamada rasyonel seçim ve oyun teorisini kullanırlar

(Keohane, 1984: 53). Neoliberal düşünce okulunun kurucularından olan Robert Keohane ve Joseph Nye (2012: 24-25), KKBT'yi³ geliştirmişlerdir. Bu argümanın ana fikri; uluslararası politikada, Westphalia devletler sistemini aşan ve toplumları birbirine bağlayan çok sayıda kanalın olduğudur. Teoriye göre, “toplumlar birçok ülke arasındaki çoklu iletişim kanalları aracılığıyla birbirlerine bağlıdır, devletler arasında hiyerarşik bir yapı yoktur ve aralarındaki sorunların çözümünde askerî güç kullanılmaz”. Hegemonya kavramına bakış açıları da neoliberaler ve neorealistler arasında fikir birliği yoktur. Neoliberalerin hegemonyanın daha çok iktisadî kaynaklarına, neorealistler ise daha çok güvenliğe ya da askerî güce odaklanırlar (Baldwin, 1993: 7). Neoliberaler, baskın maddî gücün (askerî ve iktisadî) devlet davranışları üzerindeki önemini tamamen göz ardı etmeseler de bunun hegemonyayı anlamak için tek başına yetersiz olduğunu iddia ederler.

Neo-liberal hegemonya yaklaşımı (geleneksel yaklaşımın öznel bakış açısının aksine), hegemonyanın uygulandığı mekanizmalar ve süreçlerle ilgilenir. Bu kapsamda bir hegemonun hegemonyasını sağlamlaştırmak ve istikrarını sürdürmek amacıyla liberal bir sistem ve kurumlar oluşturduğunu iddia ederler (Baldwin, 1993: 8-9). Bu sistem ve kurumlar hayatta kaldıkça ve sürdürülebilirliği sağlandıkça sistemde yeni bir hegemonun yükselme olasılığı o kadar azalır. Neoliberalere göre hegemon gerilese bile kurumlar hemen çökmez. Çünkü bu kurumlar tüm paydaşların yararına olacak şekilde inşa edilmişlerdir (Ikenberry, 1999: 56). Keohane “After Hegemony” (1984) kitabında, neorealist Kindleberger’in HİT teorisini geliştirmiştir. Keohane (1984: 32,35)'e göre, uluslararası sistemdeki düzen ve güvenli ortamın sağlanabilmesi için tek bir güçlü hegemonun ihtiyacı vardır. Keohane ve Nye (2012: 37, 196) hegemonyayı, “bir devletin diğer devletler ile ilişkilerini yönetecek temel kuralları koyacak kadar güçlü ve bunu yapmaya istekli olduğu bir durum olarak”

---

³ KKBT, karşılıklı bağımlılık yaklaşımından farklıdır. “Ülkeler ya da farklı ülkelerdeki aktörler arasında karşılıklı etkiler eliyle belirlenen durumlar” olarak tanımlanan karşılıklı bağımlılık, (Keohane ve Nye, 2012: 7) daha çok gözden geçirilmiş neorealist analizlere dayanmaktadır. Karşılıklı Bağımlılık'ta “siyasal gerçekçilik” kavramını, devlet davranışını “sürekli askerî çatışma tehdidi belirler” görüşü hakimdir. Oysaki KKBT, genelde liberal teoriye ve bazı kısımlarda bölgesel bütünleşme teorilerine dayanmaktadır. KKBT, ulus-ötesi ve hükümet-ötesi ilişkilerle devletlerarası ilişkilere odaklanmakta ve eylemlerin yapısal açıklamaları yerine siyasî süreçlerdeki belli kalıpların aktör davranışlarını nasıl etkilediğini incelemektedir (Keohane ve Nye, 2012: 20-24).

tanımlarlar. Burada hegemonya, “maddî kaynakların üstünlüğü” olarak kabul edilir ve hegemonun hammadde, sermaye ve piyasalar üzerinde kontrole ve yüksek değerli malların üretiminde rekabet avantajına sahip olması gerektiği savunulur.

Ikenberry, “Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order” (2011) başlıklı eserinde liberal hegemonyayı, “lider bir devlet tarafından inşa edilen yönetime ve rejime dayalı düzen” olarak tanımlamaktadır. Ikenberry (2011: 26,72,77)’e göre hegemonya, imparatorluk gibi hiyerarşik bir düzen biçimidir ancak liberal özellikler taşımaktadır. Liberal hegemonyada “lider devlet, müzakere edilmiş kurallar ve kurumlar sistemi içinde sponsorluk yaparak” var olur. Hegemonik düzen ise “karşılıklı etki ve iletişim için kanallar ve ağlar sağlamaktadır”. Liberal uluslararası düzenin meşruiyeti ve sürdürülmesi için ilk etapta hegemonun kendi oluşturduğu kurum ve kurallara uyması gereklidir. “Socialization and Hegemonic Power” (1990: 285) adlı çalışmalarında Ikenberry ve Kupchan uluslararası sistemde hegemonik kontrolün ancak “yabancı elitlerin hegemon tarafından benimsenen normları ve değer yönelimlerini içselleştirdiklerinde ve onun doğa hakkındaki normatif iddialarını kabul ettiklerinde ortaya çıktığını” ileri sürmektedirler.

Neoliberaler, neorealistlerin hegemonya yaklaşımını eleştirerek iş birliğinin devamı için hegemonyanın şart olmadığı tezini ileri sürerler. Neoliberalere göre, hegemonik düzen bir kez kurulduktan sonra devletlerin tercih ve davranışlarında değişikliklere sebep olacaktır. Ortaya çıkan sistem ise devletler arasında karşılıklı bağımlılığı artıracak ve ortak çıkarları koruyacaktır. Dolayısıyla oluşan düzen, hegemonyanın yokluğunda bile herhangi bir istikrarsızlığa yol açmadan devam edecektir (Snidal, 1985: 579). Sonuç olarak hem neoliberaler hem de neorealistler, hegemonik gücün tesis edilmesi ve ortadan kalkması konularında farklı yaklaşım sergilemeler de hegemonya kavramını maddî ilişkiler ekseninde devlet merkezli ele alma konusunda fikir birliği içerisinde olduklarıdır. Her iki teori de geleneksel hegemonya kavramını tamamen reddetmeyerek kavramı, kendi temel varsayımları açısından ele alarak eleştirmekte ve farklı sonuçlara ulaşmaktadırlar. Neorealist ve neoliberalerden sonra geleneksel hegemonya yaklaşımına yönelik bir diğer başkaldırı ise eleştirel Uİ okulu neo-Gramsciyen teoriden gelmiştir. Temelde bu teorinin eleştirileri, adını aldığı Antonio Gramsci’nin hegemonya kavramına dayanmaktadır.

2.2.1.4. Gramsciye Hegemonya

Epistemolojik, normatif, ontolojik ve metodolojik meselelere kafa yoran ve rasyonalist teorilerin felsefi temellerini çökertmeyi hedefleyen eleştirel Uİ teorilerinde ön plana çıkan isimlerden birisi Antonio Gramsci'dir. Gramsci'nin görüşleri Batı Marksizm'inin temellerini oluşturmuştur. İtalyan Komünist Partisinin kurucu üyeliğini ve bir süre liderliğini de yapan Gramsci, fikirleri nedeniyle Mussolini'nin faşist rejimi tarafından hapsedilmiş ve ömrünün geri kalan kısmını da tecritte geçirmiştir (Morton, 2007: 81, 88). Gramsci'nin hegemonya konusundaki fikirlerine yer vermeden önce, bu aşamada Marksistlerin genel dünya düzeni hakkında çıkarımlarını kısaca özetlemek faydalı olacaktır. Marksistlerin hâkim düzenin nasıl sürdürüldüğünü anlamak için yalnızca devletin zorlayıcı uygulamaları ve yetenekleri üzerinde yoğunlaştıkları görülmektedir. Marksizm'de devlet, bir sınıfın diğerini baskı altına almanın aracı olarak görülür. Buradan hareketle Marksistler, sömürülen toplumun ayağa kalkmasını ve onlara acı çektiren hâkim sistemin değişmesini engelleyen baskıyı ortadan kaldırmaları gerektiğini savunmuşlardır. Hapis yıllarında kaleme aldığı ve içerisinde birçok tarih ve analiz çalışmalarının yer aldığı "Hapishane Defterleri" (1971) isimli eserinde Gramsci, Ortodoks Marksizm'in iktisadî ve maddî unsurlar üzerindeki değerlendirmelerini revize etmiştir. Gramsci, bir bölümü kendisinin ortaya attığı, başta sivil toplum, yapı-üstyapı ilişkileri, tarihi blok, hegemonya ve karşı hegemonya olmak üzere pek çok kavram ile literatüre önemli katkılar sunmuştur (Böhm, 2018: 4-5).

Gramsci, sivil toplumu sendikaların ve siyasî partilerin burjuva devletten taviz aldığı, fikir ve inançların şekillendiği bir kamusal alan olarak görmektedir. Bu alanda burjuva hegemonyası medya, eğitim sistemi, kiliseler, gönüllü kuruluşlar aracılığıyla "rıza üretmek" ve "meşruiyet sağlamak" için yeniden üretilmektedir. Gramsci için üstyapı (siyasî ve kültürel uygulamalar) kavramı oldukça önemlidir. Toplumun yapısı genelde iktisadî temeldeki toplumsal üretim ilişkilerinin bir yansıması olsa da toplumun değişmeye ve kendini dönüştürmeye yatkın olup olmadığını 'üstyapı' belirler (Heywood, 2012: 100,101). Gramsci (1971: 158-168), tarihsel blok kavramına da özel bir vurgu yaparken, bu olgu kültür, politika ve ekonomi arasındaki bir ilişki ağını ve halk ile entelektüeller, yönetenler ile yönetilenler, liderler ile yönetilenler

arasında organik bir bağı temsil eder. Tarihi blok, belirli bir ulusal bağlamda önde gelen, sosyal güçlerin kendileriyle çatışan diğer sosyal güçler üzerinde bir ilişki kurma şeklini yansıtır. Çeşitli sınıfların ve fraksiyonların birbiriyle ilişkili olduğu ve örtük olarak bir üretim tarzının baskın olduğu bir durum olarak tanımlanır.

Gramsci, hegemonya teorisi ile ‘bilimsel determinizmin’ bütün tarzlarını reddeden siyasî ve entelektüel mücadelenin önemini ön plana çıkarmıştır. Burjuva hegemonyası ile mücadele etmenin yegâne yolunun siyasî ve entelektüel düzeyde bir ‘karşı-hegemonya’ tesis etmek olduğunu vurgulamıştır. Bu mücadelenin başarıya ulaşması için ise proletaryanın çıkarları doğrultusunda sosyalist ilke, değer ve teorilerin temel alınması gerektiğine dikkat çekmiştir. Gramsci’nin hegemonya yaklaşımı, asimetrik güç ilişkilerine odaklanan geleneksel yaklaşımlardan farklıdır. Gramsci (1971: 57, 160-161), hegemonyayı egemenlik (iktisadî /siyasal güç) ve rıza elde etme (kültürel liderlik) ve bunların ilişkisel süreçleri olmak üzere iki temel eksenli ele alır. Ona göre hegemonya, daha çok yönetici sınıf tarafından uygulanan bir zorlama ve rızanın birleşimidir. Hegemonya, “burjuvazinin diğer sınıflar üzerinde oluşturduğu ideolojik liderliği” veya bir başka ifadeyle “egemen sınıfın kendi çıkarlarının esasta herkesin çıkarları olduğu konusunda diğer sınıfları ikna etme gücü”dür.

Hegemonyayı tarihsel süreçte ele alan Gramsci (1971: 85-86)’e göre, süreç içerisinde bir hegemonik sınıfın yerini bir başka hegemonik sınıf almaktadır. Burada devleti egemen sınıfın hegemonyasını sürdürme aracı olarak gören Gramsci, egemen sınıfın bu hegemonik pozisyonunun, ancak toplumun başarılı bir meydan okumasıyla dönüştürülebileceğini savunur. Bu meydan okuma ise ancak alternatif bir tarihi bloğun inşa edilmesine izin verilen ve hâkim hegemonyanın altının oyulduğu bir sivil toplumda başlayıp hegemonya karşıtı bir mücadele sayesinde gerçekleştirilebilir.

Özetle, Gramsciyen teori mevcut dünya düzenini verili ve yapılandırılmış kabul eden sorun çözücü teorilerin aksine hâkim uluslararası düzeni ve dünya sistemini sorgulayan bir teoridir (Konrad, 2012). Gramsciyen hegemonya yaklaşımı, hegemonyayı genelde bir ülkedeki sosyal bir ilişki olarak algılamakta ve belirli bir sosyal sınıfın diğer sınıflar üzerindeki egemenliği şeklinde kabul etmektedir. Gramsci, sınıf sisteminin sadece üstün iktisadî, askerî ve siyasî güç ile değil aynı zamanda burjuva fikir ve teorilerin hegemonyası tarafından da sürdürüldüğünü savunmaktadır

(Heywood, 2012: 112). Hegemony kavramı, Gramsci'nin çalışmasının 1970'lerde İngilizceye çevrilmesinin ardından akademik alanda yoğun bir ilgi görmüştür. Kavramın Uİ literatürüne taşınması ve Uİ disiplinde önem kazanması ise 1980'lerin başında Gramsci'nin kuramsal mirasından hareket eden Robert Cox sayesinde olmuştur.

2.2.1.5. Neo-Gramsciye Hegemonya

Gramsciye yaklaşımı dayanak alan neo-Gramsciyeizmin amacı, küresel hegemonyanın kökenleri, gelişimi ve olası dönüşümleri hakkında çeşitli analizler ve projeksiyonlar geliştirerek Uİ ve küresel politik-ekonomi çalışmalarına eleştirel perspektiften katkı sağlamaktır (Ayers, 2008; Bieler ve Morton, 2004; Gill, 1993). Yaklaşım, hegemon ile merkez içi ve dışındaki bölgelerdeki güçlü seçkinler arasındaki yakın iş birliğinin küresel yönetim olarak bilinen ekonomik kurumlar ve uluslararası politika ağı aracılığıyla nasıl oluşturulduğu ve nasıl devam ettirildiğine dair önemli çıkarımlar sunmaktadır. Ayrıca neo-Gramsciyeizm, küresel kapitalist yapıdaki sosyalleşme kavramını ve kapitalizmin kural ve mekanizmaların egemen güce hizmet etmek için ulusal hükümetler üzerinde nasıl baskı uyguladığını ele almaktadır (Ashraf, 2020: 413).

Neo-Gramsciyeiler, Realizmin devlet gücüne yönelik dar odağının ötesine geçerek küresel değişime sosyal bilimler bağlamında açıklama sağlayan ikna edici ve titiz bir dizi etkileyici eser üretmişlerdir. Neo-Gramsciye bakış açısının dinamizmi ve yaratıcılığı, Kanadalı bilim adamı Robert Cox'un öncülüğünde yapılan çalışmalarda kendisini göstermiştir (Budd, 2013: 1). Cox, Uİ ve Uluslararası Politik-Ekonomi teorilerini eleştirmiş ve dünya siyasetinin analizi için alternatif bir çerçeve geliştirmeye çalışmıştır. Cox (1981: 129), maddî gücü, fikirleri ve kurumları kapsamlı bir hegemonya teorisinde birleştirmek üzere sorun çözücü teorileri pozitivist yöntemi takip ettikleri ve hâkim toplumsal ve siyasî yapıları meşrulaştırma eğiliminde oldukları için eleştirmektedir. Neorealistler, dünya düzeninin yapısını tanımlamada devletler ve özellikle onların maddî yeteneklerine odaklanarak gücün dağılımına yönelik esaslı bir yaklaşım sergilemektedirler. Cox (1981: 128)'a göre:

“Teori her zaman birileri ve bir amaç içindir ve sorun çözücü teori dünyayı nasıl bulduysa öylece kabul etmekte hâkim sosyal ve siyasal güç ilişkileri ve bunların

çinde geliştiği kurumları verili bir çerçeve olarak ele almaktadır. O mevcut düzeni sorgulamaz, öyle ki onu meşrulaştırma ve somutlaştırma işlevi görür. Genel amacı, belirli sıkıntı kaynaklarının üstesinden etkin bir biçimde gelerek var olan düzenin pürüzsüz ve düzgün çalışmasını sağlamaktır. Sorun çözücü bir teori olarak neo-realizm, hâkim uluslararası güçlerle birlikte çalışma yönündeki realist inanca sıkı sıkıya bağlıdır. Verili sistem içinde çalışarak bir istikrar etkisi işlevi görmekte, mevcut küresel sosyal ve siyasal ilişki yapılarını sürdürme eğiliminde olmaktadır.”

Cox, neo-liberal kurumsalcıların da sorun çözücü teoriye katıldıklarını ve âdem-i-merkezi uluslararası siyasal sistemlerin düzgün işleyişini kolaylaştırmak gayretiyle hareket ettiklerini ileri sürmektedir (Keohane, 1984: 63; Burchill vd. 2022: 223-224). Cox (1983: 2020), böylece dünya düzenine dair özgürleştirici bir teorik anlayışla, hem belirli bir sistemdeki istikrar kaynaklarını hem de dönüşüm süreçlerinin dinamiklerini vurgulamayı esas almaktadır. Bu bağlamda hegemonyanın istikrarı sağlamak için önemli olduğunu savunan Cox, Gramsci'nin hegemonya kavramından yararlanır ve bunu uluslararası alana aktarır. Cox'un hegemonya teorisinin köklerinde, Gramsci'nin İtalyan toplumu üzerine yaptığı iktidarın doğasına ilişkin analizleri yatmaktadır. Cox, Gramsci'nin hegemonya ile ilgili ürettiği kavramların ne anlama geldiklerini sorgulamakta ve bu kavramların dünya düzeninin sorunlarının anlaşılmasına nasıl uyarlanabileceğine odaklanmaktadır. Araştırmalarında yeni dünya düzenlerinin nasıl ortaya çıktığını, bu düzenlerin arka planında yer alan kurumların, normların, fikirlerin veya uygulamaların nasıl oluşturulduğunu ve hâkim düzeni dönüştürme potansiyeline sahip itici güçlerin hangi özellikleri taşıdıkları sorularına cevap aramaktadır (Schouten, 2009).

Gramsci'nin tarihsel materyalist yöntemini kendi yaklaşımı doğrultusunda inceleyen ve bu kavramı ui ölçeğine uygulayan Cox, tarihsel yapılar yöntemini bir bütün olarak dünya düzenine uygulaması bakımından literatüre önemli bir katkı sunmaktadır. Cox (1986: 218)'a göre fikirlerin, maddî yeteneklerin ve kurumların nispeten tutarlı kombinasyonlarından oluşan tarihi yapılar, insan eyleminin çerçevesini oluşturur. Farklı üretim biçimleri egemen devlet biçimleri ile dünya düzenleri arasında karşılıklı ilişki içinde buldukları tarihsel dönemlerde değerlendirilmelidir. Cox (1981: 136), bir sistemin yapısını üç değişken etkenin oluşturduğunu iddia eder. Bunlar: karşılıklı ilişki ve etkileşim içerisinde bulunan fikirler, kurumlar ve maddî yeteneklerdir.

Cox (1986: 220), tarihsel bir yapı içinde hegemonyanın birbiriyle bağlantılı üç düzey veya faaliyet alanı üzerinde kurulacağını savunur. Bunlar:

- Özellikle üretim sürecinin doğurduğu toplumsal güçlerle ilgili olarak üretimin örgütlenmesi;
- Bir devlet/toplum kompleksleri çalışmasından türetilen devlet biçimleri ve
- Dünya düzenleri ya da devlet topluluğu için savaş veya barış sorunsalını art arda tanımlayan belirli güç konfigürasyonlarıdır.

Cox (1987: 1-9)'a göre, hegemonyanın işleyiş ve mekanizmalarını analiz etmenin başlangıç noktası, toplumsal üretim ilişkileridir. Cox (1989: 39), fiziksel malların üretimini önkoşullarını toplumsal üretim ilişkileri, ahlakın ve kurumların üretimi ve yeniden üretimini kapsayan geniş anlamda ele almaktadır. Bu örüntü, en önemli kolektif aktörlerden toplumsal güçlerin ortaya çıkmasına yol açar. Cox (1986: 2020-221) bu durumu şöyle özetler:

“...üretim organizasyonundaki değişiklikler yeni toplumsal güçler üretir, bu da devletlerin yapısında değişikliklere yol açar ve devletlerin yapısındaki değişikliklerin genelleştirilmesi ise dünya düzeni sorunsalını değiştirir. Örneğin, Edward Hallett Carr, sanayi işçilerinin (yeni bir toplumsal güç) 19. yüzyılın sonlarından itibaren Batılı devletlere katılımcı olarak dâhil edilmesinin, bu devletlerin ekonomik milliyetçiliğe ve emperyalizme (yeni bir devlet biçimi) doğru hareketini hızlandırdığını savundu. Bu durum dünya ekonomisinin parçalanmasına ve uı'nin daha çatışmalı bir aşamaya (dünya düzeninin yeni yapısı) evrilmesine yol açtı.”

Hegemonyanın ikinci faaliyet alanı olarak gösterilen devlet biçimlerinde Cox, devleti verili veya önceden oluşturulmuş kurumsal bir kategoride değerlendirmez. Cox (1986: 216)'a göre devlet, çeşitli devlet biçimlerinin tarihsel inşası ve siyasî mücadelenin toplumsal bağlamı içerisinde dikkate alınmalıdır. Bu kapsamda Gramsci'nin tarihsel blok kavramından yararlanarak, bir devletin biçiminin sivil toplum içindeki ilişkileri içerecek şekilde genişleterek oluşturulduğunu savunur. Hegemonyanın üçüncü faaliyet alanı dünya düzeni, yalnızca istikrar ve çatışma evrelerini temsil etmekle kalmaz, aynı zamanda alternatif dünya düzeni biçimlerinin nasıl ortaya çıkabileceği hakkında düşünme alanı sağlar (Cox, 1981: 135-138). Cox (1983: 168, 171, 174)'a göre tarihsel bir bloğun inşası, hegemonik bir sosyal sınıf olmadan var olamaz ve bu nedenle ulusal bir olgudur. Yine de hegemonya yurt içinde bir kez pekiştirildiğinde, belirli bir toplumsal üretim ilişkileri tarzının uluslararası

genişlemesi yoluyla dünya ölçeğinde dışa doğru hareket etmek için belirli bir toplumsal düzenin ötesine genişleyebilir.

Cox (1983: 171)'a göre, uluslararası sistemdeki birbirini takip eden baskın güçler, kendi çıkarlarına uygun bir dünya düzeni şekillendirmektedirler. Baskın güçler bu düzeni, yalnızca zorlayıcı yetenekleri sayesinde değil, aynı zamanda dezavantajlı kesimler arasında elde ettikleri geniş bir rıza ile oluştururlar. Dünya düzeni ve sivil toplum, bir taraftan devletleri yukarıdan ve aşağıdan baskı uygulayarak değiştirmekte, diğer taraftan ise sistem dışı davranan devletleri cezalandıracak veya baskı altına alacak şekilde birtakım araçlar geliştirmektedir. Bu nedenle UI'de hegemonya kavramını anlamak için doğrudan güç ilişkilerine odaklanmanın yetersiz kalacaktır. Cox, devletlerin küresel veya bölgesel nüfuz alanı oluşturabilmelerinde kurumların, normların, kültürel ilişkilerin ve maddî güç araçlarının etkisine vurgu yapmaktadır. Burada küresel kapitalizmin maddî eşitsizlikler üzerindeki etkileri üzerine yoğunlaşan Cox, küresel hegemonyanın başlangıç noktasının bir sosyal sınıfın kurduğu ulusal hegemonya olduğunu savunur. Ona göre, bu hegemonya zamanla dışa doğru genişleyerek uluslararası ölçeğe erişmektedir. Bu aşamada hegemonya, “baskın bir üretim, kültür ve kurum tarzının tüm ülkelere yayıldığı bir dünya düzeni” olarak tanımlanır (Dirzauskaite ve Ilinca, 2017: 31). Cox (1987: 396-398), buradaki amacın, kapitalist üretim tarzındaki farklı toplumsal üretim ilişkileri kalıplarından, devlet biçimlerinden ve dünya düzeninden oluşan tutarlı tarihsel yapıları zaman içinde yıkmak olduğunu savunmaktadır.

Cox (1983: 166), uluslararası kurumların çatışmayı hafifletmeye ve güce başvurma gerekliliğini azaltmaya yardımcı olduklarını savunmaktadır. Hegemon, çıkarlarını uluslararası kurumlar sayesinde evrensel olarak belirlediğinden, ikincil devletler mevcut düzene boyun eğme ve hegemonu meşru kabul etme konusunda daha eğilimlidirler. Cox (1983: 168)'a göre, hegemonik düzen yalnızca kurumlar ve maddî yetenekler sayesinde değil aynı zamanda fikirler üzerinden sürdürülmektedir. Cox'un ardıllarından ve neo-Gramsciyen ekolün bir diğer önemli ismi Henk Overbeek, ulus-ötesi tarihsel materyalizm yaklaşımını benimseyerek küresel yönetimin nasıl şekillendiği sorusuna cevap aramaktadır. Overbeek (2005: 53), devlet oluşumunu ve devletlerarası siyaseti “sermaye birikiminin ve sınıf oluşumunun ulusötesi

dinamiklerinin nüfuz alanları” olarak tanımlamaktadır. Tarihsel blokların hegemonik projeler yoluyla, ulus-aşırı kapitalist düzeni sarsmayacak bir biçimde yerel-ulusal farklılıkları birbirleriyle uyumlaştırdıklarını iddia etmektedir. Overbeek’e (2005: 49) göre anahtar değerler, tarihsel bloğun inşa ettiği kurumlar ve devletler arenasındaki en güçlü devletler tarafından diğer devletlere yayılmakta ve sonrasında bağımlı devletlerin de bu değerleri içselleştirilmeleriyle hegemonya mümkün hale gelmektedir. Bu süreçte bloğa bağlı çalışan ‘organik entelektüellere’ büyük görevler düşmektedir. Gramsci (1971: 5-6)’e göre:

“Bu organik aydınlar, kendi sınıflarının ilerlemesine uygun bir ortam yaratan ilişki sistemlerini organize etmekten sorumlu vekillerdir. Ekonomik üretim dünyasında temel bir işlevin orijinal zemininde ortaya çıkan her toplumsal grup, bir veya daha fazla entelektüel katmanını kendisiyle birlikte yaratır.”

Gramsci gibi Cox da işçi sınıfının organik entelektüellerinin yeni ulusal tarihi blokların yaratılmasında anahtar rol oynayacağına inanmıştır. Bu entelektüeller Cox (1996: 219-220)’a göre, “kritik bir kitleye ulaştıklarında, dünya düzenini değiştirecek ve karşı hegemonyanın temelini oluşturacaklardır”. Uluslararası örgütlerin bu organik entelektüeller arasında olduklarını iddia eden Stephan Gill (1989: 484)’e göre ise dünya ekonomisinin düzenlenmesi işlevini gören uluslararası örgütler, sermayenin ve ona eşlik eden siyasî biçimin tüm dünyada hâkim olması adına projeler üretmektedir. Bu örgütlerdeki küresel elitler, büyük kapitalist güçlerin çıkarlarını garanti altına almak misyonuyla görev yapmaktadırlar.

Kısaca, neo-Gramsciyen perspektif, 1980’lerin başından beri eleştirel Uİ teorisinin gelişimine önemli bir katkı yapmıştır. Gramsci’nin indirgemeci olmayan tarihselci Marksizm yaklaşımı ve hegemonya analizinden hareketle neo-Gramsciyenler, ana akım muhafazakâr Uİ’deki egemen realist perspektifin özelliği olan devlet gücünün tarih ötesi öznelleştirilmesine meydan okumuşlardır. Devlet biçimlerindeki değişikliklerin ve buna bağlı dünya düzeninin dönüştürülmüş yapılarının altında yatan sınıf güçleri ve ilişkilerinin değişen modellerinin yükseliş ve düşüşlerini tartışmaya açmışlardır (Budd, 2013: 52).

Neo-Gramsciyenler, hegemonyaya geleneksel devlet merkezli yaklaşım yerine, sosyal yapılandırıcılık gibi farklı bir perspektiften bakmaktadırlar. Ekol, hegemonyanın güce dayalı tahakkümden ziyade siyasî ve ideolojik liderlik üzerine

kurulu rızaya dayalı bir ilişki olduğunu savunmaktadır. Hegemonya kavramını açıklarken devletler ve uluslararası örgütler arasındaki etkileşim üzerine yoğunlaştıkları görülmektedir. Ayrıca kültürel liderliğin, en az iktisadî veya askerî güç kadar önemli olduğunu ve ui'de diğer aktörlerinin desteği ve rızası olmaksızın uygulanacak herhangi bir güç kullanımı durumunda hegemonun başarısız olacağını savunmaktadırlar. Bu kapsamda neo-Gramsciyen hegemonya yaklaşımı, hegemonyanın hammadde gücü ve tahakkümünden daha fazlası olduğu düşüncesindedir. Hegemonyanın olmazsa olmaz bileşenleri, egemen bir devlet ve üretim ilişkileriyle şekillenen toplumsal güçlerdir. Neo-Gramsciyenlere göre, dünya siyasetinde hâkim güç, hegemon bir güç olabilmek için sadece şiddet ya da fiziksel zor yolunu kullanmamalı, aynı zamanda, üzerinde egemenlik sağladığı ögelerin de aktif rızasını almalıdır. Hegemon, hegemonyasını iktisadî, siyasî, askerî ve ideolojik güç kapasitelerinin yanı sıra bir zorlama ve rıza karışımı yoluyla sürdürebilecektir (Cox, 2007: 514).

Cox ve ardılları küresel siyaset ve hegemonya kavramı özelinde çeşitli eleştirilere maruz kalmışlardır. Adrian Budd, Cox'un hegemonya anlayışının Gramsciyen yaklaşımın tek taraflı bir okuması olması nedeniyle Gramsciyen yaklaşımın merkezinden uzaklaştığını ileri sürmüştür. Budd (2013: 7)'a göre, neo-Gramsciyen analizlerde kapitalist gücün zorlayıcı yönleri göreceli ihmal edilmiştir. Neo-Gramsciyenler arasında milliyetçilik tartışmasının yokluğu büyük bir sorundur.

Randall Germain ve Michael Kenny (1998: 14-17) neo-Gramsciyen hegemonya yaklaşımıyla Gramsci'nin hegemonya kavramının UI disiplinine uygulanabildiğini ve böylece disiplininin pozitivism ötesine geçebildiğini ifade etmektedirler. Bu yaklaşım, ulus-devlet fenomenini merkeze almadan dünya düzenini yeniden kavramsallaştırması bakımından oldukça önemlidir. Neo-Gramsciyenler, Gramsci'nin sivil toplumdan oluşan devlet formülasyonunu uluslararası alana taşımak gayesiyle yeniden düzenlemişlerdir. Devlet bu yeni yaklaşımda küresel siyasî toplum ile küresel sivil toplumun toplamı yani uluslararası devlet olarak formüle edilir. Ancak, Germain ve Kenny'e göre, neo-Gramsciyenlerin devletin uluslararası düzeyde bu formülasyonu sorunludur. Germain ve Kenny, bunun bir yanlış hesaplama olduğunu savunmaktadırlar. Çünkü, küresel politik toplumu hegemonya açısından

meşrulaştırılabilen ve içselleştirilebilen bir toplum olarak göstermenin çeşitli zorlukları vardır.

Sonuç olarak neo-Gramsciyan ekole;

- Küresel siyasetin yaslandığı şiddet ve fiziksel zor gibi unsurları yeterince ciddiye almadıkları, çatışma ve mücadeleden ziyade homojenliği ön plana çıkarttıkları,
- Sürecin uluslararası değil ulus-aşırı unsurlarla belirlendiği varsayımını savundukları ve
- Kavramın içerdiği rıza yaratımı süreçlerine gereğinden fazla önem verdikleri gibi farklı bakış açılarından çeşitli eleştirilerde bulunulmuştur.

Tüm bu eleştirilere rağmen neo-Gramsciyan ekolün hegemonya kavramının anlaşılması ve uygulanmasına çok yönlü bir perspektif sunduğu yadsınamaz bir gerçektir. Neo-Gramsciyan yaklaşım sayesinde hegemonya kavramı, 21. yüzyılın anlaşılmasının önemli bir kavramı haline gelmiştir. Ekol, ayrıca kendinden sonra gelen eleştirel yaklaşımlara da bir rehber olmuştur. Hegemonya kavramının gelişmesine önemli bir katkı da eleştirel ekolün diğer bir kanadı olan post-yapısalcılardan gelmiştir.

2.2.1.6. Post-Yapısalcı Hegemonya

Post-yapısalcılık 1960'larda ve 1970'lerde ortaya çıkmış felsefe ve beşerî bilimlerde alanında yoğunlaşmış bir eleştirel düşünce yaklaşımıdır. Bu yeni yaklaşım, beşerî bilimlerde dil ve metinlerin yorumlanmasında, sosyal bilimlerde ise ekonomi ve kültürlerin incelenmesinde egemen yapısalcılığın ilkelerine meydan okumuştur (Woodward vd. 2009: 396). Yapısalcılığın genelde merkezlere ve ikili karşıtlıklara dayanmasını eleştiren ve ontolojinin sağlamlığını sorgulayan post-yapısalcılık, farklılık ve kimlik hakkında temelci (apriori) veya sabit olmayı reddetmiştir. Post-yapısalcı felsefenin en önemli temsilcileri arasında Jacques Derrida, Michel Foucault, Gilles Deleuze, Jean-François Lyotard, Jacques Lacan ve Slavoj Žižek gelmektedir. İdealist ve apolitik olduğu için eleştirilmesine rağmen post-yapısalcılık, tüm dünyada özellikle dil felsefesi, etik, neo-pragmatizm, edebiyat teorisi ve cinsiyet çalışmaları alanlarında önemli bir etki alanı oluşturmuştur (Finkelde, 2013: 1245).

Post-yapısalcı hegemonya yaklaşımı, Foucault'un söylem (discourse) teorisinin Gramsciyen hegemonya kavramıyla ilişkilendirilmesi temelinde gelişmiştir. Foucault (1972: 135-140,149), söylemi “konuştukları nesnelere sistematik oluşturan uygulamalar” veya “açık bir maddî kaynak olarak” tanımlamakta, bilgi ve anlam üreten ve tarihsel olarak bağımlı toplumsal sistemi açıklarken sıklıkla bu terimi kullanmaktadır. Foucault (1981:56)'un söylem teorisi “insanların kendilerini dil yoluyla nasıl ifade ettiklerini” incelemektedir. Teori, iktidar yapılarının insanların toplumda nasıl iletişim kurmaları gerektiğini şekillendirdiğini öne sürmektedir. Foucault'un söylem analizi ise, bir kültür içindeki geleneksel konuşma ve yazma yollarının, insanların sosyal varlıklar olarak nasıl düşünmeleri ve davranmaları gerektiğini sınırlayarak politik veya ideolojik işlevlere nasıl hizmet ettiklerini göstermeyi amaçlamaktadır (Wooffitt, 2005: 39). Foucault (1972: 126-134), hayatlarımızı şekillendiren ‘gerçeklerin’ basitçe ‘var olmadığını’, söylem yoluyla yaratıldığını ileri sürmektedir. Söylemi kurumların ve iktidarın yapısal bakış açısından ele alan Foucault (1972: 53)'a göre, “her toplumda söylemin üretimi belli sayıda prosedürle aynı anda kontrol edilir, seçilir, organize edilir ve yeniden dağıtılır”.

Post-yapısal hegemonya kavramı, hegemonik uygulamaların söylemleri şekillendirdiğini ve bunun da hegemonik eklemlenme için muhtemel koşulları sağladığını savunur. Bu şekilde çerçevelenen hegemonya, bir tür toplumsal ilişki haline gelir. Post-yapısalcı hegemonya çalışmalarının odak noktası gücün dönüşümünü analiz etmek olmuştur. Bu kapsamda yaklaşım, hegemonyanın belirli dönemlerde ve çeşitli konumlarda nasıl üretildiği, işlediği ve sürdürüldüğünü araştırmaktadır (Antoniades, 2008: 4). Aralarında Richard Ashley, RBJ Walker, James Der Derian ve Michael Dillon gibi yazarların bulunduğu erken post yapısalcı düşünürler, gücün ve evrensel söylemlerin nasıl üretildiğine ve bunlara dünya siyasetinde nasıl karşı çıkılabileceğine odaklanmışlardır. Ernesto Laclau ve Chantal Mouffe (2001) ile Michael Hardt ve Antonio Negri (2020) gibi daha yakın post-yapısalcıların farklı çalışmalarında da hegemonya yaklaşımının etkileri görülmektedir (Antoniades, 2008: 598).

Hegemonya teorisinin Gramsci'den sonra yeniden formülasyonu Laclau ve Mouffe'un post-Marksizm yaklaşımıyla gündeme gelmiştir. Başlangıçta Marksist

geleneğe, özellikle de Gramsci'ye atıfta bulunarak tasarlanan hegemonyaya yönelik bu etkili yaklaşım, kendine has bir dizi çerçeve ve kavram setini geliştirmiştir (Laclau, 1990; Butler vd. 2000; Mouffe, 2005). Laclau ve Mouffe, hegemonyayı “belirli bir tikelliğin/projenin evrensel bir anlam kazandığı an” olarak tanımlarlar. “Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics” (2001) başlıklı kitaplarında şu soruyu yanıtlamaya çalışırlar: “Modern toplumsal ilişkilerin artan zenginliği ve çeşitliliği göz önüne alındığında bundan hegemonik öznelerin sınıf kimliğinin sorgulandığı sonucu çıkar mı?” (Laclau ve Mouffe 2001: 64). Çalışmada Laclau ve Mouffe, Gramsci'yi hegemonya mücadelesinde temel sınıflara (burjuvazi veya işçi sınıfı) ayrıcalıklı bir konum atfettiği gerekçesiyle eleştirmektedirler.

Post-yapısalcılığın hegemonyaya bakışında, temel sınıflar kavramı sorunsallaştırılarak hegemonya kavramı genişletilmektedir. Hegemonya mücadelesi, tüm çeşitli özne konumlarını, kimlikleri, çıkarları, siyasî grupları ve stratejileri içerisinde barındırmaktadır. Laclau (2001: 13)'a göre, her zaman bu öznel figürler arasında bir ‘gerginlik’ ortaya çıkmaktadır. Her durumda bu öznelliklerin birbirleriyle ‘gerginleştirilmesi’ gerektiğini savunan Laclau, her iktidar grubunun inşası sırasında bu ‘kurucu’ gerilimin tecrübe edildiğini, ancak bu durumun üstesinden gelindiğinde hegemonyanın ortaya çıktığını iddia eder. Hegemonyanın yeniden üretiminin büyük ölçüde içinden çıktığı toplumsal güçlere ve -en önemlisi- bu güçlerin hegemonya karşısı proje ve güçleri etkisiz hale getirme veya direnme kapasitesine bağlı olduğunu ifade eder. Laclau ve Mouffe de post-Marksist takıntılarında ve hegemonya teorisinin döngüsellliği yaklaşımlarından dolayı eleştirilere maruz kalmışlardır.

Benjamin Arditi (2010: 492-493), Laclau'nun hegemonya yaklaşımı ile siyaset yaklaşımı arasında etkili bir eş değerlik durumu olmadığını ileri sürmektedir. Arditi (2007: 210)'e göre, “bütün siyaset, zamanla hegemonik formun varyantları haline gelmektedir” ve hegemonya bu nedenle “siyasetin evrensel bir tercümanı olarak işlev görmektedir”. Post-yapısalcılığın hegemonya yaklaşımına bir diğer önemli katkı ise Michael Hardt ve Antonio Negri'den gelmiştir. “İmparatorluk” (2000) adlı kitaplarında Foucault ve Deleuze'ün biyo-politika analizine yönelik hegemonya kavramını ele almışlardır. Hardt ve Negri (2000: 23-24), imparatorluk olarak tanımladıkları hegemonyayı “her bireyin kendi isteğiyle benimsediği ve yeniden

etkinleştirdiği, bütünüleyici ve hayatî bir işlev haline gelen” yeni bir uluslararası düzen olarak kavramsallaştırırlar. İmparatorluk, “toplumsal yaşamı kendi içinden düzenleyen” merkezi olmayan bir yönetim aygıtıdır ve toplumun iktisadî veya kültürel boyutunu etkilemekten ziyade daha çok “sosyal yaşamı” etkiler. Bu nedenle hegemonya, öznesi herhangi bir güçlü devlet veya devletler grubuna veya üretim faktörüne değil, doğrudan birey düzeyinde konumlandırılmalıdır. Çalışmanın bu bölümünde buraya kadar olan kısımda hegemonya, hidropolitik ve sınıraşan kavramları ve hegemonya kavramının UI teorilerinde nasıl ve ne amaçla kullanıldığı hakkında temel bilgi sunulmuştur. Bundan sonraki kısımda ise karmaşık sınıraşan sulardaki hidropolitik ve kıyıdaş ülkeler arasındaki güç asimetrisini daha kolay analiz edebilmenin önünü açan HHT incelenecektir.

2.2.1.7. Hidro-Hegemonya Çerçeve Teorisi

İlk olarak LSAG’a mensup akademisyenler (Zeitoun, Cascão, Warner, Mirumachi, Allan, Menga vd.) tarafından 2006’da kullanılmaya başlanan HHT, alan yazına hegemonya ve güç asimetrisinin sınıraşan su politikalarını nasıl etkileyebileceğini incelemek için tasarlanmış analitik bir çerçeve sunmaktadır (Zeitoun ve Warner, 2006: 436; Cascão ve Zeitoun, 2010: 32). Güç ve siyasetin sınıraşan su ihtilafları üzerine yapılan çalışmalarda kilit önemde olduğunu savunan HHT, kıyıdaş ülkeler arasındaki güç asimetrisini analiz etmeye yardımcı olmaktadır. HHT, hegemon ile diğer kıyıdaşların ihtilaflı su konularında nasıl etkileşime girdiklerini değerlendirme konusunda araştırmacılara büyük kolaylıklar sağlamaktadır (Lee vd. 2018: 503). HHT, geleneksel “su savaşları” ve “su barışı” söylemlerinden kaçınmakta ve sadece hidropolitik analiz etmeye yoğunlaşmaktadır (Warner ve Zeitoun, 2008: 809).

Zeitoun ve Warner, sınıraşan su kaynakları üzerinde kıyıdaş ülkeler arasında su tahsisini güvence altına almak ve su akışını kontrol etmek için ortaya çıkan farklı yoğunluklardaki çatışmaları inceleyerek gücün su çatışmaları üzerindeki etkilerini analiz etmişlerdir. Yazarlar, suyun tartışıldığı siyasî bağlamın ortaya çıkarılması çalışmalarında HHT’nin mevcut güç asimetrisinden yararlanarak geliştirilen bir dizi taktik (zorlama, antlaşmalar, bilgi inşası vb.) aracılığıyla yürütüldüğü sonucuna varmışlardır. Zeitoun ve Warner (2006: 435)’a göre bu hegemonya biçiminde en güçlü

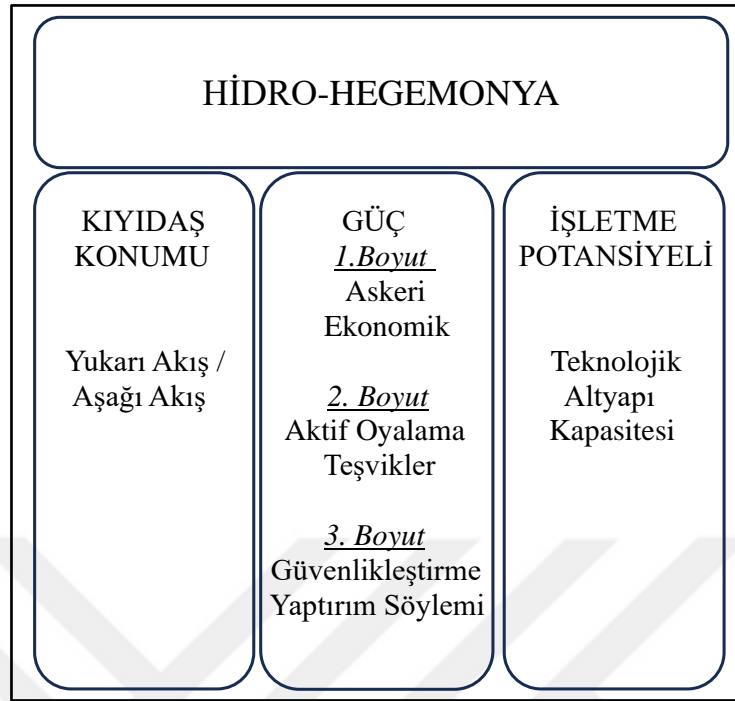
aktör, kendi lehine olacak şekilde havzadaki tüm hidropolitik ilişkileri yapılandırmaktadır. Bu esnada kaynakları ele geçirme, birleştirme ve çevreleme gibi kontrol stratejilerini kullanmaktadır.

HHT, HH'nin sınıraşan sular üzerinde tercih ettiği etkileşim biçimine yönelik farklı stratejiler sunmaktadır. Teori, kurulu düzenin faydalarının kendisi için kalıcı olmasını isteyen bir HH'nin havza çapında yol gösterici bir rol üstlenebileceğini ve bu süreçte muhtemel bir bütünleşme stratejisi uygulayarak pozitif/lider bir HH biçimi oluşturabileceğini savunmaktadır. Öte yandan, havzadaki durumdan rahatsız bir HH ise çözümlenemeyecek bir çatışmanın sürmesi pahasına kıyıdaşlar üzerinde tek taraflı sömürücü bir rol üstlenebilecektir. Muhtemelen bu süreçte de kaynakları ele geçirme veya çevreleme stratejileri yoluyla negatif/baskın bir HH biçimini tercih edebilecektir. Ancak Zeitoun ve Warner (2006: 455)'a göre, HH'nin havza bazında izleyeceği hidropolitikası (liderliği mi yoksa tahakkümü mü seçeceği), nihai olarak o devletin geniş siyasî bağlamında kararlaştırılacaktır. Cascão (2008: 14), kıyıdaş devletler arasındaki gücün asimetric olmasının hegemonun egemenliğinin tartışılmaz olduğu anlamına gelmeyeceğini savunmaktadır. Bu argümanını desteklemek için, Nil suyunun ana membaı Etiyopya örneğini kullanır. Cascão (2008: 17, 20, 22, 23), karşı-hegemonyanın pratikte nasıl çalıştığını ortaya koyan Etiyopya mekanizmalarını şu şekilde sıralar:

- Uluslararası forumlarda Mısır'ın Nil suyunu kullanmaya yönelik tek taraflı projelerini protesto etmek;
- Mısır'ın gücünü dengelemek için ittifaklar kurmak;
- Havzadaki statükoyu değiştirmek için iş birliği programlarına katılmak;
- Hidrolik projeler için uluslararası finansmanı seferber etmeye çalışmak;
- Hidrolojik ve hidrolik konularda yerel uzmanlığın geliştirilmesi için çaba sarf etmek;
- Mısır'ın su güvenliği konusundaki baskın söylemine meydan okumak ve,
- USH'da belirtilen 'su kaynaklarının adil kullanımı' ilkesini hemen her uluslararası platformda sürekli dile getirmek.

Ortaya çıkışından bu yana HHT, hidropolitikada güç ve söylemin rolüne değinen geniş bir literatüre rehberlik etmiş ve böylece su söyleminin daha eleştirel bir perspektife doğru genişlemesine katkıda bulunmuştur (Zeitoun ve Mirumachi, 2008; Daoudy, 2009; Dinar, 2009; Zeitoun vd. 2011, 2013). HHT, sadece havzadaki kıyıdaşların coğrafi avantajları bağlamında değil, aynı zamanda iklim değişiklikleri ve havzadaki su akış kıtlığı nedeniyle kıyıdaşlar arasında artan su ihtilaflarında tarafların düşünsel, pazarlık ve askerî güçlerinin de değerlendirip karşılaştırılmasına olanak sağlamaktadır (Lee vd. 2018: 513). Devletler arasındaki hegemonik ilişkileri oldukça basit ve kapsamlı bir şekilde açıklamaya olanak sağlayan HHT, kıyıdaş devletler arasındaki farklı özelliklere vurgu yaparak su ve güç etkileşimini tartışmakta ve böylece hegemonik ilişkilerin daha iyi anlaşılabilmesi için araştırmacılara yararlı yollar sunmaktadır. Gramsciyen hegemonya kavramı ile Lukes'in gücün üç boyutunu hidropolitığe uygulayan HHT, daha görece güce sahip hegemonun sınıraşan sular üzerinde tercih ettiği karşılıklı etkileşim biçimini nasıl kurabileceğinin detaylı incelenbilmesine olanak sağlamaktadır (Zeitoun ve Warner, 2006: 455).

HHT'de bir nehir havzasındaki güç asimetrisinin kaynağı üç ana sütuna dayanmaktadır. Bunlar kıyıdaş konumu, güç ve hegemonun havza üzerindeki hidro-yetenekleri işletme potansiyelidir (Bkz. Şekil 2.2.). HHT, bu sütunlardan gücü analizlerinin merkezine almış bir teoridir. Geçmiş ve şimdiki hidropolitığı analiz ederek sınıraşan su kaynaklarının yönetimi ve tahsisinde gücün rolünü ön plana çıkaran bir teoridir (Cascão, 2008: 14; Zeitoun ve Warner, 2006: 451-452; Hayat vd. 2022: 1727).

Şekil 2.2. Hidro-Hegemonya Sütunları (Zeitoun ve Warner, 2006: 451)

Kıyıdaş konumu, sınıraşan bir nehir üzerindeki kıyıdaş devletin coğrafi pozisyonunu temsil etmektedir. Hegemon ülkenin konumu nedeniyle sahip olacağı avantajları nitelendiren bu ilke, ilk olarak Frederick Frey ve Thomas Naff tarafından kavramsallaştırılmıştır. Hegemonun sahip olduğu avantajlı kıyıdaş konumu ona çeşitli hegemonik taktikler (suyu yönlendirme, baraj yapma, aşırı su kullanımı, suyu kirlenme, aşırı su bırakma ve su akışını geciktirme vb.) uygulama imkânı sunmaktadır (Frey ve Naff, 1985: 78). Eğer hegemon devlet aşağı kıyıdaş pozisyonunda ve sınıraşan su kaynağına aşırı bağımlı ise iş birliği kurmaya istekli olmakta, eğer yukarı kıyıdaş pozisyonunda ise avantajını korumak için herhangi bir iş birliğine yanaşma konusunda istekli davranmamaktadır (Dinar vd. 2007). Miriam Lowi (1995: 199)'e göre havzadaki baskın yukarı kıyıdaş güç, sınıraşan su kaynağını aşağı kıyıdaş/ların zararına kullandığında kıyıdaşlar arasında ilişkiler gerilmektedir. Hatta gerginleşen bu ilişkiler düşmanlık seviyesine kadar bile yükselebilmektedir. Aşağı kıyıdaşın hegemon olduğu durumlarda ise hem çatışma hem de iş birliği beklentisi artmaktadır. Çatışma riskini almak istemeyen yukarı kıyıdaş, kullanımını kısıtlayarak aşağı kıyıdaşla iş birliği yapma yoluna gidebilmektedir. Bu duruma gösterilebilecek en güzel örnek Nil Nehri Havzasında Mısır ve Sudan arasında yapılan 1959 Su Birliği Anlaşmasıdır

(Warner ve Zeitoun, 2008: 805). Ancak havza üzerinde avantajlı konuma sahip olmak tek başına bir kıyıdaşın HH olması için yeterli değildir. Konumları ne olursa olsun sınıraşan su havzasındaki HH devletler hem mevcut konumlarını daha güçlendirmek hem de zayıf olanın karşı-hegemonik yetenekler geliştirmesini engellemek için her türlü dengeleme girişiminde bulunmaktadır.

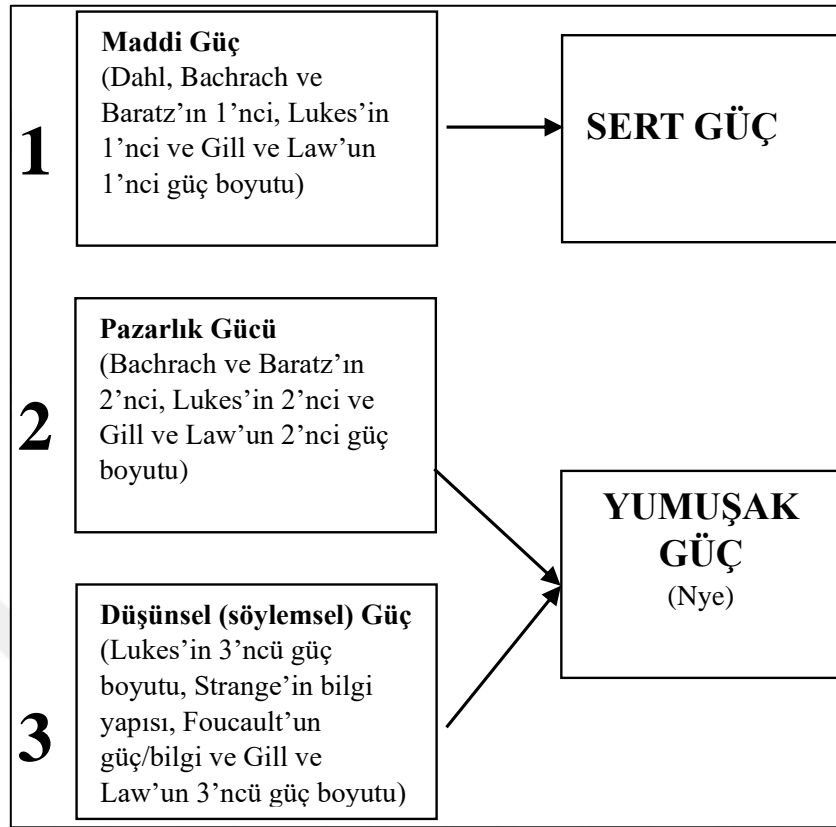
HHT'nin ikinci sütununu oluşturan güç kapasitesi, bir devletin askerî, iktisadî ve üretim gücü ile bilgiye erişim gibi çeşitli yetenekleri ve tüm bunları harekete geçirebilme kapasitesini ifade etmektedir (Kindleberger, 1986: 291-294). Zeitoun ve Warner (2006: 442), sınıraşan su yönetimi stratejilerinin faydalı bir şekilde uygulanmasını sağlayan temel belirleyicinin güç kapasitesi olduğunu ileri sürmektedirler. Bu kapsamda Zeitoun ve Warner (2006: 436)'a göre, "yukarı akıştakiler daha fazla güç elde etmek için suyu, aşağı akıştakiler ise daha fazla su elde etmek için gücü kullanmaktadırlar". Güç, burada hegemonun sahip olduğu nüfusun ve fiziksel bölgenin büyüklüğü, doğal kaynaklarının bolluğu ve askerî ve iktisadî yeteneklerinin çeşitliliği ile ilişkilendirilmektedir (Nye, 2004: 69).

Kıyıdaşlar arasında tüm güçlerin eşit olmadığı durumda ortaya çıkan güç asimetrisi, yalnızca gücün kalitesini biçimini ve doğasını da düzenlemekle kalmaz, aynı zamanda havza çapında kıyıdaşlar arasındaki etkileşimleri ve sonuç olarak da HH'nin biçimini de şekillendirmektedir. Doğası gereği güç değişkendir ve bu sebeple havza üzerindeki en zayıf ülkenin güç seviyesindeki artış, zamanla statükoya meydan okuyabilecek seviyeye ulaşma başarısı gösterebilmektedir (Cascão ve Zeitoun, 2010: 40). Zeitoun ve Warner, Lukes'in güç sınıflandırmasını kullanarak sınıraşan sular üzerinde tesis edilen otoritenin oluşturulması sürecini HHT bağlamında ele almışlardır. Nehir havzalarında meydana gelen statik çatışma veya iş birliği ikiliklerini reddederek, çatışma ve iş birliğinin bir arada nasıl var olduğunun incelenmesine odaklanan bir çerçeve geliştirmek için güç analizinden yararlanmışlardır (Menga, 2016b: 401). Bu aşamada Lukes'in güç biçimleri analizine kısaca değinmek yerinde olacaktır.

Lukes'in "Power: A Radical View" (2005) isimli kitabında detaylı bir şekilde ele aldığı güç biçimleri analizi, gücün insanların yaşamları üzerindeki etkisini ölçmeye çalışan bir dizi ampirik araştırmanın önünü açmıştır. Lukes (2005: 85), bu çalışmayı

başlangıçta ‘Amerikan siyaseti bir yönetici elit tarafından mı yönetiliyor, yoksa çoğulcu bir demokrasi örneği mi?’ tartışmasına katkı sağlamak amacıyla kaleme almıştır. Çalışmasında: güçlüler, hükmettiklerinin boyun eğmesini ya da daha spesifik olarak, onların istekli boyun eğmelerini nasıl sağlıyorlar? ve güç hakkında teorik nasıl düşünülmeli ve ampirik nasıl incelenmeli? sorularına cevap arayan Lukes, güç konusunda yaptığı çıkarımlarıyla kavramsal teorisyenler arasında büyük bir tartışmaya yol açmıştır (Lorenzi, 2006: 87).

Lukes’in güç biçimleri analizinin temelinde Robert Dahl’ın güç tanımı yatmaktadır. Dahl (1957: 202,203) gücü, “A’nın, B’nin normal koşullar altında yapmayacağı şeyi B’ye yaptırma kapasitesi” olarak tanımlamıştır. Lukes (2005: 27), bu tanımı dahada ileri taşımış ve gücü “A’nın B’ye yapmak istemediği şeyi yaptırması hatta aynı zamanda B’nin isteklerini etkileme, şekillendirme veya belirleme kapasitesi” olarak yeniden nitelendirmiştir. Ancak devletlerin gerçek güç kapasitelerini gizleyebileceklerinden hareketle Lukes (2005: 25), güç biçimlerini analiz etmek için üç boyutlu teorik bir çerçeve geliştirmiştir. Bu çerçevede sırasıyla güç biçimleri maddî, pazarlık ve ideolojik güç olarak sınıflandırılmaktadır (Bkz. Şekil 2.3.).

Şekil 2.3. Gücün Üç Boyutunun Şematik Gösterimi (Menga, 2016b: 405).

Maddî güç, bir ülkenin eğitim düzeyi, nüfusun büyüklüğü, askerî ve ulusal endüstriyel kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Maddî gücü yüksek ülkelerin ulusal ve uluslararası politikalarını uygulamaya geçirmede zorlanmadıkları görülmektedir. Bu yaklaşımdan maddî gücü zayıf ülkelerin daha güçlü rakiplerine karşı çaresiz oldukları anlamı çıkarılmamalıdır. Bu tip ülkeler, daha güçlü rakiplerini akıllı stratejiler uygulayarak, daha fazla risk alarak veya daha fazla maliyete katlanarak dengeleme politikası uygulayabilirler (Mack, 1975). Lukes (2005: 16), gücün ilk boyutu maddî kapasiteyi devletin askerî ve ekonomik üstünlüğünün en görünür şekli olarak kabul etmekte, sert ve yumuşak olmak üzere iki ana kategori altında listelemektedir. Sert güç askerî, ekonomik, teknolojik, uluslararası ekonomik ve siyasî destek ve bilgi erişimi vb. fiziksel ulusal kapasiteleri içermektedir. Yumuşak güç ise devletin sahip olduğu kültürel, siyasal ve politika yapma değerleridir. Araştırmalar, maddî gücün su kontrolü üzerindeki etkisinin diğer iki yumuşak güç unsuru pazarlık ve ideolojik güce nazaran daha az etkili olduğunu göstermektedir (Warner vd. 2014: 51; Zeitoun ve Allan, 2008: 11).

Lukes'in güç sınıflandırmasındaki ikinci ve üçüncü boyutları pazarlık ve düşünsel güç boyutlarını içerisine alan yumuşak güç kavramını ilk kez literatüre katan siyaset bilimci Nye'dir (1990). Nye (2011: 81) yumuşak gücü, "arzulanan dış politika hedeflerine ulaşmak için zorlama veya tehdit yerine cazibe fikrini destekleyen aktörler tarafından kasıtlı kullanılan bir tür ulusal güç" olarak tanımlamaktadır. Nye (1990: 167)'e göre, bu güç biçimi üç unsurdan oluşmaktadır. Bunlar: dış politika etkisi, kültürel etki ve siyasî etkidir. Dış politika etkisi, bir ülkenin diğer ülkelerle ilişkilerinin meşruiyeti ve ahlaki değerlerle, kültürel etki başkalarının kendi kültürüne saygı duymasını sağlamakla ve siyasî etki ise başkalarının kendi siyasî değerlerinden ne kadar ilham aldığı ile ölçülmektedir. Güçlü devlet sahip olduğu bu yumuşak güç unsurlarıyla istediğini karşı tarafa zorlama veya cezalandırma tehdidinde başvurmadan cazibe ve ikna yoluyla kabul ettirebilmektedir. Daha çok ölçülebilir kaynaklara (para, asker, mühimmat vb.) odaklanan sert güce kıyasla sınırlılıkları nedeniyle yumuşak gücü ve başarısını ölçmek oldukça zordur (Seymour, 2020). Ancak farklı veriler ışığında bu güç seviyesi, rakamsal kabaca ölçülebilir hale gelmiştir. Örneğin Lowy Enstitüsü ve USC Center on Public Diplomacy tarafından geliştirilen kapsamlı yumuşak güç incelemeleri sayesinde kabaca dış politika, kültürel ve siyasî etkiye karşılık gelen çeşitli ölçütlerle ülkelerin yumuşak güç kapasiteleri ölçülebilmektedir (Bajpai, 2021).

Lowy Enstitüsü'nün geliştirdiği metoda göre yumuşak güç, diplomatik etki (bir devletin dış ilişkilerinin kapsamı ve konumu) ve kültürel etki (kültürel çekicilik ve etkileşim yoluyla uluslararası kamuoyunu şekillendirme becerisi) kapasitelerinden oluşmaktadır. Diplomatik etki diplomatik ağ (diplomatik ofislerin bölgesel ve küresel erişim kapasitesi), çok taraflı güç (çok taraflı forumlara ve organizasyonlara katılım ve etki) ve dış politika (bürokrasilerin diplomatik çıkarlarını koruma ve artırma yeteneği) kapasiteleri ile ölçülmektedir. Kültürel etki ise kültürel projeksiyon (yurtdışındaki itibarı artırmaya yardımcı olan kültürel etki ve ihracat) insan değişimi (halklar arası bağlantıların derinliği ve etkisi) ve bilgi akışı (medya kuruluşlarının ve üniversitelerin bölgesel çekiciliği) kapasiteleri ile ölçülmektedir (Lowy Enstitüsü, 2023).

Yumuşak güç kategorisinde değerlendirilen pazarlık gücü, siyasî bir gündem belirleme ve bu gündemi kontrol etme, muhatabın seçeneklerini ve alternatiflerini sınırlama ve belirli konuların tartışılmasını engelleyerek müzakerelerde dengeyi değiştirme yeteneği olarak nitelendirilmektedir. Oyunun kurallarının kontrolünü ifade eden gücün bu boyutu, esasen zayıf tarafın daha güçlü tarafın emirlerine uyma veya uymama arasında seçim yapma yeteneğinden yoksun bırakılmasını içermektedir (Lukes, 2005: 20,21). Andres Lares pazarlık gücünü, “bir müzakerede tarafların kendi hedeflerine en uygun koşullarla bir anlaşma yapmak için karşı tarafı etkileme, ikna etme veya güvence altına alma konusundaki göreceli kapasitesi” olarak tanımlamaktadır (Lares, 2021). Bu tanımdan hareketle pazarlık gücünün tarafların bağlayıcı bir anlaşmayla sonuçlanacak bir müzakeredeki göreceli kapasitelerini ifade ettiği söylenebilir. Diğer bir deyişle, müzakere eden bir tarafın diğerini etkileme kapasitesinin bir ölçüsü denilebilir. Pazarlık gücü yüksek taraf, karşı tarafı kendisi için daha arzu edilen bir anlaşmaya razı edebilmeye zorlamak için mevcut kapasitesini bir kaldıraç gibi kullanmaktadır (Mekonen vd. 2019: 20).

Pazarlık gücü, uluslararası sular üzerinde iki ana kriter altında ölçülmektedir. Bu kriterler: ülkeler arasında imzalanan anlaşmaların sayısı ve devletler arasındaki bağlantı kurabilmek için gerekli potansiyel varlıklardır (işgücü, işlenebilir arazi alanı ve kurulu ve planlanan hidroelektrik santraller) (Rashidi vd. 2022: 41). Pazarlık gücü hem hegemon hem de hegemon olmayan kıyıdaşların müzakereleri etkilemek ve siyasî gündem belirlemek için bilgi ve birikimlerini kullanmalarına izin vermektedir (Cascão ve Zeitoun, 2010: 36). Sınıraşan su müzakerelerinde pazarlık gücü, havza hegemonuna iş birliği kisvesi altında önemli avantajlar sunarken (Selby, 2005, Mirumachi, 2015) görece zayıf diğer kıyıdaşlara müzakerelerde dengeyi sağlama imkânı sağlamaktadır. Bu güç boyutu iş birliğine dayalı bir nehir kıyıdaş ilişkisini temsil ediyor gibi görünüyorsa da aynı zamanda adaletsiz veya sürdürülemez su tahsis düzenlemelerinin olduğu karmaşık bir durumu da beraberinde yaratmaktadır (Zeitoun vd. 2011:161).

Lukes’in (2005: 109-110) güç sınıflandırmasının son boyutu ‘düşünsel güç’ ise tahakküm yoluyla uygulanan ideolojik güçü temsil etmektedir. Devletlerin sınıraşan kararları etkilemek için müzakereler sırasında veya öncesinde maddî kaynaklara ek kullandıkları bilgi yapıları, anlatılar, fikirler ve kurallar düşünsel güç kaynakları

içerisinde yer almaktadır (Cascão, 2009b; Cascão ve Zeitoun, 2010: 32). Aynı zamanda sosyal değerleri, uluslararası baskıyı ve deneyimi de kapsayan bu güç biçimine sahip her bir devlet, sınıraşan düzeyde sosyal normları, değerleri ve seçimleri kendi çıkarları lehine şekillendirme avantajı yakalamaktadır (Vij vd. 2020: 256). Lukes'ın güç teorisine esas katkıyı düşünsel güç üzerinden yaptığı ileri sürülmektedir. Lukes (2005:27) bu katkıyı şu sözlerle ifade eder; "...bir başkasının veya diğerlerinin, sahip olmalarını istediğiniz arzulara sahip olmalarını sağlamak, yani onların düşüncelerini ve arzularını kontrol ederek itaatlerini sağlamak, gücün en üstün uygulaması değil midir?". Güçlünün tahakküm altına aldıklarının gönüllü itaatini nasıl güvence altına aldığını açıklamak için Gramsci'nin hegemonya kavramından yararlanan Lukes (2005: 136), gücün yalnızca açık veya örtülü karar verme yoluyla değil, aynı zamanda insanların inançlarını, değerlerini ve fikirlerini "etkileme, şekillendirme veya belirleme" yoluyla da kullanıldığını savunmaktadır.

Güçlü devlet, bilgi inşası yoluyla elde edilen düşünsel gücü sayesinde kendi ideolojisini zayıf devletin zihninde kendi çıkarlarına hizmet edecek şekilde uygulamaktadır. Bu süreçte zayıf taraf hegemonun ideolojisinin en doğru inançmışçasına inanmaktadır. Sonuç olarak düşünsel güce sahip hegemonik bir aktör, oyunun kurallarını (yeniden) yazma konusunda hatırı sayılır bir yeteneğe sahip olacaktır (Strange, 1994: 176). Ancak düşünsel güç dâhil tüm yumuşak güç kaynaklarına sahip olmak, tek başına hegemon olmak için yeterli değildir. Bu aşamada yumuşak güç yeteneği aracılığıyla gerçek bir etki yaratmak isteniyorsa, sahip olunan diğer kaynakların da sürece dâhil edilmesi gerekmektedir. İhtiyaç duyulan bu kaynaklar ise ağırlıklı maddî güç kategorisinde bulunmaktadır. Özetle düşünsel güç, maddî güç unsurları ile birlikte uygulandığında istenilen sonuçları vermektedir (Mostaque ve Sultana, 2017: 380).

HHT'nin üçüncü ve son sütunu işletme potansiyeli, bir kıyıdaşın sınıraşan su kaynağını işletmek için sahip olduğu potansiyeli kullanım becerisi olarak tanımlanmaktadır. Bu beceriye sahip olan kıyıdaş ülkeler, kendi kontrolündeki topraklar üzerinden geçen suyun potansiyelinden azami derecede fayda sağlamak için iktisadî ve teknolojik güçleri çapında çeşitli hidrolojik altyapı, baraj projeleri vb. girişimlerde bulunmaktadır. Eğer bir kıyıdaş söz konusu projeleri hayata geçirme

konusunda yeterli teknik kapasiteye ve ekonomik desteğe sahipse, o kıyıdaş nehir üzerinde sahip olduğu potansiyelini kullanma konusunda rakiplerine karşı avantaj yakalamaktadır. Potansiyeli kullanma becerisi yüksek kıyıdaş, diğer kıyıdaşlara (alt veya üst) nazaran hegemon olma yolunda daha önemli kazanımlar sağlamaktadır. Kıyıdaş komşularından daha fazla potansiyel kullanım kapasitesine sahip olan bu ülkeler, havza bazında suyun kullanımı ve yönetimi konusunda avantajlıdırlar. Zeitoun ve Warner (2006: 442)'a göre güç ile potansiyelin birlikte değerlendirilmesi, su kaynaklarının kontrolünde belirleyici faktördür.

2.2.1.7.1. Hidro-Hegemonya Teorisinin Güçlü ve Zayıf Yanları

HHT, ortaya atıldığı günden itibaren, kendinden daha önceki teoriler gibi HH literatüründeki kavramsal açığın giderilmesine büyük katkı sağlamıştır. Alan yazında birçok akademisyen ve politikacının söylemlerinde yer bulması, HHT'nin ihtiyaçları karşılama genel kabul görmüş başarılı bir teori olduğunu göstermektedir. Ancak HHT'nin bu başarısı, onun mükemmel bir teori olduğunu göstermemektedir. Teorinin taraftarları daima güçlü yönlerini ön plana çıkarmaya, eleştirmenleri ise zayıf yönlerini vurgulamaya odaklanmaktadır. Çalışmanın bu bölümünde HHT'nin güçlü ve zayıf yönleri analiz edilmektedir.

Teorinin temel güçlü tarafları;

- Devletler arasındaki asimetrik güç ilişkilerinden kaynaklanan adaletsizlikleri vurgulayarak UH'ye katkıda bulunmaktadır (Woodhouse ve Zeitoun, 2008: 110, 118-119).
- Kâğıt üzerinde yapılan antlaşma maddelerindeki taahhütler ile bunların pratikteki uygulanabilirliği arasındaki tutarsızlıklara dikkat çekmektedir (Zeitoun vd. 2014: 178).
- Kurumsallaşmış iş birliğinin olmadığı durumlarda devletlerin davranış biçimlerini örnekleyerek çatışma yönetiminde ve iş birliğini teşvik etmede ikili ve çok taraflı anlaşmaların rolünü vurgulamaktadır (Rieu-Clarke, 2010: 828).

Teorinin kritik zayıflıklarından bazıları ise şunlardır:

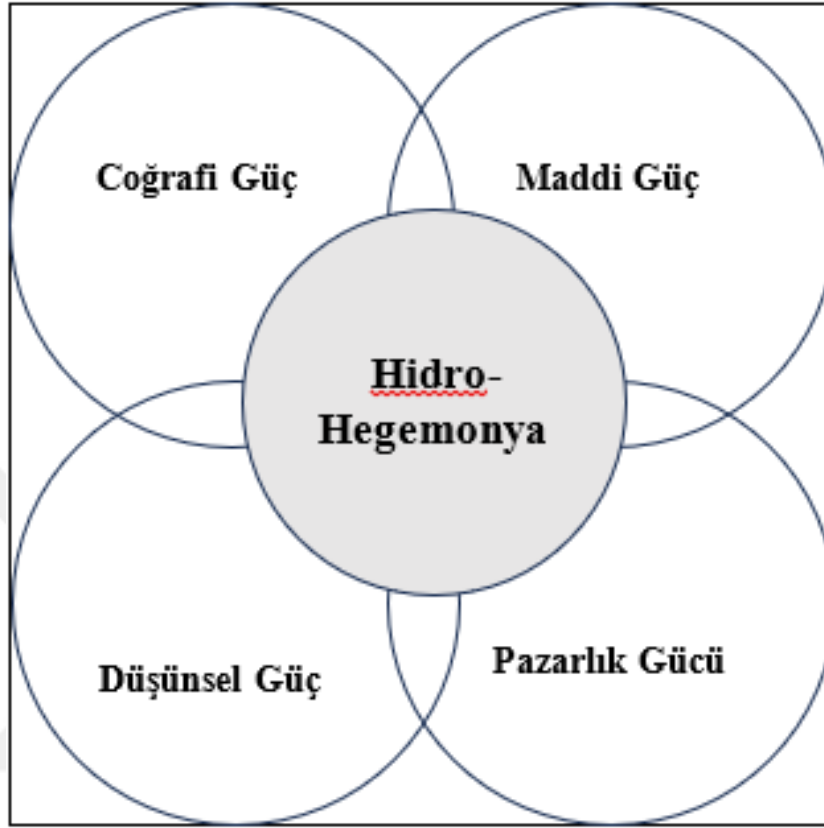
- HHT'nin temeli Uİ teorilerinden realizme dayandığı için çatışmayı sadece devletler arası etkileşimlerin sıfır toplamı güç oyunları olarak açıklamakta ve

pozitif toplamlı etkileşimlerin olasılığını göz ardı etmektedir (Lopes, 2012: 253).

- Yalnızca güçlü kıyıdaşın çıkarı olduğunda bir anlaşmanın ortaya çıkabileceğini öne sürmekte ve yasal kurumsal yaklaşımlar yoluyla iş birliğinin nasıl gerçekleştiği hususunu yeterince açıklayamamaktadır (Zawahri ve Mitchell, 2011: 838).
- Temelde devlet gücünü ön plana çıkarmaya odaklandığı için gücün rol oynadığı çoklu düzeylerle ilgilenmekte yetersiz bir yaklaşım sergilemektedir (Warner, 2008: 805).
- Değerlendirmelerinde yalnızca devlet düzeyine odaklandığı için STK'lar, ulus-ötesi ağlar, profesyonel dernekler veya şirketler gibi devlet ötesi aktörlere analizlerinde yeteri kadar yer vermemektedir (Hussein vd. 2018).
- Yaklaşımında öncelikle mavi yüzey sularını incelemekte ve farklı tatlı su türlerine ve bu suların sağladığı geniş ekolojik hizmet yelpazesine nadiren dikkat çekmektedir. Bu öncelik su konusunda devletler arası etkileşimin kapasitesini sınırlandırmakta ve geniş çaplı bir iş birliğinin tesis edilmesine engel olmaktadır (Hayat ve Gupta, 2016).
- Önemli sayıda gelişmiş ülke tarafından kabul edilen ve başta petrol zengini Arap Körfez Ülkeleri olmak üzere su kıtlığı çeken adaların karşı karşıya kaldıkları bu durumu gidermek için geliştirilen deniz suyunu arındırma (sanitizasyon) projelerine gereken ilgiyi göstermekte başarısız bir performans sergilemektedir (Feitelson ve Rosenthal, 2012).

Güçlü ve zayıf yanlarıyla HHT, ortaya attığı kavramlar ve analitik araçlar ile uluslararası su ilişkilerini etkileyebilecek söylem yapıları ve görünmez güçlerini analiz etmede literatüre ve karar alıcılara değerli katkılar sunmaktadır. Eksik yönlerinin giderilmesi için Cascão ve Zeiton tarafından 2010'da revize edilen üç güç sütunlu ÇHHT'ye, dördüncü sütun olarak coğrafi güç ilave edilmiştir. Yazarlar, gerçekte bu dört güç alanlarının birbiriyle ilişkili ve birbirinden ayrılamaz olduğunu savunmaktadırlar. Coğrafi güç, genel anlamda coğrafi konumla ölçüldüğü gibi, aynı zamanda devletlerin savunmasızlıklarını gösteren çeşitli göstergelerle de

desteklenmektedir. Revizyonlu HHT'nin merkezinde yine güç bulunmaktadır (2010: 32; Bkz. Şekil 2.4.).

Şekil 2.4. Hidro-Hegemonya Sütunlarının Revizyonlu Hali (Cascão ve Zeiton, 2010: 27).

HHT'ye bir başka önemli revizyon ise 2016'da Menga tarafından getirilmiştir. Menga, HHT'nin odağındaki güç ve hegemonya kavramlarından gücü merkeze alması nedeniyle detaylı analizlerin yapılmasında yetersiz kaldığını iddia etmiştir. Söz konusu bu yetersizliğin sebebinin teorinin çeşitli güç biçimleri ile hegemonya arasındaki birleştirici unsurların neler olduğunu açıklayamamasını göstermiştir. Teorinin revize edilmesi gerektiğini ileri süren Menga, HHT'deki bu eksikliğin ancak analizlerde güç merkezli yaklaşımdan ziyade hegemonya merkezli bir yaklaşımla giderileceğini savunmuş ve ÇHHT yaklaşımını geliştirmiştir. Menga (2016b: 410)'a göre ancak ÇHHT gibi bir yaklaşımla daha derinlemesine teorik tartışma yapılabilecektir.

2.2.1.8. Çember Hidro-Hegemonya Teorisi

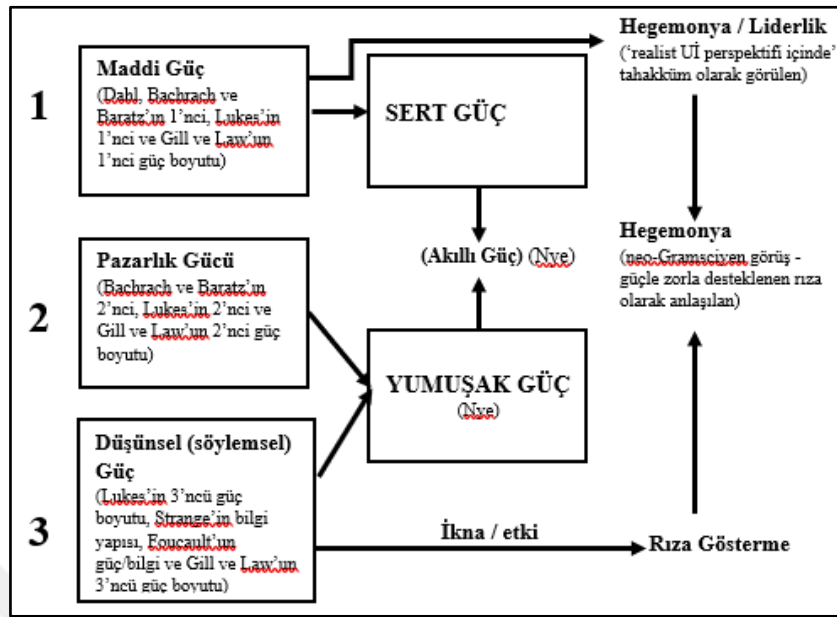
Çeşitli güç biçimleri ile hegemonya arasındaki birleştirici unsurların eksiksiz anlaşılması için güç ve hegemonya arasındaki ilişkinin daha farklı ve incelikli bir

şekilde yeniden analiz edilmesi gerektiğini savunan Menga, mevcut HHT'nin yapısını yeniden tasarlamış ve adına ÇHHT verdiği yeni bir analiz yaklaşımı ortaya atmıştır (Bkz. Şekil 2.5.). Menga (2016b: 411)'a göre, "ÇHHT, ilk bakışta orijinal HHT'nin yüzeysel bir değişimi gibi görünebilir, ancak bu yeni yaklaşım devletlerarası ilişkilerdeki karmaşık güç ilişkilerine dair farklı bir anlayışa temel oluşturacaktır".

Şekil 2.5. Çember Hidro-Hegemonya Teorisi (Menga, 2016b: 411).

Merkezinde güce değil de neo-Gramsciyen hegemonya kavramına yer veren bu yeni HHT yaklaşımı, hegemonya ile örtüşen gücün üç boyutunun şematik temsilinin (Bkz. Şekil 2.6.) ardındaki teorik mantığı somutlaştırmaktadır. Aynı zamanda Cox'un tarihsel bir yapıdaki güçler ilişkisi kavramından etkilenen bu yaklaşım, üç güç biçiminin hidro-hegemonik bir ortam oluşturmak için nasıl etkileşim içerisinde birlikte hareket ettiğini göstermektedir. Daha yalın bir ifadeyle ÇHHT, güç ve hegemonyanın birbirleriyle nasıl etkileşimde olduklarına dair daha derinlemesine bir teorik tartışma alanı oluşturmaktadır. Menga (2016b: 402)'a göre, ancak böylesi bir yaklaşımla, güç ve hegemonya arasındaki yakın bağlantı uygun bir şekilde açıklanabilecektir. ÇHHT, havza çapındaki kıyıdaşların hegemonyalarını sürdürmek veya hegemonyaya karşı koymak için farklı güç biçimlerini nasıl kullandıklarını anlamak için tasarlanmış analitik bir çerçevedir.

Şekil 2.6. Hegemonyayla Örtüşen Gücün Üç Boyutu (Menga, 2016b: 408).

ÇHHT, merkezinde HH olan üç güç biçimi etrafında yapılandırılmıştır. Buradaki ilk güç biçimi maddî güç, sert güce karşılık gelen ve gizli tutulan güç biçimidir. Genelde bir kıyıdaşın konumu, topraklarının ve nüfusunun büyüklüğü, iktisadî araçları, askerî gücü ve yapısal kapasitesini içermektedir (Menga, 2016b: 402). Kıyıdaş bir devletin dış politika ve müzakere süreçlerini doğrudan şekillendirebilmesinde ortak nehir havzasındaki coğrafi konumu, önemli rol oynamaktadır (Waterbury, 1994: 36-64). Memba devletinin paylaşılan bir nehir üzerindeki kıyıdaş konumu ona havza çapında suyu yönlendirme, baraj yapma, aşırı kullanım, kirlenme ve akışı geciktirme gibi hegemonik taktikler uygulayabilme imkânı sağlamaktadır (Frey ve Naff, 1985: 78). Kıyıdaş konumu, coğrafyanın ilgili ülkeye sunduğu bir özellik iken sömürü potansiyeli ile havzada oluşturan altyapı doğrudan maddî güç kapasitesiyle ilintilidir (Farnum, 2014: 10). Bir nehir havzasının fiziki coğrafyasının sadece suyun akışı ve kalitesi üzerinde değil aynı zamanda kıyıdaş devletler arasındaki etkileşimin doğası üzerinde de önemli etkileri vardır. Bu aşamada yukarı kıyıdaş konumundaki ülke önemli bir avantaja sahiptir (Amery ve Wolf, 2000: 6). Hem maddî hem de normatif yönleriyle yapısal güç, ÇHHT teorisinde kendisine maddî kaynaklar içerisinde yer bulmuştur. Büyük hidrolik altyapıları (barajlar gibi) gerçekleştirme ve halihazırda mevcut olanlardan özgürce yararlanma kapasitesine

atıfta bulunan bu güç biçimi, kıyıdaş konumu ve diğer maddî güç unsurlarıyla doğrudan bağlantılıdır (Menga, 2016b: 411).

ÇHHT'nin ikinci güç biçimi pazarlık gücü ise bir kıyıdaşın müzakereleri etkileme ve karşı tarafı kendi iradesine uydurmak için teşvikler sunma yeteneğini ifade etmektedir. ÇHHT'ye göre, pazarlık gücü bir nehir kıyıdaşının diğer kıyıdaşlarla arasındaki müzakereleri etkileme ve onları kendi iradesine uymaları için teşvikler sunma kapasitesi olarak tanımlanmaktadır. Sahip olduğu pazarlık gücünü kullanarak hegemon, havza çapında kendi siyasî gündemini belirleme becerisi kazanmakta ve böylece hangi konuların tartışılması ve hangilerinin ise göz ardı edilmesi gerektiğine kendisi karar verebilmektedir (Zinzani ve Menga, 2017: 114). Bu güce sahip hegemon kıyıdaş, kendisinden daha zayıf muadili için mevcut seçenekleri ve alternatifleri sınırlandırarak müzakerelerdeki dengeyi değiştirme avantajını ele geçirmektedir (Zeitun, 2008). ÇHHT'nin üçüncü güç biçimi düşünsel güç ise başkalarınca onaylanmış bir söylem veya bir ideolojiyi empoze etme yeteneğine atıfta bulunmaktadır. ÇHHT'nin ikinci ve üçüncü güç biçimleri pazarlık ve düşünsel güç biçimleri, yumuşak güç kategorisinde değerlendirilirler (Zinzani ve Menga, 2017: 114). Menga (2016b: 414), hegemonyayı hem sürdürmek hem de ona karşı çıkmak için üç güç biçimi arasından en önemlisinin düşünsel güç olduğunu ileri sürmektedir.

2.2.1.9. Yeni Hidro-Hegemonya Teorik Yaklaşımları

Hegemonya kavramının suyla ilişkilendirilip yeniden kavramsallaştırılmasıyla ortaya çıkan HH terimi, kısa bir zaman diliminde su çatışmaları üzerine çalışmalar yapan birçok akademisyen ve yazarın ilgisini çekmiştir. HH kavramı, Mayıs 2005'te LSAG üyeleri tarafından teorik bir yapıya dönüştürülerek ortaya çıkan HHT, birçok akademik çalışmanın odağında yer almıştır. Özellikle sınıraşan sularda güç asimetrisi, çatışmanın değişen yoğunlukları ve kıyıdaş devletlerin coğrafi konumunun önemi gibi çeşitli konular HHT ile analiz edilir olmuştur. Bu sayede literatüre çok boyutlu güç kavramı (zorlayıcı, iktisadî, politik, kültürel ve söylemsel dâhil), çok katmanlı HH (ulusal, havza, bölgesel ve küresel düzeyde), karşıt HH ve sanal HH gibi çeşitli yeni kavramlarla katkı sunulmuştur (Hayat vd. 2022). Söz konusu bu yeni HH kavramlarıyla daha da zenginleşen HHT'nin gelişim serüvenini daha iyi anlayabilmek adına, bu kavramlarının nasıl ortaya çıktıkları, hangi açığı kapatmayı

amaçladıkları ve kullanım alanlarının kısaca özetlenmesi bu aşamada yerinde olacaktır (Bkz. Tablo 2.2.).

2004-2006	HH'nin kavramsallaştırılması ve teorileştirilmesi.	Sınır aşan su yönetiminde UH yaklaşımının kullanılması.	Sınır aşan nehir havzalarında güç, konum ve kullanım potansiyelinin analizi.
2007	HH ve gelişen su kaynaklarının sürdürülebilirliği	Su kaynaklarının adil ve verimli kullanımının sağlanması	Siyasi istikrarın ve sosyo-ekonomik büyümenin teşvik edilmesi; hegemonyaya karşı stratejiler
2008	HH ve USH Müzakere teorisi ve sürecinde UH ilkelerini benimsemek	UH ile bağlantı kurmak	Müzakere teorisi ve sürecinde UH ilkelerini benimsemek
2009	Sınır aşan su yönetim kurumları	Su anlaşmazlıklarının çözümünde görece güç dağılımının rolü	Kurumların çatışma yönetimine nasıl katkıda bulunduğu değerlendirilmesi
2010	HH ve kritik hidropolitika	Sınır aşan su yönetiminin etkili bir şekilde uygulanması	Su bilimi ve paydaş katılımı ve müzakereleri
2011	Sınır aşan nehirlerde yumuşak gücün kullanımı	Yumuşak gücün etkilerinin değerlendirilmesi	Çatışmayı yönetmek, geciktirmek veya sürdürmek için seçenekler ve anlaşmalar üzerinde yumuşak gücün etkileri
2012	Ortak havza yönetiminde ikili yönetim	Barış ve kalkınmaya ilişkin tartışmaların başlatılması	Eşitlik, insan hakları ve sosyal adaletin sağlanması
2013	Sınır aşan su etkileşimleri ve BM Su Yolları Sözleşmesi	İyileştirilmiş su kaynakları yönetimi için sınır aşan seviyesinde kurallar ve sözleşmelerin belirlenmesi	Politik süreçler yoluyla yönetim ve yönetim
2014	Sanal su ticareti ve HH teorisi ve fikrîsel güçlerle şekillenen sanal su	Suya erişim, küresel ticaret ve güç arasındaki ilişkileri açığa çıkarmak	Malzeme, pazarlık ve ideolojik güçlerle şekillenen sanal su ticareti
2015	Güç kayması ve HH	Siyasi ve ekonomik değişiklikler yoluyla bölgesel güç dengesini zorlamak	Güç değişikliklerine ve yeni tür ilişkilere yol açan bağışçı yatırımları
2016 ve sonrası?	Karşı HH ve sınır aşan su yönetimi	Sınır aşan nehirlerin kurumsal analizi	Paylaşılan sulardaki güç sorunlarının üstesinden gelmek için kapsayıcı geliştirme ve ekosistem yaklaşımları

Tablo 2.2. Hidro-Hegemonya Teorik Yaklaşımların Gelişimi (Hayat vd. 2022).

Kıyıdaş devletler arasındaki iş birliği ve mücadelenin daha iyi anlaşılması için ortaya atılan yeni HH yaklaşımlarının HHT'nin kuramsal yapısının gelişimine sağladığı katkılar ise şu şekilde özetlenebilir:

- Hidro-hegemonik ilişkilerin farklı türlerinin belirlenmesi (Zeitoun ve Allan, 2008: 11),
- Su yasalarını ve anlaşmalarını analiz etmek için HH kavramlarını kullanmak (Daoudy, 2008; Woodhouse ve Zeitoun, 2008),
- Hidro-hegemonik ilişkilerin hangi koşullar altında ve hangi sonuçlarla teorileştirilmesi gerektiği (Warner, 2008: 808; Wegerich, 2008: 86),

- Sınıraşan su havzalarında karşı hegemonik önlemlerin kavramsallaştırılması (Cascão, 2008; Saleh, 2008),
- Su temelli etkileşimlerde sivil toplumun gücünün incelenmesi (Zawahri ve Hensengerth, 2012),
- Kıyıdaş etkileşimlerde farklı güç türlerinin ayırt edilmesi (Zeitoun vd. 2011),
- Her nehir havzasında HH'nin doğasını ve biçimlerini şekillendirmede yerel ve uluslararası dinamikler arasındaki bağlantıların analiz edilmesi (Warner, 2012).

Çalışmanın buraya kadar olan kısmında, hegemonya kavramına yönelik farklı teorik yaklaşımların kısa bir özeti sunulmuştur. Bu yaklaşımların hegemonya kavramını analiz ederlerken farklı parametrelere odaklandıkları ve buradan hareketle birbirleriyle pek de uyuşmayan çıkarımlarda buldukları görülmektedir. Ancak bu yaklaşımların özellikle sınıraşan sular üzerindeki hegemonik girişimlerin daha kolay anlaşılmasına yönelik önemli katkılar sağladığı görülmüştür. HHT gibi çerçeve bir teorinin üretilmesi sayesinde sınıraşan sular üzerinde kapsamlı güç analizleri yapılabilir hale gelmiştir.

ÜÇÜNCÜ BÖLÜM

BRAHMAPUTRA NEHİR HAVZASINDA HİDRO-HEGEMONYA TARTIŞMALARI

Tezin bu bölüm başlığı altında öncelikle Çin hidropolitigi tartışılmaktadır. Ardından, Brahmaputra Nehri'nin karakteristik özellikleri incelenmekte, BNH'nin her bir kıyıdaş açısından özel önemi vurgulanmakta ve BNH'deki ilişkileri etkileyen su kaynaklı/bağlantılı tarihsel ilişkiler ve gerginlikler hakkında genel bilgi sunulmaktadır. Havzanın hegemonu olma potansiyeline sahip Çin ile bu hegemonyaya karşı durabilecek Hindistan'ın HHT bağlamında güç unsurları (kıyıdaş konumu, ekonomik ve askerî güç ve işletme potansiyeli) detaylı bir şekilde analiz edilmektedir. Bölüm, Çin'in güç unsurlarını ne şekilde ve hangi ölçüde hegemonya aracı kullandığı sorusunun tartışıldığı HHT'nin revizyonlu hali ÇHHT'nin BNH'ye uygulanması başlığı altında sonlandırılmaktadır.

Doğası gereği sınıraşan nehirler, memba ve mansap kullanıcılarını birbirine bağımlı hale getiren hayatî kaynaklardır. Dolayısıyla bu sular üzerinde yürütülen politikalar, ülkelerin ulusal ve uluslararası kalkınma politikalarının ayrılmaz bir parçasıdır. Ancak bu politikaların diğer gündelik politika konularının (maddî, kültürel, iktisadî, siyasî, vb.) gölgesinde kaldığı görülmektedir. Çünkü ülkeler arasında paylaşım ve kullanım anlaşmazlıklarına sebep olan bu sular, güvenlik veya sınır meseleleriyle birleştirilmekte ya da yalnızca doğal afetler olduğunda ülkelerin ana gündem maddesi haline gelmektedir (Vishwanath, 2018). Kullanıcılarına iktisadî ve sosyal bakımdan geniş kalkınma fırsatı sağlayan bu sular, tüm devletlerin iç ve dış politika yapımında kritik önem taşımaktadır. Özellikle gelişmekte olan ülkeler, suyu büyümelerinin daimî bir katalizörü görmektedirler.

Kendisine bağımlı topluluklar için muazzam bir ekonomik fayda deposu olan BNH, son yıllarda gerek değişen ulusal çıkarlar gerekse tarihsel rekabetler veya bölgesel anlaşmazlıklar nedeniyle Güney Asya'nın hidro-rekabet alanı haline gelmiştir (Barua ve Vij, 2018: 1033; He, 2021: 1109, 1121). Farklı gerekçelerle havza çapında başlatılan hidrolojik projeler (ağırlıklı Çin'e ait), bölgede Çin'in HH'sini güçlendirme girişimleri olarak algılanmaya başlamıştır. Bu bölümde BNH'de son yıllarda

kıyıdaşlar arasında (özellikle Çin ve Hindistan) şiddetlenen hidro-rekabet kapsamında ortaya çıkan hegemonya tartışmalarının ana sebepleri araştırılmaktadır. BNH özelinde hegemonya tartışmalarına girmeden önce Çin'in su kaynak kapasitesi, hidroelektrik potansiyeli, genel su sorunları ve bu sorunların çözümüne yönelik girişimleri ve genel sınıraşan hidropolitiği özetlenecektir.

3.1. Çin'in Su Kaynak Kapasitesi

Çin, Rusya ve Arjantin'den sonra dünyada en fazla sınıraşan nehre sahip üçüncü ülkedir. Asya'daki çoğu sınıraşan nehrin membaı konumunda Çin, Asya'nın Su Kulesi olarak kabul edilmektedir (Zhang ve Li, 2018: 699). Asya'da hidrolojik anlamda önemli bir konumdaki Çin Kuzeybatı, Kuzeydoğu, Güneydoğu ve Güneybatı bölgelerinde bulunan 40'tan fazla yüzey suyu ve 20'den fazla akiferi, 17 komşusuyla paylaşmaktadır. Özellikle Tibet Platosu'ndan çıkan 10 büyük nehrin suları, kıyıları boyunca yaklaşık 1,4 milyar insana hayat vermektedir (Devlaeminck, 2019). Dünya nüfusunun yaklaşık %19'ini barındıran Çin, dünya su kaynaklarının ise sadece %7'sine sahiptir (Tao vd. 2020: 188). Dünyadaki en büyük 10 nehirden ikisinin (Yangtze; Uzun Nehir ve Huangho; Sarı Nehir) yanı sıra Çin, toplam uzunluğu 220 bin km olan ve her biri 1000 km²'nin üzerinde drenaj alanına sahip 1500'den fazla nehre ev sahipliği yapmaktadır (ÇNB, 2004).

3.2. Çin'in Hidroelektrik Baraj Potansiyeli

Çin'in 21. yüzyılın başından itibaren kurulu hidroelektrik kapasitesini dört kattan fazla artırdığı görülmektedir. Bu artışla bugün Çin'de hidroelektrik santrallerden elde edilen elektrik, ülkenin toplam elektrik enerji kapasitesinin yaklaşık %16'lık kısmını oluşturmaktadır. Çin hükümeti, temiz enerji dönüşümünü hızlandırma kapsamında hayata geçirdiği bir dizi reform ve politika kapsamında inşa ettiği bu hidroelektrik projelerle, 2060'a kadar "karbon nötr ülke" olma hedefini yakalamayı amaçlamaktadır (İHA, 2022a). Çin'de halihazırda elektrik ihtiyacının karşılanmasında ağırlıklı termik santraller kullanılmaktadır. Çin, hidroelektrik santrallerinin sayısının artmasıyla hem termik santrallerin soğutulmasında kullanılan sudan tasarruf etmeyi hem de elektrik enerjisi kapasitesinde artış yakalamayı hedeflemektedir. Çin'de 21. yüzyılın ilk çeyreğinde inşa edilen ve büyük çoğunluğunun Güneybatı Çin'de

yoğunlaştığı görülen hidroelektrik barajların kurulu kapasitesi, şimdiden dünyanın ikinci ve üçüncü büyük hidroelektrik jeneratörleri ABD ve Brezilya'da şimdiye kadar inşa edilmiş tüm barajların toplam kapasitesini aşmış durumdadır (Liu vd. 2018).

Nispeten modern zamanlarda büyük ölçekli gelişme gösteren ve ülkenin çeşitli bölgelerinde kurulu bu hidroelektrik projelerinin genel amacı, ülkenin su ve elektrik enerji ihtiyacını karşılamaktır. 1911'de yalnızca 240 KW olan Çin hidroelektrik kapasitesi, yapılan bu barajlar sayesinde 2010'da 200 GW'a yükselmiştir (Kang, 2014). 2016'da Çin'in hidroelektrik santrallerinde 1120 TW'a yakın bir üretim seviyesi yakalanırken, hidroelektrik santrallerinin toplam kurulu kapasitesi de 2017'de 375 GW'nin üzerine çıkmıştır. Yakalanan bu üretim kapasitesiyle ülkenin toplam elektrik tüketiminin yaklaşık 1/5'i karşılanır hale gelmiştir (NBS, 2019; IHA, 2022). Hidroelektrik üretiminde yakalanan bu başarıda en büyük pay sahibi şüphesiz Çin'in Hubei eyaletinde bulunan ÜBB projesidir. ÜBB, Yangtze Nehri'nin üç boğazından Xilingxia Boğazı'nda inşa edilmiş ve dünyanın en büyük hidroelektrik projesi unvanına sahiptir. Yüksekliği 185 m olan barajın genişliği ise 2309 m'dir. Yapımına 1997'de başlanılan ve 2008'de tamamlanan ÜBB'nin toplam maliyeti 30 milyar dolardır. Yıllık üretim kapasitesi 85 TW/s olan ÜBB, tek başına Çin'in toplam elektrik ihtiyacının yaklaşık 1/10'luk kısmını karşılamaktadır (Power Technology, 2020).

2021'de Çin, hidro kaynaklarından elde ettiği yaklaşık 1300 TW'lık elektrik enerjisiyle dünyada hidroelektrik üretimi açısından lider ülke konumuna yükselmiştir (Fernández, 2023). Buna rağmen Çin'deki hidroelektrik projelerinden elde edilen elektriğin ülkenin toplam elektrik üretimindeki payı bir hayli düşüktür (IHA, 2022). Bu duruma gerekçe olarak Çin genelinde su kaynaklarının dengesiz dağılımı gösterilmektedir. Üretimin merkezi Kuzeybatı ve Kuzeydoğu Çin'de su kaynakları Güneybatı Çin'e kıyasla sınırlıdır. Dolayısıyla Güneybatı Çin'in elektrik ihtiyacı, ağırlıklı kömürlü termik santraller üzerinden sağlanmaktadır. Ocak 2023 itibariyle Çin'de toplam 3092 kömürle çalışan elektrik santrali ünitesi bulunmaktadır. Bunlardan 400'den fazlası, Pekin'in güneyinde yer alan Shandong eyaletinde faaliyet göstermektedir (Slotta, 2024). Kömürle çalışan elektrik santrallerinin soğutulmasının suyla sağlanması halihazırda su sorunu yaşayan Çin üzerinde büyük baskı oluşturmaktadır.

3.3. Çin'in Su Sorunları ve Çözüm Girişimleri

Su kaynakları çeşitliliğindeki zenginliğine rağmen Çin, dünyada su sıkıntısı yaşayan ülkeler arasındadır. Su kıtlığı ve su kirliliği bu sıkıntıların başında gelmektedir. Geniş bir coğrafyaya, değişken bir topoğrafyaya ve eşit olmayan su kaynakları dağılımı nedeniyle Çin'de kişi başına düşen su miktarı 2023'te yalnızca 2100 m³'tür ve bu oran dünya ortalamasının sadece 1/4'ünü oluşturmaktadır (Cho, 2018). Toplam dünya nüfusunun yaklaşık %18'ine (Worldometer, 2023) ev sahipliği yapan Çin, gezegendeki tatlı su kaynaklarının yalnızca % 6'sı ile yetinmek zorundadır (Leung, 2023). Dünya Kaynakları Enstitüsü verilerine göre Çin, dünyada orta-yüksek su stresinden mustarip en çok su sıkıntısı çeken ülkeler arasında 56. sırada yer almaktadır (CSIS, 2020a).

Çin'de yaşanan su sorununun büyük bir kısmının su kaynaklarının mekânsal eşitsiz dağılmasından kaynaklandığı değerlendirilmektedir. Meteorolojik koşulların tarımsal faaliyet ve nüfus konumlarıyla yetersiz eşleşmesi sebebiyle ülkenin bazı bölgelerinde su bolluğu söz konusuysen, bazı bölgelerinde ise su kıtlığı yaşanmaktadır. Örneğin, nüfusun %45'ine ev sahipliği yapan ve ülke yüzölçümünün %65'ini oluşturan Kuzey Çin, tatlı su kaynaklarının yalnızca %17'siyle yetinmek zorundadır. Periyodik kuraklıklardan mustarip bir hayat süren Kuzey Çinliler, yıllık sadece kişi başı 500 m³ tatlı suya erişim sağlayabilmektedirler. Buna karşılık, seyrek nüfuslu Güney Çin'in Batı kısmında yaşayanlar, ülkenin tatlı su kaynaklarının %83'üne sahiptirler ve yılda kişi başına düşen yaklaşık 25000 m³ ile su bolluğu içerisinde yaşamaktadırlar (Zhang ve Li, 2018: 699; FAO, 2010).

Veriler incelendiğinde Çin'de yıllık su tüketiminin 2013'te tüm zamanların en yüksek seviyesine (yaklaşık 618,5 milyar m³'e) ulaştığı görülmektedir. 2020'de bu rakam 581 milyar m³ seviyelerine gerilemiş olsa da 2022'de Çin'in yıllık su tüketimi yaklaşık 600 milyar m³ olarak gerçekleşmiştir. Bu tüketim oranları, Çin'i açık ara dünyanın en çok su tüketen ülkesi konumuna taşımıştır (Statista, 2023; CEIC Data, 2023a). Çin'de su konusunda yaşanan bir diğer sorun ise kirliliktir. Araştırmalar, Pekin'deki su kaynaklarının yaklaşık %40'ının herhangi bir amaç için kullanılmayacak derecede kirli olduğunu göstermektedir. Örneğin, Tianjin eyaletindeki suyun neredeyse %95'inden fazlası yaşamsal kullanım için uygun

değildir (Zhang ve Li, 2018: 699; FAO, 2010). Çin'deki bu su kirliliğinin temel sorumlusu olarak üretim sektörü gösterilmektedir.

Çin ekonomisi büyümesini sürdürebilmek için üretmeye, üretirken de doğrudan veya dolaylı suya bağımlı bir hayat sürmeye mahkumdur. Günlük 14 milyon varil ham petrolün tüketildiği üretim sektöründe, günlük ortalama su tüketimi de 10 milyar varil seviyelerine ulaşmaktadır. Ayrıca elektrik enerjisinin büyük bir kısmının (yaklaşık %60'ı) üretildiği termik santrallerin soğutulmasında büyük hacimlerde suya ihtiyaç duyulması, üretim sektöründe suya bağımlılığını artırmaktadır. Bu durum ise ülkenin su sorununa çözüm üretilmesinde ihtiyaç duyulan proaktif adımların atılmasını geciktirmektedir (Collins ve Reddy, 2022). Ülkede altyapı ve koruma projelerine yetersiz yatırım nedeniyle daha ciddi su sorunlarıyla karşı karşıya kalan Çin hükümeti, 2011'de su tasarrufu sağlamak amaçlı bir merkezi belge yayınlamıştır. Aynı yıl içerisinde bu belgeye ilave sulama, su tasarrufu ve kırsal altyapının iyileştirilmesi odaklı yeni su politikaları uygulanmaya başlanmıştır. Çin yönetimi, nehir ve göl kaynaklarını kullanarak ülkeyi sel ve kuraklık tehditlerinden koruyabilecek bir su sistemini hayata geçirmiş ve 10 yıllık bir periyotta su tasarrufuna yaklaşık 4 trilyon yuanlık (618.8 milyar dolar) yatırım yapılmasını kararlaştırmıştır (Liu vd. 2013: 634). Çin hükümetinin bu kapsamda attığı radikal adımlardan önde gelenleri GKSYP ve hidroelektrik baraj projeleridir (mevcut olanlara ilave sınıraşan sular üzerinde başlatılan hidroelektrik baraj projeleri) (Vishwanath, 2018: 2).

3.3.1. Güneyden Kuzeye Su Yönlendirme Projesi

Dünya'daki en büyük havzalar arası su saptırma projesi özelliği taşıyan GKSYP ile Çin, su kaynaklarının bol olduğu seyrek nüfuslu güney bölgesinden yoğun nüfus ve sanayi merkezlerinin bulunduğu kuzey bölgesine su transferini amaçlamaktadır. Yaklaşık 1500 km uzaklıktan 12 trilyon galon suyun taşınması için tasarlanan GKSYP'nin tam anlamıyla faaliyete geçmesinin 2050'leri bulabileceği ve bu projenin toplam maliyetinin ise 60 milyar doları geçeceği öngörülmektedir (Wenjing vd. 2022). GKSYP'nin ilk fikri Mao Zedong'un 1952'de "Güneyde bol su var, Kuzeyde ise çok daha az; mümkünse Kuzey biraz ödünç alsın" sözü ile ortaya atılmıştır. Büyük ekonomik bütçe gerektirmesi nedeniyle, yapımına ancak 2002'de başlanılabilen projeye güneydeki Yangtze Nehrinden kuzeydeki Huaihe, Haihe ve

Huangho Nehir havzalarına büyük miktarda tatlı su aktarılması planlanmaktadır. GKSYP, Doğu, Merkez ve birkaç opsiyonel Batı Güzergâhından oluşmaktadır (Water Technology, 2023).

GKSYP'nin 1155 km'lik Doğu Güzergâhı 2013'te tamamlanmıştır. Bu güzergâh üzerinden Jiangsu'dan Shandong ve Tianjin'e su aktarımına başlanılmıştır. Yapımı 2014'te tamamlanan 1400 km'lik Merkez Güzergâhı üzerinden ise Kuzeydeki Hubei eyaletinden Pekin ve Tianjin'e su aktarımı yapılmaktadır (Baiyu, 2020). GKSYP'nin halihazırda tamamlanan Güney ve Merkez Güzergâhından yıllık 27,8 milyar m³ su taşınmaktadır (Water Technology, 2023). GKSYP'nin en tartışmalı Batı Güzergâhının yapımına ise, çevre aktivistleri ve bilim adamları tarafından dile getirilen sosyal ve ekolojik kaygılar nedeniyle henüz başlanılamamıştır. Ancak, Mayıs 2021'de Çin Devlet Başkanı Xi Jinping, projeye devam edileceğini duyurmuştur (Zhang ve Donnellon-May, 2021). Yapımı tamamlandığında Batı Güzergâhı üzerinden yıllık yaklaşık 45 milyar m³ suyun taşınabileceği öngörülmektedir (Water Technology, 2023).

GKSYP ile kuzeyde su güvensizliğinin giderilmesi, gıda güvenliğinin sağlanması, su kalitesinde iyileşme, endüstrilere kesintisiz su tedariki ve iklim değişikliği ile etkin mücadele gibi önemli kazanımlar sağlanacağı değerlendirilmektedir. Ancak projenin sunacağı faydaların yanı sıra çeşitli olumsuzlukları da beraberinde getireceği ileri sürülmektedir. Bunlar; baraj ve rezervuar inşaatı nedeniyle yüzbinlerce insanın yaşadıkları yerlerden tahliye edilmesi, çevreye verilecek zarar, büyük hasarlara neden olabilecek deprem ihtimali, yüksek maliyetin getireceği vergi yükü, sit alanlarının tahribatı ve yapılacak kanal ve rezervuarlarda taşınan veya depolanan suda buharlaşmadır (Internet Geography, 2023). Çin hükümetinin su kaynaklarını daha verimli kullanma politikasının bir diğer ayağını da ülke genelinde başta Mekong ve Brahmaputra olmak üzere tüm sınıraşan nehirler üzerinde başlatılan devasa kapasiteli hidroelektrik baraj projeleri oluşturmaktadır.

3.3.2. Mekong Nehri Hidroelektrik Baraj Projeleri

Kökeni Tibet Platosunda bulunan ve debi açısından dünyada yedinci ve uzunluk açısından ise 12. sıradaki Mekong Nehri (Ritter, 2018) Çin, Myanmar, Laos, Tayland, Kamboçya ve Vietnam boyunca yaklaşık 4200 km'lik akıntısı olan bir sınıraşan nehirdir. Güneydoğu Asya'nın hidrolojik omurgası veya yaşam akıntısı MNH, doğal kaynaklar açısından son derece zengindir. MNH, 70 milyondan fazla bölge insanının geçimini sağlaması açısından hayatî öneme sahiptir (Hudson-Rodd ve Shaw, 2003: 268; Jacobs, 2002: 356). Laos, Kamboçya ve Tayland'daki milyonlarca insan, gıda ve su güvenliği bakımından Mekong Nehrinden sürekli akacak suya bağımlı bir hayat sürmektedir (Eyler vd. 2022).

MNH'deki Çin hidroelektrik baraj projeleri, Kasım 1965'te Kuzeydoğu Tayland'da Nam Pung Barajı ile başlamıştır. 1966-1971 arasında ise Kuzey Laos'tan Kamboçya'nın ortasındaki delta merkezine kadar uzanan havza boyunca baraj inşalarına devam edilmiştir (Hirsch, 2010: 313). Ancak MNH'de 1960-1980 arasında planlanan barajların büyük çoğunluğu Soğuk Savaş dönemi nedeniyle hayata geçirilememiştir (Sneddon, 2015: 100). Soğuk Savaşın sona ermesiyle MNH'de hidroelektrik baraj inşasında muazzam bir patlama yaşanmıştır. Nehrin ana ve yan kolları boyunca halihazırda faaliyette 280 baraja ilave 90'dan fazla yeni barajın yapılması planlanmaktadır (Qingsheng, 2020). Sadece son 10 yılda Kamboçya ile Çin arasında bulunan aşağı MNH'de yedisi Laos'ta, ikisi Kamboçya'da ve ikisi Laos Tayland sınırında olmak üzere toplam 11 hidroelektrik projesinin inşa edilmesi planlanmıştır (MRC, 2023a).

Çin, nehrin kendi bölümünde ilki 1995'te faaliyete alınan Manwan Barajı olmak üzere toplamda 11 ana baraj ve 95 yan baraj inşa etmiştir (Eyler vd. 2020). Barajların toplam elektrik üretim kapasitesi 21310 MW'dir. İlave planlanan ve her biri 100 MW'nin üzerinde üretim kapasitesine sahip olacağı değerlendirilen 11 yeni baraj projesi ile sayıları 22'yi bulacak ana barajlardan toplamda 31605 MW'lik bir elektrik enerjisi üretilmesi hedeflenmektedir. MNH baraj projelerinin Çin ekonomisine yıllık toplam 4 milyar dolarlık bir katkı beklenmektedir (MRC, 2023a). Çin açısından oldukça önemli görülen bu baraj projeleri, alt kıyıdaş ülkelerce çeşitli sebeplerden dolayı kaygıyla izlenmektedir. Normal yağış döneminin haricinde de bu barajlarda su

tutulacağı ve dolayısıyla alt kıyıdaşlara giden su miktarında büyük miktarda azalma yaşanacağı bu kaygıların başında gelmektedir.

3.3.3. Brahmaputra Nehri Hidroelektrik Baraj Projeleri

Çin'in su ve enerji sorununa çözüm amaçlı başlattığı devasa kapasiteli hidroelektrik baraj projelerinin bir diğer adresi ise yine kökeni Tibet platosunda bulunan Brahmaputra Nehri'dir. Brahmaputra'nın Tibet'teki kısmı boyunca Çin, dört hidroelektrik baraj inşa etmeyi planlamıştır. Nehrin ana akım rotasında konuşlandırılacak barajların yapımına Kasım 2010'da başlanılmıştır (NDTV, 2021). Çinli yetkililere göre, Brahmaputra hidroelektrik projeleri, ülkenin halihazırda yenilenebilir enerji üretim girişimlerinin parçasıdır. Bu projelerden beklenti 2060'a kadar karbon nötr ülke olma hedefine ulaşmada yardımcı olması ve Tibet Özerk Bölgesi'nde kalkınmanın önünü açmasıdır (Rao, 2022).

Brahmaputra üzerindeki Çin'in dört baraj projesinden sadece birisi tam çalışır durumdadır. Lhasa'nın güneydoğusundaki Gyaca'da konuşlandırılan ve elektrik üretim kapasitesi 510 MW olan Zangmu Barajı, Kasım 2014'ten beridir faaliyettedir. Zangmu Barajı sayesinde, Tibet'in toplam elektrik üretim kapasitesinin yaklaşık %25 artırıldığı ileri sürülmektedir. Mart 2021'de Çin 14. Beş Yıllık Planı içerisine dâhil edilen bir kararla, Brahmaputra üzerinde Zangmu'ya ilave üç yeni barajın (Dagu, Jiexu ve Jiacha) inşa edilmesi kararlaştırılmıştır (Xinhua, 2014). Çinli yetkililerin aynı plan içerisinde dile getirdikleri bir başka baraj projesi ise Medog Süper Baraj Projesidir. Planı, yapım süresi ve bütçesi hakkında yeterli bilgi paylaşılmayan barajın Hindistan sınırına yalnızca 30 km uzaklıkta inşa edileceği iddia edilmektedir. Tamamlandığında dünyanın en büyük süper barajı olacağı ve 60 bin MW'lik kapasitesiyle ÜBB'nin yaklaşık 3 katı elektrik üreteceği (yılda yaklaşık 300 milyar KW) iddia edilmektedir (Amruta, 2023).

3.4. Çin'in Sınırışan Hidropolitigi Üzerine Tartışmalar

Çin'in sınırışan hidropolitiginin özellikle Soğuk Savaş sonrasında daha net şekillendiği görülmektedir. Çin hidropolitikasının oluşturulmasında ülkenin dışa açılım politikasıyla yakaladığı ekonomik kalkınma süreci kilit rol oynamıştır. Artan nüfus, yoğun kentleşme ve sanayileşmeyle suya talebin hızla artması, Çin'in sınırışan

hidropolitikini doğrudan etkileyen diğer unsurlar olmuştur. Suya olan yoğun talebin hızlı karşılanması gerekliliği, Çin hükümetini harekete geçirirken, aynı zamanda su kaynakları üzerinde de büyük bir baskı oluşturmuştur (Bao ve He, 2019: 1). Böylece, Çin'de sınıraşan su kaynaklarına ilgi tüm zamanların zirvesine çıkmış ve bu kaynaklarından azami derecede fayda sağlama düşüncesi, Çin hidropolitikinin merkezine yerleşmiştir. Uzun ve merkezi bir devlet müdahalesi geçmişine sahip Çin'in sınıraşan hidropolitik, temelde nehir havzalarının kontrolü üzerine inşa edilmiştir. Moore (2017: 1), Çin'in uluslararası su politikasının net anlaşılabilmesi için öncelikle yerel hidropolitikinin çok iyi analiz edilmesi gerektiğini savunmaktadır. Çin için uluslararası değil yerel hidropolitik daha önemli olduğunu ve Çin'in sınıraşan sular üzerinde hidro-hegemonik bir politikadan ziyade daha dar kapsamlı bir yerel hidropolitik izlediğini ileri sürmektedir.

Çin'in sınıraşan nehirler veya nehir havzalarında proaktif mi yoksa reaktif mi bir politika benimsediğini araştıran Hongzhou Zhang ve Mingjiang Li (2017: 10)'e göre, bu politikanın belirlenmesinde çeşitli faktörlerin payı vardır. Bunlar; nehrin türü, coğrafi konumu, su kıtlığının derecesi, su kaynaklarının birden fazla bölge veya devlet tarafından ne ölçüde paylaşıldığı, havza devletlerinin göreceli gücü ve alternatif tatlı suya erişim kolaylığıdır. Zhang ve Li, Çin'in ortak su kaynakları politikasının genel dış politikası ve belirli bir kıyıdaş ülkeyle ikili ilişkisi bağlamında devamlı revize edildiğini savunmaktadırlar. Bu aşamada yerel yönetimlerden STK'lara ve medya gibi ulus-altı aktörlere kadar farklı gruplar Çin'in sınıraşan su politikasını etkilemektedir. Çin'in belirli bir sınıraşan nehre yönelik politikası veya uygulamaları durağan değildir. Aksine genel siyasî ve ekonomik koşullar bağlamında değişen dinamiklerle devamlı gelişme göstermektedir (Zhang ve Li, 2017: 19).

Kaynak ülke konumunda olmasının avantajını kullanan Çin, sınıraşan sular üzerinde yürüttüğü faaliyetlerinde ulusal su politikasını alt kıyıdaş ülkelere kabul ettirmeye yönelik bir yaklaşım sergilemektedir. Bu yaklaşımın en bariz uygulaması, Çin ile aşağı kıyıdaş komşuları arasında çeşitli sıkıntılar yaşamasına sebep MNH'de gerçekleşmektedir. Asya'nın stratejik açıdan en önemli sınıraşan su yollarından birisi olan Mekong Nehri, Soğuk Savaş sonrasında bölgesel tartışmaların merkezinde yer almış bir nehir özelliği taşımaktadır. Tartışmaların fitili Pekin'in MNH üzerinde birden

fazla baraj inşa etmesiyle ateşlenmiştir. Özellikle Çin ve Laos'ta hidroelektrik üretimi için baraj yapımında görülen muazzam genişleme, bu barajların aşağısındaki ülkelerle Çin yönetimi arasında diplomatik krizlere yol açmıştır. Havzadaki HH Çin'in MNH'de elde ettiği jeopolitik konumu sayesinde Güneydoğu Asya'nın su güvenliği üzerinde fiilen kontrol sağlama avantajı, bölgede gerilimi tırmandırmıştır (Sticklor, 2010).

Uzmanlara göre, anakara Güneydoğu Asya halkı için hayati önem taşıyan MNH'de yapılan veya yapımı devam eden baraj inşaatları, havzanın tüm ekosistemini tehdit etmektedir. Özellikle Çin'in yukarı MNH'de inşa ettiği baraj projeleri, aşağı MNH'de su kıtlığı, akış değişiklikleri, tortu tutulması, önemli tarım alanlarının ve balıkçılığın zarar görmesi gibi olumsuzlukların kök sebebidir (Magee, 2012: 185; Öjendal ve Jensen, 2011: 56). Söz konusu barajların büyük balık göçlerini engelleyeceği ve böylelikle nehir üzerinden geçimini sağlayan milyonlarca bölge insanının mağdur olacağı değerlendirilmektedir. Dahası, bu barajların havza boyunca beklenmedik sel felaketlerine neden olacağı ve mevsimsel su eksikliğini artıracığı beklentilerinin kıyıdaş ülkeler arasında diplomatik gerilimleri tetikleyeceği aşikârdır (International Rivers, 2017).

MNH üzerinde bulunan aşağı havza ülkeleri, tüm bu olumsuz beklentileri mümkün olduğunca engellemek adına çeşitli girişimler başlatmışlardır. Bunlardan en önemlisi MNK'dır. MNK'nın kökeni 1957'de BM himayesinde oluşturulan MK'ye dayanmaktadır. Aşağı MNH ülkeleri Kamboçya, Laos, Güney Vietnam ve Tayland'ın üyeleri olduğu MK, Soğuk Savaşın başlarında ABD'nin fiili hegemonyası altında kurulmuştur (Jacobs, 2000: 587,594). Başlangıçta MK'nın amacı, Kuzey Laos'tan Orta Kamboçya'daki deltanın girişine kadarki Mekong Nehri ana akım rotası üzerinde bir dizi büyük baraj projesi planlayarak bölgede refah düzeyini artırmak olmuştur. Ancak bu planlar, 2. Çin-Hindi Savaşının (Vietnam Savaşı 1955-1975) patlak vermesi ve 1975'te Kamboçya'nın MK'den çekilmesiyle tasarıdan öteye geçememiştir. Philip Hirsch (2010: 313)'e göre, "esasen bu girişim, bölgede ABD ile müttefiklerinin etkisini artırmaya ve komünizmin olası etkilerini engellemeye yönelik kalkınma temelli bir jeopolitik projenin parçası özelliği taşımaktadır".

MK'nın uygulamada başarısız kalması, aşağı Mekong ülkelerini bu konuda daha ileri adımlar atmaya itmiş ve 1995'te MK, MNK'ye dönüştürülmüştür. MNH

aşağı kıyıdaş ülkeleri Laos, Tayland, Kamboçya ve Vietnam'ın 1995'te bir araya gelerek oluşturdukları MNK, Mekong nehir sularının tüm kıyıdaşlar için sürdürülebilir bir şekilde kullanılabilmesini garanti altına almayı amaçlamaktadır. MNK, Mekong su geliştirme ve yönetimi konusunda bölgesel iş birliğini teşvik eden ana mekanizmadır. MNK, USH'nin asgari gerekliliklerinin MNH özelinde nasıl uygulanacağı üzerine teknik çalışmalar yürüten bir kurumdur (Jacops, 2002: 354). Çalışmalarında önemli sonuçlar elde eden MNK, dört aşağı Mekong kıyıdaşına önemli bir bilgi platformu olma görevi üstlenmektedir. Ancak MNK'nın MNH üzerindeki su kaynaklı diplomatik krizlere çözüm üretmede sınırlı katkı sağladığı görülmektedir. Burada yukarı havza ülkeleri Çin ve Myanmar'ın MNK'ya katılmayı reddederek sadece diyalog ortağı olmayı tercih etmelerinin etkisi büyüktür. Çünkü bu iki ülke, memba bölgesindeki avantajlı coğrafi konumlarını kaybetmeyi göze alamamaktadırlar (MRC, 2023c).

MNK'yi bölgenin ihtiyaçlarını karşılamada yetersiz bir organizasyon olarak gören Çin, Kasım 2015'te MNK'ya alternatif Mekong su kaynakları yönetimi konusunda çok taraflı bir platform olan LMİ mekanizmasının kurulmasına öncülük etmiştir. LMİ, Mekong alt bölgesinde sosyal ve ekonomik kalkınmayı teşvik etmek, kıyıdaşlar arasındaki kalkınma farkını azaltmak ve ASEAN ile Çin arasındaki kapsamlı iş birliğini geliştirmeyi amaçlamaktadır. Üretim, sınır ötesi ekonomik iş birliği, su kaynakları, tarım ve yoksulluk gibi kilit öncelik alanlarına odaklanan LMİ'nin üye ülkeleri Kamboçya, Çin, Lao PDR, Myanmar, Tayland ve Vietnam'dır (MFAIC, 2023). LMİ, tüm kıyıdaş devletler tarafından çok çeşitli bölgesel zorluklarla başa çıkmak için kurulmuş olsa da kendisinden beklenen performansı pek de gösteremeyen bir girişimdir. Haziran 2019'da bölgede yaşanan şiddetli kuraklıklar sonrası Mekong yukarı ana akımında konuşlu hidroelektrik barajlarının su akışları üzerindeki etkisiyle ilgili artan endişeleri yeterince giderememesi, LMİ üzerindeki baskıyı artırmıştır. Dahası LMİ'nin sınıraşan su yönetimindeki çabalarının 2020 başlarındaki COVID-19 pandemisinden olumsuz etkilenmesi ve Çin'in yukarı MNH üzerindeki baraj projelerine ara vermeden devam etme kararı alması, bölgede karmaşayı artıran diğer etkenlerdir (Grunwald, 2021).

Çinli resmî yetkililer, tüm bu eleştiri ve kaygıların yersiz olduğunu savunmaktadırlar. Onlara göre, Mekong'un Çin'deki kaynağı, nehrin toplam akışının

yalnızca küçük bir bölümünü oluşturmaktadır. Bu sebeple, başlatılan hidroelektrik projelerinin aşağı kıyıdaş ülkeler üzerinde olası olumsuz etkileri minimum düzeyde olacaktır. Aksine, bu barajların hidroelektrik üretimi, taşkın kontrolü ve balıkçılığın korunması bakımından alt kullanıcılara önemli katkı sağlayacakları iddia edilmektedir (Xinhua, 2020). Çin'in baraj projeleri hakkında çok az bilgi vermesinin aşağı havzada belirsizliği daha da artırdığını savunan aşağı kıyıdaş ülkeleri, ülkelerinde artan nüfusları nedeniyle güvenilir bir nehir akışına ihtiyaçlarını hemen her platformda dile getirmektedirler. MNH'deki yaşanan sorunların tek kaynağı sadece Çin baraj projeleri değildir. Havzada gerilimi artıran bir diğer girişim ise Laos hükümeti tarafından 2012'de başlatılan Xayaburi Baraj inşası olmuştur. Bu baraj, aşağı MNH'de inşa edilen ilk ana akım barajıdır. Tayland'a elektrik ithalatını amaçlayan (Öjendal ve Jensen, 2011: 45) barajın ilk haberi duyulduğunda, aşağı MNH ülkeleri Vietnam ve Kamboçya'dan ciddi itirazlar yükselmiştir. Barajın MNH'de olumsuz çevresel ve sosyal etkileri olacağı yönündeki bu itirazlar nedeniyle, DB ve AAYB projeden desteklerini çekmişlerdir. Projenin finansmanını üstlenen Tayland bankaları sayesinde 2019'da ancak tamamlanabilen baraj, yoğun protestolarla faaliyete alınmıştır (Earth Rights International, 2023).

Xayaburi Baraj projesi, 1995 Mekong Antlaşmasına göre MNK Bildirim, Ön İstişare ve Antlaşma Prosedürlerine tabi tutulmuş bir projedir. Komisyonun "herhangi bir kalkınma projesinin devam edip etmeyeceği üyeler arasında ortak bir fikir birliği ile karar verilecek bir konudur" ilkesinden hareketle, projeye ev sahipliği yapan Laos'un Kamboçya, Tayland ve Vietnam hükümetlerini bilgilendirmesi gerekmiştir (MRC, 2023b). Eylül 2010'da başlayan proje bilgilendirme süreci, Aralık 2011'de aşağı Mekong kıyıdaşlarının barajın inşası konusunda gerekli antlaşma çerçevesinin belirlenmesi yönünde ortak bir bildiri yayınlamalarıyla tamamlanmıştır. MNK, gerekli çerçeve çalışmalar tamamlanana kadar baraj inşasına başlanılamayacağı yönünde açıklamada bulunmuştur (Economist, 2012). Ancak Laos tek taraflı bir karar alarak barajın inşaatına Mart 2012'de yeniden başladığını duyurmuştur (Earth Rights International, 2023). Hükümetin bu kararı almasında, altı Tayland bankasının barajı finanse etme garantisi vermesi, Tayland Elektrik Üretim Otoritesi'nin barajın ürettiği elektriğin %95'ini satın almayı taahhüt etmesi ve yine bir Tayland firması CH.

Karnchang'ın⁴ baraj inşaatının sorumluluğunu üstlenmesinin payı büyük olmuştur (Economist, 2016).

Laos hükümetinin bu girişimi, Kamboçya ve Vietnam hükümetlerinin güçlü protestolarıyla karşılanmıştır. Ayrıca Xayaburi Barajı'nın Laos'un havza üzerinde inşa etmeyi planladığı 11 baraj projesinden sadece birisi olduğu bilgisinin sızdırılması, bölgedeki gerilimi daha da artmasına yol açmıştır. Dönemin Vietnam Cumhurbaşkanı Truong Tan Sang, “su kaynakları üzerindeki gerilimlerin birçok ülkedeki ekonomik büyümeyi tehdit ettiğini ve özellikle ülkelerin ekonomik kalkınmalarını hızlandırdığı bir dönemde yeni bir çatışma kaynağı oluşturduğunun inkâr edilemeyeceğini” beyan etmiştir (Ponnudurai, 2012). Aşağı MNH'deki ülkeleri ve STK'lardan gelen yoğun baskılar üzerine Laos, sonraki iki baraj projesi Don Sahong ve Pak Beng üzerinde çalışmalarını yavaşlatmıştır (Economist, 2016). Bu barajlardan Don Sahong, Ocak 2020 itibariyle faaliyete geçmiş olup, Pak Beng'in inşasına ise devam edilmektedir (Thul, 2020).

MNK Konseyi'nin raporuna göre, aşağı MNH'deki hidroelektrik girişimlerin hem olumlu hem de olumsuz sonuçları bulunmaktadır. Olumlu sonuçlarının başında ana akım hidroelektrik projelerinden elde edilecek elektrik enerjisiyle sulama alanlarının genişletilmesi ve dolayısıyla kuraklıkla etkin mücadele edilmesi gelmektedir. Mevcut gıda üretimindeki artışın ise bölgede yoksulluğun azaltılmasında anahtar rol oynayacağı değerlendirilmektedir. Projelerin havza ülkelerine 2040'a kadar 160 milyar dolar üzerinde bir ekonomik fayda sağlayacağı öngörülmektedir. Ancak bu projelerin beraberinde getireceği (balıkçılığın azalması, ormanların, sulak alanların ve mangrovların⁵ kaybı, tortu azalması neticesinde pirinç rekoltesinin azalması vb.) negatif etkilerinin bölge ülkelerine maliyetinin 2040'a kadar yaklaşık 170 milyar doları bulabileceği tahmin edilmektedir (MRC, 2023a). Görüldüğü üzere MNH üzerinde başlatılan hidroelektrik projeler, buldukları ülkelere büyük avantajlar sağlarken özellikle alt kıyıdaş ülkeler üzerinde yıkıcı etkiler potansiyelini

⁴ CH. Karnchang, Tayland'ın önde gelen genel müteahhit ve temel altyapı firmalarından birisidir. Şirket 1972'den bu yana faaliyetlerini sürdürmektedir. 1987'den itibaren hükümetin imtiyaz projelerine yatırım yapmaktadır.

⁵ Mangrovlar gevşek, ıslak topraklara, tuzlu suya ve periyodik olarak gelgitlere maruz kalan tropik bitkilerdir.

taşımaktadır. Havza üzerinde kaynak ülke olma avantajına sahip Çin, bu durumda en kârlı ülke konumunda bulunmaktadır. Çin, MNH'deki baraj projeleri sayesinde havzadaki başat konumunu daha da güçlendirmiştir. Ancak Çin'in MNH'de aldığı tek taraflı kararlar, alt kıyıdaş ülkeler üzerinde tedirginlik yaratmaktadır. Çin'in bu denli tek taraflı projelere devam edip etmeyeceği, devam edecekse ne kadar işbirlikçi olacağı bölgede merak edilen bir sorudur.

Alex Liebman, Çin'in Mekong Nehri üzerindeki eylemleri üzerinden bu sorunsala cevap aramıştır. Çin'in güç kazandıkça iş birliği içinde davranacağı ve bu iş birliğinin ise Güneydoğu Asya ülkeleri için zorluklar ve tehditler değil, aksine fırsat ve avantajlar yaratıp yaratmayacağı çalışmasının ana sorusunu oluşturmaktadır. Liebman, Çin'in Mekong'da barışçıl yükseliş teorisine uygun hareket etmediği, genelde tek taraflı bir politika izlediği ve eylemlerinin alt komşularını nasıl etkileyeceği hususunu dikkate almaksızın kendi çıkarları doğrultusunda hareket ettiği yönünde çıkarımlarda bulunmaktadır. Liebman (2005: 288-289,299)'a göre Çin, Mekong üzerinde kıyıdaş devletlerin yararına olacak herhangi bir proaktif önlem almamakta ve nehir üzerinde aldığı tek taraflı kararlarının tartışılmasına olanak sağlayan bağlayıcı herhangi bir antlaşmaya taraf olmaktan sakınmaktadır. Bu sıfır toplamlı konularda Çin, iyi huylu bir hegemon gibi davranmamakta, aksine aşağı havza ülkelerini çok az dikkate alarak gücünü kendi amaçlarına ulaşmak için kullanmaktadır.

Özetle, aşağı MNH ülkelerinin tüm bu endişelerine rağmen, Çin'in baraj projelerine hız kesmeden devam ettiği görülmektedir. Suyun kaynağındaki ülke konumundaki Çin, taraf olmasa da USH'nin temelini oluşturan "adil ve makul kullanım" ilkesi temelinde hareket etmektedir. Kaynaktan makul ve hakkaniyete uygun bir pay alma avantajını kullanmaktadır (Rahaman, 2009: 210). Aşağı havza ülkelerinin bu durumda, Mekong Nehri üzerindeki Çin çıkarlarını dikkate almaktan başka seçenekleri kalmamaktadır (Cabrera, 2003; Vu, 2014: 159). Gözlemciler göre Çin, MNH üzerindeki hidro-geliştirme projelerini kendi açısından meşru gören tek taraflı bir bakış açısına sahiptir. Bu yaklaşım, havza üzerindeki hidropolitik ilişkilerin daha çekişmeli hale gelmesine yol açmaktadır (Pearse-Smith, 2012). Kıyıdaşlar arasında ortaya çıkması muhtemel gerilimi azaltabilecek tek kurum MNK'nın ise

yeteneklerinin sınırlılığı havzadaki karmaşıklığın artmasına sebep olmaktadır (Backer, 2007: 46). Alınan kararların uygulanmasında zayıf yetkilere sahip MNK hem Çin'in hem de Laos'un MNH üzerindeki tek taraflı girişimlerini önleme konusunda proaktif olamadığı yönünde eleştirilmektedir. Özellikle, kıyıdaş devletlerin havzadaki ortak kaynaklar üzerinde sahip oldukları egemenliklerini MNK'ya devretme konusunda belirgin bir direnç göstermeleri, komisyonun çalışmalarını olumsuz etkileyen bir diğer etkidir (Wong, 2019). MNH'de durum böyleyken bölgede tansiyonu artıran bir diğer gelişme ise Qinghai-Tibet Platosu'ndan doğan BNH'de başlatılan Çin hidroelektrik barajları nedeniyle yaşanan anlaşmazlıklar olmuştur.

BNH'de Çin ve Hindistan'ın karşılıklı alt yapı ve hidro-projeler rekabetine girişmeleri özellikle iki ülke ilişkilerinin hızla gerilmesine sebep olmuştur. BNH'de yaşanan hidro-rekabetin fitilini ateşleyen gelişmenin Çin ve Hindistan'ın Brahmaputra Nehri'nin kendi kontrolü altında bulunan kısmında tek taraflı bir kararla inşa etmeye başladıkları hidroelektrik barajlar olduğu iddia edilmektedir. Çin'in Brahmaputra'nın akış yönünü hidro-projeler aracılığıyla değiştireceği iddiaları, Hindistan tarafında kaygıyla izlenmektedir. Öte yandan Hindistan'ın Arunaçal Pradeş'te hidroelektrik barajları inşa etme yönündeki çabaları da tartışmalı bölge üzerindeki Hint kontrolünü daha da güçlendirebileceği ve dolayısıyla sınır müzakerelerini olumsuz etkileyebileceği gibi gerekçelerle Çin tarafında endişeyle takip edilmektedir (Wuthnow, 2016: 16).

BNH'deki Çin barajları Hindistan tarafında üç ana konu üzerinden kaygı uyandırmaktadır. Bunlardan birincisi, Çin'in BNH'deki baraj projelerini gerekçe göstererek Arunaçal Pradeş bölgesi yakınlarındaki mevcut askerî gücünü artırmasıdır. Bu durum, halihazırda iki devlet arasında yıllar süren sınır anlaşmazlığını tırmandırma riski taşımaktadır. İkinci endişe kaynağı, hidroelektrik santrallerinin aşağı kıyıdaş devletler için olumsuz çevresel etkiler oluşturma ihtimalidir. BNH'deki hidroelektrik santrallerin suyun besin içeriğini, tortusunu ve kalitesini etkileyeceği, bu durumun ise tüm havzanın ekosistemini bozacağı yönünde ciddi kaygılar mevcuttur. Endişe edilen üçüncü konu da Çin'in bölgede artan HH'sidir. Çin'in aşağı havzaya gelen su miktarını kısıtlayabileceği iddia edilmektedir (Cohen, 2021).

Çin, barajlarının bir tehdit olarak algılanmasını azaltmak için yatıştırıcı bir söylem dili kullanmaktadır. Çinli yetkililer bu süreçte sürekli olarak nehir üzerinde yapılan barajların “nehir tipi hidroelektrik sistemler”⁶ olduğunu ifade etmektedirler. Dolayısıyla iddiaların aksine bu barajların büyük su kütlelerini depolama veya yönlendirme yeteneğine sahip olmadığını savunmaktadırlar. Bu yatıştırıcı retorik, en açık şekilde 2010’da Çin’in Brahmaputra üzerinde Zangmu Barajı inşa ettiğine dair resmî duyurusunun ardından gözlemlenmiştir. Çin-Hindistan stratejik diyalog toplantısı sırasında, dönemin Çin Dışişleri Bakan Yardımcısı Zhang Zhijun, Hindistan delegasyonuna yönelik konuşmasında, Brahmaputra Baraj Projelerinin “suyu yönlendirmek için tasarlanmadığını, dolayısıyla aşağı kesimlerdeki nüfusun refahını ve suyun mevcudiyetini etkilemeyeceğini” ifade etmiştir (Ho, 2021: 25).

Kıyıdaşların havzada iş birliği çabalarının sadece MZ ile sınırlı olması, potansiyel anlaşmazlık durumlarında çözüm önerilerinin kısıtlı kalmasına yol açmaktadır (Barua vd. 2018: 836, Wuthnow vd. 2020: 23). Taraflar arasında alternatif çözüm yöntemlerinin olmayışı, mevcut krizi tırmandıran bir diğer etkidir. Haziran 2017’de Doklam Krizi esnasında yaşananlar bu durumun en açık göstergesi olmuştur. Çin kriz esnasında teknik sorunları gerekçe göstererek Brahmaputra’nın su verilerini paylaşmayı durdurmuştur. Ağustos 2017’de, Arunaçal Pradeş ve Assam’da yaşanan taşkın felaketinde düzinelerce insanın ölmesi ve yaklaşık 50 bin bölge insanının yaşadıkları yerleri terk etmek zorunda kalmaları Hindistan tarafının büyük tepkisine yol açmıştır (Yasuda vd. 2018: 649). 2020’de Assam ve Pradeş’te yaşanan sel felaketinde ise 30 Hintlinin yaşamını kaybetmesinin yine Çin’in nehir hidrolojik verileri paylaşma konusunda ihmalkâr davranması sebebiyle gerçekleştiği yönünde iddialar mevcuttur. Yaşanan bu gelişmeler üzerine Hint tarafında, Çin’in suyu politik bir silah olarak kendilerine karşı kullandığı yönünde bir algı oluşmuştur (Wuthnow, 2017).

Hindistan, BNH’deki Çin girişimleri kaynaklı tüm kaygılarını gidermek adına çeşitli karşı dengeleyici adımlar atmaktadır. Bölgede askerî yönden hazır bulunurluğu

---

⁶ Nehir tipi hidroelektrik santralleri, akarsu yatağından alınan suyun belirli bir yükseklikten düşürülmesi sonrasında su türbinlerinin döndürülmesi ve bu sayede elektrik üretimi prensibine göre dizayn edilmektedirler. Bu santrallerde su depolaması yapılmamaktadır (Ulaş, 2010: 152).

artırmak ve sosyo-ekonomik büyümeyi teşvik etmek için gerekli alt yapı çalışmalarını hızlandırmak bu adımların başında gelmektedir. Söz konusu alt yapı çalışmalarının (barajlar, köprüler, yollar vb.) Çin ile sınır problemleri yaşanan Arunaçal Pradeş'in stratejik kilit noktalarında yoğunlaştığı görülmektedir (Outlook Publishing India, 2023a). Hindistan'ın bölgede Çin'e karşılık planladığı en önemli proje devasa Dibang Çok Amaçlı Baraj Projesi'dir. Times of India'nın haberine göre, Yeni Delhi 30 Aralık 2022'de Arunaçal Pradeş eyaletinin en büyük hidroelektrik projesi olacak projeye Hindistan Parlamentosu onay vermiştir. Maliyeti 3.9 milyar doları bulacak baraj inşasının dokuz yıl sürmesi beklenmektedir. Projenin tamamlandığında yaklaşık 2,9 GW elektrik enerjisi üretmesi öngörülmektedir. Barajın sadece elektrik enerjisi üretimine katkı sağlamayacağı, aynı zamanda muson mevsimi boyunca BNH'de meydana gelecek selleri hafifleteceği aktarılmaktadır. 42 km'lik rezervuarı sayesinde bünyesinde 9-10 milyar m³ su depolayabileceği, bu sayede kuraklık dönemlerinde havzadaki tarımı önemli ölçüde destekleyeceği ifade edilmektedir (Times of India, 2023; Baruah, 2023; Zahan, 2022).

Bangladeş, Brahmaputra baraj projelerinin ortaya çıkaracağı potansiyel problemlerden fiziki olarak en fazla etkilenecek kıyıdaş ülke konumundadır. Bangladeş Su Geliştirme Kurulu eski baş hidrologlarından Shawkat Ali, "Brahmaputra'nın ülkelerinden akan suyun en az %65'ini tek başına sağladığını, dolayısıyla nehir suyunda yukarı kıyıdaşların herhangi bir su yönlendirme girişiminde bulunmalarının Bangladeş için ölüm kalım meselesi haline geleceğini" dile getirmektedir. Öte yandan Tibet Politika Enstitüsü Çevre ve Kalkınma Masasına başkanlık eden Zamlha Tenpa Gyaltzen de bu konuyla ilgili 2020'de kaleme aldığı köşe yazısında Brahmaputra suları ile ilgili kaygılarını şu sözlerle ifade etmektedir; "bilim adamları BNH'de hidroelektrik barajlarının inşa edilmesinin depremlere ve toprak kaymalarına yol açacağını, ayrıca arazileri ve ormanları sular altında bırakarak vahşi yaşamı tehlikeye atacağı hususunda sürekli uyarılarda bulunmaktadırlar" (Benar News, 2020).

Özetle, Brahmaputra Nehri üzerinde başlatılan Çin baraj faaliyetlerinin şimdilik sadece bir dizi hidroelektrik barajla sınırlı olduğu görülse de ileriki yıllarda bu barajların Çin tarafından su depolama amaçlı kullanılıp kullanılmayacağı veya

buralarda depolanması muhtemel suyun Çin'in kuzey bölgesine transfer edilip edilmeyeceği konuları hâlâ belirsizliğini korumaktadır. Dolayısıyla, bu barajlar hem ekolojik hem de politik riskler barındırdıkları gerekçeleriyle aşağı kıyıdaş ülkeleri Hindistan ve Bangladeş'te endişeyle izlenmektedir. Ancak tüm bu belirsizlik ve endişelere kayıtsız kalan Çin'in memba ülke olma avantajını kullanarak havza üzerinde baraj ve altyapı çalışmalarına hız kesmeden devam ettiği görülmektedir (Saikia, 2022). Hintli stratejist Brahma Chellaney (2017)'e göre, Çin'in BNH'deki bu tür eylemleri "komşuları üzerinde stratejik bir avantaj elde etmek için HH statüsünü kullanma çabalarını artırma" anlamına gelmektedir. Çin'in sınıraşan hidropolitikliğinin değerlendirmesi şu şekildedir; Çin, kendisini bağlayıcı ve yaptırım olan herhangi bir uluslararası su anlaşmasına taraf olmaktan kaçınarak tek taraflı bir sınıraşan su politliği izlemektedir. Diğer kıyıdaş ülkelerle arasındaki uyuşmazlıkları çözüme kavuşturma veya iş birliği yapma gereksinimlerini, ancak kendi başlattığı diplomatik girişimleri (ikili veya çoklu su anlaşmaları ve MZ'ler) aracılığıyla devam ettirmektedir. Çin'in hidropolitliği, özellikle aşağı havza ülkeleri tarafından ciddi şekilde eleştirilmektedir. Eleştirilen konu başlıkları:

- Sınıraşan sular üzerindeki girişimlerini uluslararası bir meseleden ziyade yerel politikasının bir unsuru olarak görmeye devam etmesi ve kıyıdaşlar ile arasındaki havza kaynaklı sorunların çözümünde tek taraflı bir yaklaşım benimsemesi,
- MNK, DBK ve 1997 Uluslararası Su Yollarının Ulaşım Dışı Kullanım Yasasına İlişkin Sözleşmesi gibi sınıraşan su kaynaklarına odaklanan çok taraflı kurumlara katılmayı ve/veya bunların imzaladığı anlaşmaları onaylamayı reddetmesi (Menniken, 2007; Nickum, 2008),
- Sadece dış politika çıkarları söz konusu olduğunda muhataplarıyla temasa geçmesi ve
- Özellikle Yangtze Nehrinde uygulanan GKSYYP'nin diğer sınıraşan nehirler üzerinden de beslenebileceği iddialarını cevapsız bırakmasıdır (Zhang ve Li, 2017).

3.5. Brahmaputra Nehri Havzası'nda Çin Hidro-Hegemonyasının Analizi

Çalışmanın bu alt bölüm başlığı altında, tezin örnek olay incelemesi olarak seçilen Çin'in Brahmaputra baraj projelerini bir hegemonya aracı olarak kullanıp kullanmadığı konusu tartışılmaktadır. Konunun daha net anlaşılması adına öncelikle BNH'nin karakteristik özellikleri ve kıyıdaşlar açısından önemi açıklanmaktadır. Ardından Çin'in potansiyel bir HH olması için hem genel hem de bölgesel düzeyde sahip olduğu güç unsurları HHT bağlamında detaylandırılmaktadır.

3.5.1. Brahmaputra Nehir Havzası Fiziksel ve Hidrolojik Alt Yapısı

Yaklaşık 5300 m yükseklikteki Himalayaların Kailash sıradağlarından doğan Brahmaputra Nehri Tibet, Butan, Hindistan ve Bangladeş'e uzanan ve 580 bin km²'lik bir alanı kapsayan Brahmaputra Alt Havzası'nın ana nehridir. Kaynağı Tibet Himalayalarında yatan Brahmaputra, isim olarak Brahma'nın oğlu anlamına gelmektedir. Hindistan'a Arunaçal Pradeş üzerinden giriş yapan nehir, buradan önce Assam'a ardından da Bangladeş'e ulaşır. Bangladeş'te "Jamuna" adını alan nehrin yolculuğu Bengal Körfezi'nde son bulur (Bkz. Harita 3.1). Ortalama genişliği 7,93 km ve toplam uzunluğu ise 2880 km olan nehrin 1625 km'lik kısmı Tibet'te, 918 km'si Hindistan'da (Arunaçal Pradeş ve Assam) ve geri kalan 337 km'lik kısmı ise Bangladeş'te bulunmaktadır (Sarma, 2004: 72,73,84).

Harita 3.1. Brahmaputra Nehir Havzası ve Kıyıdaş Ülkeleri (Daily Observer, 2016)

Brahmaputra, yıllık deşarj kapasitesi bakımından GBMNH’de bulunan üç nehrin en büyüğüdür. Nehir, çoğunluğu yoksul 130 milyondan fazla insan için birincil su kaynağıdır. BNH tarım ve hidroelektrik geliştirme potansiyeli bakımından oldukça zengindir (Ray vd. 2015: 75). Drenaj alanı 712035 km² olan Brahmaputra, Hindistan’a girene kadar oldukça dik bir rota izler. Yaklaşık 2,82 m/km eğimi sayesinde Brahmaputra’nın Tibet’te bulunan kısmında 4800 m’lik bir düşüş elde edilir. Bu mükemmel eğim, Assam Vadisi’ne geldiğinde yaklaşık 0,1 m/km’ye kadar alçalır. Burada oldukça düz bir alana yayılan nehre, kuzey yakasından yaklaşık 20 ve güney yakasından ise 13 önemli kol katılır (ASKD, 2023). Farklı iklim bölgelerinde bulunmaları sebebiyle Tibet ve Hindistan’daki Brahmaputra havzalarındaki meteorolojik koşullar birbirinden farklıdır. Tibet ve Butan dâhil olmak üzere tüm su toplama havzalarında ortalama yıllık yağış yaklaşık 2500 mm’dir. Havzadaki yağış miktarının yıllık toplam %85’i tek başına Güney-Batı muson yağmurlarından elde edilmektedir. Brahmaputra alt havzası, ağırlıklı Haziran’da yaşanan şiddetli yağmurlar nedeniyle sık sık sele maruz kalmaktadır (ASKD, 2023). Deltada ve nehir kıyısındaki adalarda yaşamını sürdüren 70 milyonun üzerinde insan, büyük oranda geçimlerini

tarım ve deniz çiftçiliği üzerinden sağlamaktadır. Dolayısıyla havzadaki nehir taşkınları bu insanlar için hayatî derecede önem taşımaktadır (Pradhan vd. 2021: 1).

3.5.2. Brahmaputra'nın Kıyıdaşlar Açısından Önemi

Zengin potansiyelinden kaynaklı Brahmaputra, tüm kıyıdaşları için oldukça önemlidir. Çin açısından Brahmaputra'nın birincil önemi, enerji potansiyelidir. Nehrin hidrolojik açıdan oldukça yüksek kapasitede olması, enerji bağımlısı Çin'e büyük avantajlar sağlamaktadır. Ayrıca doğduğu toprakların Tibet'te olması nedeniyle Çinli yetkililer, Brahmaputra üzerinde yapılacak baraj projelerinin Tibet'in tarım ve enerji sektörlerinde kritik rol oynayacağını savunmaktadırlar (Zhang ve Donnellon-May, 2021). Tibet'teki hidroelektrik geliştirme çabalarının temelinde ülkenin fakir batı bölgesinde ekonomik ilerlemeyi teşvik etmek için 2000'de başlatılan "Batıya Açılım" kampanyası bulunmaktadır (Kampanya tanıtım bilgisi için, Bkz., Goodman, 2004). Çin, Brahmaputra Nehri üzerinde kaynak ülke olma avantajıyla bölgedeki politikalarını kolaylıkla hayata geçirebilmektedir. Siyaseten kontrol ettiği Tibet'teki yerel muhalefetin Brahmaputra'daki hidroelektrik gelişiminin hızını veya kapsamını sınırlama fonksiyonundan mahrum olması, Çin'in elini güçlendirmektedir. Çin'in nehir üzerinde halihazırda tamamladığı ve inşasına devam ettiği birçok baraj projesi bulunmaktadır. Yetkililer, bu projelerin esas amacının Tibetlilerin yaşam standartlarını yükseltmek olduğunu ifade etmektedirler. Çin'in Brahmaputra barajlarından elde ettiği elektrik enerjisinin miktarı Tibetlilerin tüketim kapasitesinin oldukça üstündedir. Bu sebeple Çin, burada elde edilen fazla elektriği öncelikle Tibet'e komşu Çin bölgelerine transfer etmeyi planlamaktadır. Ayrıca bu projeler, Çin'in batı bölgelerini geliştirme ve temiz enerji kaynaklarına yatırım planlarında önemli yer tutmaktadırlar (Wuthnow, 2016: 13).

Brahmaputra, bir diğer kıyıdaş ülke Hindistan açısından da oldukça önemlidir. Nehir, bir Hint mitolojisiyle ilişkilendirilmekte ve kutsal kabul edilmektedir (Ramanan, 2019). Hindistan için stratejik önem taşıyan Arunaçal Pradeş, Assam, Batı Bengal, Meghalaya, Nagaland ve Sikkim eyaletlerine yayılan Brahmaputra, bölgenin yaşam kaynağıdır. Hindistan'ın tatlı su kaynaklarının yaklaşık %30'u ve toplam hidroelektrik potansiyelinin yaklaşık %44'ü nehir suyundan elde edilmektedir (Zhang ve Donnellon-May, 2021). Brahmaputra'nın Hindistan'daki debisi (ortalama yaklaşık

19300 m³/sn) oldukça yüksektir. Bu durum, ülkeye yüksek kapasitede hidroelektrik üretimi fırsatı sunmaktadır. Ancak Hindistan, Brahmaputra'nın bu yüksek hidroelektrik kapasitesinden henüz tam anlamıyla yararlanamamaktadır. Resmî verilere göre, Hindistan'ın BNH'de bazıları yapım aşamasında 18 baraj projesi bulunmaktadır (WRIS, 2021). Bu projelerin büyük bir kısmının inşası, özellikle Assam ve Arunaçal Pradeş'teki yerel otoritelerin (depremlere sebep olacağı, ekosistemi bozacağı vb.) vetoları nedeniyle çok yavaş ilerlemektedir. Chellaney (2013)'e göre;

“Hindistan'daki büyük su projeleri için yapılan planlar, genellikle etkili STK'ların sert muhalefeti ile karşılaşmaktadır. Öyle ki bu karşıtlık, büyük bir baraj inşa etmeyi neredeyse imkânsızlaştırmakta ve hükümetin elektrik üretim vaatlerini boşa çıkarmaktadır.”

Brahmaputra'nın taşıdığı zengin alüvyonlu toprak sayesinde yapılan verimli tarımsal faaliyetler, bölge halkının önemli geçim kaynağını oluşturmaktadır. Nehir, Hindistan'da büyük hacimli ham madde taşımacılığında yoğun kullanılmaktadır. Ayrıca nehrin büyük bir kısmının gezilebilir olması, bölgede su turizminin gelişmesine büyük katkı sağlamaktadır (Nayak ve Panda, 2016: 16). Nehir, Hindistan için politik açıdan da oldukça önemlidir. “Doğuya Hareket Et”⁷ politikası ile Güneydoğu Asya ile bağlarını güçlendirmek isteyen Hindistan için Brahmaputra Kuzeydoğu Hindistan'ın gelişiminde kilit rol oynamaktadır (Downie, 2014). Brahmaputra dâhil bölge su kaynaklarının ülkenin diğer su kaynaklarının önemli bir parçası haline getirilmesi için 2001'de Kuzey Doğu Bölge Kalkınma Departmanı kurulmuştur. 2004'te bu birim, bakanlık seviyesine yükseltilmiştir (HMOD, 2023).

Bangladeş için Brahmaputra Nehri'nin önemi hayati derecededir (Rashid, 1991). Ağırlıklı tarıma dayalı bir ekonomiye sahip Bangladeş'te 170 milyon insan Brahmaputra suları sayesinde yaşamlarını sürdürmektedir (Faisal, 2002: 310). Nehir, Bangladeş'in doğu ve kuzey-kuzeybatı kısımları arasında bir köprü olma görevini üstlenmektedir. Bu sebeple tarımın yanı sıra taşımacılık ve ulaşım sektöründe de

⁷ Kasım 2014'te deklere edilen Doğuya Bakış Politikasının geliştirilmiş versiyonu olan ‘Doğuya Hareket Et Politikası’, Geniş Asya-Pasifik bölgesiyle farklı düzeylerde iktisadî, stratejik ve kültürel ilişkileri teşvik etmeyi amaçlayan diplomatik bir girişimdir. Politikanın ana amacı; proaktif ve pragmatik bir yaklaşımla Hint-Pasifik bölgesi ülkeleri arasında ekonomik iş birliğini, kültürel bağları ve stratejik ilişkileri geliştirmektir. Hindistan bu politika ile Güney Doğu Asya Bölgesi'ne açılan kapısını Kuzey Doğu Hindistan'ın iktisadî kalkınmasını geliştirmeyi hedeflemektedir (Kesavan, 2020).

yoğun kullanılmaktadır. Nehir yatağının sele ve erozyona oldukça meyilli olması, Bangladeşlilerin Brahmaputra'nın kapasitesinden tam istifade etmelerini engellemektedir (Facts and Details, 2022a). Özellikle muson mevsiminde artan yağışlar, nehir sularının hızla artırmakta ve bu durum sel felaketlerinin habercisi olabilmektedir. Bangladeş, 100 yılı aşkın bir süredir her yıl boyunca şiddetli sellere maruz kalmaktadır. Bu seller, birçok Bangladeşlinin günlük yaşamını derinden etkilemektedir. Örneğin, Mayıs-Haziran 2022 arasında Kuzeydoğu Bangladeş'te yaklaşık 7,2 milyondan fazla insanı etkileyen seller, 19'u çocuk olmak üzere toplam 53 kişinin ölümüne sebep olmuştur. Bu felaketlerde toplamda 6 milyon kişinin yaşadığı iki şehir Sylhet'in %84'ü ve Sunamganj'ın ise %94'ü tamamen sular altında kalmıştır (OCHA, 2022; UNICEF, 2022).

Asya'daki diğer büyük nehirlerin aksine GBMNH'de her bir ülke havzanın kendi toprakları üzerinde kalan kısmını yönetmekten sorumludur. Çevresel ve hidrolojik verilerin anlık paylaşılabilmesi sürdürülebilir bir havza yönetimini neredeyse imkânsızlaştırmaktadır. Bangladeş'te nehirlerin bir örgü şeklinde birleşmeleri, havza boyunca taşkın yönetimi konusunda ülkenin ciddi sıkıntılar yaşamasına sebep olmaktadır. Özellikle Kuzey Bangladeş'teki kasaba ve köylerin çoğunda koruma barajlarının olmaması, ormansızlaşma ve katı atık boşaltma nedeniyle nehir yataklarında oluşan siltlenmeler (çökelti), Bangladeş'teki nehirlerin su taşıma kapasitesini önemli miktarda azaltmaktadır (Mahmud, 2022). Nehir havzalarında yaşanan bu sıkıntılar, bölge halkının günlük yaşamını bir hayli zorlaştırmaktadır. Ancak yüzyıllardır yaşam koşullarını nehir taşkınlarından korunacak şekilde yeniden uyarlayan bölge halkı, geçici evlerini taşıyarak, yeni ortaya çıkan nehir setlerine ağaç dikerek ve bazen sel dönemlerinde evlerini su seviyesinin üzerine çıkararak hayata tutunma çabası içerisindeyler (NRDC, 2018; Khan, 2020).

Tüm bu olumsuzluklara rağmen yine de Brahmaputra'nın da dâhil olduğu nehir havzaları, Bangladeş'te taşımacılık ve ulaştırma amaçlı kullanılmaktadır. Bu kapsamda üç Bangladeş devlet kurumu (Denizcilik Bakanlığı, Bangladeş Su Geliştirme Kurulu ve Finansal Kurumlar Bölümü) "Jamuna Nehri Ekonomik Koridor

Geliştirme Projesi”ni⁸ hayata geçirmek için faaliyetler yürütmektedir. Önceliği nehir erozyonunu kontrol etme ve güçlü nehirde düzgün su akışı sağlamaya veren yetkililer, planladıkları projelerin bir kısmının finansmanı için DB ile anlaşmaya varmışlardır (Kabir, 2022). DB, bu anlaşmalar kapsamında Brahmaputra Nehri boyunca taşkın yönetimi ve navigasyon kapasitesini artırmak amaçlı kanal projelerine 2024 için 105 milyon dolarlık bir bütçe ayırmıştır (DB, 2023a). Özetle Brahmaputra, hidroelektrik üretiminden taşkın yatağı ve sulak alan ekosistemlerinin korunmasına, tarımsal üretimden sosyo-ekonomik ve endüstriyel kalkınmaya kadar birçok alanda kıyıdaşlarına hayati katkılar sunmaktadır (Mia vd. 2021). Dolayısıyla nehrin her bir kıyıdaş için bu denli önemli olması, aralarındaki ilişkileri de doğrudan etkilemektedir.

3.5.3. Brahmaputra Nehri Özelinde Kıyıdaşlar Arası İlişkiler

BNH kıyıdaş devletlerinin (Çin, Hindistan ve Bangladeş) birbiriyle çatışan çıkarları, aralarındaki ilişkilerin zamanla kutuplaşmasına yol açmıştır. Bu kutuplaşma, hem havza çapında iş birliği çabalarını sonuçsuz bırakmış hem de uzun yıllar sürecektir bölgesel bir gerilime yol açmıştır. Özellikle Çin ve Hindistan arasındaki tarihsel karşılıklı güvensizlik, tehdit ve rekabet üzerine kurulu ilişki şekli, doğası gereği BNH’deki karşılıklı ilişkileri de etkilemektedir. Bölgede kıyıdaşlar arasındaki su ilişkilerinin gergin ilerlediği izlenmektedir. Bu gerginliğin temelinde ülkelerin izlediği tek taraflı hidropolitikaların payı büyüktür. Örneğin Çin memba ülkesi olmanın, Hindistan ise bölgede su kaynakları bakımından zenginliğin kendilerine sağladığı avantajı kullanarak BNH’de tek taraflı politikalar izleyebilmektedirler.

BNH’den taşınan suya en bağımlı kıyıdaş Bangladeş ise gerek coğrafi şartların ve gerekse de gelişmişlik bakımından geri kalmanın getirdiği zorluklar nedeniyle diğer kıyıdaşlar Çin ve Hindistan’la arasındaki ilişkilerde sürekli bir denge siyaseti yürütmek durumunda kalmaktadır. BNH’de yaşanan tüm bu gerginliğe rağmen kısıtlı olsa iş birliğinden de bahsetmek mümkündür. Havzadaki hidrolojik verilerin paylaşımı hakkında usulleri kapsayan MZ’ler, bu MZ’lerin nasıl uygulanacağıyla ilgili

---

⁸ Proje, sel ve nehir kıyısı erozyon yönetimi, kanal geliştirme, afet riski finansmanı konularında kurumsal yapı yoluyla Bangladeş’teki Jamuna Nehri boyunca iklim direncini ve navigasyon kapasitesini artırmayı amaçlamaktadır (AAYB, 2024).

oluşturulan UP'ler ve tüm bunların işlerliğini denetleyen UDM'ler kıyıdaşlar arasında su konusunda iş birliği çabalarının birer çıktısıdır.

3.5.3.1. Çin-Hindistan İlişkileri

Çin-Hindistan arasındaki ortak su kaynakları hakkında ilişkiler, bölgesel anlaşmazlıklar nedeniyle dalgalı bir seyir izlemektedir. Aralarındaki su anlaşmazlığının daha büyük bölgesel ve siyasî anlaşmazlıklara dâhil edilmesiyle su, taraflar arasında çatışmayı şiddetlendirmektedir. Su kaynaklı anlaşmazlıkların daha iyi kavranabilmesi adına bu aşamada Çin ile Hindistan arasındaki genel bölgesel anlaşmazlıklara kısaca değinmek yerinde olacaktır. İki ülkenin bölgesel anlaşmazlıklarının temel sebebi olarak, alt kıtada İngiliz yönetimi sırasında oluşturulan ve halen geçerliliğini koruyan tartışmalı sınır haritası gösterilmektedir (Bhasin, 2021; Guruswamy ve Singh, 2009; Xuecheng, 2011). Bu tartışmalı sınır haritası imzalandığı tarihten itibaren Çin ve Hindistan arasında karşılıklı toprak iddialarına yol açmıştır. Tarafların karşılıklı hak iddiaları, aralarındaki ilişkileri germiştir. Hatta iki komşu ülke arasında bu sebeple sınırlı bir çatışma bile yaşanmıştır. 1962'de tartışmalı Aksai Çin bölgesinde toplamda 32 gün süren Hindistan-Çin savaşının kazanan tarafı Çin olmuştur. Hindistan'ın yardım talebi üzerine ABD'nin araya girmesiyle kontrolü ele geçiren Çinliler bölgeden geri çıkmak zorunda kalmışlardır. Sonrasında ise iki devlet arasında varılan mutabakatla uzunluğu 3440 km'yi bulan bir FKH oluşturulmuştur (Britannica, 2023).

Gergin Çin-Hindistan ilişkileri, 1990'larda Soğuk Savaş döneminin bitmesiyle yumuşama dönemine girmiştir. İlişkileri düzelten en önemli girişimler arasında iki ülke arasında barış ve istikrarı korumak amacıyla imzalanan çeşitli sınır anlaşmaları önemli yer tutmaktadır. Süreçte tarafların öncelikle siyasî ilişkileri ve akabinde ise 2000'lerde ekonomik ilişkileri geliştirmeye hız verdikleri görülmüştür (Garver, 2011; Guruswamy ve Singh, 2009). Günümüzde Çin, Hindistan'ın en büyük ithalatçısı konumundadır. 2020-2021 ve 2021-2022 finansal periyotlarda Çin'in Hindistan'ın ithalatındaki payı sırasıyla %16,53 ve %15,43 ile rekor seviyeye ulaşmıştır. Hindistan'ın petrol dışı ithalatta Çin'e bağımlılığının %25'ten fazla olduğu tahmin edilmektedir. Hindistan'ın 2019-2020 arasında 16.7 milyar dolar olan Çin'e ihracat tutarı, 2020-2021'de 21.2 milyar dolara yükselmiştir. Hindistan, Çin'den ağırlıklı

elektrikli ve elektronik ürünler, ilaçlar dâhil organik kimyasallar ve plastik ürünler ithal ederken Çin'e organik kimyasallar, pamuk ipliği, bakır ve cevher gibi ürünler ihraç etmektedir. Hindistan'ın Çin'e ihracatı hala Çin'den yaptığı ithalatın oldukça altındadır ve bu fark Hindistan aleyhine bir ticaret açığına neden olmaktadır. 2021-22 arasında yaklaşık 73.3 milyar dolarlık Hindistan dış ticaret açığının 2023 sonunda 100 milyar doları geçmesi beklenmektedir (Pal ve Ray, 2023).

Ekonomik anlamda bağımlılık seviyesine kadar yükselen Çin-Hindistan ilişkileri, anlaşmalara rağmen sınır sorunları nedeniyle hâlâ gergin ilerlemektedir. İki ülke arasında 1960'larda başlayan ve birbiriyle çelişen bölgesel sınır iddialarının yarattığı gerginlik günümüze kadar süregelmiştir. Özellikle son yıllarda FKH boyunca her iki ülkenin altyapı geliştirme konusunda giriştikleri rekabet, aralarındaki ilişkilerin gergin ilerlemesinin altında yatan temel etken gösterilmektedir (Garver, 2001; Guruswamy ve Singh, 2009). Çin-Hindistan sınır anlaşmazlığının bir diğer kilit noktası ise Hindistan yönetimindeki tartışmalı Arunaçal Pradeş Eyaletidir. Bu eyaletin sınırları, 1912-1914 sırasında İngiliz Hint Hükümeti dönemi Büyük Britanya temsilciliği ile Hindistan Dışişleri Bakanı arasında varılan Simla Mutabakatıyla çizilmiştir. İki ülke arasındaki sınır problemleri ve Tibet meselesini çözüme kavuşturmak amacıyla düzenlenen bu sözleşme sonrasında oluşturulan ve McMahon Hattı olarak bilinen sınır, yaklaşık 885 km uzunluğundadır. Sınır oluşturulduğu tarihten itibaren Hindistan ile Çin arasında kalıcı bir çekişme noktası haline gelmiştir (Lodrick, 2022).

Çin, Hindistan ile arasında çizilen bu sınırın sömürge yönetimi sırasında haksızca belirlendiğini ve dolayısıyla Arunaçal Pradeş'in halihazırda kendi yönetimi altında bulunan Tibet'in ayrılmaz bir parçası olduğunu iddia etmektedir. Bölgeyi "Güney Tibet" olarak adlandıran Çin, Nisan 2023'te eyaletteki 11 şehrin ismini Çince adlandırarak bölge üzerindeki hak iddialarını yinelemiştir (Haidar ve Peri, 2023). Çin'in Arunaçal Pradeş üzerindeki bu tutumu, Hindistan tarafının büyük tepkisini çekmektedir (Outlook Publishing India, 2023b). Yukarıda belirtilen tarihsel toprak anlaşmazlıkları, iki ülke arasındaki su anlaşmazlıklarındaki karmaşıklığın da temel nedenidir. Aralarında herhangi bir su paylaşım anlaşması veya ortak bir nehir komisyonunun olmamasıyla iki ülke, mevcut su ilişkilerini MZ, UP ve UDM'ler

vasıtasıyla yürütmektedirler. Çin'den Hindistan'a akan sınır ötesi nehirler Brahmaputra ve Sutlej Nehir sistemleri özelinde taraflar arasında imzalanan üç MZ bulunmaktadır (iki Brahmaputra, bir Sutlej) (DEKA, 2021: 334).

Hint ve Çin hükümet yetkilileri arasında 2002'de beş yıllığına geçerli olacak şekilde imzalanan ilk Brahmaputra MZ'si ile nehir hidrolojik verilerinin (su seviyesi, deşarj ve yağış miktarları vb.) her yıl 15 Mayıs-15 Ekim tarihleri arasında Çin tarafından Hindistan'a sağlanması amaçlanmıştır. Hindistan, bu veri transferine karşılık Çin'e her yılın Nisan ayında 850 bin yuan (yaklaşık 134 bin dolar) ödemeyi kabul etmiştir (DEKA, 2021: 334). Hindistan bu veriler sayesinde eyaletlerindeki seli önceden tahminde bulunma, verimsiz mevsimde nehirden yeterli miktarda su akmasını sağlama ve akan suyun kalitesini değerlendirme gibi önemli kazanımlar sağlamıştır. Söz konusu MZ, 2008, 2013 ve 2018'de yenilenerek uzatılmıştır (Ghosh vd. 2020; MZ detaylı bilgi için Bkz. FMPRC, 2018). Brahmaputra ile ilgili ikinci MZ, 2013'te imzalanan "Sınır Ötesi Nehirlerde İşbirliğinin Güçlendirilmesine İlişkin MZ" ile Hindistan'a Çin tarafından sağlanan Brahmaputra hidrolojik bilgilerinin kapsamı genişletilmiştir (MEITY, 2023).

Hindistan-Çin arasında imzalanan üçüncü MZ ise 2005'te Sutlej Nehri özelinde imzalanan MZ'dir. 2004'te erken uyarı sistemi için sınır ötesi iş birliği ihtiyacı üzerine müzakere edilen MZ, mansap bölgelerinde sel kontrolünün sağlanması ve olası afetlerin yol açacağı zaiyatın hafifletilmesini amaçlamaktadır. MZ kapsamında Çin tarafı, Sutlej Nehri üzerindeki Tsada istasyonunun hidrolojik bilgilerini Hindistan'a sağlayacağını beyan etmiştir. Başlangıçta 5 yıllığına geçerli imzalanan bu MZ, 2010 ve 2015'te iki kez yenilenmiştir. Hindistan, Sutlej MZ'sinin yeniden uzatılması için diplomatik kanallar aracılığıyla çalışma yürütmektedir (MEITY, 2023). Bu MZ'ler uyarınca kararlaştırılan adımlar, belirli UP'ler çerçevesinde atılmaktadır. Bu kapsamda Brahmaputra ile ilgili son UP, 2019'da ve Sutlejle ilgili son UP ise 2016'da imzalanmıştır (MEITY, 2023). İki ülke arasında su ilişkilerinin sağlıklı yürütülmesi için bir diğer önemli girişim de UDM'dir. 2006'da oluşturulan UDM'lerin vazifesi yürürlükteki MZ'lerde sınırları belirtilen hidrolojik verilerin acil durum yönetimi sırasında nasıl paylaşılacağını belirlemek ve hidroloji modellerinin nasıl oluşturulacağını tartışmaktır. UDM kadrolarında araştırma

enstitüleri ve hükümet ve dışişleri bakanlığı teknik uzmanları yer almaktadır. UDM, su konusunda gerçekleştirdiği toplantılarla Brahmaputra ve Sutlej özelinde faaliyetlerini sürdürmektedir (MEITY, 2023).

Özetle sınıraşan su konularında Çin tarafının kıyıdaş ülkelerle çok taraflı, Hindistan tarafının ise daha çok ikili ilişkiler eksenli bir politika yaklaşımı izledikleri görülmektedir. Hindistan'ın Çin'e ekonomik yönden bağımlılığı ve buna bağlı ticaret açığı da günden güne artmaktadır. Aralarında henüz çözüme kavuşturulamayan sınır problemleri, özellikle su konusundaki ilişkilerini de doğrudan etkilemektedir. BNH özelinde, iki ülke arasındaki MZ, UP ve UDM'lerin taraflar arasında su yönetimi konusunda belirli ölçüde fayda sağladığı, ancak bu mekanizmaların görev tanımlarının kısıtlılığı nedeniyle taraflar arasında su anlaşmazlıklarını gidermede yetersiz kaldıkları izlenmektedir. Ayrıca, su konusunda iş birliğine ilişkin kurumsallaşmış herhangi bir mekanizmanın olmaması da ilişkilerin gergin ilerlemesinin temel sebebidir.

3.5.3.2. Çin-Bangladeş İlişkileri

Bangladeş, Çin ve Hindistan'ın baraj projelerinden en çok etkilenecek alt kıyıdaşdır (Ghosh vd. 2020). Bangladeş'in Çin'in baraj projelerinin mansap üzerindeki muhtemel negatif etkileriyle ilgili çeşitli endişeleri mevcuttur. Ancak yetkililerin bu konudaki endişelerini açıkça dile getirmekten imtina ettikleri görülmektedir. Çünkü Çin-Bangladeş ekonomik ve stratejik ilişkilerinin boyutu öyle bir noktaya ulaşmıştır ki Bangladeş böyle bir durumda Çin ile bir anlaşmazlık sürecine girmeyi göze alamamaktadır. Çin-Bangladeş su ilişkilerine giriş yapmadan önce iki ülke arasındaki ekonomik ve stratejik ilişkilerin boyutunu kısaca özetlemek isabetli olacaktır.

Çin, Bangladeş'in en büyük ticaret ortağı, yatırımcısı ve en önemli ithalat kaynağıdır. İki ülke arasındaki ticaret hacmi yıllık yaklaşık 25 milyar dolardır. Çin, 1 Temmuz 2020'den itibaren Bangladeş ürünlerinin %97'sine gümrük vergisinden muaf tutacağını açıklamıştır (Noyon, 2023). İki ülkenin 2006'da 3.2 milyar dolarlık karşılıklı ticareti 2021'de 24.1 milyar dolara ve 2022'de ise yaklaşık 27 milyar dolara yükselmiştir (BM, 2023). Çin'in Bangladeş'in 2022'de toplam ithalatındaki payı %39,1 olmuştur (Jasmin vd. 2023). Çin ayrıca Bangladeş'in en büyük DYY'si

konumundadır. Bangladeş'e 2021-2022 mali yılında, büyük bir kısmı altyapı sektöründe olmak üzere, yaklaşık 940 milyon dolar tutarında Çin DYY'si yapılmıştır. Çin-Bangladeş karşılıklı ticareti, 2022'de %58'lik güçlü bir büyüme oranı yakalamıştır (FAIR, 2023a; Xinhua, 2018a).

Çin Bangladeş'te yumuşak gücünü kademeli artırma politikası izlemektedir. Özellikle insan kaynaklarına yoğun ilgi gösteren Çin, Bangladeş'in yetişmiş insan kapasitesini geliştirmek için çeşitli iş birliği faaliyetleri içerine girmektedir. Bu kapsamda Bangladeşli öğrencilere bilim ve teknoloji, tarım, sağlık ve sanat alanlarında kısa süreli eğitim şeklinde farklı Çin bursları sağlanmaktadır. Ayrıca Bangladeş'in kamu yönetiminin kapasitesini artırma planları dahilinde farklı derecelerde Çin eğitim programları düzenlenmektedir. 2013-2019'da Bangladeş'ten yaklaşık 3000 yetkili ve teknik personel, Çin yardımıyla oluşturulan bir programla kısa süreli eğitimler almıştır (Aktar, 2017). Kadim kültürünü önemli bir yumuşak güç ve imaj oluşturma kaynağı olarak kullanan Çin'in son yıllarda kültürel açıdan Bangladeş'te yoğun izlerini görmek mümkündür. Ülkede özellikle Çince, Çin mutfağı ve Çin ilaçları giderek popüler hale geldiği gözlemlenmektedir. Örneğin, Bangladeş'te ticarî faaliyetlerde bulunan birçok Çinli şirket, Çin'de eğitim görmüş ve Çince bilen gençlere iş konusunda öncelik vermektedir. Bu durum, Bangladeş'te Çincenin genç nesil arasında yoğun ilgi görmesine yol açmaktadır (Jasmin vd. 2023).

Çincenin Bangladeş'te popülerliğinin artmasıyla harekete geçen Pekin yönetimi, ilki Bangladeş Kuzey Güney Üniversitesinde (2004) ve ikincisi Dakka Üniversitesi (2016) bünyesinde olmak üzere iki KE kurmuştur. KE'ler, katılımcılarına sağladığı akademik teşviklerle, Çin ile Bangladeş arasındaki dil ve kültür alışverişi, iş birliği, bilgi alışverişi ve dostluğun zenginleştirilmesine katkıda bulunmaktadır (Xinhua, 2006; DÜKE, 2023). Çin'in Bangladeş'te etkisini artırdığı bir diğer alan ise KD alanıdır Bangladeş'in bağımsızlığını kazanmasının hemen sonrasında pek de iyi olmayan Bangladeş-Çin resmî ilişkileri, zamanla yürütülen yoğun KD faaliyetleri sayesinde hızlı bir gelişme ivmesi yakalamıştır. İki ülke ilişkilerinin gelişiminde, Bangladeş vatandaşlarının Hindistan'ın komşu ülkelere yönelik dış politika yönelimleri konusundaki olumsuz tutumları da etkili olmuştur (Sur, 2021). Son yıllarda Çin'in Bangladeş siyasî partileriyle diyaloglarını artırdıkları

gözlemlenmektedir. Bangladeş halkının Çin ürün, yiyecek ve diline yönelik artan ilgisi, KD'nin başarılı bir şekilde uygulanmasının sonucunu göstermektedir (Jasmin vd. 2023).

Çin-Bangladeş ilişkilerinin en önemli ayağını ise ekonomik ilişkiler oluşturmaktadır. İki ülke arasındaki ekonomik ilişkiler, ilk üst düzey ziyaretlerin gerçekleştirildiği 1978'den itibaren kademeli gelişmiştir. Verilere göre, Ocak-Temmuz 2021 döneminde Çin ve Bangladeş'in toplam ithalat ve ihracat hacmi yıllık %58,9 artışla 13 milyar dolar olmuştur (Bhuiyan, 2021). İki ülke arasındaki bu ticarete ağırlık Çin lehinedir. Bangladeş'in Çin'e aylık toplam ihracat tutarı Ocak 2023'te aylık sadece 45.141 milyon dolar iken Çin'in Bangladeş'e aylık ortalama ihracatı Ocak 2023 itibariyle yaklaşık 1.51 milyar doları bulmuştur. Şubat 2022'de Çin'in Bangladeş'e ihracatı tüm yılların zirvesini görerek yaklaşık 2.1 milyar dolar olmuştur (CEIC Data, 2023b). Çin-Bangladeş ekonomik ilişkilerinin bu denli hızla ilerlemesinde 2016'da Xi Jinping'in Bangladeş'e yaptığı ziyaret önemli bir yer tutmaktadır. Bu ziyaret sırasında iki ülke arasındaki ilişkiler stratejik ortaklık seviyesine yükseltilmiş ve Bangladeş KYG'nin resmî katılımcı ülkesi olmuştur. Jinping, ziyareti sırasında yaptığı konuşmasında “demiryolları, enerji santralleri ve çeşitli altyapı projeleri başta olmak üzere Bangladeş'te birçok projeye finansman sağlayacaklarını” dile getirmiştir (Karim ve Liton, 2016). Aynı yıl iki ülke arasında kıyı afet yönetimi ve inşaatı, iletişim teknolojisi, denizcilik, kültürel ve insandan-kişiler arası iletişim gibi çeşitli sektörlerde (resmî ve özel) sayıları 40'ı bulan milyonlarca dolarlık MZ ve iş birliği anlaşmaları imzalanmıştır (CIO, 2016).

Çin, KYG üyeliği kapsamında Bangladeş'e 2016'da 24.45 milyar doları altyapı projeleri desteği, 13.6 milyar doları ise ortak girişim yatırımlarına ayrılması kaydıyla toplamda yaklaşık 40 milyar dolara varan yatırım yapma teklifinde bulunmuştur. Ayrıca çeşitli kalkınma projeleri için 20 milyar dolar tutarında uygun geri ödemeli kredi taahhüdünde bulunan Çin, 2018-2022 arasında Bangladeş'e toplam 7.07 milyar dolar yatırım yapmış ve yaklaşık 16 milyar dolar değerindeki inşaat projelerinde ise doğrudan yer almıştır (Islam, 2023). Çin'in Bangladeş'teki stratejik yatırımlarının önemli kısmı denizcilik alanında yoğunlaşmaktadır. Çünkü coğrafi dezavantajı nedeniyle Hint Okyanusu'ndaki deniz varlığını güçlendirmeye çalışan Çin için

Bangladeş önemli bir lokasyondadır. Bangladeş'teki Çin'in deniz yatırımlarında (demiryolu bağlantıları, boru hatları, liman modernizasyonu ve sinyal istihbarat tesisleri inşası vb.) Chittagong Limanının modernizasyonu ön plana çıkmaktadır (Katoch, 2009: 32).

Chittagong Limanı, Çin'in kendi kıyı şeridinden Güneydoğu Asya'ya, Hint Okyanusuna, Afrika'nın doğu kıyılarına ve Akdeniz üzerinden Yunanistan'a kadar uzanan KYG projesinde önemli bir konumda bulunmaktadır. Çin, 2010'da bu limanın genişletilmesi ve modernizasyonu için 9 milyon dolarlık bir bütçe ayırmıştır. Bu proje vasıtasıyla Çin, Bangladeş'in Myanmar'a yakınlığının avantajını da kullanarak bölgede yeni keşfedilen büyük petrol ve gaz yatakları rezervlerini boru hatlarıyla kendine taşımayı planlamaktadır (Shepard, 2016). Ticarî bir proje olarak tasarlanmış olmasına rağmen Çin'in Chittagong limanını askerî ve stratejik amaçlarla kullanılacağı iddiaları, Hindistan için büyük bir endişe kaynağıdır. Kasım 2016'da Bangladeş'in Bengal Körfezi'ndeki deniz gücünü artırmak için Çin'den ilk denizaltılarını alması ve denizaltıların bir süre Çin birlikleri tarafından Bangladeş'te desteklenmesi Hindistan'ın bu endişelerini artırmıştır (Jha, 2016). Çin-Bangladeş arasındaki stratejik ilişkilerin belki de en önemli ayağı savunma alanındadır. Bangladeş Silahlı Kuvvetlerini modernize etme kapsamında 2010-2015 döneminde Pekin, Dakka'ya 2 denizaltı, 5 deniz devriye gemisi, 16 savaş uçağı ve 44 tankın yanı sıra muhtelif miktarda gemisavar ve uçaksavar füzesi ihracatı gerçekleştirmiştir. En son 2017'de Bangladeş Donanmasına 2 Ming sınıfı denizaltısı dâhil edilmesiyle Çin, Bangladeş'in en büyük askerî tedarikçisi konumuna yükselmiştir. Çinli savunma firmaları, 2010-2019 arasında Bangladeş'in toplam silah ithalatından %72'lik pay almışlardır (Bekkevold, 2021: 38; CFE-DMHA, 2023).

Raporlar, Bangladeş'teki Çin yatırımları sonrasında ülkenin Çin'e bağımlılığının her geçen gün arttığını ileri sürmektedir. Bangladeş'in 2022 itibariyle Çin'e borcunun 4 milyar doları aştığı tahmin edilmektedir. Ülkenin toplam dış borcunun %6'sına tekabül eden bu tutarın büyük bir kısmının son 6 yılda gerçekleşmesi dikkat çekicidir. Bu durum Bangladeşli yöneticileri oldukça tedirgin etmektedir. Halihazırda ekonomik krizle mücadele eden Bangladeş'in Temmuz 2022'de ekonomisini ayakta tutmak için gerekli malların ithalatını kolaylaştırması için

Çin'den 4.5 milyon dolar tutarında bir kurtarma paketi daha talep etmesi bu tedirginliği artırmıştır (Economic Times, 2022).

Yukarıda detayları verilen Bangladeş-Çin ekonomik ve stratejik ilişkilerinin 2000'lerde ortak nehirler üzerinde yürütülen iş birliği girişimlerine de olumlu etkileri görülmüştür. Bu kapsamda ilk iş birliği girişimi, Çin ve Bangladeş arasında 2007'de imzalanan MZ olmuştur. Su tasarrufu konusunda teknik iş birliğini amaçlayan bu MZ temelde ülkeler arasında Brahmaputra Nehri'nin bir bölümünde yapılacak bent ve nehir su yollarının ıslah projelerini görüşme zemini hazırlamıştır. Ayrıca bu MZ, nehir yatağındaki alüvyon hareketlerini gözlemlenmesi ve buna bağlı alınacak önlemlerin belirlenmesine olanak sağlamıştır (Xinhua 2018b). Söz konusu MZ'nin ardından 2015'te Çin ve Bangladeş arasında afet yardımı amacıyla hidrolojik veri alışverişine ilişkin başka bir MZ daha imzalanmıştır. Bu MZ ile Çin'in halihazırda Hindistan'a sağladığı sel mevsimindeki yağış verilerinin aynı anda Bangladeşli yetkililere de aktarılması sağlanmıştır (Siddique, 2015).

Çin-Bangladeş su ilişkilerinde önemli yer tutan bir başka iş birliği girişimi ise Bangladeş Su Geliştirme Kurulu ile CPI aralarında imzalanan Teesta MZ'sidir. 28 Eylül 2016 tarihinde imzalanan ve herhangi bir bağlayıcılığı olmayan bu MZ kapsamında Bangladeş'e yaklaşık 1 milyar dolarlık bir Çin mühendislik desteği sağlanması kararlaştırılmıştır. Bu mühendislik desteği, Brahmaputra Nehri'nin kolu Teesta Nehri üzerinde toplam mesafesi 100 km'yi bulacak bir set inşası için sağlanmaktadır. Esasen bu proje, Bangladeş ile Hindistan arasında uzun yıllar önce müzakere edilen ve yapılması üzerinde mutabık kalınan bir projedir. Ancak bu proje her iki ülke arasında Teesta sularının paylaşımı ve yönetimi konusunda herhangi bir anlaşma sağlanamaması nedeniyle bir türlü hayata geçirilememiştir. Bangladeş-Çin arasında imzalanan Teesta MZ'si ile Çin, Hindistan ile 54 ortak nehri paylaşan Bangladeş'te ilk kez bir nehir yönetimi projesine dâhil olmuştur (Roy, 2020). Bangladeş-Çin arasında ortak su yönetimi konusunda atılan son adım ise 7 Ağustos 2022'de imzalanan Afet Önleme ve Azaltma Özel Yardım Planı Konusundaki MZ olmuştur. MZ ile iki ülke arasında afet yönetimi düzeyini iyileştirme ve 2022-2027 arasında afet önleme ve azaltma konusunda toplumsal ve kamusal farkındalığı artırma ve kabiliyet geliştirme konularındaki iş birliği vurgulanmıştır (ÇBB, 2022).

3.6. Çin'in Güç Unsurları Analizi

Bu bölümde, ÇHHT temelinde Çin'in maddî güç (kıyıdaş konumu dâhil coğrafi güç, iktisadî, askerî ve yapısal güç) ve yumuşak güç (pazarlık ve düşünsel güç) kapasiteleri hakkında genel bilgi sunulmaktadır. ÇHHT, merkezinde neo-Gramsciyan hegemonya kavramına yer vererek üç güç biçimi (maddî, pazarlık ve düşünsel) etrafında sınıraşan kıyıdaşlar arasındaki güç ve hegemonyanın birbirleriyle nasıl etkileşimde olduklarına dair derinlemesine bir teorik tartışma alanı oluşturmaktadır.

3.6.1. Maddî Güç Kapasitesi

Ülkelerin maddî kaynakları askerî ve finansal güç, popülerite, siyasî beceriler, bilimsel bilgi, veri ve bilgi üzerindeki kontrol ve ağırları içermektedir (Cascão, 2009b; Zeitoun ve Warner, 2006: 445). ÇHHT'ye göre bir kıyıdaşın maddî gücü, coğrafi konumu dâhil sahip olduğu topraklarının ve nüfusunun büyüklüğü, ekonomik araçları, askerî gücü ve yapısal kapasitesi gibi somut ana güç unsurları dikkate alınarak değerlendirilmektedir (Zinzani ve Menga, 2017: 114). Ancak bu güç biçimi, genelde görünür olmasına rağmen statik değildir ve coğrafi özelliklere bağlı zamanla değişim gösterebilmektedir (Cascão ve Zeitoun, 2010: 30).

3.6.1.1. Kıyıdaş Konumu

Bir ülkenin sınıraşan nehirlerdeki kıyıdaş konumu, maddî güç ve su kaynaklarından yararlanma yeteneği üzerinde önemli ölçüde etki yaratmaktadır (Menga, 2016b: 415). HH analizinin temel unsurları içerisinde yer alan maddî güç içerisinde kendisine yer bulan kıyıdaş konumu ilkesi, kıyıdaşın paylaşılan bir kaynağa göre coğrafi özellikleriyle ilgilidir (Rashidi vd. 2022: 41). Bu tür bir güç biçimi tek başına bir kıyıdaşın hegemon olmasında belirleyici faktör değildir. Ancak diğer güç unsurlarıyla (ekonomik, askerî ve yapısal) birleştirildiğinde kullanıcıya önemli avantajlar sağlamaktadır (Cascão ve Zeitoun, 2010: 31). Bu avantajlardan en önemlisi, su akışı üzerinde diğer kıyıdaşlara baskı kurma fırsatıdır. Yaklaşık 10 milyon km²'lik yüzölçümü ile dünya sıralamasında 4. Çin, suyolu bakımından ise dünyanın zirvesinde yer almaktadır. 110 bin km'lik su yolu ve 14500 km'lik sahil şeridi, Çin'e ekonomik yönden önemli katkı sağlamaktadır (GFP, 2023).

3.6.1.2. Ekonomik Güç Kapasitesi

Ekonomik güç, Çin'in maddî güç kapasitesinin en önemli ayağıdır. 2022 itibariyle Çin ekonomisi, ihracat, döviz rezervi ve DYY bakımından küresel zirvededir (DB, 2023c; Gravvat, 2022). Bu noktada Çin ekonomisinin tarihsel gelişimini kısaca özetlemek yerinde olacaktır. Çin, Büyük Qing hanedanlığı döneminde yaklaşık 150 yıl boyunca (1644-1839) Doğu Asya'nın bölgesel hegemon gücü konumunu korumuştur (Wang, 2014). Ancak, 1839'da ve 1850'lerde İngilizler ile yapılan 1. ve 2. Afyon Savaşları sonrasında Çin, bu hegemonik gücünü kademeli kaybetmiştir. Kendisine dayatılan eşitsiz anlaşmaları kabul etmek zorunda kalmıştır (Craven, 2005: 343; Ku, 1994: 68). Batılı Güçler ve Japonya ile yaşanan gerginlikler ve iç savaşlar nedeniyle Çin, bir asırdan fazla (Aşağılanma Yüzyılı 1839-1949)⁹ sürecek siyasî ve iktisadî istikrarsızlık dönemi yaşamıştır. Bu süreçte Çin ekonomisi oldukça gerilemiştir. ÇKP yönetimindeki Kızıl Ordu'nun iç savaşı kazanması ve sonrasında 1 Ekim 1949'da ÇHC'nin kurulması ile Çin açısından bu istikrarsız dönem son bulmuştur (Kaufman, 2010: 4).

İktidara gelir gelmez ÇKP'nin ilk işi, ekonomiyi yeniden ayağa kaldırmak olmuştur. Bu aşamada çeşitli reform çalışmaları başlatılmıştır. Ekonomik reformlar, Kore Savaşı (1950–53) nedeniyle kısa süreli kesintiye uğramış olsa da savaş sonrasında Mao liderliğinde benimsenen Sovyet tarzı ilk BYKP (1953-1957)¹⁰ ile devam ettirilmiştir (Melton, 2015: 2). Ancak bu plan sadece sanayi üretiminde olumlu sonuçlar vermiştir (Cairns ve Llewellyn, 2022; Moak ve Lee, 2015: 77). Diğer sektörlerde beklentileri karşılayamaması üzerine, bu planın uygulamasından vazgeçilmiştir. Çin yönetimi bunun üzerine 1956'da kaynakların sanayileşmeye ve tarımın modernizasyonuna tahsis edildiği İki Bacak Üzerinde Yürüme adında yeni bir model geliştirmiştir (Cheng, 2019). Ancak, Mao'nun Büyük İleri Atılım Hareketi

⁹ Aşağılanma Yüzyılı, kökleri 1839-1842 arasında gerçekleşen 1. Afyon Savaşı'na kadar uzanmaktadır. Bu dönemde Çinliler, Batılı güçler, Rusya ve Japonya karşısında yenilgiye uğramış ve güçlü ve birleşik bir devletten zayıf ve aşağılanmış bir devlete dönüşmüştür (Kaufman, 2010).

¹⁰ İlk olarak SSCB'de kullanılmaya başlanan BYKP'ler, esasında bir dizi hükümet programından oluşmaktadır. Bu planlar sayesinde Çin, iktisadî ve sosyal yaşamının diğer sektörlerinin (eğitim, bilim vb.) planlı, koordineli ve kümülatif gelişiminin sürdürülmesi amaçlanmıştır.

olarak adlandırdığı bu model de tıpkı 1. BYKP gibi başarısızlıkla sonuçlanmıştır (Ghosh, 2019).

Özetle, Mao dönemi ve hemen sonrasında ısrarla sürdürülen yanlış ekonomi planlarının uygulanmasında ısrarcı olunmasından Çin ekonomisi olumsuz etkilenmiştir. Yaşanan tüm olumsuzluklar, ekonomik gelişmenin ancak ve ancak dünyaya açılma ile sağlanacağı görüşünü savunan Deng Xiaoping'in 1978'de iktidara gelmesini kolaylaştırmıştır. Xioping liderliğinde Çin'de görece bir istikrar dönemi yaşanmaya başlanmış ve ekonominin yeniden yükselişe geçtiği görülmüştür (Danner ve Martín, 2019: 186). Ekonomideki yükselişin temelini ÇKP'nin başlattığı ekonomik reformlar oluşturmuştur. 1978'in sonlarında kabul edilen ve 'Açık Kapı'¹¹ politikasının başını çektiği bu reform paketiyle Çin'de tüm eski ekonomik politikalar terkedilmiş ve yerine yeni bir ekonomik kalkınma hamlesinin temelleri atılmıştır. Bu süreçte ÇKP hükümeti, ülkenin özellikle kıyı şeridinde özel ekonomik bölgeleri kurup yabancı sermaye ve teknolojisinin ekonomiye katkı sağlayabilmesinin önündeki engelleri kaldırmıştır. Böylece çok sayıda girişimci ve işletmecinin ülkeye yönelmesiyle ülkede tam anlamıyla bir girişimcilik patlaması yaşanmıştır (Kobayashi vd. 1999). Yakalanan bu olumlu hava, 1980'ler ve 1990'lar boyunca ekonomide görülen çift haneli büyüme rakamları ile taçlanmıştır. (Hu ve Khan, 1997: 5).

Çin ekonomik reformlarının temelinde ticaretin serbestleştirilmesi yer almıştır. Bu kapsamda dört ana alanda (tarım, sanayi, bilim ve teknoloji ve ulusal savunma) ekonomik faaliyetlerin yoğunlaştığı görülmüştür (Mason, 1984: 47). Aşamalar halinde takip edilen ek reformlarla başta ticaret olmak üzere birçok sektörde ekonomi politikası "merkezi" olmaktan çıkarılmıştır (Morrison, 2019: 7). Örneğin, Mao döneminde çiftçilere uygulanan kota sistemi tamamıyla kaldırılırken hükümet tarafından tarımda fiyat ve mülkiyet teşvikleri sunulmaya başlanmıştır. Bu sayede tarım ürünlerinin kapasitesinde hızlı artışlar gözlemlenmiştir (Keo, 2020: 36).

Sanayide ise oluşturulan özel ekonomik bölgeler ile yabancı yatırımların ülkeye çekilmesi sağlanmıştır. Yüksek teknoloji ürünlerinin ithal edilmesi, sağlanan

---

¹¹ Paul R. Krugman ve Maurice Obstfeld, kaleme aldıkları ve uluslararası ekonomi alanında yaygın kullanılan ders kitabı 'Uluslararası Ticaret Politikası' kitabında bahsettikleri "Açık Kapı" kavramı ile, 1980'lerdeki Çin ekonomik büyümesini "hayatî bir ekonomik mucize ve ihracata yönelik sanayileşme potansiyelinin klasik bir göstergesi" olarak ifade etmişlerdir (Krugman ve Obstfeld, 2009).

vergi teşvikleri, Şangay Borsası'nın 1990'da yeniden açılması ve ilaveten Shenzen Borsasının kurulması ile Çin'deki sermaye piyasalarının gelişiminin önündeki engeller kaldırılmıştır. Böylelikle Şangay ve Shenzhen gibi şehirlerin ekonomileri, dünyada birçok ülkenin GSYİH'sine rakip olacak şekilde büyüme göstermiştir (Desjardins, 2017). Ticaret engellerinin kaldırılmasıyla ile geniş bir ürün yelpazesinin üzerindeki devlet fiyat kontrolleri kademeli kaldırılarak daha fazla rekabet teşvik edilmiş ve ülkeye DYY girişi hızlanmıştır (Every CRS Report, 2001). Özetle ticaretin serbestleştirilmesi, Çin'in ekonomik başarısının önemli anahtarı olmuştur (Ghosh, 2019).

1996'da uygulanan "Büyükleri Tut, Küçükleri Bırak" politikasıyla hükümet, ekonomide yük oluşturan sektörleri küçültmeyi hedeflemiştir. Bu süreçte devlete ait küçük işletmeler ya özelleştirilmiş ya da kapatılmıştır. Devlete ait büyük firmalar ise yine devlet kontrolü altında büyük sanayi grupları altında birleştirilmiştir. Hükümetin bu revizyonu sayesinde 1998-2007 arasında sanayi sektörünün toplam büyümedeki payı %20'lere ulaşmıştır (Hsieh ve Song, 2015: 24,25). Çin'in ekonomik yükselişinde bir diğer önemli hamle ise Büyük Batı Kalkınma Stratejisi olmuştur. Bu strateji kapsamında 2000'lerin başında ülkenin iç batı bölgelerinde kalkınma ve büyümeye aktarılan 1 trilyon yuan (yaklaşık 139 milyar dolar) kaynak sayesinde bölgenin ileriki yıllarda Çin'in önemli bir üretim üssü olmasına zemin hazırlanmıştır (Haider, 2019). Yine bu strateji kapsamında kabul edilen Batıya Açılım programı ile ülke genelinde bazı bölgelere çeşitli ekonomik ayrıcalıklar tanınarak yabancı yatırımcının ülke içindeki yatırımlarını artırmalarına kolaylık sağlanmıştır (NBS, 2016).

2000'lerin başında Çin'in DTÖ'ye katılım sağlamasıyla Çin ekonomisi, tam anlamıyla küresel ticarete entegre olmuştur. ÇKP yönetimi, 2002'de hayata geçirdiği Nitelikli Yabancı Kurumsal Yatırımcı inisiyatifiyle diğer ülkelerden yatırımcıların Çin borsalarında aracı olmadan doğrudan hisse senedi alıp satmalarına izin vermiştir (IMF, 2017: 13). Atılan bu önemli adımlarla Çin ekonomisi, 2007'de %14,2'lik bir GSYİH büyüme oranı yakalamıştır. Tüm dünyayı derinden etkileyen 2008 küresel malî krizinde Çin'de ekonomik büyüme oranı %9,7'ye düşse de hükümet bu süreçte uygulamaya aldığı ekonomik teşvik paketiyle krizin ülke üzerindeki negatif etkilerini hafifletmeyi başarmıştır (Morrison, 2019: 1-5). 2010'da %10,6'luk GSYİH büyüme

oranı ile yeniden çift haneli rakamları yakalayan Çin ekonomisi, 5.88 trilyon dolarlık toplam değeriyle, Japonya'yı geride bırakarak ABD'nin ardından dünya sıralamasında ikinciliğe yükselmiştir (BBC, 2011).

Çin ekonomik büyümesini 20. yüzyılda yakından etkileyecek en önemli girişimin 2013'te hayata geçirilen ve Doğu Asya'dan Avrupa'ya kadar 65 ülkeyi birbirine bağlaması beklenen KYG olacağı değerlendirilmektedir. Geniş bir kalkınma ve yatırım girişimi ortaklığı projesi KYG sayesinde Çin'in küresel alanda iktisadî ve siyasî etkisini önemli ölçüde genişleteceği öngörülmektedir. KYG projelerinin tamamıyla faaliyete geçmesinin sadece Çin ekonomisine değil aynı zamanda projelerin yürütüldüğü ülke ekonomilerine de önemli katkı sağlayacağına kesin gözle bakılmaktadır (Chatzky ve McBride, 2020). Çin, ekonomik büyümesini sürdürülebilmek adına yatırımlarını sadece bölgesel değil küresel kıtlama politikası izlemektedir. Bu politikanın en açık örneğini 2000'lerin başında Afrika'daki Çin yatırımlarında açıkça görmek mümkündür. Üretim için en çok ihtiyaç duyduğu hammaddeleri elde etme stratejisi kapsamında geliştirilen Çin-Afrika ekonomik ilişkileri, kalkınmanın sürdürülmesinde önemli bir atılım olmuştur. Afrika ülkeleriyle Çin arasındaki özellikle ticaret, yatırım, altyapı ve inşaat gibi alanlarda yoğunlaşan ekonomik ilişkilerde 1990'lardan sonra hızlı bir ivme yakalanmıştır. 2001'de 9 milyar dolar düzeylerindeki Çin-Afrika karşılıklı ticaret rakamları sırasıyla 2007'de 59 milyar dolara (Foster vd. 2008: 3), 2015'te 188 milyar dolara ve 2017'de ise yaklaşık 230 milyar dolara yükselmiştir (Jayaram vd. 2017).

Özetle, küresel ekonomik verilere bakıldığında, Çin ekonomisinin bugünkü yakaladığı başarısının arkasında 1978'de başlatılan ve yıllar içerisinde revize edilen ekonomik reformların payı büyüktür. 1980'lerde emekleme dönemindeki Çin ekonomisinin değeri, sadece 191 milyar dolar iken 2000'lerin başında 1 trilyon dolara ulaşmıştır (Arasu, 2022). Çin, 2021 itibariyle ise kişi başına düşen yıllık 12.556 dolarlık GSMH ve toplamda 17.734 trilyon dolarlık GSYİH ile dünyanın en büyük ikinci ekonomisi olmuştur. 2023 sonunda ise Çin toplam 19.37 trilyon dolara ulaşan Çin GSYİH'si, halihazırda toplam küresel ekonominin %18,45'ini oluşturmaktadır (DB, 2023b; IMF, 2023). Ancak tüm bu başarı hikayesine rağmen, Çin'de kişi başına düşen yıllık GSMH oranı gelişmiş ülkelerle kıyaslandığında oldukça geridedir.

Örneğin Çin'in sahip olduğu kişi başına düşen GSMH, Japonya'nın yaklaşık 1/4'ü, ABD'nin ise yalnızca sadece 1/6'sıdır (IMF, 2023). Öte yandan 2023 sonunda 2.38 trilyon dolar Çin'in ödenmemiş dış borcu bulunmaktadır (Xinhua, 2023a; Xinhua, 2023b). DB (2023c)'nin değerlendirmelerine göre:

“Çin ekonomisinin yakaladığı yatırım, düşük maliyetli üretim ve ihracata dayalı yüksek büyüme rakamları büyük ölçüde sınırlarına ulaşmıştır. Bu durum ülkede ekonomik, sosyal ve çevresel dengesizliklere yol açmaktadır. Bu dengesizliklerin azaltılması, ekonominin yapısında imalattan yüksek değerli hizmetlere, yatırımdan tüketime ve yüksek karbon yoğunluğundan düşük karbon yoğunluğuna geçiş yapılmasını gerektirmektedir.”

3.6.1.3. Askerî Güç Potansiyeli

Askerî güç, MÖ 2200'e kadar uzanan geleneksel Çin savunma konseptinde önemli bir yer tutar. Çinlilerin Tatar yaylarının kullanımından erken dönem barutlu ve diğer gelişmiş silahların icadına kadar geniş bir alanda tüm dünyaya öncülük ettikleri bilinmektedir (Sahay, 2016: 1-3). Tarihçiler genel olarak Çin askerî gücünü üç farklı dönemde incelerler. Çin askerî gücünün doruğa ulaştığı ilk dönem, 18. yüzyılda Mançu Hanedanlığı dönemidir (1644-1912). İkinci dönem, 19. ve 20. yüzyılın başlarında görece ve mutlak bir gerileme dönemi ve üçüncü dönem ise 1940'lardan itibaren ÇKP yönetimi altında yeniden canlandığı dönemdir (Dreyer, 2002: 19) 18. yüzyıl boyunca Mançu hanedanlığının gelirinin büyük bir kısmının ordunun savunma ve savaşma kabiliyetini artırmada kullanılması Çin askerî gücünün artmasında etkili olmuştur (Dai, 2017: 340). 18. yüzyılda veya 19. yüzyılın başlarında büyük bir deniz kuvveti geliştirememesinin ortaya çıkardığı zafiyet nedeniyle Çin, askerî güç bakımından gerilemiştir. Bu süreçte Güney Çin'in en önemli şehirleri birbiri ardına İngiliz donanmasının kontrolü altına girmiştir. Ayrıca ABD donanmasının da 1850'lerde çıkarlarını korumak için Şangay ve Guangzhou'ya çıkarma yapması üzerine Çin, deniz ulaşımı açısından neredeyse tüm dünyadan izole edilmiştir (Cole, 2014: 46).

19. yüzyılın ortalarında karşı karşıya kalınan ciddi iç siyasî sorunlar, Taiping İsyanı (1851-1866) sonrası çıkan iç savaş ve İngiliz-Fransız güçlerinin Pekin'i işgali (Ağustos 1860) ve Afyon Savaşı gibi gelişmeler, Çin ordusu lojistiğinin dağılmasına sebep olmuştur. Tüm bu yenilgi ve başarısızlıklar, Çin'i daha modern ve Batı tarzı bir askerî eğitim ve ideoloji benimsemeye zorlamıştır. Kendini Güçlendirme Hareketi

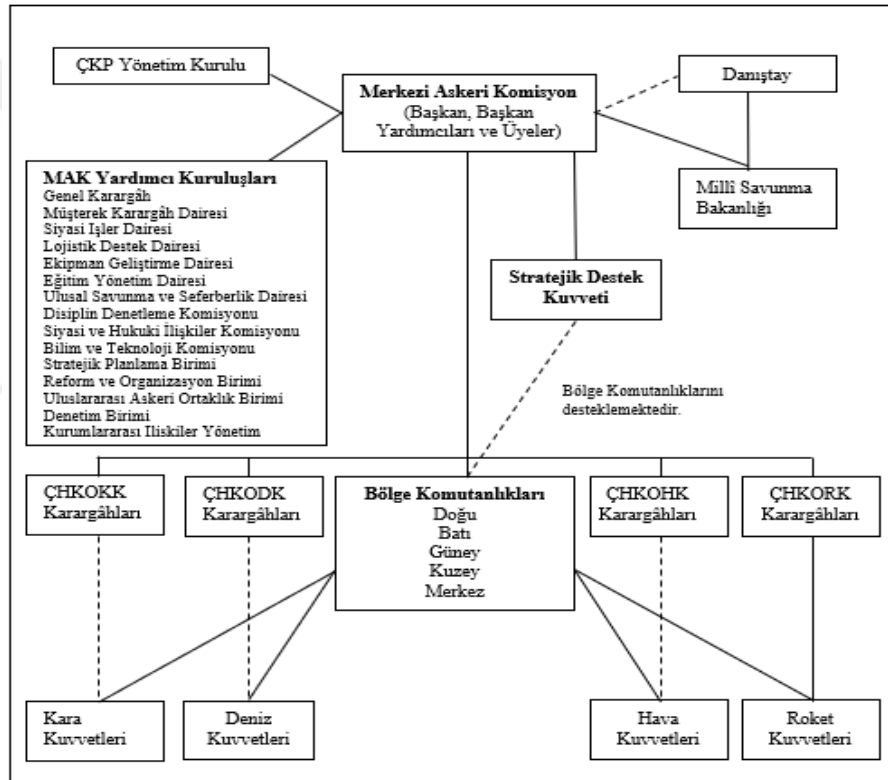
olarak başlatılan bu reform hareketinin odak noktası, 1890'ların sonunda kurulması kararlaştırılan sözde Yeni Ordu olmuştur. Ancak bu süreçte de Çin ordusunun farklı sorun ve çatışmalarla yıpranmaya devam etmesi askerî reformların hayata geçirilmesini engellemiştir (Black, 2013: 5). Modern Çin Ordusu'nun temelleri ancak ÇKP güçleri ile Milliyetçi Kuomintang güçleri arasındaki iç savaşta (1927-1949) atılabilmiştir. Çin vatandaşlarının kitlesel seferberliğine dayanan gerilla tarzı ordu ve ÇHKO mensuplarından oluşan geleneksel ordu düzeni, sonraki yıllarda da mevcut örgütsel yapısını büyük ölçüde korumuştur (Maizland, 2020). 1990'larda ABD askerî gücünün Çin yarıküresinde Körfez Savaşı ve Tayvan Boğazı Krizi sırasında sergilediği güç gösterileri, ÇKP'nin mevcut Çin ordusuna bakış açısını yeniden gözden geçirmesi için bir dönüm noktası olmuştur. Bu kapsamda ÇKP, ÇHKO'nun üst düzey ordularla yarışır hale getirebilmeyi öncelikli politika olarak benimsemiştir. ÇKP ülkenin savunma harcamalarını artırmış, rakiplerinin savaş alanında hareket özgürlüğünü engellemek için yeni silah yatırımları yapmış ve Çin savunma sanayisini destekleyecek yeni programlar oluşturmuştur (Chansoria, 2011: 25, 38, 40, 47).

ÇHKO'nun modernleşmesinde Başkan Jinping'in 2012'de iktidara gelmesiyle atılan reformlar etkili olmuştur. Çin'in büyük güç statüsünü geri kazanma vizyonu Çin Rüyası kapsamında Jinping, 2017'de ÇHKO için üç ana hedef belirlemiştir. Bu hedeflerden birincisi, ÇHKO'da personel sayısını azaltmak ve makineleşmeyi artırarak orduyu daha yetenekli hale dönüştürmektir. İkinci hedef, Çin'in gelişmiş dünya ülkeleri çapında bir ordu profiline ulaşması için gerekli modernizasyon sürecini 2035'e kadar tamamlamaktır. Üçüncü hedef ise, ÇHC'nin kuruluşunun 100. yılı 2049'a kadar dünya çapında bir orduya sahip olmaktır. Jinping, bu kapsamda ilk olarak ÇHKO'nun 1950'lerde başlayan ancak bir türlü tamamlanamayan en iddialı reformu yeniden örgütlenme ile başlamıştır (Campbell, 2021: 2).

Jinping yönetiminde 2017'de Çin'in en üst düzey askerî karar alma ve komuta etme organı MAK'ın¹² yönetim şeklinde değişikliğe gidilmiştir. Anayasaya "MAK

¹² MAK, Çin'in tüm Silahlı Kuvvetlerini komuta etme, stratejilerine ve hareket tarzlarına karar verme ve bunların gelişimini belirleme, personelini, teçhizatını, finansmanını ve varlıklarını yönetme yetkisini elinde tutan birimdir (Zhen, 2022). Mao Zedong'un Kızıl Ordu'yu kurarken "silahlı parti yönetir" ilkesinden hareketle oluşturulan ve uzun yıllar boyunca ÇKP liderlerinin başkanlık yaptığı bir birim olan MAK, Deng yönetiminde 1982'de Çin Anayasasında ifade edildiği şekliyle "en yüksek askerî karar

Başkanı, komisyonun çalışmalarının tüm sorumluluğunu üstlenir” ifadesi ilave edilerek ÇKP Başkanı'nın aynı zamanda MAK'a başkanlık yapmasının önu açılmıştır. Böylece ÇKP, MAK üzerindeki kontrolü tamamen ele almıştır (Zhen, 2022). ÇHKO'da büyük yapısal değişiklikler yapmaya odaklanan Jinping'in başlattığı en önemli reformlar arasında yeni ortak harekât komutanlıkları oluşturulması, büyük çapta personel azaltımı ve askerî-sivil iş birliğinde iyileştirme projeleri yer almaktadır. Çin'in ulusal reformlarıyla uyumlu ÇHKO'nun modern bir savaş gücü haline gelebilmesi için ÇHKO'nun kurumsal yapısında çeşitli revizyonlara gidilmiştir (Bkz. Tablo 3.1.).

Tablo 3.1. Reform Sonrası Çin Halk Kurtuluş Ordusu Yapılanması (Saunders vd. 2019: 6)

ÇHKO'nun kurumsal yapısında gerçekleştirilen revizyonlar özetle şu şekildedir:

verme yetkisi ile donatılmış ve silahlı kuvvetlerin örgütsel hiyerarşisinin en üstünde bir konumlandırılmış” kurumudur (Lawrence ve Martin, 2013: 25).

- Yıllar boyunca ÇHKO'nun ana omurgasını oluşturan ve ortak karargahları olmadan görev yapan yedi Bölge Komutanlığı beş Büyük Ordu Komutanlığı'na dönüştürülmüştür (Bkz. Harita 3.2.).
- Yeni organizasyonel yapılanmada bu beş yeni ordu komutanlığı doğrudan MAK'a bağlanmıştır.
- MAK yapılanması altında personel, siyaset, lojistik ve silahlanma adı altında dört yeni genel kısım oluşturulmuştur.
- Kara, Deniz, Hava ve Füze Kuvvetleri yeni yapılanmada idari olarak kendi kuvvet komutanlıklarına, operasyonel anlamda ise beş ordu komutanlığının ortak komutası altında görev yapacak şekilde yeniden tasarlanmıştır.
- MAK bünyesinde ayrıca Müşterek Harekât Komuta Merkezi ve Müşterek Lojistik Destek Kuvveti kurulmuştur.
- ÇHKO akademik eğitim merkezlerinin (üniversitesi ve kolejler) sayıları 74'ten 43'e düşürülmüştür.
- ÇHKO'yu daha yalın ve daha etkili hale getirmek için ordudaki personel mevcudununun 300 bin azaltılması ve yine bu kapsamda Kara Kuvvetleri Grup Ordularının sayısının 18'den 13'e düşürülmesi planlanmıştır (USCC, 2017: 169-170).
- Ordu Komutanlıklarına stratejik bilgi desteği sağlamak ve bilgi alanındaki operasyonları yürütmekle sorumlu ÇHKO Stratejik Destek Kuvvetleri kurulmuştur (Costello ve McReynolds, 2018: 1,2,36).

Harita 3.2. Çin Halk Kurtuluş Ordusu Görev Sahaları (Chakravorty, 2017).

3.6.1.3.1. Kara Gücü

Aktif görevli 975 bin personeli ile iki milyonluk ÇHKO'nun yaklaşık yarısını oluşturan ÇHKOKK, beş ana hizmet kolunun en büyüğüdür. ABD Savunma Bakanlığı (2020)'na sunulan bir rapora göre, ÇHKOKK grup orduları her biri 5 bine askere sahip 78 birleşik silahlı tugaydan oluşmaktadır. Bu tugaylar, envanterlerinde kullandıkları araç türlerine göre ağır (paletli zırhlı), orta (tekerlekli zırhlı) ve hafif (yüksek hareket kabiliyetine sahip motorlu) olmak üzere üç grupta sınıflandırılmaktadırlar. Her grup ordusu, komutası altında operasyonel işlevlerden sorumlu altı tugay (topçu, hava savunma, havacılık, özel harekât kuvvetleri, mühendislik ve kimyasal savunma ve destek) görev yapmaktadır (OSD, 2020: 40-41).

3.6.1.3.2. Deniz Gücü

Nisan 1950'de Mao döneminde kurulan ÇHKODK, SSCB'den ithal edilen ekipman ve teknolojilerle donatılmıştır (Xinhua, 2010). Günümüz modern ÇHKODK'nin altyapısının arka planında ÇHC'nin 1978'de hayata geçirdiği dışa açılma (kai fang) politikası önemli bir yer tutmaktadır. Bu politika ile 1980'lerde dışa açılan Çinli uzmanlar ve planlayıcılar, küreselleşen dünyaya entegrasyon kapsamında

sistemik bazı girişimlerde bulunmuşlardır. Bu girişimler sonucunda ÇHKODK, sadece sayılı gelişmiş deniz ülkelerinde görülen mavi su yeteneklerine (hem kendi karasularında hem de okyanus ötesi sularda görev yapabilme kabiliyetleri) sahip bir donanma olma yolunda hızla ilerlemiştir (Lendon ve McCarthy, 2023).

ÇHKODK, halihazırda sahip olduğu 730 toplam deniz varlığı ile (iki uçak gemisi, üç helikopter gemisi, 36 mayın gemisi, 42 firkateyn, 49 destroyer, 61 denizaltı, 72 korvet ve 150 devriye gemisi) gemi sayısı bakımından dünyanın en büyük ikinci deniz gücüdür (GFP, 2024). Tonaj kapasitesi bakımından dünyanın en çok gemi üreten ülkesi Çin, neredeyse tüm gemi imalat ihtiyaçlarını kendi imkân ve kabiliyetleri ile karşılamaktadır. Bu avantajlı durum sayesinde filosunu kademeli geliştiren ÇHKODK'nin 2017-2019 arasında Hindistan, Japonya, Avustralya, Fransa ve İngiltere'nin ürettiği toplam savaş gemisinden daha fazlasını inşa ettiği iddia edilmektedir (CSIS, 2022). Gelişmiş denizaltıları, uzun menzilli gemi savar füzeleri ve hava savunma ve denizaltı imha silahlarıyla donatılan ÇHKODK'nin yakın zaman diliminde hipersonik gemi karşıtı füze fırlatma kabiliyetine de erişebileceği değerlendirilmektedir (Dominguez, 2022).

Modernizasyon ve kapasite artırımı kapsamında ÇHKODK, önceliğini daha fazla nükleer denizaltı ve uçak gemisinin hizmete alınmasına vermektedir. Bu doğrultuda Çin, nükleer denizaltılarını kıtalararası balistik füzelerle donatmıştır (Capaccio, 2022). ÇHKODK, 2012'de hizmete alınan ilk uçak gemisi Liaoning'den (Tip 001) sonra, 2019'da ikinci uçak gemisi (tamamen yerli imkanlarla inşa edilen) Shandong'u (Tip 002) ve 2022'de ise üçüncü uçak gemisi Fujian'ı (Type 003) suya indirmeyi başarmıştır (Lendon, 2022). 2030'a kadar Çin'in dördüncü, beşinci ve altıncı uçak gemilerini inşa ederek servise alacağı iddiası ise bölgede dengeleri ABD'ye karşı Çin lehine değiştirebilecek gelişme görülmektedir (Saballa, 2022). Çin, sadece donanmasına gemi üretmekle yetinmeyip envanterindeki tüm gemilerini gelişmiş C4I¹³ iletişim ve komuta sistemleri ile donatmaktadır (ONI, 2009: 22). Bu sistemler sayesinde ÇHKODK, operasyonel anlamda kıyı tabanlı bir deniz gücünden

¹³ C4I; Komuta, Kontrol, Bilgisayar, Haberleşme ve Bilgi Sistemlerinin kısaltmasıdır. Bu yapı, harekât sahasında karar alıcılara inisiyatifi ele geçirmek ve sürdürmek için gerekli olan bilgi üstünlüğüne erişebilme hususlarında önemli üstünlük sağlamaktadır (National Research Council, 1999: 29-30).

gerektiğinde deniz ötesi görevler icra etme potansiyeline sahip bir donanma gücü olmuştur (Xuanzun, 2022). Tüm bu modernizasyon ve kapasite artırımı girişimleriyle ÇHKODK, Batı'nın niceliği yüksek ancak nitelik bakımından yetersiz algısını yıkacak boyutlara ulaşmıştır.

3.6.1.3.3. Hava Gücü

Milliyetçi Kuomintang güçlerinin 1949'da Tayvan'a çekilmesi sonrasında kurulan ÇHKOHK, ilk yıllarında sadece organizasyonel faaliyetler göstermiştir. Bunun sebebi, kuvvetin hava unsurlarından yoksunluğudur. 1950'lerde başlayan ve 1970'lerin sonundaki Kültür Devrimi¹⁴ sonuna kadarki iç karışıklıklardan ÇHKOHK ciddi şekilde etkilenmiştir. Bu dönemde ÇHKO'nun kara gücü merkezli askerî bir kültüre sahip olmasıyla ÇHKOHK'ya yapılacak yatırımlarda büyük kesintilere gidilmiştir. Bu dönemde teknolojik üstünlükten ziyade sayısal üstünlük odaklı bir politika benimsenmiştir (Xuanzun, 2022).

Kuruluşunun ilk on yılında önemli ve geniş kapsamlı değişikliklere maruz kalan ÇHKOHK, ABD destekli Çin Milliyetçi güçlerine karşı, SSCB'den satın alınan döneminin en gelişmiş savaş uçaklarıyla donatılmıştır (Allen vd. 2021: 112). Ancak ÇHKOHK gerek Kore Savaşı gerekse Tayvan Boğazı Krizi esnasında sadece sayısal hava gücü ile rakiplerine üstünlük kuramayacağını acı bir şekilde tecrübe etmiştir. ÇHKOHK'nin bu konudaki bir diğer ders çıkarımı ise 1990-1991 Körfez Savaşı sırasında yürütülen Çöl Fırtınası Operasyonu üzerinden yapılmıştır (Finkelstein, 2007: 102). Operasyonda ABD ile müttefiklerinin teknolojik hava gücünü kullanarak zayıf Irak kuvvetlerini tamamen yok etmesi, ÇHKOHK'nin demode kalmış hava teçhizatlarının hızla çağın gereksinimlerine göre modernize edilmesi ihtiyacını gün yüzüne çıkarmıştır (Zhang, 2018: 303).

---

¹⁴ Kültür Devrimi, Çin'in Sovyet modeli doğrultusunda geliyeceğinden korku duyan ÇKP Başkanı Mao Zedong'un iktidardaki son on yılında (1966-76) Çin Devrimi'nin ruhunu yenilemek için başlattığı büyük değişim hareketidir. Devrim, dört temel hedefe yönelmiştir. Bunlar; ÇKP'yi düzeltmek, partiye daha sadık liderleri yönetime getirmek, Çin gençliğine devrim niteliğinde bir deneyim sunmak ve eğitim, sağlık ve kültürel alanları daha az elitist hale getirmektir. Ancak bu değişim çabaları, kendisinden beklenen başarılı sonuçlar verememiş ve ülke kaos ortamına sürüklenmiştir (Lieberthal, 2023).

1993'te ÇHKO'nun sınırlı savaş doktrinini yüksek teknoloji koşullarında sınırlı savaş doktriniyle¹⁵ değiştirmesi (Finkelstein, 2007: 104) üzerine ÇHKOHK'nın modernizasyon süreci başlamıştır. Saldırı mantığıyla kurulan ve bu sebeple envanterinin büyük bir bölümü savaş jetlerinden oluşan ÇHKOHK, modernizasyon önceliğini 1995'te envanterinin %80'ini oluşturan eski uçakları (1950'lerde üretilmiş Sovyet MIG-17 ve MIG-19 savaş uçakları) servis dışı bırakmaya ve filosunu modern savaş uçaklarıyla yenilemeye vermiştir (Shlapak, 2012: 191). Zamanla yapılan revizyonlarla kapsamında Çin'de üretilen 6 binden fazla J-6 (Sovyet MiG-19'ların kopyaları) ve J-7 (Sovyet MIG-21'lerin kopyaları) savaş jetinin büyük bir kısmı yerlerini dördüncü nesil savaş uçaklarına (Su-27, Su-30MKK, J11 ve JH-7A) bırakmıştır (Zhang, 2018: 307, Hoyle, 2018).

2017'ye gelindiğinde ÇHKOHK envanterinin yaklaşık %65'i dördüncü nesil savaş uçaklarından oluşturulmuştur (Joshi, 2017: 59). Bu tarihten itibaren beşinci nesil savaş jeti üretme projelerine başlayan Çin, ÇHKOHK envanterine en az 10 J-20 kazandırmıştır (Hoyle, 2018). Uçak gemisinden kalkış iniş yapabilme kapasitesine sahip bir diğer beşinci nesil uçak projesi J-31 ise henüz üretim aşamasındadır (Chan, 2012). Modernizasyon kapsamında hayata geçirilen diğer önemli projeler ise tamamen yerli imkânlarla üretilen Havadan Erken Uyarı ve Kontrol Sistemi uçakları (KJ-2000s, KJ-200 ve KJ-500) ve Y-20 ağır nakliye uçakları olmuştur. Çin'in önümüzdeki yıllarda Y-20 uçaklarını aynı zamanda yakıt ikmal (tanker) uçağına dönüştürme planları olduğu ifade edilmektedir (Joshi, 2017: 62). Sonuç olarak ÇHKOHK, beş Ordu Komutanlığı içerisinde konuşlu tahmini 330 bin aktif personelden oluşan birleşik bir kuvvettir. Avcı, bombardıman ve çok amaçlı taktik ve saldırı uçakları dâhil olmak üzere envanterinde 2700'den fazla uçak bulunan ÇHKOHK, ABD ve Rusya'dan sonra dünyanın üçüncü büyük hava gücüdür (Air Force Technology, 2020).

3.6.1.3.4. Füze Gücü

Jinping yönetimi tarafından 2016'da Çin Halk Kurtuluş Ordusu Füze Kuvvetleri (ÇHKOFK), ÇHKO'nun kara tabanlı nükleer ve konvansiyonel balistik füzelerinden sorumlu kuvvetidir. Doğrudan MAK'a bağlı ÇHKOFK bünyesinde

¹⁵ Bu doktrin tamamen savunma gücünden saldırı-savunma gücüne dönüşümü ifade etmektedir (Zhang, 2018: 304).

bulunan nükleer kuvvetler, barış zamanında idari olarak kendi komuta kademesine tabidir. Ancak, savaş zamanında komutası doğrudan MAK'ın operasyonel kontrolü altına girecek şekilde dizayn edilmiştir (Xiu, 2022: 1-2). İlk atom bombası denemesini 16 Ekim 1964'te yapan Çin, ABD, SSCB, BK ve Fransa'dan sonra dünyada başarılı bir şekilde nükleer silah geliştiren beşinci ülkedir. Elde edilen verilere göre ÇHKOFK, kısa, orta, uzun ve kıtalararası menzilli geniş bir füze envanterine sahiptir (Xiu, 2022: 5). Atom çağına girmesinin ardından Çin, nükleer savaş başlıklı kara tabanlı balistik füzelerden oluşan ve giderek daha da yetenekli hale gelen bir nükleer cephaneliğin geliştirilmesine öncelik vermiştir (CSIS, 2020b). Ancak ÇHKO'nun alışılmadık derecede yüksek sansürlü katı standartları nedeniyle ÇHKOFK, hâlâ birçok yönden tam anlaşılamayan bir fenomen kuvvet olmaya devam etmektedir.

ÇHKOFK, inanılmaz bir hızla gelişen ve büyüyen bir kuvvettir. Sadece 2017-2019 arasında ÇHKOFK tugay sayısı 29'dan 40'a yükselmiştir (Singer ve Xiu, 2020). Önümüzdeki yıllarda Çin'in değişen güvenlik koşullarını karşılamak için nükleer cephaneliğini daha hızlı bir şekilde genişletmesi beklenmektedir.¹⁶ Amerikalı emekli Korgeneral Robert P. Ashley (2019)'e göre Çin, önümüzdeki 10 yıl içinde mevcut nükleer silah stoğunu iki katından fazla artırmayı planlamaktadır. Pekin yönetimi hem ÇHKO'nun devam eden modernizasyonunu hızlandırmak hem de yetenek eksikliklerini gidermek için savunma bütçesini 2000-2016 arasında yılda ortalama %10 artırdığı gözlemlenmiştir (DIA, 2019: 3). 2019'da bu artışın %7,5 (170 milyar dolar), 2020'de %6,6, 2021'de %6,8 ve 2022'de ise %7,1 (230 milyar dolar) oranlarında gerçekleştiği kayıtlara geçmiştir (Cheng, 2022).

Çin liderliği, ülkesinin bölgesel üstünlüğünü ve uluslararası arenadaki konumunu sağlamlaştırmak için ekonomik ve diplomatik unsurların yanı sıra askerî nüfuzunu da kullanma gayretindedir. Çin bu kapsamda son yıllarda farklı coğrafyalarda askerî üs kurma girişimlerinde bulunmaktadır. Dünyada anakarası dışında 80 ülkede yaklaşık 750 askerî üssü bulunan ABD, 42 ülkede 145 üssü bulunan İngiltere ve 10 ülkede 21 üssü bulunan Rusya ile karşılaştırıldığında Çin'in yalnızca Cibuti'de bir askerî üssü olması ilk bakışta biraz şaşırtıcı gelebilir (Bledsoe, 2022;

¹⁶ Çin'in nükleer teknolojiye 1950'lerde Sovyet yardımıyla eriştiği ve bu kapsamda nükleer silah geliştirmeye başladığı iddia edilmektedir (Atomic Archive, 2024).

2023). Ancak bu sayının kısa sürede beşe çıkması beklentisi (Sri Lanka'da Hambantota, Ekvator Ginesi'nde Bata ve Pakistan'da Gwadar ve Kamboçya'da Ream deniz üsleri) tüm dünyada dikkatleri Çin'in üzerine çekmeye yetmektedir (Ramiah, 2021; Hawkins ve Davidson, 2023). Çin, 2002'den itibaren başlatılan ÇHKO'nun askerî nüfuzunu artırma politikasını spesifik projeler dahilinde sürdürmektedir. Bunlar ikili ve çok taraflı ortak askerî tatbikatlar, silah ihracatı, ortak devriye görevi vb. faaliyetleri kapsamaktadır (2012-2023 arasında yapılan tatbikatlardan seçili olanlarının listesi için Bkz. Ek 1.). 2002-2012 döneminde ÇHKO, ilgili anlaşmalar veya düzenlemeler uyarınca 31 ülke ile 28 ortak tatbikat ve 34 ortak eğitim faaliyeti gerçekleştirmiştir (Çin Beyaz Kitabı, 2013: 21). ÇHKO sınır birlikleri 2012-2019 arasında Çin'in başta komşularıyla olmak üzere 3300'den fazla ortak devriye görevi icra etmiş ve yabancı meslektaşlarıyla 8100'den fazla sınır toplantısı gerçekleştirmiştir. Bu angajmanlarda ÇHKO kara, hava ve deniz unsurları görev almıştır (Çin Beyaz Kitabı, 2019: 11,33).

3.6.1.4. Yapısal Kapasite (İşletme Potansiyeli)

HHT'nin maddî güç sınıflandırmasındaki yapısal kapasite, bir kıyıdaşın büyük hidrolik altyapıları (barajlar gibi) hayata geçirme ve mevcut olanlardan serbestçe yararlanma kapasitesini ifade etmektedir (Menga, 2016b: 411). Çin'in hidrolojik alandaki yapısal kapasitesi incelendiğinde, ekonomisinde yakaladığı istikrarlı yükselişle paralel seyreden bir gelişme göstermektedir. Artan üretim hacminin beraberinde getirdiği yüksek elektrik enerjisi ihtiyacı, Çin'in bu alandaki yapısal gücünü kademeli artırmasını zorunlu kılmıştır. Çin hidro-yapısal gücünün önemli bir kısmını su yönlendirme projeleri, depolama barajları ve hidroelektrik santralleri oluşturmaktadır. Ülkenin toplam enerji üretiminin yaklaşık 1/5'i hidroelektrik barajlardan karşılanmaktadır. Çin son yıllarda hızlı artan su kıtlığının ekonomik büyümeyi negatif etkileyeceği ve bu durumunsa ülkedeki siyasî istikrarsızlığa yol açabileceğinin farkındadır. Bu sebeple, mümkün olduğu kadar çok suyu güvence altına alma politikasını hızlı bir şekilde hayata geçirmektedir (Candido, 2022). Çin Su Kaynakları Bakanlığı'nın yayınladığı verilere göre, Çin'de dünyadaki diğer tüm ülkelerin sahip olduğundan daha fazla (98 bin adetle dünyadaki barajlarda Çin'in payı %45'tir) baraj bulunmaktadır. Çoğu küçük ölçekli bu barajlar, taşkın kontrolü,

hidroelektrik enerji üretimi ve su güvenliğini sağlamak gibi çeşitli amaçlara hizmet etmektedirler. Çoğunluğu 1950'ler ve 1960'lı yıllarda inşa edilen bu barajların yetersiz bakım nedeniyle kapasitelerinin oldukça altında hizmet verdiği tahmin edilmektedir. Çin, dünyanın en büyük 11 hidroelektrik barajından altısına¹⁷ ve en yüksek altı barajından ise dördüne¹⁸ ev sahipliği yapmaktadır (Facts and Details, 2022b).

Çin, son yıllarda hidroelektrik projelerini genişletme politikası kapsamında yatırımlarını Doğu Tibet platosunda yoğunlaştırmıştır. Bu kapsamda başta Indus, Mekong, Yangtze, Huangho, Irrawaddy ve Brahmaputra nehirleri olmak üzere on büyük Asya nehrinin su rezervleri üzerinde Çin, milyarlarca dolarlık hidroelektrik baraj projeleri başlatmıştır. Bahsi geçen nehirler üzerinde Çin'in tamamladığı ve yapımı devam eden hidroelektrik baraj sayısı 100'ün üzerindedir (Rahman, 2017: 63; Eurasian Times, 2023). 2017'de Kuzey Indus Nehri üzerinde toplamda beş baraj inşaatı için 50 milyar dolarlık finansal destek sağlanırken (Abrar, 2017) barajlardan da toplamda 40 bin MW'lik hidrolik enerji üretilmesi planlanmaktadır (Pradhan, 2023). Çin'in hidroelektrik baraj projelerinin önemli bir kısmının Mekong Nehri üzerinde inşa edildiği görülmektedir. Çin, kendi topraklarında bulunan Mekong ana akım kolu üzerinde 2013'e kadar sekiz adet hidroelektrik baraj projesini faaliyete geçirmiştir. Nehrin alt ana akım kolu üzerinde ise yedisi Laos'ta, ikisi Kamboçya'da ve ikisi Laos-Tayland sınırında olmak üzere 11 büyük proje planlanmıştır (Grumbine ve Xu, 2011: 178). Bu projelerden ikisi (Xaiyaburi ve Don Sahong) 2020 itibarıyla faaliyete geçmiştir. 2019 yılı itibarıyla aşağı havzadaki hidroelektrik proje sayısı 89 olup, toplam kurulu güç 12,285 MW'dir. Havzada 2040 yılına kadar üretilecek yıllık hidroelektrik enerjisinin 30 bin MW'den fazla olacağı tahmin edilmektedir (MRC, 2023a).

Çin'in baraj yapım faaliyetlerinin en yoğun olduğu bir diğer noktaysa Yangtze Nehri'dir. Kaynağından itibaren yaklaşık 2300 km'lik bir akış rotası izleyen bu nehir üzerinde Çin, 1950'den itibaren 50 binin üzerinde baraj inşası gerçekleştirmiştir

¹⁷ Elektrik üretim kapasitesi bakımından dünyada ilk 11 baraj içerisinde bulunan Çin hidroelektrik barajları; Three Gorges (22500 MW), Baihetan (16000 MW), Xiluodu (13860), Wudongde (10200 MW), Xiangjiaba (7750 MW) ve Longtan (6426) (Facts and Details, 2022b).

¹⁸ Yükseklik bakımından dünyadaki ilk altı baraj içerisinde yer alan Çin barajları; Jinping-I (305 m), Xiaowan (292 m) ve Baihetan (289 m), Xiluodu (285,5 m) (Allred, 2023).

(WWF, 2023). Dünyanın en büyük hidroelektrik geliştirme alanlarından birisi olan bu bölgede planlanan toplam hidroelektrik üretiminin, yine bu nehir üzerinde inşa edilen ÜBB'nin ürettiği gücün yaklaşık on katına eşit olacağı değerlendirilmektedir. Nehir üzerinde yapım aşamasındaki 12 baraj bulunmaktadır. Ayrıca yine nehrin en büyük kolları Min Nehri üzerinde 6, Dadu Nehri üzerinde 17 ve Yalong Nehri üzerinde ise 21 ilave barajın daha inşa edilmesinin planlandığı iddia edilmektedir (International Rivers, 2023). Huangho Nehri, Çin'in yoğun baraj inşasına devam ettiği bir başka hidroloji alanıdır. Nehrin ana akım kolları üzerinde 2010'ların başında 18 adet baraj projesi başlatılmıştır. Hali hazırda tamamlanan 20 büyük baraja ilave olacak başlatılan bu projelerin 2030'a kadar tamamlanması planlanmaktadır (Facts and Details, 2022b). CPI'nın paylaştığı bilgilere göre, nehrin üst kısımlarında son yıllarda inşa edilen ve toplam kurulu gücü 10,39 GW'ı bulan 10 adet HES ile toplam kurulu kapasite 17,18 GW'ye çıkarılmıştır. Son yapılan HES'ler ile nehir üzerindeki toplam HES sayısı ise 16'ya yükselmiştir (SPIC, 2023).

Myanmar için hayati önem taşıyan Irrawaddy Nehri de devasa Çin hidroelektrik projelerinin merkezi haline gelen bir diğer alandır. Projelerin ilk fikri 2006'da ortaya atılmıştır. CPI tarafından yönetilen projelerle Çin, Myanmar-Kachin Eyaleti sınırlarında bulunan Irrawaddy ana akım kolu üzerinde en az yedi adet baraj inşası gerçekleştireceğini beyan etmiştir. Bu barajların en büyüğü 3600 MW'lik Myitsone Baraj Projesi'nin inşasına iki ülke yetkilileri arasında karşılıklı varılan anlaşma sonrasında Mart 2009'da başlanılmıştır. Anlaşmaya göre, işletmesi 50 yıl boyunca CPI tarafından yapılacak barajda üretilecek elektriğin %90'lık kısmı Çin'in Yunnan eyaletine transfer edilecektir (Dossi, 2015: 109). Ancak 2011'de baraja karşı yaygın protestoların patlak vermesi üzerine Myanmar Hükümeti, projeyi askıya aldığı duyurmuştur. Çin yönetimi, barajın tamamlanmasıyla ilgili bu tarihten itibaren Myanmar yetkilileriyle yoğun diplomasi faaliyetleri yürütmektedir (BBC, 2019).

Çin'in son yıllarda hidroelektrik proje şantiyesi haline gelen bir diğer nehir ise Tibet Özerk Bölgesi'ndeki Shannan Eyaletindeki Brahmaputra Nehri'dir. Çin, nehir üzerinde dört büyük hidroelektrik baraj projesi üstlenmiş durumdadır. Gyaca Eyaleti'nin kuzeybatısında yapımına 2010'da başlanan Zangmu Hidroelektrik Santrali, bu projelerden birincisidir. 13 Ekim 2015'ten beri faaliyette olan barajın

toplam maliyeti 7.9 milyar yuandır. 181 m yüksekliğe 389 m uzunluğa sahip olan Zangmu, 510 MW'lik kapasitesiyle dünyanın yüksek rakımında (3310 m) inşa edilen hidroelektrik santralleri arasında yer almaktadır. Santral, yılda 2.5 milyar KW/saat elektrik üretme kapasitesine sahiptir. 2013'te Çin'in 12. BYKP'sinde (2011-2015) açıklanan diğer üç barajın (40 MW'lik Dagü, 320 MW'lik Jiacha ve 560 MW'lik Jiexu) inşa süreci halen devam etmektedir (Ranjan, 2020; Pradhan, 2023).

3.6.2. Yumuşak Güç (Pazarlık ve Düşünsel)

Çin, yumuşak gücü ülkenin büyük güç olma hayalini gerçekleştirmesini sağlayacak çok önemli bir bileşen ve dış politikasının önemli bir argümanı olarak görmektedir (Sultana, 2023). Üst düzey Çin liderleri tarafından dış politikada konuşlandırılması ve devamlı geliştirilmesi gereken belirgin kilit bir kaynak olarak tanımlanan yumuşak güç, Çin dış politik söylemine 1990'larda girmiştir (Jintao, 2007; Jinping, 2014). Dönemin Devlet Başkanı Hu Jintao (2003-2013), 2007'de 17. Parti Kongresinde yapmış olduğu konuşmasında sarfettiği şu sözlerle yumuşak güç kavramının siyasî söylemlere dâhil edilmesini başlatmıştır (SCIO, 2007).

“İçinde bulunduğumuz çağda kültür, giderek daha ulusal bir uyum ve yaratıcılık kaynağı olmuş ve genel olarak ulusal güç rekabetinde önemi artan bir faktör haline gelmiştir. Çin halkı, daha zengin bir kültürel yaşamı arzulamaktadır. Halkın temel kültürel haklarını garanti altına almak için ileri sosyalist kültür yönelimini sürdürmeli, sosyalist kültürel gelişmede yeni bir yükseliş trendi sağlamalı, tüm ulusun kültürel yaratıcılığını canlandırmalı ve kültürü ülkemizin yumuşak gücünün bir parçası haline getirmeliyiz.”

Çin dış politikasında yumuşak güç söylemi, Jinping'in 2013'te iktidara gelmesi ile de canlılığını korumuştur. Jinping, “Çin'in yumuşak gücünü artırmalıyız, iyi bir Çin anlatısı vermeliyiz ve Çin'in mesajını dünyaya daha iyi iletmeliyiz” sözleriyle yumuşak güce verdikleri önemi açıkça belirtmiştir (FMPRC, 2014). Bu kapsamda Jinping yönetiminde Çin, AAYB'nin kurulması ve KYG girişiminin başlatılması ve uluslararası kurumların Çin liderliğinde yeniden yönlendirilmesini öncelikli hedef belirlemiştir. KE'lere yapılan yatırımların artırılması ve küresel ve bölgesel düşünce kuruluşları, KD ve medya operasyonları için finansman sağlanması gibi önemli yumuşak güç politikaları da yine bu minvalde hayata geçirilmiştir (Linetsky, 2023). Ancak Pekin'in yumuşak güce artan erişme isteğinin küresel çapta tam da istenilen karşılığı bulamadığı görülmüştür. Bu başarısızlığın en önemli sebebi olarak ise Çin'in

dünya çapında artan sert gücü ve iddialı dış politika söylemlerinin diğer güçlü ülkeler üzerinde oluşturduğu endişe¹⁹ gösterilmektedir (Delisle, 2020: 174).

Dünyaca ünlü danışmanlık şirketlerinden Brand Finans tarafından yayınlanan ve Londra’da konuşlu 121 ulus-devletin önde gelen markalarının incelendiği 2023 Küresel Yumuşak Güç Endeksi raporuna göre Çin, dünya sıralamasında yumuşak güç bakımından dördüncü sırada yer almaktadır (Brand Finance, 2023). Çin’in zirveye yakın bir yerde yer almasının altında yatan en önemli yumuşak güç girişimlerinin KD faaliyetleri ve KE’ler olduğu ileri sürülmektedir. Yumuşak güç kapasitesinin ana omurgasını oluşturan KD, Çin’in barışçıl yükseliş hikayesini dünyaya iyi anlatma stratejisinin bir parçasıdır. Çin’in KD faaliyetleri genel anlamda (d’Hooghe, 2005: 93-94):

- Çin politik sisteminin ve politikalarının doğru ve eksiksiz bir şekilde tüm dünya kamuoyunca anlaşılmasını kolaylaştırmayı,
- Çin’in uluslararası toplumda sorumluluk sahibi ve dünya barışına aktif katkı sağlayan bir aktör olduğunun vurgulanmasını,
- Çin’in gerektiğinde sorumluluk almaktan kaçınmayan güvenilir ve istikrarlı bir ekonomik ortak olarak algılanmasını,
- Uzun tarihi geçmişinin ve kadim kültürünün tanıtılmasını ve bunlara saygı duyulmasını sağlamayı amaçlamaktadır.

Çin’in bu hedeflere yönelik yürüttüğü KD faaliyetlerini ağırlıklı dış politikada benimsediği yumuşak güç unsurları (kavram ve söylemler) üzerinden sürdürdüğü gözlemlenmektedir. Pekin Konsensüsü, Barışçıl Yükseliş/Kalkınma ve Çin Medeniyeti söylemleri bunların önde gelenleridir (Cho ve Jeong, 2008: 459). Pekin Konsensüsü, Çin’in kalkınma modelini yurt dışında tanıtmaya girişimidir. Çinli otoritelerin büyük çoğunluğu tarafından bir nevi çekicilik olarak öne sürülen bu model, uluslararası medyada kapitalizme alternatif olarak algılanmaktadır. Çin bu girişim sayesinde dünyada sürekli insan hakları ihlali yapan ve demokratik olmayan bir ülke

¹⁹ 2018 yılında dönemin ABD Başkanı Donald Trump’ın (2017-2021), Çin başta olmak üzere dünyada birçok ülkeye karşı başlattığı ticaret savaşları ve Tayvan meselesinin yeniden gündeme getirilmesi vb. gelişmeler, yükselen Çin’e karşı duyulan endişesinin dünyadaki yansımaları olarak gösterilebilir.

algısını yıkmayı büyük ölçüde başarmıştır. Bazı ülkeler tarafından Çin kalkınma modelinin örnek alınması, bu konsensüsün başarılı bir şekilde Çin yumuşak gücüne katkıda bulunduğunu göstermektedir (Ping ve Li, 2015: 154-155).

Barışçıl Yükseliş söylemi ise ÇKD'nin önemli bir unsuru olarak görev yapmıştır. Jintao'nun önderliği döneminde resmî politika olarak dillendirilen bu terim, Çin tehdidi teorisine karşı geliştirilmiş bir girişim olarak uygulanmıştır. Yumuşak güce vurgu yapan bu söylem, Çin'i bir dünya oyuncusu olarak nitelendirmeyi amaçlamaktadır. Ancak Çin'in yükselişinin yerleşik uluslararası düzene yönelik bir tehdit olduğu algısı yaratabileceği nedeniyle tartışmalara yol açmıştır. Bu sebeple Barışçıl Yükseliş yerine 2004'te Barışçıl Kalkınma söylemi kullanılmaya başlanmıştır (Pathak, 2015). Çin yönetiminin KD faaliyetlerinin yürütülmesinde son yıllarda dijital medya unsurlarını yoğun kullandığı görülmektedir. Marcel Schliebs vd. (2021), ÇKD'nin dinamikleri hakkında yaptıkları araştırma sonucunda, Çinli diplomatların hem devlet kontrolündeki medya kuruluşlarında hem de Twitter ve Facebook gibi sosyal medya platformlarında 270'in üzerinde diplomatik hesap kullandıklarını tespit etmişlerdir. Haziran 2020-Şubat 2021 arasında bu hesaplardan atılan her tweet ve Facebook gönderisi analiz edilmiş ve Çinli diplomatların ve devlet destekli medya ajanslarıyla ve Twitter' da son derece aktif oldukları çıktısına ulaşılmıştır.

Diplomatların bu süreçte (Schliebs vd. 2021):

- İngilizce ve diğer çeşitli dillerde üretilen içerikleri belirli hesaplar üzerinden paylaştıkları,
- Twitter üzerinden günde ortalama 778 kez olmak üzere 201382 kez tweet attıkları, gönderilerinin yaklaşık 7 milyon kez beğeni aldığı, 1 milyon kez yorumlandığı ve 1,3 milyon kez retweet edildiği,
- Facebook'ta 34041 gönderi paylaştıkları ve
- Toplamda bahsedilen zaman diliminde gönderilerinin 700 bin kez paylaşıldığı, 355 milyon kez beğenildiği ve 27 milyonun üzerinde yorum ve yeniden paylaşım yapıldığı tespit edilmiştir.

Çin yumuşak gücünün küresel ölçekte artırılmasını sağlayan bir diğer önemli girişim ise KE'lerdir. Yaygın kullanılan bir KD aracı niteliği taşıyan KE'ler, Çin dili

ve kültürüne ilişkin uluslararası anlayışı derinleştirmeyi amaçlamaktadırlar. 2019 sonu itibariyle Çinli ve yabancı ortakların ev sahipliğinde kurulan ve kâr amacı gütmeyen eğitim kuruluşları KE'lerin sayısı 550'nin üzerindedir. Dünyada 162 ülke ve bölgede konuşlu 1172 KE bünyesinde çeşitli kurs, seminer, akademik yayın vb. eğitim faaliyetleri yürütülmektedir. KE'ler, Çin dili, mutfağı ve kültürünün daha iyi kavranmasını teşvik amacıyla Çin ile dünyanın geri kalanı arasında bir köprü oluşturma²⁰ misyonu üstlenmiş durumdadırlar (CIEF, 2023). Çin'in yumuşak gücünün bir diğer önemli parametresini ise sayısının 60 milyon olduğunu tahmin edilen Çin diaspora gücü oluşturmaktadır. Pekin, vatandaşlıklarına bakılmaksızın ülkeleri dışında yaşayan bu diaspora gücünün hepsini Çin vatandaşı olarak görmektedir. Yönetim, denizaşırı bu Çin kaynaklarını ekonomi, bilim ve teknolojinin yanı sıra diplomasi ve yumuşak güç alanlarında kendi hedefleri doğrultusunda kullanmak için çok çalışmaktadır (SWP, 2022).

3.7. Hindistan'ın Güç Unsurları Analizi

Bu bölümde ÇHHT temelinde Hindistan'ın güç unsurlarının analizi yapılmaktadır. BNH'de Çin ile rekabetteki Hindistan'ın maddî (kıyıdaş konumu dâhil coğrafi güç, iktisadî, askerî ve yapısal güç) ve yumuşak güç (pazarlık ve düşünsel güç) kapasiteleri hakkında genel bilgi sunulmaktadır.

3.7.1. Maddî Güç Kapasitesi

3.7.1.1. Kıyıdaş Konumu

Dünya yüzölçümünün yaklaşık %2,5'ini kaplayan Hindistan, dünya su kaynaklarının % 4'üne sahiptir. Yıllık yaklaşık 4000 km³ yağış alan ülke, her biri 1,6 km'den uzun 10360 nehir ve kollarına ev sahipliği yapmaktadır. Yüzey suyu ve yenilenebilir yeraltı kaynaklarından elde edilen su miktarı ise 1869 km³'tür (UEAEK, 2015). Toplamda 7 bin km'lik sahil şeridiyle birlikte Hindistan anakarasında kullanılabilir durumda 14500 km'lik su yolu bulunmaktadır (GFP, 2023). Hindistan, sınıraşan nehir paydaşlığı bakımından Güney Asya'nın en zengin ülkesidir.

²⁰ Dünya genelinde KE'ler gibi dil, kültür ve eğitim alanında hizmet veren önemli kuruluşlar bulunmaktadır. Fullbright, Goothe, British Culture ve Yunus Emre Enstitüleri bunların önde gelenleridir.

Hindistan'ın genel itibariyle orta kıyıdaş konumunda yer aldığı sınıraşan nehirler ve bunları paylaştığı ülkeler şunlardır (InsightsIAS, 2023):

- Bangladeş ile Ganj, Teesta, Feni, Brahmaputra, Meghna, Surma, Kushiyara, Barak vb. nehirleri (toplamda 54),
- Çin ile Brahmaputra, Ganj ve Indus havzası (Indus, Ravi, Beas, Sutlej, Jhelum ve Chenab nehirlerinden oluşmaktadır),
- Pakistan ile Indus havzası ve
- Nepal ile Kosi, Gandaki ve Mahakali nehirleri.

3.7.1.2. Ekonomik Güç Kapasitesi

Hindistan ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasındadır. Bilgi teknolojisi, telekomünikasyon, ilaç, bankacılık, sigorta, hafif mühendislik ürünleri, oto bileşenleri, tekstil ve konfeksiyon, çelik, takım tezgâhları ve değerli taş gibi sektörler, ülke ekonomisinin ana lokomotifidirler. Hindistan ekonomisinin yeniden canlanma süreci, ancak 1947'de sömürge yönetiminden bağımsızlığını kazanmasının ardından başlayabilmiştir. Bağımsızlığın verdiği özgüvenle özgür adımlar atabilen Hint yönetimi, ekonomide önceliği merkezi planlamaya vermiştir. Bu aşamada SSCB'yi başarılı bir şekilde dönüştüren BYKP'ler²¹ referans alınarak birbiri ardına Hindistan'da uygulamaya geçirilmiştir (Ensure IAS, 2023).

Hindistan ekonomisinin büyük ölçüde tarıma dayalı olması, yatırımların bu alanda artmasına sebep olmuştur. Sulama tesisleri, baraj inşaatları ve altyapının geliştirilmesine yönelik yatırımların miktarında 1952-1957 arasında önemli artışlar gözlemlenmiştir. Yine bu dönemde modern sanayilerin kurulmasına, bilimsel ve teknolojik enstitülerin faaliyete geçirilmesine, uzay ve nükleer programlarının geliştirilmesine önemli kaynak aktarımı sağlanmıştır. Ancak tüm bu girişimlerden (sermaye oluşumunun eksikliği, Soğuk Savaş politikaları, savunma harcamaları, nüfus artışı, altyapı yetersizliği vb. farklı gerekçelerden dolayı) Hint ekonomisine beklenen katkının sağlanamadığı görülmüştür. Bu durum ekonomide büyüme rakamlarında

²¹ İlk Hint BYKP'si 1952'de devreye alınmıştır.

kendisini göstermiştir. 1951-1979 arasında Hindistan ekonomisinde sadece yıllık ortalama %3,1'lik büyüme oranı yakalanabilmiştir (HCB, 2019).

1950'lerde atılan adımlar, Hindistan ekonomisinde etkisini ancak 1980'lerin başında göstermeye başlamıştır. Büyüme hızının başarılı bir performans sergilediği 1980-1990 arasında yıllık ortalama %5,5'lik büyüme oranı yakalanmıştır. Bu dönemde yüksek yatırım oranları, ekonomik büyümenin temel lokomotifleri olmuştur. 1970'lerin başında Hindistan GSYİH'nin yaklaşık %19'unu oluşturan yatırım oranları, 1980'lerin başında neredeyse %25'e yükselmiştir. Ancak yatırımların büyük bölümünün finansmanının sağlandığı özel tasarruf kalemlerinde azami oranların yakalanması, Hindistan'ı giderek daha fazla yabancı kaynaklardan borç alan ülke pozisyonuna sürüklemiştir. Bu eğilim, 1990'da ödemeler dengesi krizine yol açmış ve hükümetin ekonomik liberalleşmeye yönelik ilave önlemler almaktan başka seçeneği kalmamıştır (HCB, 2019).

Hindistan'da 1991-1993 arasında başlatılan ve halen devam eden büyük ekonomik reformların ana bileşenleri liberalleşme, özelleştirme ve küreselleşmedir. Hükümet attığı reform adımlarıyla nispeten kapalı ülke ekonomisini eski Sovyet modelinden açık bir pazar ekonomisine dönüştürmeyi başarmıştır. 1991-2004 arasında yıllık ortalama büyüme oranı % 3,1'den % 4,1'e yükselmiştir (Bhalla ve Das, 2005: 183-184). Hindistan ekonomisinin en önemli ana kalemlerinden dış ticaretten elde edilen gelir, 2012'de 785 milyar dolara ulaşmıştır. Bilgi teknolojisi, telekomünikasyon, tekstil, kimya, gıda işleme, çelik, mühendislik ürünleri, ulaşım ekipmanları, çimento, madencilik, petrol, makine, yazılım, ilaç ve tarım ürünleri Hindistan'ın başlıca dış ticaret ürünleri arasındadır. 2023 mali yılında (2022 Nisan-2023 Mart) Hindistan'ın toplam ihracat tutarı, %13,84'lük bir artışla 770 milyar dolardır. Eylül 2023 sonu itibarıyla Hindistan'ın döviz rezervleri 586.90 milyar dolar civarındadır (IBEF, 2023).

Hindistan hükümeti, son yıllarda ekonomik kalkınmayı ve küresel pazardaki büyümeyi sürdürebilmek için AB ülkeleri başta olmak üzere çeşitli ülkelerin hükümet temsilcileriyle yoğun bir diplomasi yürütmektedir. Uzun vadeli hedefleri doğrultusunda dış ticaret politikasında önemli değişikliklere imza atan Hindistan, yerel para birimi Hindistan Rupisinin uluslararası ticarete kullanılması inisiyatifini hayata

geçirmiştir. Karşılıklı yerel paralarla yapılacak ticaretle Hindistan, Rupinin ABD Doları karşısında değer kaybını asgariye indirmeyi amaçlamaktadır (IBEF, 2023). Hindistan'da 1991'de satın alma paritesi bakımından 274.8 milyar dolar olan GSYİH, 2022'de yaklaşık 3.4 trilyon dolara yükselmiştir. 2023 sonu itibariyle Hindistan, dünyanın beşinci büyük ekonomisidir. Eğer bu yükseliş trendini devam ettirirse, Hindistan ekonomisinin 2028'de yaklaşık değerinin 6.94 trilyon doları bulabileceği ve Japonya ve Almanya'yı geride bırakarak dünya sıralamasında üçüncülüğe çıkacağı tahmin edilmektedir (O'Neill, 2023; Srivastava, 2023).

3.7.1.3. Askerî Güç Potansiyeli

HSK üç ana birimden oluşmaktadır. Bunlar HKK, HDK ve HHK'dır. Bunlar, Merkezi Silahlı Polis Kuvvetleri, Hindistan Sahil Güvenlik Kuvveti, Özel Sınır Kuvvetleri, Assam Tüfekleri Grubu gibi çeşitli servisler tarafından desteklenmektedir. Dünyanın en büyük gönüllü ordusu unvanına sahip Hindistan Ordusunda 1,4 milyondan fazla aktif personel görev yapmaktadır. Mevcut sayısıyla Çin'den sonra dünyanın en kalabalık ikinci askerî gücü konumundadır. ABD ve Çin'den sonra dünyanın üçüncü büyük savunma bütçesine sahip Hindistan ordusu, GFP indeksi (2023)'ne göre ABD, Rusya ve Çin'den sonra dünyanın dördüncü en güçlü ordusudur.

Bugün bildiğimiz şekliyle Hindistan Ordusu, İngiliz sömürgecilikinden bağımsızlığını kazandıktan sonra faaliyete geçmiştir. 1947'de mevcudu dört milyon olan ordunun asker gücü, zamanla savunma harcamalarından tasarruf edilmesi politikaları kapsamında iki milyona kadar indirilmiştir. Ancak bu tasarruf politikası, kendisinden beklenen olumlu sonuçları verememiş ve Jamnu Keşmir savaşı (1947-1948) sırasında verilen kayıplar nedeniyle zayıflayan Hindistan Ordusu 1961-1971 arasında tarihinin en travmatik dönemlerinden birisini yaşamıştır. 1962 Hindistan-Çin savaşında Çin ordusuna mağlup olması, ulusun ve HSK'nın temellerini derinden sarsmıştır. Savaşın hemen ardından çeşitli iyileştirmeler yapılsa da Hint ordusunun 1965'te Pakistan'la yapılan 2. Keşmir Savaşında da rakibine karşı mutlak bir üstünlük elde edemediği görülmüştür. Bu iki savaş, ordunun teçhizat, eğitim ve liderlik anlamında tüm eksikliklerini gün yüzüne çıkarmıştır. Tüm bu olumsuz gelişmeler, siyasî liderliği orduyu modernize etme ve etki alanını genişletme yönünde radikal kararlar almaya zorlamıştır. Alınan tedbirler kısa sürede meyvesini vermiş ve

Hindistan Ordusu 1971’de Pakistan’la yapılan savaştan (Bangladeş’in resmî olarak bağımsızlığını kazandığı) 93 bin savaş esiri olarak mutlak bir galibiyetle ayrılmıştır. Böylece ülkede orduya güven yeniden tesis edilmiştir. Kazanılan bu özgüven sayesinde liderlik, Hint Ordusunun artık sürekli modernizasyon sürecinde olacağını beyan etmiştir (Kapoor, 2017).

1971 Hindistan-Pakistan savaşından sonraki dönemde (1971-1998), Hint Ordusu yeni ekipmanlarla istikrarlı bir şekilde modernleştirilmiş ve mekanize kuvvetleri genişletilmiştir. Yapılan bu iyileştirmeler sonrasında güçlenen ordu, 1980’lerde kendi kontrolündeki tartışmalı bölgelerde (1989’dan itibaren Keşmir’de başlayan terör ve isyan girişimleri, 1999 Kargil Savaşı ve 2001 Parakram Operasyonu) etkisini artırmıştır. Ayrıca yakın çevresindeki ülkelerdeki iç karışıklıklara (1987-1990 Sri Lanka İç Savaşı, 1980 paralı askerlerin Maldivler Hükümeti’ni devirme girişimi) askerî müdahalelerde bulunmuştur. Tüm bu aktif girişimler, Hindistan’ın askerî doktrininde bazı olumlu değişikliklere yol açmış ve orduda organizasyonel bağlamda askerî modernleşme süreci hız kazanmıştır (Kapoor, 2017).

Hindistan savunma bütçesine ayırdığı payı kademeli artırmaktadır. 2017’den itibaren silah ithalatına harcadığı 18.3 milyar dolar ile Hindistan, dünyada ilk beş silah ithalatçısından birisidir. 2018-2022 arasında dünya toplam silah ithalatının %31’ini tek başına gerçekleştirmiştir. Rusya, Hindistan’ın bu ithalatından aldığı 8.5 milyar dolar pay ile zirvede yer almıştır (Wezeman vd. 2023: 2). Rusya’nın Hindistan’a bu denli yüksek miktarda silah ticareti gerçekleştirebilmesinin altında yatan temel etken, ordunun Çin ile 1962’de yapılan savaştan itibaren ağırlıklı Sovyet silahlarıyla donatılmış olmasıdır. 1990’larda Hindistan ordusunun silah gücünün yaklaşık %70’i, hava kuvvetleri sistemlerinin %80’i ve donanma platformlarının %85’i ise SSCB’ten tedarik edilen teçhizatlardan oluşturulmuştur. Son yıllarda Hindistan, Rus silahlarına olan bağımlılığını azaltma stratejisi (ABD, İsrail, Fransa ve İtalya gibi ülkelere daha fazla silah satın alma) izlemektedir. Ancak uzmanlar, Hindistan’ın Rusya’nın savunma tedarik ve yedek parçalarına olan bağımlılığının kurtulmasının 20 yıl sürebileceğini ileri sürmektedirler (PBS News Hour, 2023).

3.7.1.3.1. Kara Gücü

Karargâhı başkent Yeni Delhi’de bulunan HKK, her biri farklı komuta kontrole sahip ve altlarında konuşlu 40 tümen ve 14 kolordunun bulunduğu yedi taktik komutanlığa bölünmüştür (Bkz. Harita 3.3). HKK bünyesinde 1,23 milyonun üzerinde aktif personel görev yapmaktadır (SKM, 2023). Operasyonlarını destekleyecek nitelikte yerli ve ithal geniş bir silah ve teçhizat yelpazesine sahip HKK’nın ağır vurucu gücü, topçu sistemleri, tank ve zırhlı araçlar, hava unsurları (İHA ve helikopter) ve hava ve kara savunma füzelerinden oluşmaktadır (SSBCrack, 2023).

Harita 3.3. Hindistan Kara Kuvvetleri Görev Sahaları (Maps of India, 2023).

Çeşitli roller ve görevler için üretilmiş farklı tiplerde top, tank ve zırhlı araçlar HKK’nın temel vurucu gücünü oluşturmaktadır. HKK topçu sistemleri, 280’den fazla topçu alayı içerisinde konuşludur. 155 mm’lik Sharang ve Dhanush Topları, 105 mm’lik Hint Sahra Topu ve çok namlulu roketatar Pinaka, yerli yapım ağır silahlardır. 155 mm’lik İsveç yapımı Bofors ve Amerikan yapımı M777 obüsler ile Rus yapımı çok namlulu roketatar Smerch ise ithal kaynaklı top sistemlerini oluşturmaktadır. Güney Kore ile iş birliği içinde geliştirilen K9 Vajra-T Obüsü vb. daha yeni topçu silahlarının envantere dâhil edilme süreci devam etmektedir. Tank envanterinde, yerli

yapım Arjun ve Vijayanta, Rus yapımı T-90S Bhishma, Sovyet yapımı T-72M1, Ajeya (Sovyet T-72M1 tankının Hint versiyonu), BMP-2 (Sovyet yapımı bir piyade savaş aracı BMP-1 yerine) ve Casspir (Güney Afrika yapımı mayın korumalı) ana muharebe tankı görev yapmaktadır (SSBCrack, 2023). HKK ayrıca oldukça geniş ve zengin sayılabilecek bir füze çeşitliliğine sahiptir. Rus-Hint ortak yapımı BrahMos Füzesi haricinde diğer tüm füzeler, ulusal yerli imkanlarla üretilmiştir. HKK’de bulunan füze tipleri ve menzilleri şu şekildedir (SSBCrack, 2023):

- 290 km menzilli ve 300 kg savaş başlığı taşıyabilen BrahMos süpersonik seyir füzesi,
- 4 km menzilli Nag tanksavar füzesi,
- 30 km menzilli Akash kara-hava savunma füzesi,
- Hem konvansiyonel hem de nükleer savaş başlıkları taşıyabilen 350 km menzilli Prithvi kara-kara balistik füzesi,
- 750 km menzile sahip ve konvansiyonel savaş başlıklarını taşıyabilen Shaurya hipersonik kara-kara füzesi,
- HDK ve HHK tarafından kullanılan 110 km menzilli Astra hava-hava füzesi,
- 150 km menzilli ve konvansiyonel savaş başlıklarını taşıyabilen Prahaar kısa menzilli balistik füzesi ve
- 350 km menzile sahip ve 1 ton savaş başlığı taşıyabilen Prithvi balistik füzesi.

HKK, hava desteği ihtiyacını keşif, gözetleme ve hedefleme dâhil olmak üzere çeşitli amaçlar için üretilmiş çok çeşitli İHA ve helikopterler aracılığıyla sağlamaktadır. Searcher Mk II, Heron, NishantPanchi, Netra, Skylark ve Raven İHA’ları 200 m ile 9 km arasında değişen irtifalarda 2-350 km aralığında tarama yapabilme kapasitesine sahiptirler. Yerli yapım HAL Dhruv ve HAL Rudra, Rus yapımı Mi-17, ABD yapımı CH-47 Chinook ve Fransız yapımı Cheeta ve Chetak helikopterleri ise HKK bünyesinde asker taşımacılığı, lojistik ve yaralı tahliyesi gibi kritik görevlerde kullanılmaktadır (SSBCrack, 2023). HKK, değişen güvenlik açıklarına göre envanterini sürekli güncelleyen bir kuvvettir. Bu kapsamda atılan adımların en başında hava savunma sistemlerinin iyileştirilmesi girişimi yer almaktadır. Rusya ve Hindistan arasında 2018’de 5.4 milyar dolar tutarında toplamda beş S-400 Triumf hava savunma sistemi tedariki anlaşması imzalanmıştır. Rusya,

anlaşmada belirlenen zaman aralığında üç füze sistemini teslim etmiştir. Kalan iki S-400 füzesinin teslimatının ise 2024 sonuna kadar tamamlanması öngörülmektedir (Reuters, 2023).

3.7.1.3.2. Deniz Gücü

Modern Hint Donanmasının temeli, Doğu Hindistan Şirketi'nin (East India Company)²² bölgede bir deniz gücü kurmasıyla 17. yüzyılda atılmıştır. Hindistan'ın bağımsızlığının ilanıyla 1950'de yeniden yapılanan HDK'nın ana karargâhı Yeni Delhi'de bulunmaktadır. Bünyesinde 67252 aktif ve 75 bin yedek personelin görev yaptığı HDK'nın savaş ve savaş dışı durumlarda kullanılabilir 300 uçak ve 150 gemi ve denizaltıdan oluşan zengin bir filoya sahip olduğu tahmin edilmektedir. Operasyonel bağlamda HDK envanterinde (World Defence News, 2023):

- 2 uçak gemisi (INS Vikramaditya ve INS Vikrant),
- 1 amfibi nakliye iskelesi,
- 8 çıkarma gemisi tankı,
- 10 destroyer,
- 13 fırkateyn,
- 2 balistik füze taşıyabilen denizaltı,
- 16 konvansiyonel motorlu saldırı denizaltısı,
- 24 korvet,
- 1 mayın temizleme gemisi,
- 4 filo tankeri, çok sayıda yardımcı gemi ve küçük devriye botu bulunmaktadır.

Christopher K. Colley (2022: 79)'e göre, 1991-2020 arasında HDK, büyük ölçüde Hindistan'ın yakın çevresini korumaya odaklanmıştır. Ancak Hint Okyanusunda ÇHKODK unsurlarının artan ziyaretleri, HDK'nın faaliyet alanı dışına çıkmasını zorunlu hale getirmiştir. Hindistan-Çin rekabetinde Hindistan'a önemli avantaj sağlayabilecek bu gelişme sayesinde HDK, Hint Okyanusu Bölgesi haricindeki uzak bölgelere erişim sağlayabilen bir kuvvete dönüşmüştür. Bu kapsamda

²² Doğu Hindistan Şirketi, Hindistan ve Güneydoğu Asya'daki yeni İngiliz kolonileriyle ticareti geliştirmek amacıyla 1600'de kurulan ve kendisine ait bir ordusu bile olan İngiliz şirkettir.

HDK, Filipinler ile yakın savunma ilişkileri yürütmeye başlamıştır.²³ HDK'nın faaliyet alanını genişletmesiyle artan modernizasyon ihtiyacı, Hintli yöneticileri hızlı hareket etmeye zorlamıştır. HDK, 2035'e kadar çoğu platformun yerleştirileceği 175 gemilik yeni kuvvet planlarını hayata geçirmektedir. Bu kapsamda Narendra Modi'nin Kendine Güvenen Hindistan kampanyası kapsamında Yeni Delhi, HDK'yı 2047'e kadar yabancı tedarikçilere bağımlılıktan uzaklaşmış, kendi kendine yetebilen bir donanma gücü yapmayı amaçlamaktadır. Hindistan Savunma Bakanlığı, yerleştirme kapsamında HDK'da genel maksat helikopterleri, orta menzilli gemi savar füzeleri ve İHA gibi yüksek maliyetli ürünlerin yerli üretimini artırma politikası izlemeye başlamıştır. Bakanlığın şu ana kadar bu politika kapsamında HDK envanterinde bulunan 2500 savunma teçhizatını yerleştirmeyi başardığı ileri sürülmektedir (Espeña, 2023).

3.7.1.3.3. Hava Gücü

HHK, İngiltere Kraliyet Hava Kuvvetlerinin yardımcı bir kolu olarak İngiliz Hindistan Ordusunu desteklemek amacıyla 1932'de kurulmuştur. 1947'de Hindistan Ordusunun asli organlarından birisi haline gelen HHK bünyesinde, 170 bin aktif personel görev yapmaktadır. Envanterinde bulunan 1500 harbe hazır uçak ile dünyanın en güçlü hava kuvvetleri sıralamasında HHK, üçüncü sırada yer almaktadır (GFP, 2023). HHK'nın muharip savaş gücü filosu, Rus, Fransız ve İngiliz yapımı yaklaşık 900 savaş jeti (Rafale, Sukhoi 30, Mirage 2000, HAL Tejas, Mig 29, Jaguar, Mig 21) ve ABD ve İsrail yapımı çeşitli askerî teçhizatlardan oluşmaktadır (World Defence News, 2023). HHK, 1947-1948 Hindistan-Pakistan ve 1962 Çin-Hindistan savaşlarında önemli hava destek operasyonları yürütmüştür. 1971 Hindistan-Pakistan savaşında birçok Pakistan savaş uçağını düşürerek hava üstünlüğünü ele geçiren HHK'nın savaşın kazanılmasında önemli rol oynadığı ileri sürülmektedir. 1971 Savaşı sonrası dönemde HHK'da operasyonel yetkinliği artırmak amacıyla yeni savaş uçakları (Su-30MKI ve HAL Tejas) ve silah sistemleri satın alınmıştır (World Defence

²³ Hindistan'ın 1992'de Doğuya Bakış politikası kapsamında ASEAN ile ortaklığını yoğunlaştırmasıyla gelişen Hindistan-Filipinler ilişkileri, 2014'de Doğuya Hareket Et politikası ile dış politika, güvenlik ve savunma alanlarında çeşitlenmiştir. Hint BrahMos füze sisteminin Filipinler'e tedariki için sözleşme yapılması, savunma alanında imzalanan MZ'ler iki ülke arasında yapılan istihbarat değişimi toplantıları ve Hindistan Donanması ve Sahil Güvenlik gemilerinin düzenli olarak Filipinler'i ziyaret etmesi bu yakın iş birliğinin ürünüdürler (HDB, 2023).

News, 2023). Daha sonraki yıllarda Fransa'dan savaş uçakları, İsrail'den İHA'lar ve ABD'den jet motorları satın alınarak HHK envanteri kuvvetlendirilmiştir (Reuters, 2023).

Yeni Delhi'nin son yıllarda HHK'nın vurucu gücünü artırmak için yoğun çaba harcadığı görülmektedir. İthalatı çeşitlendirme politikası kapsamında ABD ile çeşitli savunma anlaşmaları imzalanmıştır. Böylelikle Hindistan'ın aşırı ihtiyacı olan yüksek hava teknoloji ürünleri (AWACS, saldırı helikopterleri, ağır yük helikopterleri ve stratejik nakliye uçakları) satın almasının önündeki engeller kaldırılmıştır. HHK'nin eksik olduğu alanlarda (coğrafi istihbarat uçakları ve şifreli iletişim sistemleriyle bilgi aktarımı) ABD desteği sağlanmaktadır (Gatopoulos, 2021). HHK'nın modern hava kuvvetleri seviyesine ulaşabilmesi için yürütülen modernizasyon süreci aktif devam etmektedir. Bu kapsamda, Savunma Sanayi Başkanlığına bağlı HAL bünyesinde uçak (savaş, nakliye ve helikopter) ve silah sistemlerinin (hava savunma ve füze sistemleri) iyileştirme faaliyetleri sürdürülmektedir. Kapasite geliştirme politikaları kapsamında HHK'nın yeni nakliye uçakları (Boeing C-17 Globemaster III ve Lockheed Martin C-130J) ve çok amaçlı helikopter platformları (Boeing AH-64 Apache ve HAL Dhruv) ile ilgilendiği iddia edilmektedir (World Defence News, 2023). HHK'da mevcut sistemlerin yerli yapım donanımlarla ve ortak üretim teçhizatlarla değiştirilmesi süreci de hızla devam etmektedir (Reuters, 2023). Bu kapsamda Haziran 2021'de ABD menşeli General Electric Aviation şirketi ile HAL arasında Hafif Savaş Uçağı MK2 programının parçası olan bir anlaşma imzalanmıştır. Bu anlaşma, Tejas Hafif Savaş Uçaklarında kullanılmak üzere 99 F404-GE-IN20 jet motorunun Hindistan'da ortak yapımı ve sağlanacak destek hizmetlerini kapsamaktadır (GE, 2021).

3.7.1.4. Yapısal Kapasite

Hidrolojik alanda yapısal kapasite bakımından incelendiğinde Hindistan'ın 125 yılı aşkın bir hidroelektrik tecrübeye sahip olduğu görülmektedir. Hint hidroelektrik üretimi 1897'de Darjeeling tepelerinde hizmete alınan 130 KW'lik Sidrapong küçük hidroelektrik projesi ile başlamıştır. 1902'de inşa edilen 4500

KW'lik Karnataka/Sivasamundram hidroelektrik baraj projesi²⁴ ve sonraki yıllarda dağlık bölgelerde inşa edilen çok sayıda küçük projeye Hint yapısal gücü geliştirilmeye devam edilmiş ve kurulu hidrolojik güç kapasitesi 1947'de 1362 MW'ye ulaşmıştır (IREDA, 2020). Bu dönemde Hindistan toplam elektrik üretiminin yarısından fazlasını hidroelektrik tesislerden elde etmiştir. Ancak, Hindistan'ın 1960'ların sonlarında kömüre dayalı enerji üretimi politikalarını öncelikli tercih etmesiyle hidroelektrik tesislerdeki elektrik üretimi kademeli düşüşe geçmiştir (Powell vd. 2023). Hindistan Merkezi Elektrik Otoritesi, 1978-1987 arasında ülkenin toplam hidroelektrik potansiyelini 145320 MW ölçümlenmiştir. Hindistan'da muazzam bir hidroelektrik potansiyeli bulunmaktadır. Bu zenginliğe rağmen potansiyelin yalnızca %29'unu geliştirebilmiştir. Hidro-geliştirme faaliyetleri, %10,3'lük potansiyel üzerinde devam etmektedir. Toplam 845 hidroelektrik santrale yürütülen faaliyetlerde Hindistan, şu ana kadar 84044 MW'lik bir hidro-potansiyelini değerlendirilebilmiştir (Hydro Review, 2023).

Şubat 2023 itibariyle, ülkedeki en büyük hidroelektrik üretim potansiyeline sahip eyalet, 50064 MW'lik kapasitesiyle Arunaçal Pradeş'tir. Onu 18470 MW ile Himaçal Pradeş takip etmektedir (Hydro Review, 2023). Hindistan hidroelektrik planları mikro (100 kW veya altı), mini (101 KW-2 MW), küçük (2-25 MW) ve büyük (25 MW'nin üzerinde) olarak sınıflandırılmaktadır (Agarwal, 2021). Ülkede büyük kapasiteli 20 hidroelektrik santrali bulunmaktadır (Anwar, 2022). Hidroelektrik tesislerin %90'ından fazlası, kamu sektörüne ait şirketler aracılığıyla işletilmektedir (Blackridge, 2022). Hindistan'da küçük hidroelektrik projelerinin geliştirilmesinden HYYEB sorumludur. Yayınlanan yıllık raporlardan elde edilen bilgilere göre, ülkede faaliyetteki 7133 küçük/mini/mikro hidro-projenin tahmini potansiyeli toplam 21133,61 MW'dir. Yaklaşık 538,05 MW kapasite planlanan 102 çeşitli hidro-projenin ise uygulama aşamasında olduğu bildirilmektedir. Mart 2022 tarihi itibariyle ülkedeki küçük hidroelektrik santral kurulu gücü, 4848,90 MW'dir (HYYEB, 2023: 40). Uluslararası Hidroelektrik Birliği verilerine göre, Hindistan'da 25 MW'den fazla üretim kapasitesine sahip 197 hidroelektrik santral bulunmaktadır. Bu santrallerdeki

²⁴ Karnataka eyaletinin Mysore ilçesinde bulunan "Kolar Altın Madenleri" sahasına elektrik sağlamak için inşa edilen bir hidroelektrik baraj projesidir. Mandya Bölgesi'ndeki Shivanasamudra Şelalesi üzerine kuruludur (Chitra, 2019).

üretime 4786 MW kapasiteye sahip dokuz adet pompalı depolama istasyonu ile destek sağlanmaktadır (Blackridge, 2022). Ağustos 2023 itibariyle hidroelektrik projelerden elde edilen 46865 MW elektrik enerjisi, Hindistan elektrik üretiminin yaklaşık %11'ine karşılık gelmektedir (Powell vd. 2023). Kurulu hidroelektrik kapasite bakımından Hindistan, dünyada beşinci sırada yer almaktadır (Agarwal. 2021). Ülkenin kurulu en büyük yedi hidroelektrik santrali, ürettikleri enerji kapasiteleri ve kurulu buldukları bölgelere göre şu şekilde sıralanmaktadır (Blackridge, 2022):

- Tehri Hidroelektrik Kompleksi (2400 MW) / Uttarakhand
- Koyna Hidroelektrik Projesi (1960 MW) / Maharashtra,
- Srisaïlam Barajı (1670 MW) /Andhra Pradeş,
- Nathpa Jhakri Barajı (1500MW / Himaçal Pradeş,
- Sardar Sarovar Barajı (1450MW) / Gujarat,
- Bhakra Nangal Hidroelektrik Kompleksi (1325 MW) / Himaçal Pradesş,
- Chamera Hidroelektrik Kompleksi (1071 MW) / Himaçal Pradeş.

3.7.2. Yumuşak Güç (Pazarlık ve Düşünsel)

Hindistan önemli miktarda yumuşak güce erişmiş bölgesel bir güçtür. Sahip olduğu yumuşak gücün çok katmanlı zengin bir içeriği bulunmaktadır. Kültürel miras, gelenekler, antik tarih, sanat, edebiyat, müzik, sinema, yoga, maneviyat ve mutfak Hindistan'ın zengin mirasında yer alan yumuşak güç unsurlarının başında gelmektedirler (Clearias, 2023). Modi yönetimi, söz konusu bu yumuşak güç kaynaklarını Hint çıkarlarının hizmetinde kullanma konusunda oldukça istekli davranmaktadır (Pant, 2022). Hint yumuşak gücünün en önemli ayağını oluşturan maneviyat, yüzyıllardır atadan toruna aktarılan öğretilerle, gösteri sanatlarıyla, dini ve kültürel festivallerle ve geleneksel el sanatlarıyla küresel varlığını sürdürmektedir (Clearias, 2023). Budizm, Hint manevi yumuşak gücünün önemli bir tezahürüdür. Hindistan, Budist hacılar için en çok tercih edilen destinasyondur. Dini merkezlerin başında gelen Bodh Gaya ve Nalanda'ya yıl boyunca ASEAN ülkeleri, Japonya, Sri Lanka ve Myanmar'dan sürekli ziyaretçi akışı olmaktadır. Budizm'in Hindistan dış politikasında stratejik kullanımı, Modi'nin 2014'te Budizm'i Hindistan'ın güçlü yeni diplomasisinin merkezine koyma vizyonu ile hız kazanmıştır. Eylül 2015'te Bodh

Gaya'daki Mahabodhi Tapınağı'nda yaptığı konuşmada Modi, bu vizyonu şu şekilde dile getirmiştir (Scott, 2023: 2):

“Biz Bodh Gaya'yı Hindistan ile Budist dünyası arasındaki manevi sermaye ve medeniyet bağı kuvvetli olsun diye geliştirmek istiyoruz. Hindistan hükümeti, Budist kuzeni ulusların manevi ihtiyaçlarının karşılanması için ihtiyaç duydukları her türlü desteği onlara bu en kutsal yerler üzerinden sağlamak istiyor.”

Budizm'in Hinduizm'deki bir reform hareketi olarak ortaya çıktığını ileri süren Hindistan, her iki inanç arasında organik akrabalıklarından kaynaklı dinsel bir bağlantı olduğunu savunmaktadır. Buradan hareketle Hindistan, yoğun Budist nüfuslu komşu ülkeleri Nepal, Bhutan, Myanmar ve Sri Lanka ile ilişkilerini sürekli sıcak tutmaktadır (Ganguly, 2020). Dini inançlarla bağlantılı yoga ve meditasyon, Hint yumuşak güç kapasitesini diğer önemli unsurlarıdır. Halihazırda dünya çapında yayılmış bu uygulamalar, çoğu ülkede artık gündelik yaşamın bir parçası haline gelmiş durumdadır (Viswanathan, 2019). Hint yönetimi, yoganın uluslararası alanda ün kazanması için yoğun çaba göstermektedir. Bu kapsamda en önemli girişim, 2014'te BMGK'de yapılmıştır. Modi, yürüttüğü yoğun lobi faaliyetleriyle BMGK'ye 21 Haziran tarihini her yıl kutlanmak üzere Uluslararası Yoga Günü olarak kabul ettirmeyi başarmıştır. Dünyada ilk yoga etkinlikleri, 21 Haziran 2015'te 6 kıtada 251 şehirde ve 192 ülkenin katılımıyla gerçekleştirilmiştir. Modi, Yeni Delhi'de binlerce kişinin katıldığı ilk kitlesel yoga programına da liderlik etmiştir (Pant, 2022).

Hindistan yumuşak gücünün bir diğer önemli aparatı ise KD'dir. Hindistan'ın KD yoluyla yumuşak güç arayışı 1950'lere dayanmaktadır. 1950'de Dışişleri Bakanlığı bünyesinde kurulan HKİK, Hindistan yumuşak gücünü geliştirmede önemli görevler üstlenmektedir. Dünyanın geri kalanıyla kültürel ilişkilerini güçlendirmeyi amaçlayan HKİK, stratejik anlamda ülkenin geniş siyasî ve ekonomik hedefleriyle bağlantılı beş yumuşak güç ayağı belirlemiştir. Bunlar; Samman (haysiyet), Samvaad (diyalog), Samriddhi (ortak refah), Suruksha (bölgesel ve küresel güvenlik) ve Sanskriti evam Sabhayata'dır (kültürel ve medeniyetsel bağlantılar) (Mukherjee, 2019). Hindistan, uluslararası arenada diplomatik ilişkilerini güçlendirmede KD'yi aktif kullanmaktadır. Yeni Delhi, dünya çapında gerçekleştirilen kültürel, film ve sanat sergi ve festivallerinin hemen hepsine katılım sağlamaktadır. Bölgesel ve uluslararası iş birliğinin önemli araçlarından bu diplomasi şeklini özellikle kendi bölgesinde

uygulayan Hindistan'ın yumuşak güç alanında önemli kazanımlar edindiği gözlemlenmektedir (Clearias, 2023).

Hint müziğinin, dansının, sanatının ve mimarisinin dünya çapında önemli hale gelmesi, yürüttüğü başarılı KD'nin birer çıktısıdır. HKİK tarafından başlatılan kültürel diyalog çalışmaları, Hindistan'ın dört bir yanındaki binlerce tarihi ve arkeolojik alanı keşfetmek için yabancı turistleri ülkeye çekmektedir. Bu sayede Hint kültürünün dünyaya yayılması kolaylaşmaktadır (Viswanathan, 2019). Hint Diasporası, (Yerleşik Olmayan Hintliler ve Hint Kökenliler) Hint yumuşak gücünü yansıtmada hayati rol oynamaktadır. Toplamda sayıları 20 milyonu bulan bu insan grubu, dünya üzerinde neredeyse tüm kıtalara yayılmış durumdadırlar. Birçoğunun son yıllarda buldukları yerlerde müreffeh, ünlü ve etkili konuma gelmeleri, sadece Hint kültürünün hızlı yayılmasına değil, aynı zamanda Hindistan'ın dış politika hedeflerinin desteklenmesine de katkı sağlamaktadır. Hint Diasporasının etkisine verilebilecek en güzel örnek, 2008'de imzalanan Hindistan-ABD Nükleer Anlaşmasıdır. Anlaşma öncesinde yürütülen müzakereler esnasında ABD'de yerleşik pek çok etkili Hintli, Kongre Üyeleri ve Senatörlere yönelik yoğun lobi faaliyetleri yürütmüşlerdir (Viswanathan, 2019).

Hindistan yumuşak gücünü artırma kapsamında etkin bir dış politika süreci yürütmektedir. Modi, yurtdışı seyahatleri sırasında Bollywood, Sufi Müziği ve yoganın yanı sıra sanat, mimari ve mutfak gibi her türlü Hint miras unsurunu kullanmaktan geri durmamaktadır. Diplomatik ilişkilerde sürekli Hindistan'ın demokratik kimliğinin altını hassasiyetle çizmektedir. Beyanlarında ise Batı ve Asya'daki demokrasilerle bağların güçlenmesi için ortak siyasî ve evrensel değerlere ve çok kültürlülüğe sürekli vurgu yapmaktadır. Modi'nin 2015'te Kazakistan'a yaptığı ziyaret esnasında sarf ettiği şu sözler, bu vurguya örnek gösterilebilir. "İslam'ın en yüksek idealleri olan bilgi, dindarlık, şefkat ve refah hem Hindistan'ın hem de Orta Asya'nın ortak mirasıdır" (Pant, 2022).

Uluslararası alanda Hint yumuşak gücünü artırma çabasına Hindistan eski Dışişleri Bakanı Sushma Swaraj'ın 2015'te Bangkok'ta (Tayland) yaptığı konuşma diğer bir önemli örnektir. 16. Sanskritçe Konferansında açılış konuşmasını Sanskritçe yapan Swaraj, Sanskritçeyi modern ve evrensel bir dil olarak nitelendirmiştir. Swaraj,

bu kadim dilin dünyanın gerçekten tek bir aile olduğunu simgelediğinin altını çizmiştir. Sanskritçenin dili ortak kullanan ülkelere “küresel ısınma, sürdürülemez tüketim, medeniyetler arası çatışma, yoksulluk, terörizm gibi modern sorunlara çözüm arayışlarında önemli kazanımlar sağlayabileceğini” savunmuştur. 1972’de Yeni Delhi’de düzenlenen konferanstan sonra ilk kez bir Hintli Bakan’ın Dünya Sanskritçe Konferansı’na katılıyor olması, Hindistan’ın yumuşak gücünü artırmaya yönelik yönelik yaklaşımı olarak algılanmıştır. Modi yönetimi, Sanskritçenin geliştirilmesi yönünde önemli teşvikler sağlamaktadır. Hükümetin sağladığı bu teşviklerin ardında yatan nedenin Çin’in dünya çapında geliştirmekte olduğu KE’ler olduğu yönünde çeşitli iddialar mevcuttur. Bu teşvikler (Pant, 2022):

- Sanskritçeye önemli katkılarda bulunan akademisyenlere 20 bin dolar tutarında ‘Uluslararası Sanskrit Ödülü’ verilmesi,
- Hindistan’da Sanskrit Dili veya Edebiyatı alanında araştırma yapan yabancı akademisyenlere burs imkânı sağlanması ve
- Sanskritçeyi yeni öğrenenlere Hindistan’da kurs alma veya araştırma yapma imkânı verilmesidir.

Özetle, bu bölümde Hindistan’ın yumuşak güç kapasitesini artırma politikası kapsamında yürüttüğü yoğun faaliyetlerin kısa bir değerlendirmesi sunulmuştur. Veriler incelendiğinde Hindistan’ın bu faaliyetlerinin meyvelerini kademeli almaya başladığı söylenebilir. Örneğin Lowy Enstitüsü (2023)’nün değerlendirmesine göre Hindistan, diplomatik ve kültürel etki bakımından ABD, Çin ve Japonya’dan sonra dünyada dördüncü sırada bulunmaktadır. Asya Güç İndeksi ölçümlerine göre Hindistan, dünya genelinde kültürel nüfuz bakımından 2023’ün en büyük kazanımını elde etmiş ülkesidir.

3.8. Brahmaputra Nehir Havzası Kıyıdaş Hidro-İlişkileri

Çalışmanın bu bölümünde HHT yaklaşımı referans alınarak BNH kıyıdaşları arasındaki hidro-ilişkiler analiz edilmektedir. Analizler, teorinin ortaya attığı HH uygulama kriterleri (güç asimetrisi, su rekabeti ve su kontrolü) kullanılarak yapılmaktadır.

3.8.1. Güç Asimetrisi

HHT'nin ilk kriteri ve ÇHHT tarafından da ufak değişikliklerle benimsenen güç asimetrisi analizi, Çin-Hindistan-Bangladeş hidro-ilişkilerinde üç farklı düzeyde uygulanabilir. Bunlardan ilki, kıyıdaş konumu, ekonomik araçları, askerî gücü ve yapısal kapasiteyi içeren maddî güçtür. İkinci düzey, bir kıyıdaşın müzakereleri etkileme ve karşı tarafı kendi iradesine uydurmak için teşvikler sunma yeteneğini ifade eden pazarlık gücüdür. Üçüncü ve son düzey ise başkalarınca onaylanmış bir söylem veya bir ideolojiyi empoze etme yeteneğine atıfta bulunan düşünsel güç tür.

3.8.1.1. Maddî Güç

Maddî güç kıyaslaması yapılırken dikkate alınacak ilk kriter kıyıdaş konumu incelendiğinde BNH'nin stratejik açıdan en avantajlı kıyıdaşı Çin'dir. Hidrolojik güç kapasitesi sıralamasında (yaklaşık 5150 m yükseklikten akışına başlamaktadır) dünyada ilk sırayı alan Brahmaputra'nın Bengal Körfezi'ne dökülene kadar kat ettiği yaklaşık 2900 km'lik yolculuğunun büyük bir kısmı Çin'in kontrolündeki Tibet'te bulunmaktadır (Bandyopadhyay, 1995: 417; Ahmad ve Lodrick, 2023). Bu durum Çin'e önemli bir avantaj sağlamaktadır. Çin, Brahmaputra'nın kendisine sağladığı tüm avantajları kullanarak havzadan maksimum derecede istifade etmenin yollarını aramaktadır. Nehir üzerinde yapımı tamamlanan veya devam eden hidroelektrik baraj projeleri, bu arayışının sonuçlarıdır. Söz konusu baraj projeleri sayesinde Çin, bölgede tarımsal sulama kapasitesini artırmayı ve önemli ölçüde elektrik enerjisi üretebilmeyi amaçlamaktadır.

BNH'de orta kıyıdaş konumuna sahip Hindistan, Çin'e nazaran dezavantajlı, ancak Bangladeş'e kıyasla da avantajlı pozisyonundadır. Tibet'i kat ettikten sonra sırasıyla Hindistan kontrolündeki Arunaçal Pradeş ve Kuzey Hindistan'daki Assam bölgesine ulaşan Brahmaputra, burada diğer Himalaya nehir kollarıyla birleşerek daha da güçlü hale gelmekte ve Hindistan'a hidrolojik bakımdan önemli kazanımlar sunmaktadır. Bu kazanımların en başında gelen elektrik enerjisi gelmektedir. Hindistan Brahmaputra ile birleşen zengin nehir sularında başlattığı hidro-projelerle elektrik üretimini artırmaktadır. Brahmaputra Hindistan'a sadece hidrolojik değil aynı zamanda tarımsal açıdan da önemli katkı sağlamaktadır. Yatağında taşıdığı zengin

alüvyonlu topraklarla havzadaki tarımın canlanmasında büyük fayda sağlamaktadır. Öte yandan Brahmaputra suları ile genişleyip derinleşen nehir kolları, bölgede ulaşım ve nakliye faaliyetlerinin etkili biçimde yapılabilmesine imkân vermektedir (Christopher, 2013: 16).

BNH, stratejik açıdan da Hindistan için oldukça önemlidir. Çin ile Hindistan arasındaki tartışmalı sınır bölgesinde bulunan Arunaçal Pradeş eyaletinden geçen Brahmaputra Nehri'nin suları, bölge insanına hayat vermektedir (Johnson, 2019). Yukarı havzada yapılan barajlar kaynaklı nehir sularında görülecek azalmaların, bölge insanının yaşam standartlarını doğrudan etkileyeceği değerlendirilmektedir. Hindistan burada olası bir Çin etkisinin oluşmaması için, gerekli her türlü tedbiri alacağını beyan etmektedir. Bu kapsamda coğrafyanın kendisine sağladığı imkânlar doğrultusunda alt yapı faaliyetlerini artırmakta ve böylece bölgedeki kontrolünü güçlendirmeye çalışmaktadır (Outlook Publishing India, 2023a). Hindistan'ın bölge alt yapısını geliştirme girişimlerine rağmen Brahmaputra'nın akışı yılın bazı dönemlerinde (özellikle muson mevsiminde) bölgedeki hayatı olabildiğince zorlaştırmaktadır. Bu dönemlerde nehir su seviyesinde görülen hızlı artış, halihazırda Assam bölgesinde büyük çaplı sel taşkınlarına ve zaiyatlara yol açmaktadır (Bhattachaiyya ve Bora, 1997: 224). Hindistan, söz konusu bu felaketlerle baş edebilmek için yoğun faaliyetler yürütmektedir.

Havzanın en alt kısmındaki BNH'ye en bağımlı kıyıdaş, Bangladeş'tir. Hindistan topraklarından sonra Kurigram bölgesi üzerinden Bangladeş'e giriş yapan Brahmaputra suları, burada önce Padma Nehri daha sonra ise Meghna Nehri ile birleşerek yolculuğunu Bengal Körfezi'nde tamamlamaktadır. Nehir, güzergahı boyunca üzerinde yolcu vapurları ve kargo gemilerine hayati bir su yolu olma görevi üstlenmektedir. Bangladeşliler, Brahmaputra sularından tarımdan turizme, nakliyeden ulaşımaya kadar çeşitli alanlarda yoğun faydalanmaktadırlar. Ancak Brahmaputra, Hindistan'da olduğu gibi yılın belli zamanlarında Bangladeş'te de önemli hasarlara neden olmaktadır. Özellikle muson mevsiminde su seviyesinde görülen ani artışlar, kanallarda biriken kum yığınlarını harekete geçirmekte ve bu durum bölgede etkili su baskınlarına sebep olmaktadır. Bu baskınlar, ekili tarım arazileri ve yerleşim yerlerinin büyük bir bölümünün sular altında bırakılmaktadır (Baki ve Gan, 2012: 149).

Bangladeş, BNH'nin kendisine sunduğu avantaj ve dezavantajlara göre altyapısını şekillendirme mücadelesi vermektedir. Jamuna Çok Amaçlı Köprüsü bu mücadelenin bir ürünüdür. 1998'de hizmete açılan bu köprüyle hem su baskınlarına karşı kara ulaşımının aksamaması, hem de ülkenin batı bölgesinde ekonomik hayatın canlandırılması sağlanmıştır (Rahman, 2001). Özetle BNH'de kıyıdaş konumu itibariyle Çin'in açık ara diğer kıyıdaşlardan avantajlı durumda görülmektedir. Havzanın diğer kıyıdaşları Hindistan ve Bangladeş ise nehrin avantajlarından yararlanmak ve dezavantajlarından sakınmak için yoğun faaliyet yürütmektedirler.

BNH'de kıyıdaşlar arasında maddî güç kıyaslamasında referans alınan bir diğer kriter olan ekonomik güç bakımından ise dengenin yine Çin lehine olduğu görülmektedir. Çin ekonomisi, sadece Asya-Pasifik Bölgesi'nin değil aynı zamanda dünyanın da zirvesindedir. 1978'de Dışa Açılım stratejisi kapsamında başlattığı reformlarla Çin, yılda ortalama %9'un üzerinde bir büyümüştür. Aynı dönemde sağlık, eğitim ve diğer hizmetlere erişimde de önemli gelişmeler kat eden Çin, 2023'te yakaladığı yıllık %5,2'lik ekonomik büyüme oranıyla nominal bazda dünya sıralamasında ikinci sırada bulunmaktadır (DB, 2023b).

BNH'nin ekonomik anlamda diğer güçlü kıyıdaşı Hindistan ise 2003'te dünyanın 12'nci büyük ekonomisi olma unvanını, 2018'de yakaladığı sıçrama ile yedinciliğe taşımıştır. Yaklaşık 3.4 trilyon dolarlık GSYİH'si ve yakaladığı %5,9'luk büyüme rakamı ile Hindistan 2022'de dünyada beşinci sıraya yerleşmiştir (DB, 2023d). IMF'nin hesaplamalarına göre, Hindistan ekonomisinin, GSYİH büyüme bakımından 2025'te dördüncü, 2027'de ise üçüncü sırada yer alacağı tahmin edilmektedir (Times of India, 2023). Yaşanan tüm bu olumlu ilerlemelere rağmen, Hint ekonomisi çeşitli zorluklarla karşı karşıyadır. Eskiden beri devam eden ve çözüm üretilmekte zorlanılan yolsuzluk, kırsal alanlarda yoksulluk, altyapı eksikliği ve düşük vergi tahsilat oranları vb. sorunlar, ekonomideki yükseliş hızını yavaşlatacak temel etkenlerdir (Pettinger, 2022). BNH'nin ekonomik açıdan en zayıf kıyıdaşı Bangladeş'tir. Bangladeş'in GSYİH'si 2022'de yaklaşık 460 milyar dolar olmuştur (DB, 2023e). Bu ekonomik verilerle dünyada 35'inci sırada (World Data Lab, 2023) kendisine yer bulabilen Bangladeş, bağımsızlığından bu yana ekonomik büyümesini kademeli artırmıştır. Son birkaç on yılda yakalanan hızlı ekonomik büyüme

rakamlarıyla Bangladeş ekonomisi dünyanın en hızlı büyüyen ekonomileri arasında yer almaya başlamıştır (Sadi, 2023). Bangladeş, 2022’de yakaladığı %7,9’luk büyüme oranıyla yükselişini sürdürmektedir (Trading Economics, 2023). Döviz rezervleri, yüksek enflasyon ve yaklaşan enerji krizi ülke ekonomisini gelecekteki yörüngesinden uzaklaştıracak muhtemel negatif unsurlardır (Bhowmick, 2022). Ekonomik veriler incelendiğinde, Çin’in sahip olduğu GSYİH, kabaca Hindistan’ın altı, Bangladeş’in ise yaklaşık 40 katıdır (DB, 2023c). Bu devasa ekonomik güç, Çin’i BNH’de hegemon yapmaktadır. Hindistan’ın çeşitli gerekçelerle nehir üzerinde planladığı barajları hayata geçirme konusunda adım atamaması ve Bangladeş’in de halihazırda bu denli büyük hidro yatırımları hayata geçirecek yeterli ekonomik gücü olmaması da Çin’in havzada işini kolaylaştıran diğer etkenlerdir.

BNH kıyıdaşları arasında bir diğer maddî güç unsuru askerî güç kıyaslaması ise şu şekildedir: Çin, GFP 2022 indeksi kapsamında değerlendirmeye alınan 145 ülke içerisinde ABD ve Rusya’dan sonra dünyada üçüncü, Hindistan dördüncü ve Bangladeş ise 40’ıncı sırada yer almıştır (GFP, 2023). Endekse göre Çin, 2023’de savunma bütçesine ayırdığı yaklaşık 292 milyar dolar pay ile askerî harcama bakımından dünyada ABD’den sonra ikinci sıradadır. Hindistan, Rusya’nın ardından 81.5 milyar dolarla dördüncü, Bangladeş ise 3.9 milyar dolarlık bütçeyle 40’ıncı sıradadır (GFP, 2023). Çin savunma alanında yaptığı yatırımlar sayesinde yeni teknolojiyle donatılmış geniş bir askerî kapasiteye ulaşma yolunda hızla ilerlemektedir (FAIR, 2023b). Hindistan’ın askerî harcamalarındaki artışın büyük bir kısmının silahlı kuvvetlerin sahip olduğu ekipmanların yenilenmesi ve tartışmalı sınırlardaki askerî altyapının geliştirilmesinden kaynaklanmaktadır (Tian vd. 2023: 5). Çin ve Hindistan, Güney Asya’da bitmek bilmeyen silahlanma yarışının taraflarıdır. İki ülke de konvansiyonel anlamda birbirlerine yakın nitelikte geleneksel askerî teçhizat kapasitesine sahiptirler. Dengeyi nükleer caydırıcılığın belirlediği Güney Asya’da, 2020’de 200 nükleer savaş başlığı stoğuna sahip Çin, sadece iki yılda bu stoğunu ikiye katlamış ve 2022’de nükleer savaş başlığı sayısını 400’e çıkarmıştır. 2022 Çin Askerî Gücü raporuna göre, stoklarını mevcut hızda genişletmeye devam etmesi durumunda Çin’in 2035’e kadar yaklaşık 1500 nükleer savaş başlığına sahip olabileceği tahmin edilmektedir (OSD, 2022). Çin gibi Hindistan da nükleer kapasitesini geliştirme

konusunda önemli yatırımlar gerçekleştirmektedir. Hindistan'ın 90 ila 110 nükleer silah cephaneliğine sahip olduğu tahmin edilmektedir (SIPRI, 2023). Özetle hemen her alanda (uzay ve siber yarış dâhil) yarıştaki iki devin, askerî alanda da güç yarışları devam etmektedir. Ancak BNH'deki suyun her iki ülke için de son çare olarak görülmediği sürece, aralarında herhangi bir sıcak çatışmaya yol açmayacağı değerlendirilmektedir.

Maddî güç unsurlarından sonuncusu yapısal güç potansiyelinde, BNH kıyıdaşları arasındaki durum incelendiğinde karşımıza çıkan tablo özetle şu şekildedir: DBK (2000)'nin yayınladığı rapora göre, Çin'de yüksekliği 15 m üzerinde toplam 22104 baraj bulunmaktadır. Hindistan'ın bu yükseklikte 5334 ve Bangladeş'in ise sadece 1 barajı vardır (Odisha Diary, 2022; Hossain vd. 2021: 6). Çin, hidroelektrik üretiminde dünyada zirvededir. 2022'de Çin, hidroelektrik kaynaklarından yaklaşık 1303 TW/s enerji elde etmiştir (Jaganmohan, 2024). Hindistan üretim kapasitesi bakımından 2022 itibarıyla toplam 174,92 TW/s kapasite ile dünyanın altıncı en büyük hidroelektrik enerji üreticisidir (Statista, 2024).

Bangladeş'in halihazırda elektrik üretim kapasitesi, 26000 MW'nin az üzerindedir (Dhaka Tribune, 2023). Ülkenin 2021-2022'de toplam enerji üretimi (kamu, özel sektör ve ithalat yoluyla) net 85607 MW olmuştur. Bu üretimin sadece %0,87'lik kısmı hidroelektrik santraller aracılığıyla sağlanmıştır (BPDB, 2022). Coğrafya ve topoğrafyası nedeniyle, çok fazla hidroelektrik potansiyeline sahip olmayan Bangladeş, endüstrisinin gelecekteki enerji taleplerini karşılayabilmek amacıyla hidroelektrik kapasitesini artırmanın yollarını aramaktadır. Bu kapsamda mevcut enerji ihtiyacını daha çok termal projelere odaklanarak karşılama gayretindedir (Samrat, 2023). 2012'de 200 MW'lik hidroelektrik kapasitesi, 2021'e gelindiğinde sadece 30 MW'lik bir artışla 230 MW'ye ulaşmıştır (Kameke, 2023). Söz konusu bu elektriğin tamamı, Bangladeş'in tek hidroelektrik santrali Karnafuli Hidroelektrik Santralinde üretilmektedir. Rangamati ve Chittagong bölgesinde konuşlu ülkenin tek barajı Kaptai Barajına entegre bu santral, 1962'den beridir faaliyettedir (Hossain vd. 2021: 6).

Brahmaputra özelinde yapısal kapasite değerlendirildiğinde Çin'in nehir üzerinde dört büyük hidroelektrik baraj projesi üstlendiği görülmektedir. Bunlardan

yapımına 2010'da başlanılan ve 510 MW üretim kapasitesine sahip olan Zangmu Hidroelektrik Santrali 2015'te faaliyete alınmıştır. Diğer üç barajın (40 MW'lik Dagu, 320 MW'lik Jiacha ve 560 MW'lik Jiexu) ise inşa süreçlerinin devam ettiği iddia edilmektedir (Ranjan, 2020; Pradhan, 2023). Brahmaputra Nehri üzerinde Hindistan'ın 18 hidroelektrik baraj projesi bulunmaktadır. Bunların büyük bölümünün yapımı tamamlanmıştır. Hindistan kontrolündeki BNH'nin hidroelektrik kapasitesi, ülke toplam hidroelektrik potansiyelinin %41'ini oluşturmaktadır. Son değerlendirmelere göre, havzanın toplam hidroelektrik potansiyeli 66065 MW'dir. Ağustos 2013 itibariyle BNH'deki Hint barajlarının işletmedeki toplam kurulu güç kapasitesi, 2120 MW'dir. Havza'da yapım aşamasında bulunan barajların toplam kurulu güç kapasitesinin ise 5292 MW olacağı tahmin edilmektedir. Bakanlık, yapımı devam eden projelerle birlikte BNH potansiyelinin yalnızca %11,33'ünün kullanılacağını açıklamaktadır (WRIS, 2021). Veriler ve resmî açıklamalardan Hindistan'ın BNH'nin hidroelektrik kapasitesinin büyük bir bölümünden henüz istifade edemediği sonucu çıkmaktadır.

BNH'de yapısal kapasite bağlamında avantaj, diğer tüm maddî güç unsurlarında olduğu gibi Çin lehinedir. Çin su yönlendirme projeleri, depolama barajları ve hidroelektrik santralleri kapasitesi bakımından diğer kıyıdaşlar üzerinde mutlak bir üstünlüğe sahiptir. Tibet'te bulunan yaklaşık 200 milyon KWh'lik hidro gücün %30'luk kısmını tek başına Brahmaputra bünyesinde barındırmaktadır. Nehir üzerinde başlatılan hidroelektrik barajlar tamamlandığında, Çin'in yılda yaklaşık 300 milyar KWh temiz, yenilenebilir ve sıfır karbonlu elektrik enerjisi üretme kapasitesine erişeceği tahmin edilmektedir (Xinhua, 2014). Sadece Medog süper barajının (inşası tamamlandığında) Tibet'e yılda 20 milyar yuan gelir getirebileceği tahmininden (Zhang ve Donnellon-May, 2021) hareketle BNH'nin Çin ekonomisine önemli bir katkı sağlayacağı aşikârdır.

3.8.1.2. Yumuşak Güç

Su uzmanları arasında sınıraşan hidropolitikada yukarı havza kıyıdaş konumu ve sert gücün bir devletin en kritik güç kaynakları olduğu konusunda ortak bir mutabakat oluşmuştur (Vij vd. 2020: 249). Ancak bu fikir birliği, uygulamada yanıltıcı sonuçlar verebilir. Çünkü araştırmalar, devletlerin sınıraşan hidropolitika anlaşmazlık

durumlarında sert güç kaynaklarından ziyade, ağırlıklı yumuşak güç kaynaklarına (pazarlık ve düşünsel) başvurduklarını göstermektedir. Kıyıdaş devletler arasındaki ilişkinin meşruiyetinden kaynaklanan ve sert güce başvurmadan uyumu sağlamak için pazarlık gücü bakımından BNH’de Çin, Hindistan ve Bangladeş üzerinde önemli üstünlüğe sahiptir. Çin’in bu üstünlük durumunu üç faktör üzerinden özetlemek mümkündür: Bu faktörlerden ilki, Çin’in sahip olduğu üst kıyıdaş ve memba ülkesi konumudur. BNH’de mutlak bölgesel egemenliği destekleyen Harmon Doktrinini²⁵ benimseyen Çin, suyun kullanılmasına ilişkin egemenlik hakkının üst nehir devleti olarak kendisinde olduğunu savunmaktadır (Bhaskar, 2014).

BNH’de pazarlık gücü bakımından Çin’e avantaj sağlayan ikinci faktör, su kullanım haklarını kısıtlayacak herhangi bir uluslararası anlaşma veya sözleşmeye taraf olmamasıdır. BNH’de Çin ile olası anlaşmazlık durumunda Hindistan ve Bangladeş’in müracaat edecekleri herhangi bir yasal mekanizmanın olmayışı, Çin’e faaliyetlerini yürütme konusunda sınırsız bir özgürlük alanı sunmaktadır. Bu özgürlük alanı sayesinde Çin, Hindistan ve Bangladeş ile hidro-ilişkilerini genelde kendi belirlediği ikili anlaşma ve toplantılar ekseninde yürütmektedir. BNH’de hidro-ilişkilerin yürütülmesinde en önemli girişim MZ’lerin uygulanmasında, Çin’in pazarlık gücünü önemli ölçüde kullandığı görülmektedir. Bu duruma verilebilecek en güzel örnek, Haziran 2017’de Çin ve Hindistan arasında 45 gün süren sınır anlaşmazlığı kaynaklı Doklam Krizi’dir. Kriz sırasında Çin, teknik sorunları gerekçe göstererek Brahmaputra’nın hidrolojik verilerini paylaşmayı durdurmuştur. Ağustos 2017’de Arunaçal Pradeş ve Assam’da yaşanan taşkın felaketinde onlarca bölge insanının hayatını kaybetmesi ve binlercesinin ise yaşadıkları bölgeleri terk etmek zorunda kalmaları (Yasuda vd. 2018: 649) Hindistan tarafının büyük tepkisine sebep olmuştur. Hintli yetkililer, sel felaketindeki kayıplardan nehir verilerini paylaşmayan Çin’i sorumlu tutmuşlardır. Ayrıca Bangladeş ile bu verilerin kesintisiz paylaşıldığı iddiasını ortaya atmışlardır. Dahası, krizin yaşandığı tarihten bir ay öncesinde, Çin açısından oldukça önemli ilk KYG Zirvesi’ne Hindistan’ın katılmayı reddetmesine karşılık veri paylaşımının durdurulduğu ileri sürülmüştür (Sing, 2020). İddialar, Çin’in

²⁵ Mutlak Ülke Egemenliği (Harmon) Doktrini, sınıraşan sularda yukarı kıyıdaş devletin aşağı kıyıdaş devletin etkilenip etkilenmediğini göz önünde bulundurmaksızın, akarsuyu dilediği gibi kullanabilmesi veya transfer edebilmesi olarak tanımlanmaktadır (Kapan, 2006: 246).

ulusal politikalarını desteklemediği anda suyu rakiplerine karşı stratejik bir pazarlık aracı olarak kullanabileceğini destekler niteliktedir. Çin'in BNH'de pazarlık gücünü artıran üçüncü faktör ise bağımlılık seviyesine yükselmiş ekonomik ilişkilerdir. Çin'in hemen her alanda Hindistan ve Bangladeş ile arasındaki ekonomik ilişkileri kendi lehine geliştirdiği görülmektedir. Dahası bu ilişki biçiminin Hindistan ve Bangladeş'in üretim sektörlerini Çin'e bağımlı kıldığı yönünde iddialar mevcuttur. Brahmaputra üzerinde Çin, Hindistan ve Bangladeş'in su paylaşımı ve nehir kontrolü iş birliği çağrılarına pek de ılımlı yaklaşmamasının arka planında bu ülkelerin kendisine olan ekonomik bağımlılıkları bulunmaktadır (Rahman, 2017: 76).

Yumuşak gücün ikinci ayağını oluşturan ve çoğunlukla bilgi yapılarını, anlatıları, fikirleri, kuralları, sosyal değerleri ve uluslararası baskıyı içeren düşünsel güç bakımından incelendiğinde BNH'de denge, diğer güç unsurlarında olduğu gibi yine Çin lehinedir. Hindistan ve Bangladeş'in yukarı BNH'de faaliyete geçirilen Çin hidro-projelerinden duydukları rahatsızlığa rağmen mevcut statükoyu kabullenmeleri, bu dengenin Çin lehine oluştuğunun açık bir göstergesidir. Çin, sınır aşırıp aşmadığına bakmaksızın ülke içerisinden doğan tüm suları "ulusal" kabul etmektedir. Dolayısıyla bu sular üzerinde yapılacak tasarrufları başka bir ülkeyle müzakere etme fikrine kesinlikle karşıdır. Çin'in ulusal hidropolitliğini BNH'de attığı adımlarla ete kemiğe büründürdüğü görülmektedir. Bu kapsamda, Brahmaputra'nın Hindistan kontrolündeki topraklara yakın kısmında baraj inşa planlarını açıklarken Hindistan ile herhangi bir bilgi alışverişinde bulunma gereksinimi duymamaktadır. Çin, 2014'te Zangmu barajının inşasına başlayarak, BNH'deki planlarını kademeli hayata geçireceği mesajını vermiştir. Ayrıca havzadaki diğer üç baraj projesinin (Dagu, Jiaga ve Jiexu) inşası konusunda da herhangi bir bilgi paylaşımında bulunmayarak bu konuda bilgi üstünlüğünü elde tutmaya devam edeceğini göstermiştir.

BNH'de düşünsel güç bağlamında etkisini artırması sırasında Çin'in özellikle Hindistan'ın komşularıyla su meselelerinde uzlaşmazlığından istifade ettiği görülmektedir. Örneğin Çin, Hindistan'ın Brahmaputra'nın Teetsa kolunun Hindistan'daki kısmının taranmasına ilişkin anlaşmayı 2011'de imzalamamasından kaynaklı Bangladeş'in duyduğu rahatsızlığı, stratejik bir araç olarak Hindistan'a karşı kullanmaktadır. Çin, nehrin Bangladeş'teki bölümünde gerekli baraj, alt yapı ve

mühendislik desteği dâhil her türlü finans destek konusunda ısrarcıdır. Pek çok uzman tarafından sunulan projeler gerçekçi görülmesi de Çin'in bu yaklaşım sayesinde hem Bangladeş'i hem de Hindistan'ı baskı altına almada başarılı olduğu görülmektedir (Asian News International, 2023). Çin'in BNH'de düşünsel gücünü artırma gayretinin bir diğer işareti teknik bilgi kapasitesini kullanarak diğer kıyıdaşlar üzerinde kurduğu politik baskıdır. Havzadaki hâkim konumundan kaynaklı sahip olduğu tek taraflı teknik bilgileri Hindistan'la paylaşmaktan kaçınmaktadır. Bu durum Hindistan üzerinde önemli bir baskı oluşturmaktadır. Çin'in Hindistan üzerindeki baskısının bir diğer ayağını da Pakistan ile artan su ilişkileri oluşturmaktadır (Donnellon-May, 2023).

KYG'de yer alan Çin-Pakistan Ekonomik Koridoru (CPEC) çerçevesinde Çin, Pakistan'da Karot hidroelektrik baraj projesini üstlenmiş durumdadır (Xinhua, 2022). Ayrıca, 2017'de Hint basınında çıkan haberlere göre, Pakistan'ın Çin'in yardımıyla kontrolü altındaki Keşmir'de akan İndus nehri üzerinde altı baraj inşa ettiği iddia edilmektedir (Sarkar, 2017). Çin'in bu tip yardım ve teknik destekle Hindistan'ın Pakistan üzerinde su kartını oynamasını engellemeyi amaçladığı ileri sürülmektedir. Çin'in BNH özelinde düşünsel gücünü artırdığı bir diğer kıyıdaş ise Bangladeş'tir. Sağlanan ekonomik ayrıcalıkların yanı sıra Hindistan'a yıllık 125 bin dolar karşılığında sağlanan Brahmaputra hidrolojik bilgilerinin, kesintisiz ve ücretsiz Bangladeş'e aktarılması, bu girişime örnek olarak gösterilebilir. Çin'in bu yaklaşımla, Bangladeş'in Brahmaputra konusunda olası rahatsızlığını dillendirmesini engellemeyi amaçladığı iddia edilmektedir. (Giordano ve Wahal, 2022).

3.8.2. Su Akışı Üzerindeki Rekabet

ÇHHT'nin yine HHT'den referans aldığı bir diğer HH uygulama kriteri, sınıraşan su akışı üzerinde kıyıdaşlar arasındaki rekabettir. BNH özelinde yaşanan su rekabetinin detaylarına girmeden önce dünya genelinde kişi başına düşen su rezervi verilerinden kısaca bahsetmek faydalı olacaktır. İstatistik veriler, halihazırda küresel nüfus artışı paralelinde su kaynaklarına talebin hızla yükseldiğini ortaya koymaktadır. DB (2020)'nin verilerine göre, 1963'te küresel çapta kişi başına düşen yenilenebilir tatlı su rezervi 13110 m³ iken 2020'de 5500 m³ seviyelerine kadar gerilemiştir. Sadece

bu azalış miktarı bile, halihazırda kıt su kaynakları üzerinde pay sahibi devletler arasında kıyasıya bir su rekabetinin yaşanmasının izahıdır (Worldometer, 2023).

BNH’de kıyıdaş bazında 1963-2020 arasında yenilebilir su rezervi azalış oranları değerlendirildiğinde ise durum şu şekildedir: Çin’de 4122 m³’ten 1993 m³’e, Hindistan’da 3026 m³’ten 1036 m³’e ve Bangladeş’te ise 1906 m³’ten 627 m³’e dramatik bir su rezervi azalışı yaşanmıştır (DB, 2020). Bu azalışın yaklaşık 1,431 milyar nüfuslu Hindistan’da, 1,426 milyar nüfuslu Çin’de ve 173,5 milyon nüfuslu Bangladeş’te (Worldometer, 2023) ciddi sıkıntılara yol açması kaçınılmazdır. İçilebilir tatlı su kaynaklarında görülen bu kıtlık, BNH’nin iki güçlü kıyıdaş Çin ve Hindistan’ı gelecekteki su taleplerini karşılamak adına daha fazla su depolamaya zorlayan yeni bir su rekabetine sürüklemektedir. BNH’de Çin ve Hindistan arasında rekabet daha çok baraj ve altyapı geliştirme alanlarında yoğunlaşmaktadır. Mark Giordano ve Anya Wahal (2022) “The Water Wars Myth: India, China and the Brahmaputra” başlıklı analiz çalışmalarında Brahmaputra’daki su rekabetini şu şekilde özetlemektedirler:

“BNH’de Çin ve Hindistan söz konusu bu baraj projelerini bölgede yeni sınır işaretleri olarak kullanmaktadırlar. Bu projeler, her iki ülkenin de bölgesel güç inşa etme ya da savunmada kullandıkları temel argüman olmaya başlamıştır. Çin ve Hindistan’ın giriştikleri bu altyapı faaliyetlerinin iki önemli güç arasında olası bir su çatışmasını tetiklemeyecek ancak alan ve nüfuz kazanma mücadelesinde önemli bir rol oynayacaktır.”

Çin, BNH üzerinde yapılan barajlardan elektrik enerjisi üretiminin amaçlandığını ifade etse de ilerideki yıllarda bu barajların su depolama ve saptırma amaçlı kullanılacağı yönündeki iddialar, Hindistan’da derin kaygı uyandırmaya devam etmektedir. Hint tarafı, Brahmaputra’dan akan suyun neredeyse tamamının Çin kontrolü altına gireceği ve bu durumun bölgede altından kalkılamaz sel ve taşkınlara yol açabileceği endişelerini taşımaktadır. Dahası, Hindistan’ın BNH’de planladığı baraj projelerini henüz hayata geçirememesi de kaygıları artırmaktadır. Resmî veriler, Hindistan’ın BNH’deki 18 baraj projesinden (WRIS, 2021) büyük bir kısmının inşasına özellikle Assam ve Arunaçal Pradeş’teki yerel otoritelerin vetoları nedeniyle başlayamadığını göstermektedir. Projelerdeki bu gecikmeler BNH’de Hindistan’ı Çin karşısında su rekabetinde geride bırakmaktadır. Esasen BNH’nin Hindistan’da kalan kısmının dünyanın en yüksek yağış alan bölgelerinden birisi olması nedeniyle halihazırda bölge insanının tarım veya diğer amaçlarla Brahmaputra’dan şimdi ve

gelecekte akacak suya çok az ihtiyacının olacağı değerlendirilmektedir. Hindistan bölgedeki suyu havzadan daha kurak bölgelere aktarma planlarını hayata geçirse bile bu durumun hacmi nedeniyle Brahmaputra'nın toplam akışı üzerinde çok az etki oluşturacağı ileri sürülmektedir. (Giordano ve Wahal, 2022).

3.8.3. Su Kontrol Çabaları

Su kontrolü, HHT'nin benimsediği üçüncü HH uygulama kriteridir. Hegemon, bu kriterde su akışı üzerinde kontrolünü bütünlendirme, kaynağı ele geçirme, sınırlama ve kontrol altına alma stratejilerini birisini veya hepsini aynı anda uygulayarak sağlamaktadır. Bu kontrolün sağlanmasında HH'nin benimsediği strateji/ler onun pozitif mi yoksa negatif bir hegemon olacağı yönünde çıkarımlar yapılmasına imkân vermektedir. HH, bu stratejileri bir dizi taktik (gizli eylem, zorlayıcı baskı, askerî güç kullanımı, aktif oyalama, anlaşmalar, güvenikleştirme, yaptırım söylemleri, vb.) vasıtasıyla hayata geçirmektedir. Hegemonun diğer kıyıdaşlarla etkileşimi ve kaynak dağıtımını konusunda izlediği politikalar, havzada iş birliği ve çatışma senaryolarının doğrudan belirleyicisidir (Zeitoun ve Warner, 2006: 453).

BNH'nin yarısından fazlasını kontrol eden Çin, Brahmaputra suyunu kontrol etme konusunda "sınırlama ve kontrol altına alma" HHT stratejisi benimsemektedir. Sahip olduğu yüksek teknolojisini zengin kaynaklarıyla birleştiren Çin, bu stratejiyle havzada birçok hidro altyapı (özellikle baraj) projesini birbiri ardına inşa etmektedir. Ancak söz konusu bu projelerin planlama ve inşa safhalarında Çin, hiçbir şekilde aşağı kıyıdaşlar Hindistan ve Bangladeş ile istişarede bulunmamakta hatta haber bile verme ihtiyacı hissetmemektedir. Çünkü su konusu Çin tarafından "ulusal bir güvenlik meselesi" olarak değerlendirilmektedir. İzlenen bu yaklaşım Çin'in "güvenikleştirme" taktiğini uyguladığını göstermektedir.

Çin, yukarı havza statüsüne sahip olmasının kendisine sağladığı avantajı kullanarak BNH özelinde reaktif bir diplomatik yaklaşım sergilemektedir. Bu kapsamda havza genelinde attığı adımları (çoğunlukla yaşanan taşkın, sel vb. olaylardan sonra), aşağı havzadaki komşularından gelen taleplere yanıt olarak müzakere ettikten sonra sonuçlandırmaktadır. Çin'in bu diplomatik yaklaşımına en güzel örnek, Haziran 2000'de yaşanmıştır. Brahmaputra'nın Tibet'teki bir kolunda

bulunan doğal bir barajın yıkılması sonucunda 3-4 milyar m³ suyun aniden boşalması bölgede büyük bir taşkın felaketine yol açmıştır. Taşkın, Arunaçal Pradeş ve Assam eyaletlerinde 30 kişinin hayatını kaybetmesine ve yaklaşık 50 bin bölge insanının yaşam alanlarını terk etmelerine sebep olmuştur. Hindistan'ın bu beklenmedik felaket karşısında Çin'e karşı tepkisi oldukça sert olmuştur. Tepkiler karşısında Çin, Hint tarafının talebi üzerine, Brahmaputra'nın hidrolojik verilerinin paylaşılması hususunun müzakere edilmesini kabul etmiştir. Çin ve Hindistan arasındaki yapılan müzakerelerin sonucunda nehrin hidrolojik verilerinin belirli bir ücret karşılığında Hindistan'a sağlanması üzerinde uzlaşma sağlanmıştır (Zhang ve Li, 2017: 15).

Çin'in BNH'de reaktif bir diplomatik yaklaşım benimsemesine temel gerekçe havzada her an sıcak bir çatışma çıkma ihtimalidir. Oysaki Çin, tüm sınıraşan nehirlerde aynı diplomatik yaklaşımı benimsememektedir. Çin'in kırılabilirlik derecesi daha yüksek diğer büyük sınır nehirleri ve sınır ötesi nehirler ile karma nehirler söz konusu olduğunda bile reaktif yerine proaktif bir diplomatik yaklaşım sergilediği çeşitli örnekler mevcuttur. Örneğin sınır problemleri yaşadığı kimi ülkelerle su konusunda iş birliği yapmaya gönüllü olmaktadır. Bu kapsamda sınıraşan suların korunması ve kullanılması hakkında imzalanan Çin-Moğolistan Su Anlaşması (1994), Çin-Rusya (2008) ve Çin-Kuzey Kore Su Antlaşmaları (1960'dan 2012'ye kadar dokuz adet), ve Çin-Kazakistan Ortak Su Yönlendirme Projesi (2014) Çin yönetiminin yürüttüğü proaktif diplomasisinin birer ürünüdürler (Zhang ve Li, 2017: 15).

Çin'in BNH'de Hindistan'a karşı negatif, Bangladeş'e ise pozitif bir HH yaklaşımı sergilediği görülmektedir. Hindistan'a ücret karşılığında sağladığı Brahmaputra hidrolojik verilerin Bangladeş'le ücretsiz paylaşılıyor olması ve 2017 Doklam Krizi esnasında yine bu verilerin Hindistan'la paylaşılmayıp Bangladeş'le kesintisiz paylaşılması, Çin'in BNH'deki HH yaklaşımını açıkça özetlemektedir. HHT, devletler arasındaki sınıraşan su kontrolü üzerindeki etkileşimin üç ana biçimde oluşabileceğini öne sürmektedir. Bunlar paylaşılan, bütünleştirilmiş ve tartışmalı su kontrolü etkileşimleridir (Cascão and Zeitoun, 2010: 31; Warner, 2006: 443-444). HHT'nin su kontrolü etkileşim biçimi BNH'de uygulandığında ise karşımıza şu tablo çıkmaktadır:

3.8.3.1. Paylaşılan Kontrol

HHT'nin sınıraşan sular üzerinde kıyıdaşların hidro-etkileşim biçimlerinde ilk yaklaşım senaryosu "paylaşılan kontrol", HH devletin ortak su kontrolü elde etmek istediği iş birliği çabasını temsil etmektedir. Bu senaryoda HH devlet, pozitif liderlik rolü üstlenmektedir. Pozitif HH, hegemonyasını sürdürmek için suyun ortak kontrolüyle iş birliği mekanizmaları oluşturmayı tercih etmektedir. BNH özelinde bu etkileşim tipinden bahsetmek mümkün değildir. Çin-Hindistan-Bangladeş arasında Brahmaputra'nın hidrolojik verilerinin paylaşımı hakkında imzalanan MZ, bunların nasıl uygulanacağıyla ilgili UP'ler ve bunların uygulanıp uygulanmadığını denetleyen UDM'ler haricinde suyun ortak kullanımına yönelik herhangi bir ortaklık mekanizması henüz tesis edilememiştir. Bu mekanizma başta Çin'in kaçınması, ardından Hindistan ve Bangladeş'in etkinlikten uzak kalmasıyla gerçekleştirilememiştir.

3.8.3.2. Bütünleştirilmiş Kontrol

HHT'nin sınıraşan sular üzerinde kıyıdaşların hidro-etkileşim biçimlerinde ikinci yaklaşım "bütünleştirilmiş kontrol", HH devlet/ler/in su kaynakları üzerinde tam anlamıyla kontrolü ele alma rekabetine dayanmaktadır. Söz konusu bu etkileşim biçiminde HH devlet, su kaynakları üzerinde hakimiyet kurmak için potansiyel negatif (olumsuz) bir davranış biçimi sergilemektedir. Hegemonun rekabetçi doğası, onu su kaynaklarını ele geçirme veya kontrol altına alma stratejisi yoluyla su kaynakları üzerinde mutlak veya eşit olmayan bir kontrol elde etmeye zorlamaktadır. BNH özelinde Çin, mutlak su kontrol stratejisini benimsemektedir. Brahmaputra üzerindeki Çin barajları, Hindistan ile çekişmeli ve karmaşık sınır hattına oldukça yakın bölgede inşa edilmektedir. Çin'in baraj inşası için bu bölgeleri seçmesinin ardında yatan asıl nedenin Güney Tibet olarak kabul ettiği, Arunaçal Pradeş üzerindeki hak iddialarını kuvvetlendirmek olduğu iddia edilmektedir.

Brahmaputra baraj projelerinin FKH'ye bu kadar yakın bölgede yapılmasında Çin'in esas stratejik niyetinin, Hindistan'ın toprak bütünlüğünü sorgulamak olduğu ve bu niyet kapsamında da Hindistan'a akan su üzerinde mutlak bir kontrol sağlamayı amaçladığı diğer iddialar arasındadır. Çin'in 1962'de kısa süreli kontrol sağladığı

Arunaçal Pradeş'in kontrolünü yeniden ele geçirmek için, askerî güç kullanmak yerine bu barajları ilerleyen zamanda Hindistan'a karşı kullanabileceği ileri sürülmektedir (Palmo, 2020). Brahmaputra'da olası bir mutlak su kontrolü senaryosunun gerçekleşmesi durumunda, bölgede nehir suyunun kontrolü Çin'in eline geçecektir. Böylece Çin, zorlayıcı baskı (Assam ve Arunaçal Pradeş eyaletleri topraklarını sular altında bırakma veya bölgeyi kuraklığa maruz bırakma gibi) uygulama fırsatı bulacaktır. Çin'in suyu tek taraflı kontrol etme girişimleri özellikle Hindistan'ın özellikle kuzey bölgesindeki otoritesini ciddi ölçüde zayıflatacaktır (Singh ve Tembey, 2020). Özetle, Çin'in Brahmaputra baraj projeleri hakkında teknik bilgileri paylaşmaktan sürekli kaçınması, ortak su yönetimi konusunda aşağı kıyıdaşların taleplerini görmezden gelmesi ve suyun ortak yönetimi için iş birliği yapma konusunda isteksiz davranması, bölgede Çin'in mutlak su kontrolü sağlamayı amaçladığı iddialarını güçlendirmektedir (Giordano ve Wahal, 2022).

3.8.3.3. Tartışmalı Kontrol

HHT'nin hidro-etkileşim biçimlerinde üçüncü yaklaşım senaryosu, "tartışmalı kontrol" dür. Su kaynakları üzerindeki HH devletin kontrolü ele geçirmek için şiddetli rekabete maruz kaldığı ve çatışmayı göze aldığı bu senaryo, çeşitli belirsizlikleri içermektedir. BNH özelinde incelendiğinde, Çin ve Hindistan arasında su kontrolü konusundaki yaşanan rekabetin yol açtığı tartışmalı hidro-etkileşim birtakım belirsizliklere yol açmaktadır. Ancak bu belirsizlikler kıyıdaşlar arasında henüz sıcak bir çatışmanın sebebi olmamışlardır. Söz konusu belirsizliklerin temel nedeni olarak, sürecin dinamikliği gösterilebilir. BNH'de Çin baraj projelerini henüz tamamlamamıştır. Dolayısıyla Hint tarafının iddiaları doğrultusunda Çin'in üst havzada inşa ettiği barajlar vasıtasıyla su depolama ve yönlendirme girişimlerinde bulunup bulunmayacağı veya bu barajlardan olası bırakılacak suyun alt havzada sel ve taşkınlara sebep olup olmayacağı hususları halihazırda belirsizliğini korumaktadır.

Çin ve Hindistan arasında BNH'de başlayan stratejik hidro-rekabet şimdilik sadece karşılıklı hidro-projeler hayata geçirme konusunda yoğunlaşmaktadır. Ancak tamamlanan baraj projelerinin Hindistan'ın iddialarını doğrular nitelikte kullanılmasıyla aşağı havzada telafisi mümkün olmayan sorunların yaşanması kaçınılmazdır. Böylesi bir durumda şüphesiz en fazla zarar görecektir kıyıdaş ise

Bangladeş olacaktır. Ancak tüm bu olumsuz beklentilere rağmen, BNH’de yaşanan rekabetin taraflar arasında henüz bir sıcak çatışmaya yol açması pek de olası görünmemektedir. Çünkü kıyıdaşlar arasında muazzam boyutlara ulaşan bir iktisadi ilişkinin su yüzünden çıkacak bir savaşla baltalanması, bölgede telafisi mümkün olmayan sonuçlara yol açabilir. Mark Christopher (2013: 22) ‘Water Wars: The Brahmaputra River and Sino-Indian Relations’ başlıklı kitabında bu konuyla ilgili şu uyarıda bulunmaktadır:

“Nehrin yukarısında giderek daha büyük barajlar inşa etme taahhüdü, su kullanımı konusunda Çin’in doğrudan Hindistan ile çatışmaya sokma potansiyeline sahip sıfır toplamlı bir zihniyete sahip olduğunu yansıtmaktadır. Daha aşağı tarafta ise her iki ülkenin eylemleri Bangladeş’i etkilemektedir.”

Tezin bu bölümünde sınıraşan nehirler üzerinde kıyıdaşlar arasında yaşanan HH mücadelesi incelenmiştir. Bu mücadelenin neticesinde ortaya çıkan hidrorekabette taraflar arasındaki güç asimetrisi BNH özelinde HHT ve ÇHHT bağlamında analiz edilmiştir. Bu analizlerde elde edilen tüm bulgular sonuç ve değerlendirme bölümünde değerlendirilerek tezin hipotezlerinin geçerliliği tartışılacaktır.

SONUÇ ve DEĞERLENDİRMELER

Bu çalışma sınıraşan sulara HH mücadelesini araştırmaya odaklanmıştır. Örnek vaka olarak, Güney Asya'nın iki süper gücü olan Çin ve Hindistan arasında BNH'de şiddetlenen hidro-rekabet analiz edilmiş ve kıyıdaşlar arasında hegemonik ve karşıt hegemonik girişimlerin hidro-ilişkilere yansımaları tartışılmıştır. Çalışmada BNH üzerinde son yıllarda başlatılan Çin hidroelektrik baraj projelerinin birer HH girişimi olup olmadığı sorusuna cevap aranmıştır. Tezin ilk bölümünde araştırmanın konusu, yöntemi, amacı ve sınırlılıkları hakkında genel bilgi aktarımı yapılmıştır. İkinci bölümde hegemonya, sınıraşan sular, hidropolitika ve HH kavramları detaylı bir şekilde açıklanmıştır. Sınıraşan sular üzerinde yaşanan çatışmaların ve bu çatışmaları önlemeye yönelik geliştirilen uluslararası bağlayıcı mevzuatlar (anlaşma, sözleşme, kararlar vb.) hakkında bilgilendirme yapıldıktan sonra çalışmanın teorik perspektifi çizilmiştir. Bu kısımda Uİ teorilerinde hegemonya kavramının nasıl işlendiğine dair farklı yaklaşımlar özetlenmiştir. Çalışmanın teorik altyapısını oluşturması için seçilen HHT ve ÇHHT'nin ortaya çıkış süreçleri, benzer ve farklı yönleri detaylandırılmıştır. Tezin ana sorusuna cevap bulabilmek amacıyla kaleme alınan üçüncü bölümde ise BNH özelinde kıyıdaşlar arasındaki sınıraşan hidro-ilişkiler eleştirel perspektiften tartışılmıştır. HH sütunları içerisinde yer alan unsurlar, güç ve hegemonya kavramlarını birbirine bağlayan analitik bir model olan ÇHHT teorisi kullanılarak değerlendirmeye tabi tutulmuştur. Ayrıca bu bölümde HHT'nin HH uygulama kriterleri aracılığıyla Çin'in sahip olduğu güç unsurlarını BNH'de Hindistan ve Bangladeş üzerinde ne derecede ve nasıl uyguladığı konusu analiz edilmiştir.

Tez spesifik olarak şu sonuçlara ulaşmıştır: Çin, kaynağı kendisinde sınıraşan nehirlerde de ulusal hidropolitikasını aynen uygulamaktadır. Belirli bir kıyıdaş ülkeyle ortak su kaynakları üzerindeki ikili hidro-ilişkisini genel dış politikasında o ülkeyle yaşadığı gelişmeler paralelinde sürekli revize etmektedir. BNH'de kaynak kıyıdaş olma statüsünün sağladığı avantajı kullanarak reaktif bir diplomatik yaklaşım sergilemektedir. BNH'de HH'sini ağırlıklı kaynakları kontrol etme stratejisini benimseyerek inşa etmeye çalışmaktadır. Brahmaputra Nehri üzerindeki hidro-projelerini tek taraflı hayata geçirmekte ve bu süreçte diğer kıyıdaşlarla herhangi bir istişarede bulunmamaktadır.

Çalışmada BNH'nin diğer güçlü kıyıdaşı Hindistan açısından da çıkarımlar şunlardır: Hindistan, Çin'in havzadaki HH girişimlerini engellemek adına BNH'de karşıt bir HH politikası izlemektedir. Bu kapsamda Arunaçal Pradeş eyaleti üzerinde Çin'in etki alanı oluşturmasını engellemek adına faaliyetlerine (baraj, yol, köprü ve çeşitli altyapı inşaatları) hız vermektedir. Ayrıca Bangladeş üzerinde Çin etkisini minimize etmek amacıyla ilave tedbirler almaktadır. Bangladeş'le arasındaki ilişkilerinin sağlıklı yürütülmesinin önündeki engelleri kaldırmakta, spor, kültür, eğitim vb. alanlarda yakın ilişkileri güçlendirmekte ve halihazırda devam eden ekonomik ve sosyal yardımların miktarını artırmaktadır. Çin-Hindistan hidrorekabetinden en olumsuz etkilenecek ülke Bangladeş ise BNH'de gelişen olaylara tepkisini yüksek bir sesle dile getirememektedir. Çünkü Bangladeş, BNH'den akan suya olan hayati ihtiyaç duymaktadır. Havzada sahip olduğu dezavantajlı konumu ve Çin ve Hindistan ile arasında artan iktisadî bağımlılık, Bangladeş'i su ilişkilerinde bir denge siyaseti izlemeye zorlamaktadır. Tüm olumsuzluklara rağmen Bangladeş, BNH'de dezavantajlı konumundan dolayı ortaya çıkacak kayıplarını Hint Okyanusunda sahip olduğu avantajlı coğrafi konumunu etkin kullanarak telafi etmenin yollarını aramaktadır.

Tezin giriş kısmında ortaya attığı varsayımlara karşı ana sonuçları ise şunlardır: Alt kıyıdaşlar arasında BNH hidro-projeleriyle ilgili yaşanan tedirginliğe rağmen Çin kayıtsızlığını korumaktadır. Sadece söz konusu projelerin tamamen ülkesinin iç ihtiyaçlarını karşılamak amacıyla hayata geçirildiğini söylemekle yetinen Çin, alt kıyıdaşlardan gelen ortak su yönetimi veya paylaşımı yönündeki iş birliği taleplerini hiçbir surette dikkate almamaktadır. Projelerin verilerini paylaşmaması bu durumun açık bir göstergesidir. HHT bağlamında yapılan analizler sonrasında; Çin'in sahip olduğu avantajlı kıyıdaş konumunu donanımlı güç kapasitesi ve zengin işletme potansiyeliyle birleştirerek BNH'de HH'sini tesis etmekte olduğu sonucuna varılmıştır. Bu süreçte Çin'in diğer kıyıdaşlar üzerinde doğrudan baskı yapma ve şiddet uygulama gibi agresif politikalar izlemek yerine akılcıl tek taraflı bir politika benimsediği görülmüştür. Normal zamanda Çin'in, BNH ile ilgili Hindistan ve Bangladeş'in kaygılarını pek de dikkate almadığı, ancak havzada meydana gelen sel ve taşkın gibi olumsuz olaylar sonrasında gelen talepler üzerine müzakere yapmaya

yanıştığı izlenmiştir. Çin'in özellikle Hindistan'ın bölgesinde hidrolik kapasite ve etkisini zayıflatmak için komşularıyla birtakım su ortaklıklarına giriştiği gözlemlenmiştir. Bangladeş ile Teetsa Nehri üzerinde yapılacak projelere teknik ve ekonomik yardım sağlanması ve Pakistan ile Indus Nehri üzerinde yapımı planlanan barajlara Çinli firmaların teknik ve ekonomik destek sağlaması bu ortaklıklara birer örnektir.

Çin'in BNH'deki kontrolünü pekiştirmek için Hindistan'a karşı negatif HH, Bangladeş'e karşı ise pozitif HH yaklaşımı sergilediği görölmektedir. Çin, BNH'de ortak su kontrolüne yanaşmamaktadır. Başlattığı baraj projeleriyle suyu kaynağında kontrol altına alma stratejisi benimsemektedir. Böylece kaynaklar üzerinde mutlak veya eşit olmayan tam bir kontrol elde etmeyi amaçlamaktadır. Çin-Hindistan hidrorekabetinde Çin rakibinden öndedir. Çin'in avantajlı konumu ve yüksek güç kapasitesi, şüphesiz onu Hindistan karşısında öne çıkaran ana etkenlerdir. Hindistan gerek ekonomik kaynak yetersizliği gerekse de bölgesel yönetimlerin ikna edilememesi gibi sebeplerle BNH'de planladığı hidro-projelerini hayata geçirememektedir. Bu durum, Hindistan'ın hidrolojik potansiyelinden yeteri kadar istifade edememesine yol açmaktadır. Tüm bu olumsuzluklar nedeniyle BNH'de benimsediği karşıt hegemonya politikasında kırılmalıklar yaşayan Hindistan, hidrorekabette Çin'in oldukça gerisinde kalmaktadır. BNH'ki güç asimetrisi, tarafların hidropolitikalarını da doğrudan şekillendirmektedir. Aralarında yaşanan şiddetli rekabete rağmen, dünya toplam nüfusunun yaklaşık %30'unu iaşe etmek zorundaki bu iki Asya devinin yakın zamanda su kaynaklı sıcak bir çatışma yaşamaları her şeye rağmen pek de olası görünmemektedir. Çünkü her iki ülkenin de mevcut ekonomik büyüme hedeflerini gerçekleştirebilmeleri için bölgedeki barış ve istikrarın sürdürölmesine hayati ihtiyaçları vardır. Öte yandan havza çapında güvenilir bir su yönetimi mekanizmasının olmaması, kıyıdaşlar arasında hidro-iilişkilerin genel anlamda gerilimli ilerlemesinin temel sebebidir. Özellikle kaynak ülke olma avantajını korumak isteyen Çin ve zengin sınıraşan nehir sularını toprakları üzerinden taşıyan Hindistan kendilerini bağlayıcı herhangi bir USH anlaşmasına taraf olmayı reddederek BNH'deki hidro-iilişkilerin gergin ilerlemesine zemin hazırlamaktadırlar.

Tez, Çin ve Hindistan arasında 2000’li yılların ilk çeyreğinde BNH’de başlatılan Çin hidro-projeleri ile ateşlenen Çin-Hindistan hidro-rekabetinin aralarında devam eden sınır anlaşmazlığı ve bölgesel hegemonya mücadelesi gibi sebepler nedeniyle devam edeceğini öngörmektedir. BNH’deki girişimlerini hızlandıran Çin, havzanın HH’si konumundadır. Çin elde ettiği HH pozisyonunu gerektiğinde alt kıyıdaşlara karşı politik bir silah olarak ta kullanabileceğini zaman zaman göstermektedir. Gerginlik zamanlarında nehrin hidrolojik veri paylaşımını durdurması, Pakistan’a ve Bangladeş’e sınıraşan nehirler üzerinde yapılacak hidro-projelere destek vererek Hindistan’ın sınıraşan nehirler üzerinde etkisini azaltma politikası izlemesi bu duruma örnek olarak gösterilebilir. Hindistan’ın hidro-rekabette Çin’in gerisinde kalmasında özellikle Aranuchal Pradeş ve Assam’da planlanan ancak bir türlü hayata geçirilemeyen hidro-projelerin payı büyüktür. Hindistan’ın bu durumu telafi edebilmek amacıyla karşıt HH politikaları izlese de bu konuda pek de başarılı olduğu söylenemez. BNH’de Çin baraj projelerinin kesintisiz ilerlemesi Hindistan’ın BNH politikasının başarısızlığını açıkça göstermektedir.

Bu çalışma sadece açık verilerden istifade edilerek hazırlandığı için çeşitli kısıtlılıklara sahiptir. Çıkarımlar, havza özelinde yayınlanan mevcut proje verileri ve resmî açıklamalardan elde edilen bilgiler ışığında yapılmıştır. Halihazırda BNH’de hidroelektrik baraj projelerinin bir kısmının inşa sürecinde olması, gerekli değerlendirme ve tahminlerin tam olarak yapılmasına engel oluşturmaktadır. Kıyıdaşların kendi su politikaları çerçevesinde paylaştıkları veriler üzerinden yapılan karşılaştırmalar, tüm bu kısıtlılıklar nedeniyle geliştirmeye açıktır. Ancak her türkü kısıtlılığa rağmen bu tez, çok ölçekli bir yaklaşım sergileyerek BNH’deki hidropolitikğin daha kolay anlaşılmasına katkıda bulunmuştur. Çin’in BNH’de HH olarak ortaya çıkışının ardındaki süreçlere ışık tutan bu çalışma, sınıraşan sularda HH konusunun yeni bir yaklaşımla incelenmesine örnek teşkil etmiştir. Tezin teorik altyapısını oluşturan HHT ve ÇHHT ile elde edilen bulgular, BNH özelinde HH’nin çok katmanlı doğasının analizinin yapılmasını kolaylaştırmıştır. Sınıraşan sularda HH analizlerinin tek tip bir yaklaşımdan ziyade birden fazla analiz düzeyinin birlikte kullanılmasıyla tatmin edici bir şekilde yapılabileceği sonucuna varmıştır.

KAYNAKÇA

ABUKHATER, Ahmed (2013). **Water as a Catalyst for Peace Transboundary Water Management and Conflict Resolution**, London: Routledge.

AMERY, Hussein A. and Aaron T. Wolf (2000). “Water, Geography, and Peace in the Middle East: An Introduction”, In: (Eds.) Hussein A. Amery and Aaron T. Wolf, **Water in the Middle East: A Geography of Peace**, Austin: University of Texas Press, 1-18.

ARDITI, Benjamin (2007). **Politics on the Edges of Liberalism: Difference, Populism, Revolution, Agitation**. Edinburgh: Edinburgh University Press.

ARDITI, Benjamin (2010). “Review Essay: Populism is Hegemony is Politics? On Ernesto Laclau's On Populist Reason”, **Constellations**, 1994, 17.3, 498-500.

ASHRAF, Nussaiba (2020). “Revisiting International Relations Legacy on Hegemony: The Decline of American Hegemony from Comparative Perspectives”, **Review of Economics and Political Science**, 2018, 8.6, 410-426.

AYERS, Alison (2008). **Gramsci, Political Economy, and International Relations Theory: Modern Princes and Naked Emperors**, New York: Springer.

BACKER, Ellen Bruzelius (2007). “The Mekong River Commission: Does It Work, and How Does the Mekong Basin’s Geography Influence Its Effectiveness?”, **Journal of Current Southeast Asian Affairs**, 1999, 26. 4, 32-56.

BAKI, Abul Basar M. and Thian Yew Gan (2012). “Riverbank Migration and Island Dynamics of the Braided Jamuna River of the Ganges–Brahmaputra Basin Using Multi-Temporal Landsat Images”, **Quaternary International**, 1989, 263, 148-161.

BALDWIN, David Allen (1993). **Neorealism and Neoliberalism: The Contemporary Debate**, New York: Columbia University Press.

BANDYOPADHYAY, Jayanta (1995). “Water Management in the Ganges-Brahmaputra Basin: Emerging Challenges for the 21st Century”, **International Journal of Water Resources Development**, 1983, 11.4, 411-442.

BAO, Chao and Dongmei He (2019). “Scenario Modeling of Urbanization Development and Water Scarcity Based on System Dynamics: A Case Study of Beijing–Tianjin–Hebei Urban Agglomeration, China”, **International Journal of Environmental Research and Public Health**, 2004, 16.20, 3834.

BARUA, Anamika and Sumit Vij (2018). “Treaties Can Be a Non-Starter: A Multi-Track and Multilateral Dialogue Approach for Brahmaputra Basin”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 20.5: 1027-1041.

BARUA, Anamika, Sumit Vij and Mirza Zulfiqur Rahman (2018). “Powering or Sharing Water in the Brahmaputra River Basin”, **International Journal of Water Resources Development**, 1983, 34.5: 829-843.

BEKKEVOLD, Jo Inge (2021). “India in China’s Grand Strategy, Change and Continuity from 1949 to Present”, In: (Eds.) Jo Inge Bekkevold, S. Kalyanaraman, **India’s Great Power Politics, Managing China’s Rise**, London: Routledge.

BHASIN, Avtar Singh (2021). **Nehru, Tibet and China**, Delhi: Penguin Random House.

BHALLA, Surjit S. and Tirthatanmoy Das (2005). “Pre- and Post-Reform India: A Revised Look at Employment, Wages and Inequality”, In: (Eds.) Suman Bery, Barry Bosworth, and Arvind Panagariya, **India Policy Forum, 2005-06**, New Delhi: SAGE Publications India, 183-233.

BHATTACHAIYYA, Narendra Nath and Ashok Kuma Bora (1997). “Floods of the Brahmaputra River in India”, **Water International**, 1975, 22.4, 222-229.

BIELER, Andreas and Adam David Morton (2004). “A Critical Theory Route to Hegemony, World Order and Historical Change: neo-Gramscian Perspectives in International Relations”, **Capital and Class**, 1977, 28.1, 85-113.

BIBA, Sebastian (2014). “Desecuritization in China's Behavior Towards its Transboundary Rivers: the Mekong River, the Brahmaputra River, and the Irtys and Ili Rivers”, **Journal of Contemporary China**, 1992, 23.85, 21-43.

BÖHM, Franziska (2018). **Hegemony Revisited: A Conceptual Analysis of the Gramscian Concept of Hegemony in International Relations Theory**, Lund: Lund University.

BRECHER, Michael and Frank P. Harvey (2002). **Realism and Institutionalism in International Studies**, Michigan: The University of Michigan Press.

BROCHMANN, Marit and, Paul Hensel (2019). “Peaceful Management of International River Claims”, **International Negotiation**, 1996, 14.2: 393-418.

BROWN, Chris and Kirsten Ainley (2005). **Understanding International Relations**, 3th Edition, New York: Palgrave Macmillan,

BRUNNÉE, Jutta (2017). “The Sources of International Environmental Law: Interactional Law”, In: (Eds.) Jean d'Aspremont, Samantha Besson and Sévrine Knuchel, **The Oxford Handbook of the Sources of International Law**, Oxford: Oxford Handbooks

BUDD, Adrian (2013). **Class, States and International Relations: A Critical Appraisal of Robert Cox and neo-Gramscian Theory**, London: Routledge.

BURCHILL, Scott, Andrew Linklater, Jack Donnelly, Terry Nardin, Matthew Paterson, Christian Reus-Smit, André Saramago, Toni Hastrup and Alina Sajed (2022). **Theories of International Relations**, New York: Bloomsbury Publishing.

BUTLER, Judith, Ernesto Laclau and Slavoj Žižek (2000). **Contingency, Hegemony, Universality: Contemporary Dialogues on the Left**, New York: Verso Books.

CAMPBELL, Caitlin (2021). **China's Military: The People's Liberation Army (PLA)**, Washington DC: The Library of Congress Publishing Office.

CAPONERA, Dante A. and Marcella Nanni (2007). **Principles of Water Law and Administration: National and International**, 2nd Edition, London: Routledge.

CASCÃO, Ana Elisa (2008). “Ethiopia—Challenges to Egyptian Hegemony in the Nile Basin”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 10.2, 13-28.

- CASCÃO**, Ana Elisa (2009a). “Changing Power Relations in the Nile River Basin: Unilateralism vs. Cooperation?”, **Water Alternatives**, 2009, 2.2, 245-268.
- CASCÃO**, Ana Elisa (2009b). **Political Economy of Water Resources Management and Allocation in the Eastern Nile River Basin**, London: University of London Press.
- CASCÃO**, Ana Elisa and Mark Zeitoun (2010). “Power, Hegemony and Critical Hydropolitics”, In: (Eds.) Anton Earle, Anders Jägerskog, Joakim Öjendal, **Transboundary Water Management: Principles and Practice**, London: Routledge, 27–42.
- CHANSORIA**, Monika (2011). “Rising Dragon: Military Modernization Of China’s PLA in the 21 st Century”, **The Journal of East Asian Affairs**, 1981, 25.1, 15-58.
- CHELLANEY**, Brahma (2013). **Water: Asia’s New Battleground**, New York: Georgetown University Press.
- CHENG**, Chu-yuan (2019). **China’s Economic Development: Growth and Structural Change**, London: Routledge.
- CHO**, Young Nam and Jong Ho Jeong (2008). “China’s Soft Power: Discussions, Resources, and Prospects”, **Asian Survey**, 1961, 48.3, 453–472.
- CHRISTOPHER**, Mark (2013). **Water Wars: The Brahmaputra River and Sino-Indian Relations**, Newport, Rhode Island: US Naval War College, Center on Irregular Warfare and Armed Groups.
- COLE**, Bernard D., (2014). “The History of the Twenty-first-century Chinese Navy”, **Naval War College Review**, 1948, 67.3, 43-62.
- COLLEY**, Christopher K. (2022). **The Nexus of Naval Modernization in India and China**, Oxford: Oxford University Press.
- CONKER**, Ahmet (2014). **An Enhanced Notion of Power for Inter-State and Transnational Hydropolitics: an Analysis of Turkish-Syrian Water Relations and the Ilisu Dam Conflict Between the Opponents and Proponents of the Dam**, Norwich: University of East Anglia.
- COX**, Robert William (1981). “Social Forces, States and World Orders: Beyond International Relations Theory”, **Millennium: Journal of International Studies**, 1971, 10.2: 126-155.
- COX**, Robert William (1983). “Gramsci, Hegemony and International Relations: An Essay in Method”, **Millennium: Journal of International Studies**, 1971, 12.2, 162-175.
- COX**, Robert William (1986). “Social Forces, States, and World Orders: Beyond International Relations Theory”, In: (Ed.) Robert O. Keohane, **Neorealism and its Critics**, New York: Columbia University Press, 158-204.
- COX**, Robert William (1987). **Production, Power, and World Order: Social Forces in the Making of History**, New York: Columbia University Press.
- COX**, Robert William (1989). “Production, the State and Change in World Order”, In: (Eds.) Ernst-Otto Czempiel and James N. Rosenau, **Global Changes and**

Theoretical Challenges: Approaches to World Politics for the 1990s, Toronto: Lexington Books.

COX, Robert William (1996). “Gramsci, Hegemony and International Relations”, In: (Eds.) Robert W. Cox and Timothy J. Sinclair, **Approaches to World Order**, New York: Cambridge University Press.

COX, Robert William (2007). ‘The International in Evolution’, **Millennium: Journal of International Studies**, 1971, 35.3, 513–527.

CRAVEN, Matthew (2005). “What Happened to Unequal Treaties? The Continuities of Informal Empire”, **Nordic Journal of International Law**, 1930, 74, 335–382.

DAHL, Robert A. (1957). “The Concept of Power”, **Behavioral Science**, 1956, 2.3, 201-215.

DAI, Yingcong (2017). “Qing Military Institutions and Their Effects on Government, Economy, and Society, 1640–1800”, **Journal of Chinese History**, 2017, 1.2, 329-352.

DANNER, Lukas K. and Félix E. Martín (2019). “China’s Hegemonic Intentions and Trajectory: Will it Opt for Benevolent, Coercive, or Dutch-style Hegemony?”, **Asia and the Pacific Policy Studies** 2014, 6.2, 186-207.

DAOUDY, Marwa (2008). “Hydro-Hegemony and International Water Law: Laying Claims To Water Rights”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 10.2, 89-102.

DAOUDY, Marwa (2009). “Asymmetric Power: Negotiating Water in the Euphrates and Tigris”, **International Negotiation**, 1996, 14.2, 361-391.

DEKA, Bhaskar Jyoti (2021). “Hydro-Politics Between India And China: The ‘Brahma-Hypothesis’ And Securing The Brahmaputra”, **Asian Affairs**, 1914, 52.2, 327-343.

DEL CASTILLO-LABORDE, Lilian (2010). “The Law of Transboundary Aquifers and the Berlin Rules on Water Resources (ILA): Interpretive Complementarity”, ISARM2010 International Conference on Transboundary Aquifers: Challenges and New Directions, Paris.

DELISLE, Jacques (2020). “Foreign Policy Through Other Means: Hard Power, Soft Power, and China’s Turn to Political Warfare to Influence the United States”, **Orbis**, 1957, 64.2: 174-206.

D’HOOGHE, Ingrid (2005). “Public Diplomacy in the People’s Republic of China”, In: (Ed.) Jan Melissen, **The New Public Diplomacy Soft Power in International Relations**, Berlin: Springer Nature, 88-105.

DINAR, Ariel, Shlomi Dinar, Stephen McCaffrey, and Daene McKinney (2007). **Bridges Over Water: Understanding Transboundary Water Conflict, Negotiation and Cooperation**, 2nd Edition, Singapore: World Scientific Publishing Company.

DINAR, Shlomi (2009). “Power Asymmetry and Negotiations in International River Basins”, **International Negotiation**, 1996, 14.2, 329-360.

DIRZAUSKAITE, Goda and Nicolae Cristinel Ilinca (2017). **Understanding “Hegemony” in International Relations Theories**, Aalborg: Aalborg University.

DOSSI, Simone (2015). “Regime Change and Foreign Policy: Explaining the Fluctuations in Myanmar’s Economic Cooperation with China”, **European Journal of East Asian Studies**, 2002, 14, 98-123.

DREYER, Edward L. (2002). “Continuity and Change”, In: (Eds.) David A. Graff, Robin Higham, **A Military History of China**, Kentucky: University Press of Kentucky, 19-38.

DÜNYA BARAJLAR KOMİSYONU (DBK) (2000). **Dams and Development: A New Framework for Decision-Making: The Report of the World Commission on Dams**, Oxford: Earthscan.

ELHANCE, Arun P. (1997). “Conflict and Cooperation over Water in the Aral Sea Basin”, **Studies in Conflict and Terrorism**, 1997, 20.2: 207-218.

ELHANCE, Arun P. (1999). **Hydropolitics in the Third World: Conflict and Cooperation in International River Basins**, New York: US Institute of Peace Press.

ERALP, Atila (2017). **Devlet, Sistem ve Kimlik: Uluslararası İlişkilerde Temel Yaklaşımlar: İlişkilerde Temel Yaklaşımlar**, 17. Baskı, Ankara: İletişim Yayınları.

FAISAL, Islam M. (2002). “Managing Common Waters in The Ganges-Brahmaputra-Meghna Region”, **SAIS Review**, 1981, 22.2, 309-327.

FALKENMARK, Malin, Jan Lundqvist, and Carl Widstrand (1989). “Carl. Macro-Scale Water Scarcity Requires Micro-Scale Approaches: Aspects of Vulnerability in Semi-Arid Development”, In: **Natural Resources Forum**, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 258-267.

FARNUM, Rebecca L. (2014). “Virtual Allocations: Expanding the Framework of Hydro-Hegemony to Inform Virtual Water Trade”, **2014 Norwich Conference on Earth System Governance: Access and Allocation in the Anthropocene**, Norwich: Earth System Governance.

FEITELSON, Eran and Gad Rosenthal (2012). “Desalination, Space and Power: The Ramifications of Israel’s Changing Water Geography”, **Geoforum**, 1970, 43.2, 272-284.

FENG, Yan and Daming He (2009). “Transboundary Water Vulnerability and its Drivers in China”, **Journal of Geographical Sciences**, 2001, 19.2, 189-199.

FINKELDE, Dominik (2013). “Post-Structuralism”, In: (Eds.) Fastiggi, Robert L., Joseph W. Koterski, Trevor Lipscombe, Javier González de Prado Salas and Brendan Sweetman, **New Catholic Encyclopedia: Supplement 2012-2013: Ethics and Philosophy**, 2nd Edition, Michigan: Gale, 1245-1248.

FINKELSTEIN, David (2007). “China’s National Military Strategy: An Overview of the ‘Military Strategic Guidelines’”, In: (Eds.) Roy Kamphausen and Andrew Scobell, **Right Sizing the People’s Liberation Army: Exploring the Contours of China’s Military**, Carlisle, PA: Strategic Studies Institute, U.S. Army War College, 69-140.

- FOSTER**, Vivien, William Butterfield, Chuan Chen and Nataliya Pushak (2008). **Building Bridges: China's Growing Role as Infrastructure Financier for Sub-Saharan Africa**, Washington DC: The World Bank Publications.
- FOUCAULT**, Michel (1972). **The Archaeology of Knowledge**, London: Tavistock.
- FOUCAULT**, Michel (1981). "The Order of Discourse", In: (Ed.) Robert Young, **Untying the Text: A Post-Structuralist Reader**, Boston: Routledge.
- FREY**, Frederick W. and Thomas Naff (1985). "Water: An Emerging Issue in the Middle East?", **The Annals of the American Academy of Political and Social Science**, 1890, 482.1, 65-84.
- GARVER**, John W. (2001). **Protracted Contest: Sino-Indian Rivalry in the Twentieth Century**, Seattle: University of Washington Press.
- GARVER**, John W. (2011). "The Unresolved Sino-Indian Border Dispute: An Interpretation", **China Report**, 1965, 47.2, 99-113.
- GERMAIN**, Randall D. and Michael Kenny (1998). "Engaging Gramsci: International Relations Theory and the New Gramscians", **Review of International Studies**, 1975, 24.1, 3-21.
- GIORDANO**, Meredith A. and Aaron T. Wolf (2003). "Sharing Waters: Post-Rio International Water Management", In: **Natural Resources Forum**, Oxford: Blackwell Publishing Ltd, 163-171.
- GILL**, Stephen R. and David Law (1989). "Global Hegemony and the Structural Power of Capital", **International Studies Quarterly**, 1967, 33.4, 475-499.
- GILL**, Stephen R. (1993). **Gramsci, Historical Materialism and International Relations**, New York: Cambridge University Press.
- GILPIN**, Robert (1981). **War and Change in World Politics**, New York: Cambridge University Press.
- GILPIN**, Robert (1987). **The Political Economy of International Relations**. Princeton: Princeton University Press.
- GOODMAN**, David S.G. (2004). "The Campaign to 'Open Up The West': National, Provincial, and Local-Level Perspectives", **The China Quarterly**, 1960, 178, 317-334.
- GRAMSCI**, Antonio (1971). **Selections from the Prison Notebooks of Antonio Gramsci**, 5th Edition, Edited and Translated by Quentin Hoare and Geoffrey Nowell Smith, London: Lawrence and Wishart.
- GRUMBINE**, R. Edward and Jianchu Xu (2011). "Mekong Hydropower Development", **Science**, 1940, 332, 178-179
- GURUSWAMY**, Mohan and Zorawar Dault Singh (2009). **India China Relations: The Border Issues and Beyond**, Busselton: Viva Books
- HANGZO**, PK Khup (2021). **Implications of China's Hydro-Hegemony on River Yarlung Tsangpo: Another Lever of China's Expansionist Tactics into India's East**, New Delhi: Vivekananda International Foundation.

- HARDT**, Michael ve Antonio Negri (2000). **İmparatorluk**, Çeviren: Abdullah Yılmaz, İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- HAYAT**, Shakeel and Joyeeta Gupta (2016). “Kinds of Freshwater and Their Relation to Ecosystem Services and Human Well-Being”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 18.5, 1229-1246.
- HAYAT**, Shakeel, Joyeeta Gupta, Courtney Vegelin ve Hameed Jamali (2022). “A Review Of Hydro-Hegemony and Transboundary Water Governance”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 24.11: 1723-1740.
- HE**, Yanmei (2021). “Current and Future Transboundary Water Cooperation over the YarlungZangbo/Brahmaputra River Basin: From an Interdisciplinary Perspective”. **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 23.5, 1107-1128.
- HEYWOOD**, Andrew (2012). **Siyasetin Temel Kavramları**, Çeviren: Hayrettin Özler, Ankara: Adres Yayınları.
- HIMES**, Joseph S. (1980). **Conflict and Conflict Management**, Georgia: University of Georgia Press.
- HIRSCH**, Philip (2010). “The Changing Political Dynamics of Dam Building on the Mekong”, **Water Alternatives**, 2008, 3.2. 312–323
- HO**, Selina (2021). “The China–India Water Dispute. The Potential for Escalation”, In: (Ed.) Peter Harris, **Indo-Pacific Perspectives**, Alabama: Air University Press, 24-28.
- HOSSAIN**, Fakir Sharif, Tahmidur Rahman, Abdullah Al Mamun, Omar Bin Mannan and M Altaf-Ul-Amin (2021). “An Approach to Increase The Power Output of Karnafuli Hydroelectric Power Station: A Step to Sustainable Development in Bangladesh’s Energy Sector”, **PLoS One**, 2006, 16.10, e0257645.
- HSIEH**, Chang-Tai, and Zheng Michael Song (2015). “Grasp the Large, Let Go of the Small: The Transformation of the State Sector in China”, **Brookings Papers on Economic Activity**, 1970, 1, 295-366.
- HUDSON-RODD**, Nancy and Brian J. Shaw (2003). “Mekong River Development: Whose Dreams? Which Visions?”, **Water International**, 1975, 28.2, 268-275.
- HUSSEIN**, Hussam, Filippo Menga and Francesca Greco (2018). “Monitoring Transboundary Water Cooperation in SDG 6.5.2: How a Critical Hydropolitics Approach Can Spot Inequitable Outcomes”, **Sustainability**, 2009, 10.10, 3640.
- IKENBERRY**, Gilford John and Charles A. Kupchan (1990). “Socialization and Hegemonic Power”, **International Organization**, 1947, 44.3, 283-315.
- IKENBERRY**, Gilford John (1999). “Institutions, Strategic Restraint, and the Persistence of American Postwar Order”, **International Security**, 1996, 23.3, 43–78.
- IKENBERRY**, Gilford John (2011). **Liberal Leviathan: The Origins, Crisis, and Transformation of the American World Order**, New Jersey: Princeton University Press.
- JACOBS**, Jeffrey W. (2000). “The United States and the Mekong Project”, **Water Policy**, 1998, 1.6, 587-603.

- JACOBS**, Jeffrey W. (2002). "The Mekong River Commission: Transboundary Water Resources Planning and Regional Security", **The Geographical Journal**, 2000, 168.4: 354-364.
- JASMIN**, Nurul Huda Sakib, Md Foysal Jaman, Shishir (2023). "Chinese Soft Power in Bangladesh: Debt Trap or Shared Interests?", **The Journal of Indian and Asian Studies**, 2020, 4.1, 2350004.
- JENKINS**, Marion W., and Steven Sugden (2006). **Human Development Report 2006**, New York: United Nations Development Programme.
- JONES**, Edward, Manzoor Qadir, Michelle T.H. van Vliet, Vladimir Smakhtin, and Seong-mu Kang (2019). "The State of Desalination and Brine Production: A Global Outlook", **Science of the Total Environment**, 1972, 657, 1343-1356.
- JOSHI**, Sameer (2017). "The Dragon's Claws: Assessing China's PLAAF Today", **Vayu Aerospace and Defence Review**, 2011, 4, 54-71.
- JULIEN**, Frédéric (2012). "Hydropolitics is What Societies Make of it (or Why We Need a Constructivist Approach to the Geopolitics of Water)", **International Journal of Sustainable Society**, 2008, 4.1-2: 45-71.
- JUST**, Richard E., and Sinaia Netanyahu (1998). **Conflict and Cooperation on Trans-boundary Water Resources**, Berlin: Springer Science and Business Media.
- KAPAN**, İsmail (2006). **Türkiye ile Suriye ve Irak arasında Su Anlaşmazlığı (ve Türkiyenin Çözüm İçin Sunduğu "Üç Aşamalı Plan'ın Su Hukuku Çerçevesinde İncelenmesi"**, İstanbul: İstanbul Üniversitesi.
- KATOCH**, Dhruv (2009). "Is China Encircling India", **CLAWS Journal**, 2007, 10.2, 27-38.
- KAUFMAN**, Alison Adcock (2010). "The "Century of Humiliation," Then and Now: Chinese Perceptions of the International Order", **Pacific Focus**, 1986, 25.1, 1-33.
- KEHL**, Jenny R. (2011). "Hydropolitical Complexes and Asymmetrical Power: Conflict, Cooperation, and Governance of International River Systems", **Journal of World-Systems Research**, 1995, 17.1, 218-235.
- KEO**, Bernard Z. (2020). "Crossing the River by Feeling the Stones: Deng Xiaoping in the Making of Modern China", **Education About Asia**, 1996, 25.2, 33-41.
- KEOHANE**, Robert Owen (1984). **After Hegemony. Cooperation and Discord in the World Political Economy**, Princeton, NJ: Princeton University Press.
- KEOHANE**, Robert Owen and Joseph S. Nye Jr. (2012). **Power and Interdependence**, 4th Edition, New York: Longman.
- KINDLEBERGER**, Charles Poor (1981). "Dominance and Leadership in the International Economy: Exploitation, Public Goods, and Free Rides", **International Studies Quarterly**, 1967, 25.2, 242-254.
- KINDLEBERGER**, Charles Poor (1986). **The World in Depression, 1929-1939**, California: University of California Press.

KRUGMAN, Paul R. and Maurice Obstfeld (2009). **International Economics: Theory and Policy**, London: Pearson Education.

KU, Charlotte (1994). “Abolition of China's Unequal Treaties and the Search for Regional Stability in Asia, 1919-1943”, **Chinese (Taiwan) Yearbook of International Law and Affairs**, 1981, 12, 67-86.

LACLAU, Ernesto. (1990). **New Reflections on the Revolution of Our Time**, London: Routledge.

LACLAU, Ernesto and Chantal Mouffe (2001). **Hegemony and Socialist Strategy: Towards a Radical Democratic Politics**, 2nd Edition, New York: Verso Books.

LAWRENCE, Susan V. and Michael F. Martin (2013). **Understanding China's Political System**, Washington: Congressional Research Service.

LEB, Christina (2013). **Cooperation in the Law of Transboundary Water Resources**, New York: Cambridge University Press.

LEE, Yeji, Seungho Lee and Ilpyo Hong (2018). “Ethiopia's Path to Water Security: The Case Study of the Grand Ethiopian Renaissance Dam”, **International Development and Cooperation Review**, 2017, 10.3, 499–541.

LIEBMAN, Alex (2005). “Trickle-down Hegemony? China's “Peaceful Rise” and Dam Building on the Mekong”, **Contemporary Southeast Asia**, 1979, 27.2, 281-304.

LINK, P. Michael, Jürgen Scheffran, and Tobias Ide (2016). “Conflict and Cooperation in the Water-Security Nexus: A Global Comparative Analysis of River Basins Under Climate Change”, **Wiley Interdisciplinary Reviews: Water**, 2014, 3.4, 495–515.

LIU, Junguo, Chuanfu Zang, Shiyong Tian, Jianguo Liu, Hong Yang, Shaofeng Jia, Liangzhi You, Bo Liu and Miao Zhang (2013). “Water Conservancy Projects in China: Achievements, Challenges and Way Forward”, **Global Environmental Change**, 2004, 23.3, 633-643.

LIU, Benxi, Shengli Liao, Chuntian Cheng, Fu Chen and Weidong Li (2018). “Hydropower Curtailment in Yunnan Province, Southwestern China: Constraint Analysis and Suggestions”, **Renewable Energy**, 2004, 121, 700-711.

LOPES, Paula Duarte (2012). “Governing Iberian Rivers: from Bilateral Management to Common Basin Governance?”, **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, 2001, 12, 251-268.

LORENZI, Maximiliano (2006). “Power: A Radical View by Steven Lukes”, **Crossroads**, 6.2, 87-95.

LOURES, Flavia, Alistair Rieu-Clarke Marie-Laure Vercambre and Lesha Witmer (2015). **Everything You Need to Know about the UN Watercourses Convention**, Gland: World Wildlife Fund Publication.

LOWI, Miriam R. (1995). **Water and Power: The Politics of a Scarce Resource in the Jordan River Basin**, 2nd Edition, New York: Cambridge University Press.

- LUKES, Steven (2005). **Power: A Radical View**, 2nd Edition, New York: Bloomsbury Publishing.
- MACK, Andrew J.R. (1975). "Why Big Nations Lose Small Wars: The Politics of Asymmetric Conflict", **World Politics**, 1948, 27.2, 175–200.
- MAGEE, Darrin (2012). "The Dragon Upstream: China's Role in Lancang-Mekong Development", In: (Eds.) Joakim Öjendal, Stina Hansson, Sofie Hellberg, **Politics and Development in a Transboundary Watershed: The Case of the Lower Mekong Basin**, Dordrecht: Springer, 171-193.
- MASON, David (1984). "China's Four Modernizations: Blueprint for Development or Prelude to Turmoil?", **Asian Affairs: An American Review**, 1973, 11.3, 47-70.
- MCCAFFREY, Stephen (1998). "The UN Convention on the Law of the Non-Navigational Uses of International Watercourses: Prospects and Pitfalls", **International Watercourses Enhancing Cooperation and Managing Conflict Proceedings of a World Bank Seminar**, Washington, D.C.: World Bank Technical Paper, 414, 17-28.
- MEARSHEIMER, John J. (1994). "The False Promise of International Institutions", **International Security**, 19:3, 5-49.
- MEARSHEIMER, John J. (2001). **The Tragedy of Great Power Politics**, New York: WW Norton and Company.
- MEISSNER, Richard (1999). **Water As a Source of Political Conflict and Cooperation: A Comparative Analysis of the Situation in the Middle East and Southern Africa**, Johannesburg: Rand Afrikaans University.
- MEKONEN, Tesfaye Ayalew, Athuman Makona, Hanna Sokalava, Mohammed Ramadan and Minojiddini Gulnorai (2019). "Bargaining Power of Developing Countries in Trade Negotiations", In: **Trade and Finance for Development: Southern Perspective**, New Delhi: Research and Information System for Developing Countries, 17-27.
- MELTON, Oliver (2015). **China's Five-Year Planning System: Implications for the Reform Agenda**, Washington D.C.: US-China Economic and Security Review Commission.
- MENGA, Filippo (2016a). "Domestic and International Dimensions of Transboundary Water Politics", **Water Alternatives**, 2008, 9.3, 704-723.
- MENGA, Filippo (2016b). "Reconceptualizing Hegemony: The Circle of Hydro-Hegemony", **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 18.2, 401-418.
- MENNIKEN, Timo (2007). "China's Performance in International Resource Politics: Lessons from the Mekong", **Contemporary Southeast Asia**, 1979, 29.1, 97–120.
- MIA, M. J.; M.A.Islam and M. Akter (2021). "Contribution of Ganges-Brahmaputra Delta for Developing the Sustainable Blue Economy in Bangladesh". **International Journal of Scientific Research in Multidisciplinary Studies**, 2015, 7.6, 20-27.

MIRUMACHI, Naho (2015). **Transboundary Water Politics in the Developing World**, London: Routledge.

MITCHELL, Christopher R. (1981). **The Structure of International Conflict**, London: Palgrave Macmillan.

MOAK, Ken, and Miles W.N. Lee (2015). "History of Chinese Economic Development 1949–78", In: (Eds.) Ken Moak and Miles W. N. Lee **China's Economic Rise and its Global Impact**, New York: Palgrave Macmillan, 77-90.

MOORE, Scott M. (2017). "China's Domestic Hydropolitics: An Assessment and Implications for International Transboundary Dynamics", **International Journal of Water Resources Development**, 34.5, 1-15.

MOORE, Scott M. (2018). **Subnational Hydropolitics: Conflict, Cooperation, and Institution-Building in Shared River Basins**, Oxford: Oxford University Press.

MORRISON, Wayne M. (2019). **China's Economic Rise: History, Trends, Challenges, and Implications for the United States**, Washington: Congressional Research Service.

MORTON, Adam David (2007). **Unravelling Gramsci. Hegemony and Passive Revolution in the Global Political Economy**, London: Pluto Press.

MOSTAQUE, Lam-ya and Syeda Tanzia Sultana (2017). "Exploring Soft Power Potentials of Bangladesh: Resources, Limitations and Options", **Bangladesh Institute of International and Strategic Studies (BISS) Journal**, 1978, 38.4, 379-406.

MOUFFE, Chantal (2005). **The Return of the Political**, London: Verso Books.

MORGENTHAU, Hans (1948). **Politics Among Nations. The Struggle for Power and Peace**, New York: Alfred A. Knopf.

NATIONAL RESEARCH COUNCIL (1999). **Realizing the Potential of C4I: Fundamental Challenges**, New York: National Academies Press.

NICKUM, James E. (2008). "The Upstream Superpower: China's International Rivers", In: (Eds.) Olli Varis, Asit K. Biswas, Cecilia Tortajada, **Management of Transboundary Rivers and Lakes**, Berlin: Springer, 227-244.

NYE, Joseph S. (1990). "Soft Power", **Foreign Policy**, 1970, 80, 153-171.

NYE, Joseph S. (2000). **Understanding International Conflicts**, New York: Longman.

NYE, Joseph S. (2004). **Power in the Global Information Age From Realism to Globalization**, London: Routledge.

NYE, Joseph S. (2011). **The Future of Power**, New York: Public Affairs

OVERBEEK, Henk (2005). "Global Governance, Class, Hegemony: A Historical Materialist Perspective", In: (Edt.) Alice D. Ba and Mathew J. Hoffmann, **Contending Perspectives on Global Governance**, London: Routledge, 39-56.

- ÖJENDAL**, Joakim and Kurt Mørck Jensen (2011). “Politics and Development of the Mekong River Basin: Transboundary Dilemmas and Participatory Ambitions”. In: (Eds.) Joakim Öjendal, Stina Hansson and Sofie Hellberg, **Politics and Development in a Transboundary Watershed**, Dordrecht: Springer, 37-59.
- PAULSSON**, Jan (2005). **Denial of Justice in International Law**, New York: Cambridge University Press.
- PEARSE-SMITH**, Scott W.D. (2012). “Water war’ in the Mekong Basin?”, **Asia Pacific Viewpoint**, 1960, 53.2, 147-162.
- PETERSEN-PERLMAN**, Jacob D., Jennifer C. Veilleux and Aaron T. Wolf (2017). “International Water Conflict and Cooperation: Challenges and Opportunities”, **Water International**, 1975, 42.2: 105-120.
- PING**, Xu and Wang Li (2015). “The China Model vs. American Soft Power: Going Global and Peaceful”, **İstanbul Gelişim Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi**, 2.2, 153-170.
- PRADHAN**, Neera Shrestha, Partha Jyoti Das, Nishikant Gupta and Arun Bhakta Shrestha (2021). “Sustainable Management Options for Healthy Rivers in South Asia: The Case of Brahmaputra”, **Sustainability**, 2009, 13.3, 1087.
- RAHAMAN**, Muhammad Mizanur (2009). “Principles of International Water Law: Creating Effective Transboundary Water Resources Management”, **International Journal of Sustainable Society**, 2009, 1.3, 207-223.
- RAHMAN**, Mirza Zulfiqur (2017). “Geopolitics of Sino-Indian Transboundary Water Management in the Yarlung Tsangpo and the Brahmaputra”, **Monde en développement**, 2017, 1, 63-77.
- RASHID**, Haroun Er (1991). **Geography of Bangladesh**, 2nd Edition, Dhaka: The University Press Limited.
- RASHIDI**, Mahmood, Mahdi Zarghami, Esmaeil Pishbahar and Firouz Fallahi (2022). “Multi Criteria Analysis Of Power Asymmetry in Aras Transboundary River Basin: Deriving Potential Hydro-Hegemon Country”, **International Journal of Water Management and Diplomacy**, 2020, 1.4, 37-55.
- RAY**, Patrick A., Yi-Chen E. Yang, Sungwook Wi, Abedalrazq Khalil, Vansa Chatikavanij and Casey Brown (2015). “Room for Improvement: Hydroclimatic Challenges to Poverty-Reducing Development of the Brahmaputra River Basin”, **Environmental Science and Policy**, 1998, 54, 64-80.
- RIEU-CLARKE**, Alistair (2010). “The Role of Treaties in Building International Watercourse Regimes: A Legal Perspective on Existing Knowledge”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 12.6, 822-831.
- RIEU-CLARKE**, Alistair, Ruby Moynihan, and Bjørn-Oliver Magsig (2012). **UN Watercourses Convention: User’s Guide**, UK: University of Dundee.
- SAHAY**, R. K. (2016). **History of China’s Military**, New Delhi: Vij Books India Pvt Ltd.

- SALEH**, Saleh MK. (2008). “Hydro-Hegemony in the Nile Basin: a Sudanese Perspective”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 10. 2, 29–49.
- SARMA**, Jogendra Nath (2004). “An Overview of the Brahmaputra River System”, In: (Edt.) Vijay P. Singh, Nayan Sharma, C. Shekhar P. Ojha, **The Brahmaputra Basin Water Resources**, Dordrecht: Springer, 72-87.
- SAUNDERS**. Phillip C., Arthur S. Ding, Andrew Scobell, Andrew N.D. Yang and Joel Wuthnow (2019). **Chairman Xi Remakes the PLA: Assessing Chinese Military Reforms**, New York: National Defense University Press.
- SELBY**, Jan (2005). “The Geopolitics of Water in the Middle East: Fantasies and Realities”, **Third World Quarterly**, 1979, 26.2, 329-349.
- SHANTA**, Hasina Afruj (2018). “Tsangpo-Brahmaputra: A Perception Study from Riparian Perspectives”, **Journal of Sustainable Development**, 2008, 11.3, 33-44
- SHLAPAK**, David (2012). “Equipping the PLA: The Long March to Modernity”, In (Eds.) Richard P. Hallion, Roger Cliff and Phillip C. Sa, **The Chinese Air Force: Evolving Concepts, Roles, and Capabilities**, Washington D.C.: National Defense University Press, 191-211.
- SHIKLOMANOV**, Igor (1993). “World Fresh Water Resources”, In: (Ed.) Peter H. Gleick, **Water in Crisis: A Guide to the World's**, Oxford: Oxford University Press, 13-24.
- SNEDDON**, Christopher (2015). **Concrete Revolution: Large Dams, Cold War Geopolitics, and the US Bureau of Reclamation**, Chicago: University of Chicago Press.
- SNEDDON**, Chris and Coleen Fox (2006). “Rethinking Transboundary Waters: A Critical Hydropolitics of the Mekong Basin”, **Political Geography**, 1982, 25.2, 181-202.
- SNIDAL**, Duncan (1985) “The Limits of Hegemonic Stability Theory”, **International Organization**, 1947, 39.4, 579-614.
- SOJAMO**, Suvi, Martin Keulertz, Jeroen Warner and John Anthony Allan (2012). “Virtual Water Hegemony: The Role of Agribusiness in Global Water Governance”, **Water International**, 1975, 37.2, 169-182.
- SUR**, Malini (2021). **Jungle Passports: Fences, Mobility, and Citizenship at the Northeast India-Bangladesh Border**, Philadelphia, PA: University of Pennsylvania Press.
- STRANGE**, Susan (1994). “Who Governs? Networks of Power in World Society”, In: (Eds.) Roger Tooze and Christopher May, **Authority and Markets. Susan Strange's Writings on International Political Economy**, New York: Palgrave/Macmillan.
- SWAIN**, Ashok (2001). “Water Wars: Fact or Fiction?”, **Futures**, 2001, 33.8-9, 769-781.

TAO, Shengli, Zhang, H., Feng, Y., Zhu, J., Cai, Q., Xiong, X., ... Fang, J. (2020). "Changes in China's Water Resources in the Early 21st Century", **Frontiers in Ecology and the Environment**, 2007, 18.4, 188-193.

TAYIA, Ahmed (2019). "Transboundary Water Conflict Resolution Mechanisms: Substitutes or Complements", **Water**, 2009, 11.7, 1337.

TIAN, Nan, Diego Lopes da Silva, Xiao Liang, Lorenzo Scarazzato, Lucie Béraud-Sudreau and Ana Carolina De Oliveira Assis (2023). **Trends in World Military Expenditure, 2022**, Stockholm: Stockholm International Peace Research Institute (SIPRI).

TROTTIER, Julie (1999). **Hydropolitics in the West Bank and Gaza Strip**, Jerusalem: Palestinian Academic Society for the Study of International Affairs.

TROTTIER, Julie (2003). "Water Wars: The Rise of a Hegemonic Concept", In: (Comp.) William J. Cosgrove, **Water Security and Peace: A synthesis of studies prepared under the PCCP-Water for Peace Process**.

TURTON, Anthony, and Nikki Funke (2008). "Hydro-hegemony in the context of the Orange River Basin", **Water Policy**, 1998, 10.2, 51-69.

ULAŞ, Dilber (2010). "Macahel'de Hidroelektrik Santrallerin ve Ekoturizmin Çevreye ve Yöre Halkına Etkileri", **Anatolia: Turizm Araştırmaları Dergisi**, 1990, 21.1, 151-158.

VIJ, Sumit, Jeroen Warner and Anamika Barua (2020). "Power in Water Diplomacy", **Water International**, 1975, 45.4: 249-253. Power in Water Diplomacy

VU, Truong-Minh (2014). "Between System Maker and Privileges Taker: The Role of China in the Greater Mekong Sub-region", **Revista Brasileira de Política Internacional**, 1997, 57, 157-173.

WALTZ, Kenneth N. (1979). **Theory of International Politics**, Theory of International Politics. Reading Mass: Addison-Wesley Pub.

WARNER, Jeroen F. (1992). **Tightropes Across the River: Managing Water in the Middle East**, Amsterdam: University of Amsterdam.

WARNER, Jeroen F. (2008). "Contested Hydrohegemony: Hydraulic Control and Security in Turkey", **Water Alternatives**, 2008, 1.2, 271-288.

WARNER, Jeroen F. (2012). "The Struggle Over Turkey's Ilisu Dam: Domestic and International Security Linkages", **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, 2001, 12.3, 231-250.

WARNER, Jeroen F., and Mark Zeitoun (2008). "International Relations Theory and Water Do Mix: A Response to Furlong's Troubled Waters, Hydro-Hegemony and International Water Relations", **Political Geography**, 1982, 27.7, 802-810.

WARNER, Jeroen and Neda Zawahri (2012). "Hegemony and Asymmetry: Multiple-Chessboard Games on Transboundary Rivers", **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, 2001, 12, 215-229.

WARNER, Jeroen F., Mark Zeitoun and Naho Mirumachi (2014). "How 'Soft' Power Shapes Transboundary Water Interaction", In: (Eds.) R. Quentin Grafton, Paul

Wyrwoll, Chris White and David Allendes, **Global Water: Issues and Insights**, Canberra: Australian National University Press, 51-56.

WATERBURY, John (1979). **Hydropolitics of the Nile Valley**, New York: Syracuse University Press.

WATERBURY, John (1994). "Transboundary Water and the Challenge of International Cooperation in the Middle East", In: (Eds.) Peter Rogers and Peter Lydon, **Water in the Arab World: Perspectives and Prognoses**, New York: Harvard University Press, 39-64.

WATERBURY, John (1997) "Between Unilateralism and Comprehensive Accords: Modest Steps toward Cooperation in International River Basins", **International Journal of Water Resources Development**, 1997, 13.3, 279-290.

WEGERICH, Kai (2008). "Hydro-Hegemony in the Amu Darya Basin", **Water Policy- IWA Publishing**, 1999, 10.2, 71-88.

WEHLING, Philine (2020). **Nile Water Rights**, Heidelberg, Berlin: Springer

WILLIAMS, Paul (2002). "Nile Co-Operation Through Hydro-Realpolitik?", **Third World Quarterly**, 1979, 23.6, 1189–1196.

WIRTH, David A. (2015). "The International and Domestic Law of Climate Change: A Binding International Agreement Without the Senate or Congress?", **Harvard Environmental Law Review**, 1976, 39.2, 515-566.

WOLF, Aaron T. (1998). "Conflict and Cooperation along International Waterways", **Water Policy**, 1998, 1.2, 251-265.

WOLF, Aaron T. (1999). "Criteria for Equitable Allocations-The Heart of International Water Conflict", **Natural Resources Forum**, 1976, 23.1, 3-30.

WOLF, Aaron T., Kerstin Stahl, and Marcia F. Macomber (2003). "Conflict and Cooperation Within International River Basins: The Importance of Institutional Capacity", **Water Resources Update**, 2000, 125.1, 31-40.

WOLF, Aaron T., Annika Kramer, Alexander Carius, Geoffrey D. Dabelko (2005). "Managing Water Conflict and Cooperation", In: (Ed.) Linda Starke, **State of the World 2005: Redefining Global Security**, New York: The WorldWatch Institute, 80-95.

WOODHOUSE, Melvin and Mark Zeitoun (2008). "Hydro-Hegemony and International Water Law: Grappling with the Gaps of Power and Law", **Water Policy**, 1999, 10.S2, 103-119.

WOODWARD, Keith, Deborah P. Dixon and, John Paul Jones (2009). "Poststructuralism / Poststructuralist Geographies", In: (Eds.) Nigel Thrift, Rob Kitchin, **International Encyclopedia of Human Geography**, New York: Elsevier, 396-407.

WOOFFITT, Robin (2005). **Conversation Analysis and Discourse Analysis A Comparative and Critical Introduction**, California: Sage Publication.

WOUTERS, Patricia (2013a). “Dynamic Cooperation’ in International Law and the Shadow of State Sovereignty in the Context of Transboundary Waters (Part 2)”, **Environmental Liability**, 2000, 4, 88-97.

WUTHNOW, Joel (2016). “Water Power, Water Worries: China’s Goals and Challenges as the Brahmaputra’s Uppermost Riparian”, In: Nilanthi Samaranyake, Satu Limaye, and Joel Wuthnow, **Raging Waters: China, India, Bangladesh, and Brahmaputra River Politics**, Quantico: Marine Corps University Press, 13-37.

XUECHENG, Liu (2011). “Look Beyond the Sino–Indian Border Dispute”, **China Report**, 2001, 47.2, 147-158.

YASUDA, Yumiko, Douglas Hill, Dipankar Aich, Patrick Huntjens and Ashok Swain (2018). “Multi-Track Water Diplomacy: Current and Potential Future Cooperation over the Brahmaputra River Basin”, **Water International**, 1975, 43.5, 642-664.

ZAWAHRI, Neda A. and Sara McLaughlin Mitchell (2011). “Fragmented Governance of International Rivers: Negotiating Bilateral Versus Multilateral Treaties”. **International Studies Quarterly**, 1967, 55.3, 835-858.

ZAWAHRI, Neda A. and Oliver Hensengerth (2012). “Domestic Environmental Activists and The Governance of the Ganges and Mekong Rivers in India and China”, **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, 2001, 12.3, 269-298.

ZEITOUN, Mark and Jeroen Warner (2006). “Hydro-Hegemony – A Framework for Analysis of Trans-Boundary Water Conflicts”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 8.5, 435–460.

ZEITOUN, Mark and Naho Mirumachi (2008). “Transboundary Water Interaction I: Reconsidering Conflict and Cooperation”, **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, 2008, 8, 297-316.

ZEITOUN, Mark and J. A. Allan (2008). “Applying Hegemony and Power Theory to Transboundary Water Analysis”, **Water Policy**, 1999, 10(S2), 3-12.

ZEITOUN, Mark, Naho Mirumachi and Jeroen Warner (2011). “Transboundary Water Interaction II: The Influence of ‘Soft’ Power”, **International Environmental Agreements: Politics, Law and Economics**, 2008, 11.2, 159-178.

ZEITOUN, Mark, Naho Mirumachi, Nathaniel Matthews, Karis McLaughlin, Melvin Woodhouse, Ana Cascão and Tony (J. A.) Allan (2014). “Transboundary Water Justice: A Combined Reading for Analysis and Diplomacy of Literature on Critical Transboundary Water Interaction and ‘Justice’ for Analysis and Diplomacy”, **Water Policy-IWA Publishing**, 1999, 16.S2, 174–193.

ZHANG, Hongzhou and Mingjiang Li (2017). “Thirsty China and its Transboundary Waters”, In: (Eds.) Zhang Hongzhou and Mingjiang Li, **China and Transboundary Water Politics in Asia**. New York: Routledge, 3-24.

ZHANG, Xiaoming (2018). “Chinese Air Power”, In: (Ed.) John Andreas Olsen, **Handbook of Air Power**, London: Routledge.

ZHANG, Hongzhou and Mingjiang Li (2018). “Hydropolitics and Conflict Management in Transboundary River Basins: China and its Neighbours”, **International Journal of Water Resources Development**, 1983, 34.5, 699-704.

ZINZANI, Andrea and Filippo Menga (2017). “The Circle Of Hydro-Hegemony Between Riparian States, Development Policies and Borderlands: Evidence from the Talas Waterscape (Kyrgyzstan-Kazakhstan)”, **Geoforum**, 1970, 85, 112-121.

İnternet Kaynakları

ABD-ÇİN EKONOMİK VE GÜVENLİK İNCELEME KOMİSYONU (USCC) (2017). **USCC 2017 Annual Report**, https://www.uscc.gov/sites/default/files/2019-09/2017_Annual_Report_to_Congress.pdf, (Erişim Tarihi: 14.02.2023).

ABD DONANMA İSTİHBARAT OFİSİ (ONI) (2009). **The People’s Liberation Army Navy: A Modern Navy with Chinese Characteristics**, <https://irp.fas.org/agency/oni/pla-navy.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.09.2023).

ABD SAVUNMA İSTİHBARAT ÖRGÜTÜ (DIA) (2019). **China Military Power: Modernizing a Force to Fight and Win**, <https://apps.dtic.mil/sti/citations/AD1066163>, (Erişim Tarihi: 19.04.2023).

ABD SAVUNMA SEKRETERLİĞİ (OSD) (2020). **2020 China Military Power Report**, <https://media.defense.gov/2020/Sep/01/2002488689/-1/-1/1/2020-DOD-CHINA-MILITARY-POWER-REPORT-FINAL.PDF>, (Erişim Tarihi: 13.09.2023).

ABD SAVUNMA SEKRETERLİĞİ (OSD) (2021). **Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China**, <https://media.defense.gov/2021/Nov/03/2002885874/-1/-1/0/2021-CMPR-FINAL.PDF>, (Erişim Tarihi: 13.09.2023).

ABD SAVUNMA SEKRETERLİĞİ (OSD) (2022). **2022 China Military Power Report**, <https://navyleaguehonolulu.org/maritime-security/ewExternalFiles/2022-military-and-security-developments-involving-the-peoples-republic-of-china.pdf>, (Erişim Tarihi: 17.10.2023).

ABD SAVUNMA SEKRETERLİĞİ (OSD) (2023). **Military and Security Developments Involving the People’s Republic of China**, <https://media.defense.gov/2023/Oct/19/2003323409/-1/-1/1/2023-MILITARY-AND-SECURITY-DEVELOPMENTS-INVOLVING-THE-PEOPLES-REPUBLIC-OF-CHINA.PDF>, (Erişim Tarihi: 17.01.2024).

ABRAR, Mian (2017). **China to Fund New Dams Construction in North Indus River Cascade**, <https://www.linkedin.com/pulse/china-fund-construct-dams-north-indus-river-cascade-mian-abrar/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2023).

AGARWAL, Sanchit Saran (2021). **Role of Hydropower in India’s Energy Transition**, <https://sais-isep.org/role-of-hydropower-in-indias-energy-transition/>, (Erişim Tarihi: 13.11.2023).

AHMAD, Nafis and Deryck O. Lodrick (2023). **Brahmaputra River**, <https://www.britannica.com/place/Brahmaputra-River>, (Erişim Tarihi: 05.08.2023)

AIR FORCE TECHNOLOGY (2020). **India vs China: Airpower Compared**, <https://www.airforce-technology.com/features/india-vs-china-indian-air-force-iaf-vs-peoples-liberation-army-air-force-plaaf/>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

AKTAR, Md. Nadim. (2017). **China's Soft Power Exposure: An Opportunity For Bangladesh**, <https://www.observerbd.com/details.php?id=71325>, (Erişim Tarihi: 07.07.2023)

ALLEN, Kenneth W. and Cristina L. Garafola (2021). **F70 Years of the PLA Air Force**, https://www.airuniversity.af.edu/Portals/10/CASI/documents/Research/PLAAF/2021-04-12%20CASI_70%20Years%20of%20the%20PLAAF_FINAL%20ALL.pdf?ver=hTom1CXAjt0VTGTJzJBGAQ%3D%3D, (Erişim Tarihi: 18.09.2023)

ALLRED, Brandi (2023). Discover The 10 Tallest Dams On Earth, <https://a-z-animals.com/blog/discover-the-10-tallest-dams-on-earth/>, (Erişim Tarihi: 18.02.2024).

AMRUTA, Patil (2023). **India Plans 'Buffers' In Proposed Arunachal Project To Offset China Threat**, <https://prepp.in/news/e-1552-india-plans-buffers-in-proposed-arunachal-project-to-offset-china-threat-upsc-current-affairs>, (Erişim Tarihi: 18.09.2023)

ANTONIADES, Andreas (2008). "From Theories of Hegemony to Hegemony Analysis in International Relations", **ISA's 49th Annual Convention**, https://sussex.figshare.com/articles/presentation/From_Theories_of_Hegemony_to_Hegemony_Analysis_in_International_Relations/23313653, (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

ANWAR, Shakeel (2022). **List of Hydro Power Plants in India 2022**, <https://www.jagranjosh.com/general-knowledge/list-of-hydro-power-plants-in-india-1501159366-1>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022)

ARASU, KT. (2022). **China and the World Economy**, <https://www.cmegroup.com/insights/economic-research/2022/china-and-the-world-economy.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2023).

ASIAN NEWS INTERNATIONAL (2023). **China Forcing Bangladesh into Unviable Project of Managing River Teesta**, <https://www.aninews.in/news/world/asia/china-forcing-bangladesh-into-unviable-project-of-managing-river-teesta20230323151448/>, (Erişim Tarihi: 14.05.2023).

ASSAM SU KAYNAKLARI DEPARTMANI (ASKD) (2023). Brahmaputra River System, <https://waterresources.assam.gov.in/portlet-innerpage/brahmaputra-river-system>, (Erişim Tarihi: 16.06.2023).

ASIAN INFRASTRUCTURE INVESTMENT BANK (AIIB) (2024). **Bangladesh: Jamuna River Economic Corridor Development Project**, <https://www.aiib.org/en/projects/details/2022/special-fund/Bangladesh-Jamuna-River-Economic-Corridor-Development-Project.html>, (Erişim Tarihi: 18.02.2024).

ATOMIC ARCHIVE (2024). **Chinese Becomes A Nuclear Nation**, <https://www.atomicarchive.com/history/cold-war/page-12.html#:~:text=In%201951%2C%20China%20signed%20a,1950s%20with%20substantial%20Soviet%20assistance.>, (Erişim Tarihi: 24.02.2024).

BAIYU, Gao (2020). **Vast River Diversion Plan Afoot in Western China**, <https://chinadialogue.net/en/nature/11762-vast-river-diversion-plan-afoot-in-western-china-2/>, (Erişim Tarihi: 24.08.2023).

BAJPAI, Kanti (2021). **Why Does China Consistently Beat India on Soft Power?**, <https://indianexpress.com/article/opinion/columns/why-does-china-consistently-beat-india-on-soft-power-7371094/>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

BANGLADEŞ GÜÇ GELİŞTİRME KURULU (BPDB) (2022). **Annual Report 2021-2022**, https://bpdb.portal.gov.bd/sites/default/files/files/bpdb.portal.gov.bd/annual_reports/7b792f67_bf50_4b3d_9bef_8f9b568005c9/2022-11-29-05-22-0dea17e09d8a84e72a63312df6b5bdc6.pdf, (Erişim Tarihi: 21.06.2023).

BARUAH, Rituraj (2023). **NHPC Submits Feasibility Report for 11 GW Hydro Power Project in Arunachal Pradesh**, <https://www.livemint.com/industry/energy/nhpc-submits-feasibility-report-for-11-gw-hydro-power-project-in-arunachal-pradesh-11673967446374.html>, (Erişim Tarihi: 18.11.2023).

BBC (2011). **China Overtakes Japan as World's Second-Biggest Economy**, <https://www.bbc.com/news/business-12427321>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

BBC (2019). **Aung San Suu Kyi's Myanmar Dam Dilemma with China**, <https://www.bbc.com/news/world-asia-48857781>, (Erişim Tarihi: 14.05.2023).

BENAR NEWS (2020). **Bangladeshi Experts Voice Concerns about Chinese Plans for Dam on Brahmaputra's Upper Reaches**, <https://www.benarnews.org/english/news/bengali/bd-ch-in-river-dam-12072020151440.html>, (Erişim Tarihi: 22.11.2023).

BHASKAR, R. N. (2014). **Is India Losing the Water War Against China?**, <https://www.dnaindia.com/india/report-is-india-losing-the-water-war-against-china-1982524>, (Erişim Tarihi: 13.07.2023).

BHATTACHARYA, Shreya (2018). **China's Hydro Ambitions and the Brahmaputra**, https://ethz.ch/content/dam/ethz/special-interest/gess/cis/center-for-securities-studies/resources/docs/IDSA_Chinas%20Hydro%20Ambitions.pdf, (Erişim Tarihi: 25.06.2023).

BHOWMICK, Soumya (2022). **Bangladesh Economy: Strong Points and Red Flags**, <https://www.orfonline.org/expert-speak/bangladesh-economy-strong-points-and-red-flags/> (Erişim Tarihi: 30.05.2023).

BHUIYAN, Parvej Siddique (2021). **China and Bangladesh: Brotherly Relations Through Trade and Commerce**, <https://www.chinadaily.com.cn/a/202112/06/WS61ad74bea310cdd39bc79900.html>, (Erişim Tarihi: 25.08.2023)

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) (1997). Convention on the Law of the Non-navigational Uses of International Watercourses, https://legal.un.org/ilc/texts/instruments/english/conventions/8_3_1997.pdf, (Erişim Tarihi: 14.07.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) (2006). Coping with Water Scarcity: The Issue, https://www.un.org/waterforlifedecade/pdf/2006_unwater_coping_with_water_scarcity_eng.pdf, (Erişim Tarihi: 15.07.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) (2009). The United Nations World Water Development Report 3: Water in a Changing World, <https://digitallibrary.un.org/record/3895839>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) (2010). The Human Right to Water and Sanitation, https://www.un.org/waterforlifedecade/human_right_to_water.shtml, (Erişim Tarihi: 13.08.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) (2013). The Water Convention, https://www.un.org/waterforlifedecade/water_cooperation_2013/water_convention.shtml, (Erişim Tarihi: 16.11.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) (2016). Secretary-General Warns Two Thirds of Global Population Could Face Water-Stressed Conditions within Next Decade, in Message for International Forests Day, <https://press.un.org/en/2016/sgsm17610.doc.htm>, (Erişim Tarihi: 25.12.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER (BM) (2023). Free Access to Detailed Global Trade Data, <https://comtradeplus.un.org/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER AVRUPA EKONOMİK KOMİSYONU (UNECE) (2004). The 1992 UNECE Convention on the Protection and Use of Transboundary Watercourses and International Lakes, https://unece.org/DAM/env/water/documents/brochure_water_convention.pdf, (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇEVRE PROGRAMI (UNEP) (2021). Five Things to Know About Desalination, <https://www.unep.org/news-and-stories/story/five-things-know-about-desalination>, (Erişim Tarihi: 24.12.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUKLARA YARDIM FONU (UNICEF) (2022). Bangladesh Floods Situation Report, <https://www.unicef.org/media/123081/file/Bangladesh-Floods-SitRep-27-June-2022.pdf>, (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER ÇOCUKLARA YARDIM FONU (UNICEF) (2023). Triple Threat—How Disease, Climate Risks and Unsafe Water, Sanitation and Hygiene Create a Deadly Combination for Children, New York: UNICEF, <https://www.unicef.org/media/137206/file/triple-threat-wash-EN.pdf>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İSTATİSTİK BÖLÜMÜ (UNSTAT) (2011). Environmental Indicators Inland Water Resources,

<https://unstats.un.org/unsd/environment/waterresources.htm>, (Erişim Tarihi: 16.01.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ (FAO) (2010). Country Profile – China, <https://www.fao.org/3/CA0221EN/ca0221en.pdf>, (Erişim Tarihi: 02.07.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ (FAO) (2017). **Water for Sustainable Food and Agriculture A report produced for the G20 Presidency of Germany**, <https://www.fao.org/3/i7959e/i7959e.pdf>, (Erişim Tarihi: 16.01.2024).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ (FAO) (2023a). **Water Scarcity**, http://www.fao.org/nr/water/topics_scarcity.htm, (Erişim Tarihi: 16.11.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER GIDA VE TARIM ÖRGÜTÜ (FAO) (2023b). **Transboundary Waters**, <https://www.fao.org/land-water/water/water-management/transboundary-water-management/zh/>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER KALKINMA PROGRAMI (UNDP) (2006). **Human Development Report 2006**, <https://hdr.undp.org/content/human-development-report-2006>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER İNSANİ İŞLER KOORDİNASYON OFİSİ (OCHA) (2022). **Bangladesh: Key Immediate Needs and Situation Analysis- North Eastern Flash Flood**, <https://reliefweb.int/report/bangladesh/bangladesh-key-immediate-needs-and-situation-analysis-north-eastern-flash-flood-may-june-2022-version-3rd-update-issued-1700-bst-26th-june-2022>, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).

BİRLEŞMİŞ MİLLETLER UNİVERSİTESİ (UNU) (2020). **Global Water Security 2023 Assessment**, <https://reliefweb.int/report/world/global-water-security-2023-assessment>, (Erişim Tarihi: 24.10.2023).

BLACK, Jeremy (2013). **China as a Military Power 1700-2050**, https://assets.publishing.service.gov.uk/government/uploads/system/uploads/attachment_data/file/209579/J_Black_China_as_a_Military_Power_1700-2050.pdf, (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

BLACKRIDGE (2022). **Top 7 Largest Hydroelectric Power Plants in India**, <https://www.blackridgeresearch.com/blog/top-seven-hydroelectric-power-plants-in-india#Chamera>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

BLEDSOE, Everett (2022). **How Many US Military Bases Are There in the World?**, <https://www.thesoldiersproject.org/how-many-us-military-bases-are-there-in-the-world/>, (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

BLEDSOE, Everett (2023). **How Many Military Bases Does Russia Have Overseas?**, <https://www.thesoldiersproject.org/how-many-military-bases-does-russia-have/>, (Erişim Tarihi: 24.01.2024).

BOGDANOVIC, Slavko J., Charles B. Bourne, Stefano Burchi, and Patricia Wouters, (2004). “ILA Berlin Conference 2004—Water Resources Committee Report, Dissenting Opinion”, **Water Resources Committee Report**,

https://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/ILA/ILA_Berlin_Rules-2004.pdf, (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

BOSWINKEL, J. A. (2000). **Information Note, International Groundwater Resources Assessment Centre (IGRAC)**, Netherlands Institute of Applied Geoscience, Netherlands, <https://unesdoc.unesco.org/ark:/48223/pf0000120605>, (Erişim Tarihi: 09.01.2024).

BRAND FINANCE (2023). **Global Soft Power Index**, <https://brandirectory.com/softpower/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2023).

BRITANNICA (2023). **Sino-Indian War**, <https://www.britannica.com/topic/Sino-Indian-War>, (Erişim Tarihi: 19.11.2023).

BUCHHOLZ, Katharina (2022). **Unsafe Water Kills More People Than Disasters and Conflicts**, <https://www.statista.com/chart/17445/global-access-to-safe-drinking-water/>, (Erişim Tarihi: 09.09.2023).

CABRERA, J. (2003). **The Rape of a River**, https://www.academia.edu/42718310/Rape_of_a_River_The_Mekong, (Erişim Tarihi: 11.12.2023).

CANDIDO, Fabrizia (2022). **Water Security: What China's Hydro Plan to Secure Tibetan Water Resources Means for its Neighbours**, <https://www.9dashline.com/article/water-security-what-chinas-hydro-plan-to-secure-tibetan-water-resources-means-for-its-neighbours>, (Erişim Tarihi: 03.08.2023).

CAIRNS, Rebecca and Jennifer Llewellyn (2022). **The First Five Year Plan**, <https://alphahistory.com/chineserevolution/first-five-year-plan/>, (Erişim Tarihi: 26.10.2023).

CAPACCIO, Tony (2022). **China Has Put Longer-Range ICBMS on its Nuclear Subs, U.S. Says**, <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/11/19/asia-pacific/china-longer-range-icbms-submarines-us/>, (Erişim Tarihi: 11.05.2023).

CEIC DATA (2023a). **China Water Consumption 1999 – 2022**, <https://www.ceicdata.com/en/china/water-resource/cn-water-consumption#:~:text=China%20Water%20Consumption%20data%20was,Cub%20m%20mn%20for%202021>, (Erişim Tarihi: 13.11.2023).

CEIC DATA (2023b). **Global Database**, <https://www.ceicdata.com/en>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

CENTER FOR EXCELLENCE IN DISASTER MANAGEMENT & HUMANITARIAN ASSISTANCE (CFE-DMHA) (2023). **BANGLADESH Disaster Management Reference Handbook**, <dnbbsr.s3waas.gov.in/s3716e1b8c6cd17b771da77391355749f3/uploads/2023/08/2023080211.pdf>, (Erişim Tarihi: 09.12.2023).

CHAKRAVORTY, PK. (2017). **Impact of PLA Reforms on Indian Armed Forces**, <http://www.indiandefencereview.com/spotlights/impact-of-pla-reforms-on-indian-armed-forces/>, (Erişim Tarihi: 05.08.2023).

CHAN, Minnie (2012). China Unveils New Fifth-Generation Stealth Fighter, <https://www.scmp.com/news/china/article/1074027/china-addsnew-fifth-generation-stealth-fighter-arsenal>, (Erişim Tarihi: 11.08.2023).

CHATZKY, Andrew and James McBride (2020). China's Massive Belt and Road Initiative, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-massive-belt-and-road-initiative>, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).

CHELLANEY, Brahma (2017). New Front in Asia's Water War. <https://www.aspistrategist.org.au/a-new-front-in-asias-water-war/>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

CHENG, Evelyn (2022). China Will Raise Defense Spending by 7.1% in 2022, Faster than Last Year, <https://www.cnbc.com/2022/03/05/china-defense-spending-to-rise-by-7point1percent-in-2022-says-finance-ministry.html>, (Erişim Tarihi: 13.11.2023).

CHINA INVESTS OVERSEAS (CIO) (2016). China, Bangladesh Ink 40 Deals Worth \$20 bn During Xi Visit, <http://www.china-invests.net/20161017/42110.aspx>, (Erişim Tarihi: 03.07.2023).

CHITRA, Rachel (2019). Connecting the Dots of Bengaluru's Electric Power, <https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/spinningayarn/connecting-the-dots-of-bengalurus-electric-power/>, (Erişim Tarihi: 16.02.2024).

CHO, Sing (2018). China's Experience in Tackling Water Scarcity Through Sustainable Agricultural Water Management, <https://blogs.worldbank.org/water/china-experience-tackling-water-scarcity>, (Erişim Tarihi: 16.08.2023).

CLEARIAS (2023). India's Soft Power and Cultural Diplomacy, <https://www.clearias.com/india-soft-power-cultural-diplomacy/>, (Erişim Tarihi: 21.11.2023).

COHEN, Lisa M., (2021). Can Bangladesh Preserve the Brahmaputra?, <https://voelkerrechtsblog.org/de/can-bangladesh-preserve-the-brahmaputra/>, (Erişim Tarihi: 01.08.2023).

COLLINS, Gabriel and Gopal Reddy (2022). How China's Water Challenges Could Lead to a Global Food and Supply Chain Crisis, <https://www.bakerinstitute.org/research/how-chinas-water-challenges-could-lead-global-food-and-supply-chain-crisis#:~:text=The%202022%20drought%2C%20which%20mainly,such%20as%20metals%20and%20battery>, (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

COSTELLO, John and Joe McReynolds (2018). China's Strategic Support Force: A force for A New Era, https://ndupress.ndu.edu/Portals/68/Documents/stratperspective/china/china-perspectives_13.pdf, (Erişim Tarihi: 16.09.2023).

ÇİN BANGLADEŞ BÜYÜKELÇİLİĞİ (ÇBB) (2022). China and Bangladesh Sign a MoU on Plan of Special Assistance of Disaster Prevention and Reduction,

http://bd.china-embassy.gov.cn/eng/sghd/202208/t20220811_10741182.htm, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

ÇİN BEYAZ KİTABI (2013). The Diversified Employment of China's Armed Forces,

http://english.www.gov.cn/archive/white_paper/2014/08/23/content_281474982986506.htm, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

ÇİN BEYAZ KİTABI (2019). China's National Defense in the New Era,

https://english.www.gov.cn/archive/whitepaper/201907/24/content_WS5d3941ddc6d08408f502283d.html, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).

ÇİN DEVLET KONSEYİ ENFORMASYON OFİSİ (SCIO) (2007). Hu Jintao's Report at 17th Party Congress,

<http://www.china.org.cn/english/congress/229611.htm>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).

ÇİN DIŐIŐLERİ BAKANLIĞI (FMPRC) (2014). The Central Conference on Work Relating to Foreign Affairs was Held in Beijing,

https://www.fmprc.gov.cn/eng/wjb_663304/zzjg_663340/xws_665282/xgxw_665284/201412/t20141201_600270.html, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

ÇİN DIŐIŐLERİ BAKANLIĞI (FMPRC) (2018). Memorandum of Understanding upon provision of Hydrological Information of the River Brahmaputra / Yarlung Tzangbu,

<http://treaty.mfa.gov.cn/tykfiles/20180718/1531876831763.pdf>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).

ÇİN DEVLET ENERĐİ YATIRIM A.Ő. (SPIC) (2023). Investment and Operation of Hydropower,

<http://eng.spic.com.cn/2016SiteEn/ourBusiness/hydropower/>, Erişim Tarihi: 04.11.2023).

ÇİN NEPAL BÜYÜKELÇİLİĞİ (ÇNB) (2004). Major Rivers, [http://np.china-embassy.gov.cn/eng/ChinaABC/dl/200410/t20041027_1998279.htm#:~:text=\(Major%20Rivers\)andtext=China%20abounds%20in%20rivers%2C%20totaling,of%20over%201%2C000%20square%20km](http://np.china-embassy.gov.cn/eng/ChinaABC/dl/200410/t20041027_1998279.htm#:~:text=(Major%20Rivers)andtext=China%20abounds%20in%20rivers%2C%20totaling,of%20over%201%2C000%20square%20km), (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

ÇİN SAVUNMA BAKANLIĞI (ÇMOD) (2024). Overseas Operations Joint Training and Exercises,

http://eng.mod.gov.cn/xb/News_213114/OverseasOperations/JointTrainingandExercises/index.html, (Erişim Tarihi: 13.02.2024).

ÇİN ULUSAL İSTATİSTİK BÜROSU (NBS) (2016). China Statistical

Yearbook 2016, <http://www.stats.gov.cn/sj/nds/2016/indexeh.htm>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

ÇİN ULUSAL İSTATİSTİK BÜROSU (NBS) (2019). China Statistical Yearbook

2018, <http://aawww.stats.gov.cn/tjsj/nds/2018/indexeh.htm>, (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

ÇİN ULUSLARARASI EĞİTİM VAKFI (CIEF) (2023). Global Network,

<https://www.cief.org.cn/qq#>, (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

DAILY OBSERVER (2016). **China Blocks Tributary of Brahmaputra in Tibet to Build Dam**, <https://observerbd.com/details.php?id=36214>, (Erişim Tarihi: 08.08.2023).

DHAKKA UNIVERSITY CONFUCIOUS INSTITUTE (DÜKE) (2023). **Confucius Institute**, <https://du.ac.bd/body/about/CIST>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

DHAKA TRIBUNE (2023). **Power Generation Hits All-Time High in Bangladesh**, <https://www.dhakatribune.com/power-energy/2023/04/13/power-generation-hits-all-time-high-in-bangladesh>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

DESJARDINS, Jeff (2017). **35 Chinese Cities With Economies as Big as Countries**, <https://www.visualcapitalist.com/31-chinese-cities-economies-big-countries/>, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).

DEVLAEMINCK, David J. (2019). **China's Water Sharing Treaties – Reciprocity in Practice?**, <https://www.chinawaterrisk.org/opinions/chinas-water-sharing-treaties-reciprocity-in-practice/>, (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

DOĞAL KAYNAKLAR SAVUNMA KONSEYİ (NRDC) (2018). **Bangladesh: A Country Underwater, a Culture on the Move**, <https://www.nrdc.org/stories/bangladesh-country-underwater-culture-move>, (Erişim Tarihi: 09.09.2023).

DOMINGUEZ, Gabriel (2022). **As China's Navy Grows Ever Larger, So Does the Threat to Taiwan**, <https://www.japantimes.co.jp/news/2022/08/25/asia-pacific/china-navy-taiwan/>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

DOWNIE, Edmund (2014). **Narendra Modi's Northeast India Outreach**, <https://thediplomat.com/2014/12/narendra-modis-northeast-india-outreach/>, (Erişim Tarihi: 04.08.2023).

DÜNYA BANKASI (DB) (2020). **Renewable Internal Freshwater Resources Per Capita (cubic meters)**, <https://data.worldbank.org/indicator/ER.H2O.INTR.PC?end=1963andstart=1961>, (Erişim Tarihi: 27.03.2023).

DÜNYA BANKASI (DB) (2023a). **Jamuna River Sustainable Management Project 2023**, <https://projects.worldbank.org/en/projects-operations/project-detail/P172499>, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).

DÜNYA BANKASI (DB) (2023b). **GDP (current US\$) - China**, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=CN>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

DÜNYA BANKASI (DB) (2023c). **The World Bank in China**, <https://www.worldbank.org/en/country/china/overview>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

DÜNYA BANKASI (DB) (2023d). **GDP (current US\$)-India**, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=IN>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

DÜNYA BANKASI (DB) (2023e). **GDP (current US\$) – Bangladesh**, <https://data.worldbank.org/indicator/NY.GDP.MKTP.CD?locations=BD>, (Erişim Tarihi: 11.11.2023).

DÜNYA SAĞLIK ÖRGÜTÜ (DSÖ) (2019). 1 in 3 people globally do not have access to safe drinking water – UNICEF, WHO,

<https://www.who.int/news/item/18-06-2019-1-in-3-people-globally-do-not-have-access-to-safe-drinking-water-unicef-who>, (Erişim Tarihi: 12.02.2024).

DÜNYA YABAN HAYATI FONU (WWF) (2023). The Yangtze,

<https://www.wwf.org.uk/where-we-work/places/yangtze-asias-longest-river#:~:text=More%20than%2050%2C000%20dams%20have,which%20affects%20wildlife%20and%20people>, (Erişim Tarihi: 25.11.2023).

EARTH IN THE FUTURE (2012). Distribution of Water on the Earth's

Surface, <https://www.e-education.psu.edu/earth103/node/701#:~:text=The%20distribution%20of%20water%20on,lakes%2C%20rivers%2C%20and%20swamps.>, (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

EARTH RIGHTS INTERNATIONAL (2023). Xayaburi Dam,

<https://earthrights.org/what-we-do/mega-projects/xayaburi-dam/>, (Erişim Tarihi: 16.11.2023).

ECONOMIST (2012). Lies, Dams and Statistics,

<https://www.economist.com/banyan/2012/07/26/lies-dams-and-statistics>, (Erişim Tarihi: 08.07.2023).

ECONOMIST (2016) Requiem for A River,

<https://www.economist.com/essay/2016/02/13/requiem-for-a-river>, (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

ECONOMIC TIMES (2022). Bangladesh Finance Minister Warns Developing Nations of Chinese Loans Strapped with Debt-Trap,

https://economictimes.indiatimes.com/news/international/world-news/bangladesh-finance-minister-warns-developing-nations-of-chinese-loans-strapped-with-debt-trap/articleshow/93470044.cms?utm_source=contentofinterestandutm_medium=textandutm_campaign=cppst, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

EKONOMİK İŞ BİRLİĞİ VE KALKINMA ÖRGÜTÜ (OECD) (2012).

Environmental Outlook to 2050: The Consequences of Inaction.

http://www.oecd.org/document/31/0,3746,en_2649_37465_49742047_1_1_1_37465_00.html, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).

ENSURE IAS (2023). Indian Economy, <https://ensureias.com/blog/indian-economy>, (Erişim Tarihi: 20.12.2023).

ESPENA, Joshua Bernard (2023). India's Growing Naval Power: Converging Lessons for the Philippine Navy, <https://isdpeu/indias-growing-naval-power-converging-lessons-for-the-philippine-navy/>, (Erişim Tarihi: 20.12.2023).

EURASIAN TIMES (2023). Amid Boiling LAC, China's Construction Of 'World's Largest' Dam On India's Brahmaputra River Could Add Fuel To Fire (2023). <https://www.eurasiantimes.com/new-boiling-lac-chinas-constructing-of-worlds-largest-dam/>, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).

EVERY CRS REPORT (2001). The Growth of the Private Sector in China and Implications for China's Accession to the World Trade Organization (2001).

https://www.everycrsreport.com/files/20010328_RL30519_320a174d6724e582546e06a9052d0988749a6c34.pdf, (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

EYLER, Brian, Regan Kwan and Courtney Weatherby (2020). Mekong Reservoirs in Yunnan Province, China, <https://www.stimson.org/2020/mekong-reservoirs-in-yunnan-province-china/>, (Erişim Tarihi: 30.05.2023).

EYLER, Brian, Alan Basist, Regan Kwan, Courtney Weatherby and Claude Williams (2022). Mekong Dam Monitor at One Year: What Have We Learned?, <https://www.stimson.org/2022/mdm-one-year-findings/>, (Erişim Tarihi: 19.09.2023).

FACTS AND DETAILS (2022a). Land And Geography of Bangladesh: Rivers, Deltas, Erosion And Accretion, https://factsanddetails.com/south-asia/Bangladesh/Nature_Environment_Animals_Bangladesh/entry-8204.html, (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

FACTS AND DETAILS (2022b). Dams in China: Hydropower and Big Projects and Disasters, <https://factsanddetails.com/china/cat13/sub85/item323.html>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

FERNÁNDEZ, Lucía (2023). Largest Hydropower Producing Countries 2021, <https://www.statista.com/statistics/474799/global-hydropower-generation-by-major-country/>, (Erişim Tarihi: 19.10.2023).

FOREIGN AFFAIRS INSIGHTS and REVIEW (FAIR) (2023a). Chinese Investment in Bangladesh Explained, <https://fairbd.net/chinese-investment-in-bangladesh-explained/#:~:text=Bangladesh%20has%20China%20as%20one,US%24940%20million%20in%20Bangladesh>, (Erişim Tarihi: 19.10.2023).

FOREIGN AFFAIRS INSIGHTS and REVIEW (FAIR) (2023b). The Dragon Vs the Elephant: Comparing India And China's Military Strengths, <https://fairbd.net/the-dragon-vs-the-elephant-comparing-india-and-chinas-military-strengths/#:~:text=Comparing%20India%20and%20China's%20military%20strengths%3A%20FAQsandtext=A%3A%20China%20is%20about%202.9,in%20terms%20of%20military%20capabilities>, (Erişim Tarihi: 19.11.2023).

GANGULY, Sumit (2020). The Possibilities and Limits of India's New Religious Soft Power, <https://repository.library.georgetown.edu/bitstream/handle/10822/1081762/200714GangulyPossibilitiesLimitsIndiasNewReligiousSoftPowerPolicyBrief.pdf?sequence=1&ndisAllowed=y>, (Erişim Tarihi: 19.12.2023).

GATOPOULOS, Alex (2021). Project Force: Is India a Military Superpower or a Paper Tiger?, <https://www.aljazeera.com/features/2021/2/11/india-military-superpower-or-paper-tiger>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

GENERAL ELECTRIC (GE) (2021). GE Aerospace signs MOU with Hindustan Aeronautics Limited to Produce Fighter Jet Engines for Indian Air Force, <https://www.ge.com/news/press-releases/ge-aerospace-signs-mou-with-hindustan-aeronautics-limited-to-produce-fighter-jet-0>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

- GENEVA WATER HUB (2021). Bibliography “What is Hydropolitics? Examining the Meaning of an Evolving Field”.**
<https://www.gwp.org/globalassets/global/our-approach/strategic-allies/users-guide-to-the-un-watercourses-convention-2012.pdf>, (Erişim Tarihi: 29.09.2023).
- GHOSH, Iman (2019). The People’s Republic of China: 70 Years of Economic History,** <https://www.visualcapitalist.com/china-economic-growth-history/>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).
- GHOSH, Nilanjan, Jayanta Bandyopadhyay and Sayanangshu Modak (2020). Why India Needs to Buy Better Water Data from China,**
<https://www.thethirdpole.net/en/regional-cooperation/why-india-needs-to-buy-better-water-data-from-china/>, (Erişim Tarihi: 24.08.2023).
- GIORDANO, Mark and Anya Wahal (2022). The Water Wars Myth: India, China and the Brahmaputra,** <https://www.usip.org/publications/2022/12/water-wars-myth-india-china-and-brahmaputra>, (Erişim Tarihi: 24.08.2023).
- GLOBAL FIRE POWER (GFP) (2023). 2023 Military Strength Ranking,**
<https://www.globalfirepower.com/countries-listing.php>, (Erişim Tarihi: 11.12.2023).
- GLOBAL FIRE POWER (GFP) (2024). 2024 China Military Strength,**
https://www.globalfirepower.com/country-military-strength-detail.php?country_id=china, (Erişim Tarihi: 20.02.2024).
- GRAVVAT, Liam (2022). What is the Richest Country in the World? Is it China? Here's What the Numbers Show,**
<https://www.usatoday.com/story/money/economy/2022/10/25/what-richest-country-in-world/10271635002/>, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).
- GRUNWALD, Richard (2021). Lancang-Mekong Cooperation: Overcoming the Trust Deficit on the Mekong,** <https://fulcrum.sg/lancang-mekong-cooperation-overcoming-the-trust-deficit-on-the-mekong/>, (Erişim Tarihi: 16.11.2023).
- HADAR, Suhasini and Dinakar Peri (2023). China Announces ‘Renaming’ of 11 places in Arunachal Pradesh, Including One Close to Itanagar,**
<https://www.thehindu.com/news/national/china-releases-third-set-of-chinese-names-to-assert-its-claim-over-arunachal-pradesh/article66695225.ece>, (Erişim Tarihi: 19.10.2023).
- HAIDER, Karl (2019). The Process of Fixing China’s Regional Inequality,**
<https://borgenproject.org/tag/the-great-western-development-strategy/>, (Erişim Tarihi: 05.08.2023).
- HAWKINS, Amy and Helen Davidson (2023). China May Be Planning Overseas Naval Bases in Asia and Africa, Say Analysts,**
<https://www.theguardian.com/world/2023/jul/27/china-building-overseas-naval-bases-across-asia-and-africa-say-analysts>, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).
- HİNDİSTAN CİDDE BAŐKONSOLOSLUĐU (HCB) (2019). History of Indian Economy,** https://cgijeddah.gov.in/web_files/267622636-History-of-Indian-Economy.pdf, (Erişim Tarihi: 12.12.2023).

HİNDİSTAN DIŞİŞLERİ BAKANLIĞI (HDB) (2023). Brief on India-Philippines Bilateral Relations,
https://www.mea.gov.in/Portal/ForeignRelation/India-Philippines_October_23.pdf,
 (Erişim Tarihi: 12.01.2024).

HİNDİSTAN ELEKTRONİK VE BİLGİ TEKNOLOJİSİ BAKANLIĞI (MEITY) (2023). India-China Cooperation, <https://jalshakti-dowr.gov.in/india-china-cooperation/#:~:text=2021.,13th%20June%2C%202019%20at%20Ahmedabad>,
 (Erişim Tarihi: 04.11.2023).

HİNDİSTAN SAVUNMA BAKANLIĞI (HMOD) (2023). Ministry of Development of Northeast Region, Government of India,
<https://pib.gov.in/PressReleaseDetailm.aspx?PRID=1889439>, (Erişim Tarihi: 01.12.2023).

HİNDİSTAN SU KAYNAKLARI HÜKÜMETİ BİLGİ SİSTEMİ (WRIS) (2021). Dams in Brahmaputra Basin,
https://indiawris.gov.in/wiki/doku.php?id=dams_in_brahmaputra_basin, (Erişim Tarihi: 04.07.2023).

HİNDİSTAN YENİLENEBİLİR ENERJİ GELİŞTİRME AJANSI (IREDA) (2020). Hydro Energy, <https://www.ireda.in/hydro-energy>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

HİNDİSTAN YENİ VE YENİLENEBİLİR ENERJİ BAKANLIĞI (HYEB) (2023). Annual Report 2022-2023,
<https://cdnbbsr.s3waas.gov.in/s3716e1b8c6cd17b771da77391355749f3/uploads/2023/08/2023080211.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

HOYLE, Craig (2018). Analysis: 2019 World Air Forces Directory,
<https://www.flightglobal.com/analysis/analysis-2019-world-air-forces-directory/130525.article>, (Erişim Tarihi: 30.05.2023).

HU, Zulu F. and Mohsin S. Khan (1997). Why is China Growing So Fast?,
<https://www.imf.org/external/pubs/ft/issues8/index.htm>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

HYDRO REVIEW (2023). India has Only Developed 29% of its Hydroelectric Potential, <https://www.hydroreview.com/hydro-industry-news/new-development/india-has-only-developed-29-of-its-hydroelectric-potential/#gref>,
 (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

IMF (2017). Country Report No. 17/404,
<https://www.imf.org/-/media/Files/Publications/CR/2017/cr17404.ashx>, (Erişim Tarihi: 24.08.2023).

IMF (2023). World Economic Outlook (October 2023),
<https://www.imf.org/external/datamapper/profile/CHN>, (Erişim Tarihi: 12.11.2023).

INDIA BRAND EQUITY FOUNDATION (IBEF) (2023). Foreign Trade Policy of India, <https://www.ibef.org/economy/trade-and-external-sector>, (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

INSIGHTSIAS (2023). **Trans-boundary Water Management**, <https://www.insightsonindia.com/international-relations/india-and-its-neighborhood/india-and-south-asia-regional-co-operation/trans-boundary-water-management/>, (Erişim Tarihi: 19.12.2023).

INTERNATIONAL RIVERS (2017). **A Dangerous Trajectory for the Mekong River, an Update on the Status of Mekong Mainstream Dams**, <https://archive.internationalrivers.org/resources/a-dangerous-trajectory-for-the-mekong-river-16502>, (Erişim Tarihi: 19.10.2023).

INTERNATIONAL RIVERS (2023). **Yangtze River**, <https://archive.internationalrivers.org/campaigns/yangtze-river>, (Erişim Tarihi: 19.08.2023).

INTERNET GEOGRAPHY (2023). **The South-North Water Transfer Project, China**, <https://www.internetgeography.net/topics/the-south-north-water-transfer-project-in-china/#:~:text=The%20US%2462%20billion%20scheme,River%20basin%20in%20the%20north>, (Erişim Tarihi: 19.10.2023).

ISLAM, Rezwana (2023). **Bangladesh Reassesses its Belt and Road Initiative Strategy with China as the US Offers a New Alternative**, <https://globalvoices.org/2023/02/28/bangladesh-reassesses-its-belt-and-road-initiative-strategy-with-china-as-the-us-offers-a-new-alternative/>, (Erişim Tarihi: 13.11.2023).

JAGANMOHAN, Madhumitha (2024). **Hydropower Global Capacity in Key Countries 2022**, <https://www.statista.com/statistics/474652/global-total-hydropower-capacity-in-major-countries/>, (Erişim Tarihi: 05.02.2024).

JAYARAM, Kartik Omid Kassiri, and Irene Yuan Sun (2017), **The Closest Look Yet at Chinese Economic Engagement in Africa**, <https://www.mckinsey.com/featured-insights/middle-east-and-africa/the-closest-look-yet-at-chinese-economic-engagement-in-africa>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

JHA, Saurav (2016). **The Bay of Bengal Naval Arms Race**, <http://thediplomat.com/2016/12/the-bay-of-bengal-naval-arms-race/>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

JINPING, Xi (2014). **The Central Conference on Work Relating to Foreign Affairs Was Held in Beijing**, <https://carnegieendowment.org/2015/03/02/xi-jinping-s-address-to-central-conference-on-work-relating-to-foreign-affairs-pub-59220>, (Erişim Tarihi: 24.08.2023).

JINTAO, Hu (2007). **Hold High the Great Banner of Socialism with Chinese Characteristics and Strive in Unity to Build a Modern Socialist Country in All Respects**, https://www.chinadaily.com.cn/china/2007-10/24/content_6204564_2.htm, (Erişim Tarihi: 05.08.2023).

JOHNSON, Ashley (2019). **Navigating Opportunities for Cooperation on the Brahmaputra River, Interview with Nilanthi Samaranayake, Satu Limaye, and Joel Wuthnow**, <https://www.nbr.org/publication/navigating-opportunities-for-cooperation-on-the-brahmaputra-river/>, (Erişim Tarihi: 05.08.2023).

KABIR, FHM Humayan (2022). WB Funding Jamuna River Basin Economic Corridor, <https://thefinancialexpress.com.bd/trade/wb-funding-jamuna-river-basin-economic-corridor-1667010506>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

KAMBOÇYA DIŞİŞLERİ VE ULUSLARARASI İŞ BİRLİĞİ BAKANLIĞI (MFAIC) (2023). The Mekong Cooperation Framework, [https://www.mfaic.gov.kh/Page/2021-02-08-Mekong-Cooperation-Framework#:~:text=Mekong%2DLancang%20Cooperation%20\(Peoples',cooperatio n%20between%20ASEAN%20and%20China](https://www.mfaic.gov.kh/Page/2021-02-08-Mekong-Cooperation-Framework#:~:text=Mekong%2DLancang%20Cooperation%20(Peoples',cooperatio n%20between%20ASEAN%20and%20China), (Erişim Tarihi: 15.11.2023).

KAMEKE, Leander Von (2023). Total Hydropower Capacity Bangladesh 2012-2021, <https://www.statista.com/statistics/1006088/bangladesh-total-hydropower-capacity/#statisticContainer>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023).

KANG, Xiaofeng (2014). Hydropower Development in China: History and Narratives, <https://silo.tips/download/hydropower-development-in-china-history-and-narratives>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

KAPOOR, V.K. (2017). A Brief History of Indian Army – Post Independence, <https://www.spslandforces.com/story/?id=480andh=A-Brief-History-of-Indian-Army-andndash;-Post-Independence>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

KARIM, Rezaul and Shakhawat Liton (2016). Strategic Partners, <https://www.thedailystar.net/frontpage/strategic-partners-1298923>, (Erişim Tarihi: 16.08.2023).

KONRAD, Anne (2012). Theorizing Realist and Gramscian Hegemony, <https://www.e-ir.info/2012/09/02/theorizing-realist-and-gramscian-hegemony/>, (Erişim Tarihi: 09.06.2023).

KESAVAN, K. V. (2020). India's 'Act East' Policy and Regional Cooperation, <https://www.orfonline.org/expert-speak/indias-act-east-policy-and-regional-cooperation-61375/>, (Erişim Tarihi: 19.09.2023).

KHAN, Israr (2019). Article 38 of the Statute of the International Court of Justice: A Complete Reference Point for the Sources of International Law?, <https://newjurist.com/article-38-of-the-statute-of-the-international-court-of-justice-a-complete-reference-point-for-the-sources-of-international-law/>, (Erişim Tarihi: 27.06.2023).

KHAN, M. Shah Alam (2020). Bangladesh: Living with the Floods on Floating Houses, <https://www.preventionweb.net/blog/bangladesh-living-floods-floating-houses>, (Erişim Tarihi: 13.06.2022).

KOBAYASHI, Shigeo, Jia Baobo and Junya Sano (1999). The "Three Reforms" in China: Progress and Outlook, <https://www.jri.co.jp/english/periodical/rim/1999/RIMe199904threereforms/>,

KRAUSE, Michael, 2006, Hegemony- The Idea of Hegemony, and in this Context the Role of America in the Modern World, <https://www.grin.com/document/67421>, (Erişim Tarihi: 24.09.2023).

- LARES, Andres (2021). What is Bargaining Power?**, <https://shapironegotiations.com/negotiations/what-is-bargaining-power/>, (Erişim Tarihi: 22.11.2023).
- LEB, Christina (2012). Water Conflicts and the Role of International Law in their Prevention**, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2000951, (Erişim Tarihi: 19.09.2023).
- LENDON, Brad (2022). Never Mind China's New Aircraft Carrier, These are the Ships the US Should Worry About**, <https://edition.cnn.com/2022/06/25/asia/china-navy-aircraft-carrier-analysis-intl-hnk-ml-dst/index.html>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022).
- LENDON, Brad and Simone McCarthy (2023). Blue-Water Ambitions: Is China Looking Beyond its Neighborhood Now it has the World's Largest Navy?**, <https://edition.cnn.com/2023/09/01/asia/china-navy-overseas-military-base-s-intl-hnk-ml/index.html#:~:text=China%20has%20built%20the%20world's,mostly%20near%20the%20country's%20shores.>, (Erişim Tarihi: 21.11.2023).
- LEUNG, Ka Ching (2023). Tackling China's Water Shortage Crisis**, <https://earth.org/tackling-chinas-water-shortage-crisis/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2023).
- LIEBERTHAL, Kenneth G. (2023). Cultural Revolution**, <https://www.britannica.com/event/Cultural-Revolution.>, (Erişim Tarihi: 25.12.2023).
- LINETSKY, Zuri (2023). China Can't Catch a Break in Asian Public Opinion**, <https://foreignpolicy.com/2023/06/28/china-soft-power-asia-culture-influence-korea-singapor>, (Erişim Tarihi: 02.12.2023).
- LODRICK, Deryck O. (2022). Arunachal Pradesh**, <https://www.britannica.com/place/Arunachal-Pradesh>, (Erişim Tarihi: 17.11.2023).
- LOWY ENSTİTÜSÜ (2023). Asia Power Index 2023 Edition**, <https://power.lowyinstitute.org/downloads/lowy-institute-2023-asia-power-index-key-findings-report.pdf>, (Erişim Tarihi: 19.09.2023).
- MAPS OF INDIA (2023). Indian Army Commands and Their Headquarters**, <https://www.mapsofindia.com/my-india/india/indian-army-commands-and-their-headquarters>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).
- DONNELLON-MAY, Genevieve (2023). Hydro-hegemon? Complexities of Shared Rivers Between China and India**, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/hydro-hegemon-complexities-shared-rivers-between-china-india>, (Erişim Tarihi: 21.11.2023).
- MEKONG NEHİR KOMİSYONU (MRC) (2023a). Hydropower**, <https://www.mrcmekong.org/our-work/topics/hydropower/>, (Erişim Tarihi: 27.10.2023).
- MEKONG NEHİR KOMİSYONU (MRC) (2023b). Xayaburi Hydropower Project**, <https://www.mrcmekong.org/news-and-events/consultations/pnpca-prior-consultations/xayaburi-hydropower-project/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2023).

MEKONG NEHİR KOMİSYONU (MRC) (2023c). Mekong River Commission, <https://www.mrcmekong.org/about/mrc/>, (Erişim Tarihi: 29.11.2023).

MAHMUD, Faisal (2022). Bangladesh Floods: Experts Say Climate Crisis Worsening Situation, <https://www.aljazeera.com/news/2022/6/22/bangladesh-floods-experts-say-climate-crisis-worsening-situation>, (Erişim Tarihi: 09.12.2023).

MAIZLAND, Lindsay (2020). China's Modernizing Military, <https://www.cfr.org/backgrounder/chinas-modernizing-military>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

MUKHERJEE, Bhaswati (2019). India's Culture Diplomacy and Soft Power, [https://www.mea.gov.in/distinguished-lectures-detail.htm?855#:~:text=The%20five%20pillars%20of%20this,\(Cultural%20and%20civilizational%20links\)](https://www.mea.gov.in/distinguished-lectures-detail.htm?855#:~:text=The%20five%20pillars%20of%20this,(Cultural%20and%20civilizational%20links)), (Erişim Tarihi: 17.12.2023).

NAYAK, Purusottam, and Bhagirathi Panda (2016). "Brahmaputra and the Socio-Economic Life of People of Assam", In: (Ed.) K.K. Dwivedi, **The Mahabahu Brahmaputra**, Guwahati: Flood and River Management Agency of Assam, 77-85, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2790210, (Erişim Tarihi: 01.12.2023).

NOYON, Abbas Uddin (2023). China Eyes to Boost Investment in Bangladesh, <https://www.tbsnews.net/economy/china-eyes-boost-investment-bangladesh-597782>, (Erişim Tarihi: 19.09.2023).

ODISHA DIARY (2022). India Has 5334 Completed and Operational Large Dams, While 411 Large Dams are Under Construction, <https://orissadiary.com/india-has-5334-completed-and-operational-large-dams-while-411-large-dams-are-under-construction-says-bishweswar-tudu/>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

O'NEILL, Aaron (2023). Gross Domestic Product (GDP) in India 2028, <https://www.statista.com/statistics/263771/gross-domestic-product-gdp-in-india/>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

OUTLOOK PUBLISHING INDIA (2023a). Rajnath Dedicates 28 Infrastructure Projects From Arunachal Pradesh, <https://www.outlookindia.com/national/rajnath-dedicates-28-infrastructure-projects-from-arunachal-pradesh-news-250563>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023).

OUTLOOK PUBLISHING INDIA (2023b). China Claims Sovereignty Over Arunachal Pradesh After India Rejects 'Renaming' Of Places In Border State, <https://www.outlookindia.com/national/china-claims-sovereignty-over-arunachal-pradesh-after-india-rejects-renaming-of-places-in-border-state-news-276061>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

PAL, Parthapratim and Partha Ray (2023). India's Intriguing Trade Ties With China, <https://www.thehindubusinessline.com/opinion/indias-intriguing-trade-ties-with-china/article66800675.ece>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023).

- PALMO**, Dechen (2020). **China is Using Tibet's Waters against India**, <https://www.hindustantimes.coAm/analysis/china-is-using-tibet-s-waters-against-india/story-F80hWeMRt1JMTCUSIISduJ.html>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).
- PANT**, Harsh V. (2022). **India's Soft-Power Strategy**, <https://www.outlookindia.com/website/story/indias-soft-power-strategy/295206>, (Erişim Tarihi: 19.11.2023).
- PASİFİK ENSTİTÜSÜ** (2023). **Water Conflict Chronology**, <https://www.worldwater.org/conflict/map/>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).
- POWELL**, Lydia, Akhilesh Sati and Vinod Kumar Tomar (2023). **Hydropower in India: An Update**, <http://20.244.136.131/expert-speak/hydropower-in-india-an-update>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).
- POWER TECHNOLOGY** (2020). **Three Gorges Dam Hydro Electric Power Plant, China**, <https://www.power-technology.com/projects/gorges/>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).
- PATHAK**, Sriparna (2015). **The "Peace" in China's Peaceful Rise**, <https://www.e-ir.info/2015/10/15/the-peace-in-chinas-peaceful-rise/>, (Erişim Tarihi: 04.09.2023).
- PBS NEWS HOUR** (2023). **Here's What to Know About India's Ties With Russia**, <https://www.pbs.org/newshour/world/heres-what-to-know-about-indias-ties-with-russia>, (Erişim Tarihi: 19.12.2023).
- PETTINGER**, Tejvan (2022). **Problems Facing Indian Economy**, <https://www.economicshelp.org/india-2/problems-indian-economy/>, (Erişim Tarihi: 27.08.2023).
- PONNUDURAI**, Parameswaran (2012). **Water Wars Feared Over Mekong**, <https://www.rfa.org/english/commentaries/east-asia-beat/mekong-09302012160353.html>, (Erişim Tarihi: 05.08.2023).
- PRADHAN**, SD (2023). **China Building a Dam in Tibet: Aims at Acquiring Hydro-Hegemony**, <https://timesofindia.indiatimes.com/blogs/ChanakyaCode/china-building-a-dam-in-tibet-aims-at-acquiring-hydro-hegemony/>, (Erişim Tarihi: 04.11.2023).
- PRB MAGAZINE** (2024). **Water Consumption Statistics Where is the Future Headed?**, <https://www.parksandrecbusiness.com/articles/water-consumption-stats#:~:text=Global%20Consumption%20Statistics&text=Worldwide%2C%20we%20use%20more%20than,cubic%20meters%20of%20fresh%20water.>, (Erişim Tarihi:16.01.2024).
- QINGSHENG**, Meng (2020). **Why China Built Dams Along the Lancang River**, <https://news.cgtn.com/news/2020-07-23/Why-has-China-built-dams-along-the-Lancang-River-SmLDy7Yq08/index.html>, (Erişim Tarihi: 27.10.2023).
- RAHMAN**, Hossain Zillur (2001). **Jamuna Multipurpose Bridge Project Resettlement in JMBP Assessing Process and Outcomes**, https://www.jica.go.jp/Resource/english/our_work/evaluation/oda_loan/post/2001/pdf/e_theme_06_smry_01.pdf, (Erişim Tarihi: 27.08.2023).

- RAMANAN**, Vrinda (2019). **This Son of Brahma Flowed Down as River**, <https://www.thehindu.com/society/history-and-culture/this-son-of-brahma-flowed-down-as-river/article26805274.ece>, (Erişim Tarihi: 03.10.2023).
- RAMBACHAN**, Ashesh (2013). **The Rise and Fall of Realism**, <https://theprincetontory.com/the-rise-and-fall-of-realism/>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).
- RAMIAH**, Sulochana (2021). **Will Hambantota Port Become a Chinese Military Base?**, <https://www.aidiaasia.org/research-article/will-hambantota-port-become-a-chinese-military-base>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).
- RANJAN**, Amit (2020). **China's Hydropower Projects on River Brahmaputra**, <https://www.isas.nus.edu.sg/papers/chinas-hydropower-projects-on-river-brahmaputra/>, (Erişim Tarihi: 27.08.2023).
- RAO**, V. Venkateswara (2022). **China's Proposed Super Hydropower Dam on Brahmaputra River is a Mega Concern for India**, <https://thegeopolitics.com/chinas-proposed-super-hydropower-dam-on-brahmaputra-river-is-a-mega-concern-for-india/>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023).
- REUTERS** (2023). **Russia Supplying S-400 Air Defence Systems to India on Schedule-Defence Official**, <https://www.reuters.com/business/aerospace-defense/russia-supplying-s-400-air-defence-systems-india-schedule-defence-official-2023-08-14/>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).
- RITTER**, Mario (2018). **China-led Group Wants More Development on Mekong River**, <https://learningenglish.voanews.com/a/china-led-group-wants-more-development-on-Mekongriver/4205103.html>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).
- ROY**, Pinaki (2020). **Bangladesh Turns from India to China to Transform Major River**, <https://chinadialogue.net/en/energy/bangladesh-turns-from-india-to-china-to-transform-major-river/#:~:text=While%20environmentalists%20advise%20caution%2C%20the,forms%20a%20single%20manageable%20channel>, (Erişim Tarihi: 28.11.2023).
- SABALLA**, Joe (2022). **China Unveils Rival Sixth-Gen Fighter Concept**, <https://www.thedefensepost.com/2022/11/11/china-rival-sixth-gen-fighter-concept/>, (Erişim Tarihi: 07.07.2023).
- SADI**, Abdullah (2023). **Bangladesh's Paramilitary Capabilities and Future Prospects**, <https://moderndiplomacy.eu/2023/03/07/bangladeshs-paramilitary-capabilities-and-future-prospects/>, (Erişim Tarihi: 14.11.2023).
- SAIKIA**, Jaideep (2022). **The Chinese Threat to Lower Brahmaputra Riparians India and Bangladesh**, <https://thediplomat.com/2022/02/the-chinese-threat-to-lower-brahmaputra-riparians-india-and-bangladesh/>, (Erişim Tarihi: 14.07.2023).
- SAMRAT**, De Neelav (2023). **Bangladesh-An Economic Behemoth in the Making**, <https://www.andritz.com/hydro-en/hydroneews/hydro-news-asia/bangladesh>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022).
- SARKAR**, Ipsita (2017). **Pakistan Building 6 Dams on Indus River in PoK with China's Help: External Affairs Ministry**,

<https://zeenews.india.com/india/pakistan-building-6-dams-on-indus-river-with-chinas-help-external-affairs-ministry-2030122.html>, 18.12.2023).

SAVUNMA KARIYER MERKEZİ (SKM) (2023). **Structure of the Indian Army**, <https://www.centrefordefencecareers.co.in/structure-of-the-indian-army/>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

SCHLIEBS, Marcel, Hannah Bailey, Jonathan Bright and Philip N. Howard (2021). **China's Public Diplomacy Operations: Understanding Engagement and Inauthentic Amplifications of PRC Diplomats on Facebook and Twitter**, <https://demtech.oii.ox.ac.uk/wp-content/uploads/sites/12/2021/05/Chinas-Public-Diplomacy-Operations-Dem.Tech-Working-Paper-2021.1-4.pdf>, (Erişim Tarihi: 13.06.2023).

SCHOUTEN, Peer (2009). "Theory Talk# 37: Robert Cox on World Orders, Historical Change, and the Purpose of Theory in International Relations", **Theory Talks**, <http://www.theory-talks.org/2010/03/theory-talk-37.html>, (Erişim Tarihi: 02.02.2024).

SCOTT, David (2023). **India's Use of Buddhism: Soft Power, Soft Balancing**, <https://www.e-ir.info/2023/08/31/indias-use-of-buddhism-soft-power-soft-balancing/>, (Erişim Tarihi: 02.12.2023).

SEYMOUR, Margaret (2020). **The Problem with Soft Power**, <https://www.fpri.org/article/2020/09/the-problem-with-soft-power/>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

SHEPARD, Wade. (2016). **Bangladesh's Deep Sea Port Problem**, <http://thediplomat.com/2016/06/bangladeshs-deep-sea-port-problem/>, (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

SIDDIQUE, Abu (2015). **China to Give Brahmaputra Flow Data to Bangladesh**, <https://www.thethirdpole.net/en/regional-cooperation/china-to-give-brahmaputra-flow-data-to-bangladesh-2/#:~:text=From%20the%20monsoon%20season%20this,in%20Beijing%20on%20March%202024>, (Erişim Tarihi: 27.08.2023).

SINGER, P.W. and Ma Xiu (2020). **China's Missile Force is Growing at an Unprecedented Rate**, <https://www.popsoci.com/story/blog-eastern-arsenal/china-missile-force-growing/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2022).

SINGH, Ameya Pratap and Urvi Tembey (2020). **India-China Relations and the Geopolitics of Water**, <https://www.lowyinstitute.org/the-interpreter/india-china-relations-geopolitics-water>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

SLOTTA, Daniel (2024). **Coal Power Stations in China by Province 2023**, <https://www.statista.com/statistics/1268457/coal-power-plants-in-china-by-province/>, (Erişim Tarihi: 19.01.2024).

SSBCRACK (2023). **List of Weapons Used by the Indian Army 2023–2024**, <https://www.ssbcrack.com/2023/02/list-of-weapons-used-by-the-indian-army.html>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

- SRIVASTAVA, D. K. (2023). India-Towards Becoming the Third Largest Economy in the World**, https://www.ey.com/en_in/tax/economy-watch/india-towards-becoming-the-third-largest-economy-in-the-world, (Erişim Tarihi: 14.02.2024).
- STATISTA (2023). National Water Consumption in China Between 2010 to 2020**, <https://www.statista.com/statistics/279678/national-water-consumption-in-china/>, (Erişim Tarihi: 19.11.2023).
- STATISTA (2024). Largest Hydroelectric Power Generating Countries Worldwide in 2022**, <https://www.statista.com/statistics/474799/global-hydropower-generation-by-major-country/>, (Erişim Tarihi: 05.02.2024).
- STICKLOR, Russell (2010). Managing the Mekong: Conflict or Compromise?**, <https://www.newsecuritybeat.org/2010/12/managing-the-mekong-conflict-or-compromise/>, (Erişim Tarihi: 19.09.2023).
- STOKHOLM ULUSLARARASI BARIş ARAşTIRMA ENSTİTÜSÜ (SIPRI), (2023). India**, <https://www.sipri.org/research/armaments-and-disarmament/nuclear-weapons/world-nuclear-forces/india>, (Erişim Tarihi: 24.09.2023).
- STRATEJİK VE ULUSLARARASI ARAşTIRMALAR MERKEZİ (CSIS) (2020a). How Does Water Security Affect China's Development?**, <https://chinapower.csis.org/china-water-security/>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).
- STRATEJİK VE ULUSLARARASI ARAşTIRMALAR MERKEZİ (CSIS) (2020b). How is China Modernizing its Nuclear Forces?**, <https://chinapower.csis.org/china-nuclear-weapons/>, (Erişim Tarihi: 26.10.2023).
- STRATEJİK VE ULUSLARARASI ARAşTIRMALAR MERKEZİ (CSIS) (2022). How is China Modernizing its Navy?**, <https://chinapower.csis.org/china-naval-modernization/>, (Erişim Tarihi: 27.08.2023).
- SULTANA, Razia, (2023). Global Soft Power Index 2023: How is Bangladesh Doing?**, <https://www.thedailystar.net/opinion/views/news/global-soft-power-index-2023-how-bangladesh-doing-3298186>, (Erişim Tarihi: 24.10.2023).
- STIFTUNG WISSENSCHAFT UND POLITIK (SWP) (2022). China's Diaspora Policy under Xi Jinping**, <https://www.swp-berlin.org/10.18449/2022RP10/>, (Erişim Tarihi: 24.02.2024).
- THUL, Prak Chan (2020). Don Sahong Hydropower Dam in Laos Connects to Cambodian Grid**, <https://www.reuters.com/article/mekong-river-cambodia-idUSL4N29D3JC>, (Erişim Tarihi: 05.08.2023).
- TIMES OF INDIA (2023). Centre Okays India's Largest Hydropower Project in Arunachal**, <https://timesofindia.indiatimes.com/india/centre-okays-indias-largest-hydropower-project-in-arunachal/articleshow/98320566.cms?from=mdr>, (Erişim Tarihi: 29.11.2023).
- TRADING ECONOMICS (2023). Bangladesh GDP Annual Growth Rate**, <https://tradingeconomics.com/bangladesh/gdp-growth-annual>, (Erişim Tarihi: 15.09.2023).

ULUSAL EĞİTİM ARAŞTIRMA ve EĞİTİM KONSEYİ (UEAEK) (2015). Water Resources, <https://ncert.nic.in/ncerts/l/legy206.pdf>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

ULUSLARARASI HİDROELEKTRİK BİRLİĞİ (IHA) (2022). **China is the World's Largest Producer of Hydroelectricity**, <https://www.hydropower.org/country-profiles/china>, (Erişim Tarihi: 26.09.2023).

ULUSLARARASI SU HUKUKU PROJESİ (IWLP) (1966). **International Law Association The Helsinki Rules on the Uses of the Waters of International Rivers, Helsinki, August 1966**, https://www.internationalwaterlaw.org/documents/intldocs/ILA/ILA-HelsinkiRules1966-as_amended.pdf, (Erişim Tarihi: 28.11.2023).

VISHWANATH, Ambika (2018). **Paddling Upstream: Transboundary Water Politics in South Asia**, <https://carnegieindia.org/2018/10/10/paddling-upstream-transboundary-water-politics-in-south-asia-pub-77298>, (Erişim Tarihi: 14.09.2023).

VISWANATHAN, H.H.S. (2019). **India's Soft Power Diplomacy**, <https://www.mea.gov.in/distinguished-lectures-detail.htm?850>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

WANG, Yuan-kang (2014). **The Art of Domination: How Qing China Became a Regional Hegemon**, https://papers.ssrn.com/sol3/papers.cfm?abstract_id=2484796 (Erişim Tarihi: 12.12.2022).

WATER TECHNOLOGY (2023). **South-to-North Water Diversion Project**, https://www.water-technology.net/projects/south_north/, (Erişim Tarihi: 08.11.2023).

WENJING, Zhang, Jiang Hong and Sarah Rogers (2022). **The Next Phase of China's Water Infrastructure: A National Water Grid**, <https://chinadialogue.net/en/cities/the-next-phase-of-chinas-water-infrastructure-a-national-water-grid/>, (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

WEZEMAN, Pieter D., Justine Gadon and Siemon T. Wezeman (2023). **Trends In International Arms Transfers, 2022**, https://www.sipri.org/sites/default/files/2023-03/2303_at_fact_sheet_2022_v2.pdf, (Erişim Tarihi: 15.12.2023).

WONG, Edward (2019). **The Water Wars: Reforming the Mekong River Commission (MRC) to Enhance Regional Water Security**, https://medium.com/@edwardwong_61578/the-water-wars-reforming-the-mekong-river-commission-mrc-to-enhance-regional-water-security-1d4fa2c13cb7, (Erişim Tarihi: 19.07.2023).

WORLD DEFENCE NEWS (2023). **Indian Navy**, <https://www.worlddefencenews.com/indian-navy/>, (Erişim Tarihi: 18.12.2023).

WOUTERS, Patricia (2013b). **International Law–Facilitating Transboundary Water Cooperation**, <https://www.gwp.org/globalassets/global/toolbox/publications/background-papers/17-international-law---facilitating-transboundary-water-cooperation-2013-english.pdf>, (Erişim Tarihi: 07.08.2023).

WUTHNOW, Joel (2017). **Did China Use Water As a Weapon in the Doklam Standoff?** <https://warontherocks.com/2017/10/did-china-use-water-as-a-weapon-in-the-doklam-standoff/>, (Erişim Tarihi: 14.08.2023).

WUTHNOW, Joel, Satu Limaye and Nilanthi Samaranayake (2020). **Brahmaputra: A Conflict-Prone River Takes a Step Backwards**, <https://warontherocks.com/2020/12/a-conflict-prone-river-takes-a-step-backwards/>, (Erişim Tarihi: 05.08.2023).

WORLDOMETER (2023). **China Population (Live)**, <https://www.worldometers.info/world-population/china-population/>, (Erişim Tarihi: 18.11.2023).

XINHUA (2006). **Confucius Institute Inaugurated in Bangladesh**, <http://www.china.org.cn/english/culture/158020.htm> ve Confucius Institute at University of Dhaka, <https://du.ac.bd/body/about/CIST/>, (Erişim Tarihi: 27.08.2023).

XINHUA (2010). **Major events in PLA's History 1950-1966**, https://www.chinadaily.com.cn/china/pla2010/2010-07/29/content_11067041.htm, (Erişim Tarihi: 18.08.2023).

XINHUA (2014). **China Focus: Major Hydroplant Begins Operations in Power Thirsty Tibet**, https://europe.chinadaily.com.cn/business/2014-11/24/content_18966003.htm, (Erişim Tarihi: 21.09.2023).

XINHUA (2018a). **China Implements \$10b Worth of Infrastructure Projects in Bangladesh, Says Ambassador**, <https://www.chinadaily.com.cn/a/201803/22/WS5ab36a0aa3105cdcf65139df.html>, (Erişim Tarihi: 14.10.2023).

XINHUA (2018b). **Power China Signs MOU for Bangladesh's Watershed Management Project**, https://www.chinadaily.com.cn/m/powerchina/2018-12/12/content_37395784.htm, (Erişim Tarihi: 28.11.2023).

XINHUA (2020). **China, Mekong Countries Make Progress in Water Resources Cooperation: FM Spokesperson**, https://www.xinhuanet.com/english/2020-12/14/c_139589306.htm, (Erişim Tarihi: 08.09.2023).

XINHUA (2022). **China-Aided Hydropower Project Bolsters Pakistan's Energy Structure, Transforms Lives**, <https://english.news.cn/20221113/c2f5469345264945b61348f1b30449d8/c.html>, (Erişim Tarihi: 19.11.2023).

XINHUA (2023a). **China's External Debt Declines in 2022**, https://english.www.gov.cn/archive/statistics/202303/31/content_WS6426d66cc6d03ffcca6eb9.html, (Erişim Tarihi: 14.11.2023).

XINHUA (2023b). **China's external debt declines in Q3**, <https://english.news.cn/20231229/40df3cc9e0524816a7d05c36d4d75edc/c.html>

XIU, Ma (2022). **PLA Rocket Force Organization**, <https://www.airuniversity.af.edu/CASI/Display/Article/3193056/pla-rocket-force-organization/>, (Erişim Tarihi: 12.12.2022).

XUANZUN, Liu (2022). PLA Naval Aviation Force Gets Carrier-Based Early Warning Aircraft, Trainer Jets,

<https://www.globaltimes.cn/page/202209/1274941.shtml>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

WORLD DATA LAB (2023). Countries by GDP 2022/2023-World Population,

<https://www.populationu.com/gen/countries-by-gdp#:~:text=The%20largest%20economies%20and%20top,%2C%20Italy%2C%20Brazil%20and%20Canada>, (Erişim Tarihi: 18.09.2022).

YENİ DELHİ TELEVİZYONU (NDTV) (2021). China's Plan For Mega Dam in Tibet Raises Concern in India, <https://www.ndtv.com/india-news/chinas-plans-for-mega-dam-in-tibet-on-brahmaputra-river-raises-concern-in-india-2410971>, (Erişim Tarihi: 27.10.2023).

ZAHAN, Syeda Ambia (2022). Between India and China, A River at the Centre of Power Politics, <https://www.outlookindia.com/international/between-india-and-china-a-river-at-the-centre-of-power-politics-news-249085>, (Erişim Tarihi: 30.04.2023).

ZHANG, Hongzhou and, Genevieve Donnellon-May (2021). China's Hydropower Plan on the Brahmaputra, <https://thediplomat.com/2021/09/chinas-hydropower-plan-on-the-brahmaputra/>, (Erişim Tarihi: 05.08.2023).

ZHEN, Liu (2022). What is China's Central Military Commission and Why is it So Powerful?, <https://www.scmp.com/news/china/military/article/3196360/what-chinas-central-military-commission-and-why-it-so-powerful>, (Erişim Tarihi: 05.12.2023).

EK-1. ÇHKO'nun katılım sağladığı seçili ikili ve çok taraflı tatbikatlar 2012-2023 (OSD, 2020,2021,2022,2023; Çin Beyaz Kitabı 2019; ÇMOD, 2024).

Tatbikat İsmi	Türü	Katılımcı Ülkeler
United Shield-2017	Terörle Mücadele Eğitimi	Belarus
Joint Rescue-2016	Tıbbi Tatbikat	Almanya
Combined Aid	Tıbbi tatbikat	
Hand in Hand 2013-2014-2015,2016, 2018	Terörle Mücadele Eğitimleri	Hindistan
Peace and Friendship 2014,2015,2016	Askeri Tatbikat	Malezya
Friendship 2015,2016	Terörizmle Mücadele	Pakistan
Eagle/Shahen 2013-2023	Ortak Hava Tatbikatı	
WARRIOR VI-2019	Terörizmle Mücadele	
Aman-2019	Çok Uluslu Ortak Deniz Tatbikatı	
SEA GUARDIAN 2020	Ortak Deniz Tatbikatı	
Joint Sea Exercise 2012-2022	Ortak Deniz Tatbikatı	Rusya
Aerospace Security 2016, 2017	Bilgisayar Destekli Füze Savunma Komuta Tatbikatları ve Personel Eğitimi	
TSENTR-2019	Çok Uluslu Müşterek Tatbikat	
International Army Games 2020	Çok Uluslu Rekabete Dayalı Eğitim	
KAVKAZ 2020	Çok Uluslu Müşterek Tatbikat	
Zapad/ Interaction 2021	Ortak askeri eğitim	
Joint Aerial Strategic Patrol-2022	Ortak Hava Stratejik Devriyesi	
VOSTOK-2022	Çok Alanlı Komuta ve Kontrol Tatbikatı	
Counter-Terrorism (CT) Field Training Exercise (FTX) 2023	Terörle Mücadele Eğitimi	
Explore-2016	Özel Kuvvetler Terörle Mücadele Eğitimi	

Blue Sword-2023	Deniz Özel Harekât Ortak Eğitimi	
Silk Road Cooperation-2015	Özel Harekât Birimleri Terörle Mücadele Eğitimi	Sri Lanka
Cooperation-2016, 2019	Terörizmle Mücadele	Tacikistan
Falcon Strike 2015, 2017, 2018, 2019, 2022	Ortak Hava Tatbikatı	Tayland
Joint Strike-2019	Terörizmle Mücadele	
Blue Commando-2019	Ortak Deniz Tatbikatı	
Cobra Gold 2020	İnsani ve Afet Yardımı Saha Eğitim Tatbikatı	
Blue Strike-2023	Ortak Deniz Eğitim Tatbikatı	
Non-Combatant Evacuation Operation 2016, 2017	Bilgisayar Destekli Acil Durum Tahliye Eğitimi	BK
The US-China Disaster Management Exchange 2012-2018	Afet Yönetimi Değişim Tatbikatı	ABD
China-Vietnam Joint Naval Patrols in the Beibu Gulf 2012-2023	Ortak Sahil Güvenlik Devriyeleri	Vietnam
Peace Rescue 2021	Ortak Tıbbi Tatbikat	
Peace and Friendship 2018	Ortak Askeri Tatbikat	Malezya ve Tayland
ASEAN China Maritime Exercise-2018	Ortak Askeri Tatbikat	ASEAN Ülkeleri
Joint Maritime Drill-2019	Çok Uluslu Ortak Deniz Tatbikatı	
Pure Homeland-2023	Çok Uluslu Ortak Mayın Temizleme Operasyonu Eğitimi	
Cooperation-2018.10.EU	Tıbbi Tatbikat	AB
Peace Mission 2012, 2014, 2016, 2018	Terörizmle Mücadele	Şangay İş Birliği Örgütü Üye Ülkeleri
Golden Dragon 2019-2023	Ortak tatbikat	Kamboçya
Peace Angel-2023	Şiddetli Sel ve Kasırga Felaketlerinde Ortak Uluslararası İnsani Tıbbi Yardım Tatbikatı	
Khan Quest 2019	Çok Uluslu BM Barışı Koruma Operasyonları Tatbikatı	Moğolistan

Exercise Cooperation-2019-2023	Terörizmle Mücadele	Singapur
Joint Naval Drill-2021	Ortak Deniz Tatbikatı	
Cooperation-2023	Ortak Kentsel Terörle Mücadele Operasyonları Tatbikatı	
Peace Train-2019, 2022	İnsanı/Tıbbi tatbikat	Laos
Sincere Partners-2019	Müşterek Kara Kuvvetleri Eğitimi	Tanzanya
Fox Hunting-2019	Terörizmle Mücadele	Kazakistan
Mosi-2019	Deniz Güvenliği ve Ticareti, İnsani Yardım/Afet Yardımı	Rusya, Güney Afrika
Maritime Security Belt-2019	Korsanlıkla Mücadele	Rusya ve İran
Coast Guard Exercise	Ortak Deniz Tatbikatı	Filipinler
Golden Dragon-2020	Terörizmle Mücadele ve İnsani Kurtarma Ortak Tatbikatı	Kamboçya
Peace 2021/ Aman 2021	Çok uluslu Ortak Deniz Tatbikatı	Rusya, Pakistan, Türkiye, ABD ve ilave 41 ülke
Joint maritime Training Exercise	Ortak Deniz Tatbikatı	Endonezya
Multilateral Naval Exercise Komodo (MNEK)-2023		
Cobra Gold 2021	Çok Uluslu İnsani Yardım ve Afet Yardımı Eğitimi	Tayland, Japonya, Güney Kore, Malezya, Singapur, Endonezya, Hindistan, ABD
Shared Destiny 2021	Çok Uluslu Barışı Koruma Tatbikatı	Pakistan, Moğolistan, Tayland
Peace Mission 2021	Çok Uluslu Askeri Eğitim	Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Hindistan, Pakistan, Özbekistan
Pabbi Antiterror 2021	Terörizmle Mücadele Ortak Tatbikatı	Rusya, Kazakistan, Tacikistan, Kırgızistan, Hindistan, Özbekistan, Pakistan,
Maritime Security Belt / Chiru 2022	Korsanlıkla mücadele	İran ve Rusya

International Army Games 2022	Çok Uluslu Askeri Yetenek Yarışması	Azerbaycan, Cezayir, Ermenistan, Belarus, Vietnam, Venezuela, Moğolistan, Rusya, İran, Kazakistan ve Özbekistan
Cobra Gold 2022	Çok Uluslu İnsani Yardım ve Afet Yardımı Eğitimi	Tayland, ABD, Singapur, Endonezya, Japonya, Güney Kore, Malezya, Avustralya ve Hindistan
Khaan Quest	Barışı Koruma	Moğolistan, Rusya, Amerika Birleşik Devletleri, Almanya ve 11 ilave ülke

